INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ
Director Dr. SABIN MANUILA

BIBLIOTECA STATISTICĂ Nr. 8

ŢIGANII DIN ROMÂNIA

MONOGRAFIE ETNOGRAFICĂ

ION CHELCEA
REFERENT ŞEF IN OFICIUL DE STUDII AL INSTITUTULUI
CONFERENŢIAR DE ETNOGRAFIE LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

EDITURA INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ
BUCUREŞTI V, SPLAIUL UNIRII 28
1944

DIN LUCRĂRILE ACELUIAŞ AUTOR

1. *Grecii în colindele noastre. Un aspect al vieţii sociale la noi în trecut:* Grecii negustori. Cluj. Tip. „Ardealul", 1930.
2. *Schiţă monografică asupra Lujerdiului — Someş.* Din publ. Rev. „*Satul şi Şcoala*" Nr. 2, Cluj, Tip. „Ardealul", 1932.
3. *Obiceiuri, Credinţe, Colinde, din satul Mada jud. Hunedoara.* Extras din „*Culegătorul*" I, Nr. 1, Cluj, Tip. „Ardealul", 1932.
4. *Literatura monografică a satelor noastre şi problemele în legătură cu studiul satului românesc.* Din publ. Rev. „*Satul şi Şcoala* Nr. 7," Cluj, Tip. „Ardealul" 1933.
5. *Tipuri de cranii româneşti din Ardeal.* Cercetare antropologică. Cu un tablou grafic şi pentru planşe. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ştiinţifice, Seria III-a, Tom. X. Mem. 10. Buc. 1935.
6. *Literatură populară română contra dominaţiunii maghiare în Ardeal.* Cluj, Tip. „Naţională", 1937.
7. *Muzeul Etnografic al Ardealului, Cluj.* Cu ocazia reorganizării şi inaugurării sale din Iunie 1937.
8. *Obiceiu, comunitate (sătească), cultură populară.* Tip. „Dacia Traiană" 1938. Extras din „Transilvania". Sibiu 1938.
9. *Neam şi Ţară.* Pagini de Etnografie şi Folclor. Bucureşti. Tip. „Imprimeria", 1940.
10. *Les „Rudarii" de Muscel.* Etude Ethnographique Extraits des Archives, XVI-è année, Nr. 1—4. Tip. „Cartea Românească", Bucureşti, 1943.
11. *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei.* Iaşi, Tip. „Liga Culturală", 1943.
12. *Din Gorj.* Note şi Observaţiuni cu caracter etnografic. Bucureşti. Tip „Informaţia Zilei" 1943.
13. *Etnografie.* Obiect, Concepţie-Metodă. Lecţie de deschidere a cursului de „*Introducere în Etnografie*", ţinută la Universitatea din Iaşi, în ziua de 29 Martie 1943. Extras din vol. IV, „*Lucrările Geografice Dimitrie Cantemir*". Iaşi. Inst. Arte Grafice, Brawo, 1943.

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ
Director Dr. SABIN MANUILA

BIBLIOTECA STATISTICĂ Nr. 8

ION CHELCEA
REFERENT ŞEF ÎN OFICIUL DE STUDII AL INSTITUTULUI
CONFERENŢIAR DE ETNOGRAFIE LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

ŢIGANII DIN ROMÂNIA

MONOGRAFIE ETNOGRAFICĂ

EDITURA INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ
BUCUREŞTI V, SPLAIUL UNIRII 28
1944

Lucrarea de față reprezintă rezultatele unor cercetări făcut în cadrul Oficiului de Studii al Institutului. Opiniile și interpretările reprezintă punctul de vedere al autorului.

„Peuple bizarre avec lequel
nous vivons depuis des siècles
sans le connaître encore".

A. Russo

IN LOC DE INTRODUCERE

(PUNCTE DE VEDERE)

Redeschizându-se discuţia, rămânem la aceeaşi constatare la care se oprise — acum 50 ani — *Paul Bataillard,* când afirma că „les Tsiganes devraient être en chaque contrée l'objet de monographies ethnographiques très précises, très sérieusement étudiées ; et c'est ce qui manque presque partout, quoique les notices et même les livres, dont quelques uns très connus, soient assez nombreux".[1])

Pe-alocuri, acest deziderat s'a făcut simţit şi în publicistica noastră din ultimul timp. Intre altele, simţind această lacună în prezentarea problemei Ţiganilor, *Popp Şerboianu* se gândea pe bună dreptate, la un studiu etnografic de oarecare întindere referitor la Ţiganii nomazi, la „netoţi", cum le spune el [2]). Se înţelege că nu era un lucru atât de uşor. Imprejurările cereau un nou gen de cunoaştere : cercetarea Ţiganilor în ceeace aveau ei mai specific, ca viaţă. Documentul istoric reprezenta o sursă seacă de informaţie. Trecutul, în orice caz, nu avea prea mult de spus. Şi apoi, noua metodă în alte ţări (în special Germania) dăduse roade.

Rămăsese deci, ca desvoltarea problemei să primească şi la noi o deslegare mai fericită şi modernă. Dar am continuat să privim lucrurile prin unghiul de cunoaştere istoric şi lingustic. Din care cauză, parcurgând bibliografia în chestiune, mai ales la noi, rar vom întâlni cercetări pe *viu,* în afară bineînţeles, de câteva arti-

1) *P. Bataillard.* Bohémiens ou Tsiganes, in *Dictionnaire des Sciences Anthropologiques.* Paris 1895.
2) *Popp Şerboianu.* Les Tsiganes. Paris 1930 p. 12.

cole [3]). Aşa se explică, cum, în domeniul acesta am rămas ca pe timpul lui Kogălniceanu, când grupurile etnice din toate ţările erau cercetate mai mult pentru farmecul particularismului ce-l prezentau.

Prin aceasta, recunoaştem că am rămas în urmă, iar *Popp Şerboianu*, venind vorba de trecut, arată că în tot cazul, nu acesta va fi drumul care ne va duce la realizarea scopului urmărit. Şerboianu recunoaşte astfel, că „schiţa istorică" pe care o dă în cartea sa, nu face decât să treacă în revistă părerile, dealtfel foarte variate, ale diferiţilor autori asupra Istoriei Ţiganilor — schiţă, care oferă o „foarte ştearsă imagine" în comparaţie cu ceeace a fost sau este vieaţa lor.

Un istoric prin disciplină, dar care s'a ocupat cu Ţiganii, mărturiseşte că această problemă i-a trezit interes, întâi „prin numărul lor însemnat din ţara noastră", apoi, pentrucă la noi cercetările asupra lor au fost şi continuă să fie cu totul insuficiente. Din pricina concepţiei de care e stăpânit, ajunge însă la o contradicţie cu sine însuşi când admite că „starea lor actuală fiind cunoscută" a fost tratată cu totul pe scurt [4]). La drept vorbind, această latură n'a fost expusă cât se poate de scurt în cartea sa, ca fiind „cunoscută", ci mai de grabă pentru că nu se putea altfel : D-l *Potra* priveşte lucrurile ca un *istoric* şi deci, nici nu avea de unde să cunoască problema, care tocmai sub acest raport rămâne să fie cunoscută.

Să nu ne facem iluzii : fiindcă punctul de vedere integral în cercetarea problemei, aşa de mult şi de pasionat desbătută, e în acelaş timp şi cel mai greu de realizat. Scapă datele complete ale problemei.

---

3) *Domnica I. Păun.* Ţiganii în viaţa satului Cornova, în *Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială* Nr. 1—4 ; *Aurel Boia.* Integrarea Ţiganilor din Sanţ (Năsăud) în comunitatea românească a satului, în *Sociologie Românească* III Nr. 7—9, p. 351—356. *Aurel Boia,* este un exemplu în ce priveşte confuzia ce se face între categoriile de Ţigani. Din capul locului, cele două categorii de Ţigani din Sanţ, de sat şi rudari, sunt prin aşezare şi felul lor de a fi, la o oarecare distanţă unii de alţii. Numai cine nu e prevenit caută să-i considere una.

In 1929 am luat în deaproape cercetare, Rudarii din Muscel. v. *Ion Chelcea.* Les „Rudari" de Muscel. Etude Ethnographique. Extraits des Archives, XVI-e année, Nr. 1—4, 1943. In 1939 am cercetat în cadrul Institutului de Cercetări Sociale al României, Ţiganii, din Ţara Oltului ; 63 sate cu toate soiurile de Ţigani. Materialul aşteaptă să fie prelucrat. Alte articole şi comunicări referitor la problemă : *Ion Chelcea* Neam şi Ţară. Pagini de Etnografie şi Folklor. Bucureşti, 1940.

4) *George Potra.* Contribuţiuni la istoricul Ţiganilor din România. Bucureşti 1939. p. 4.

In felul său, *Popp Şerboianu*, avea să cadă şi el în aceeaşi greşală, când admitea că limba ar fi singura chee ce ar mijloci aflarea secretului existenţei misterioase, a acestui popor [5]). Ca să ne facem o idee asupra felului cum se poate aplica o astfel de concepţie, e destul să arătăm că *Popp Şerboianu* a avut în vedere, exclusiv pe acei Ţigani ce mai prezentau interes din punct de vedere linguistic. Materialul la care se referă el, avea să fie cules dela Ursarii şi Ciurarii din Muntenia, „cu excepţia câtorva cuvinte luate din vocabularul Ţiganilor vătraşi". O astfel de atitudine, din punctul nostru de vedere, poate fi privită ca unilaterală, dacă nu uităm adevărul expus mai sus, că tocmai *punctul de vedere* este acela care întârzie cu mult aşteptările noastre.

Acest neajuns ne îndeamnă să punem problema în mod tehnic. Altfel, nu se poate ajunge la nici un rezultat. Fiindcă în alte limbi, din punctul de vedere al Ţiganilor în general, s'au realizat studii excepţionale [6]) ; asupra Ţiganilor dela noi, lipsesc. Şi astfel, deziderarul exprimat de Paul Bataillard, acum exact 50 ani, rămâne în picioare şi astăzi. El a fost realizat pentru Ungaria şi Ardeal altădată [7]). Pentru Germania, nu demult. La noi, *Barbu Constantinescu* a rămas abea la un proect, conceput încă dela 1878 [8]); o astfel de lucrare însă el n'a ajuns să realizeze. Timpurile noastre cer o reexaminare a problemei şi o punere la punct a chestiunii Ţiganilor — în deosebi — ca problemă de stat. In presă s'a cerut adesea, alături de o desiudaizare a ţărei noastre, şi o desţiganizare a ei [9]) şi până nu cunoaştem atât parţial cât şi integral această problemă, e firesc să nu putem păşi la deslegarea ei.

Asupra numirii şi originii Ţiganilor. Numirea Ţiganilor îmbracă diferite forme : sunt numiri ce trădează *caracterul* lor. Astfel, Belgienii şi Olandezii, referindu-se la faptul că sunt lipsiţi

5) *Popp Şerboianu*. Op. cit. p. 11.

6) *M. G. Grellman*. Die Zigeuner. Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung dieses Volkes. Lipsca-Dessau. 1783; *Martin Block*. Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen. Leipzig 1936.

7) *Dr. I. H. Schwicker*. Die Zigeuner in Ungarn und Sibenbürgen. Wien und Teschen 1883.

8) Academia Română Mss. 3923. p. 2.

9) Alături de marile prefaceri, în sens negativ ce au avut să se abată asupra poporului român ; ca spre ex. năvălirea barbarilor cu „mojicia slavă" şi „sălbăticia maghiară", etc. infiltraţia evreească, avem şi *„pecinginea ţigănească"*. S. Mehedinţi. Ethnos, în Rev. *Ethnos*, I Fasc. I. p. 3.

de sentimentul religios, aşa cum îl concep ei, le-au dat numele de „Heiden“ [10]). Pentru Mauri şi Arabi, ei nu sunt altceva decât hoţi : „Charami“. Turcii, îi numesc şi ei, nu „Charami‘, dar cam la fel : „Arami“. Păstrează însă două numiri : pe lângă cea de „Arami“ mai obişnuesc şi pe cea de „Tchingenés“ [11]). Apoi, între altele, avându-se în vedere culoarea pielei, în unele părţi li se mai spune „Kalo“ (sing.) ; „Kali“ pl.) — adică negru, negri. In Serbia, Rudarii-caravlahi, poartă numele de „Karavlahi“ (Vlahi negri ; Români negri) — pentru acelaş motiv.

Numirea generică de „om“ — manuş (sing.), manuşa (pl.) — arată o stare originară psihologică şi culturală, lipsită de cel mai mic grad de diferenţiere. Pasiunea cu care au fost urmăriţi de cercetători [12]), ilustrează — instinctiv sau conştient — această stare de lucruri : urmărindu-i pe ei, descoperi o întreagă lume nouă — cum spun, originară, cât mai originară. Ceeace erau pentru europeni popoarele aşa zise *primitive*, din alte continente, erau pentru noi Ţiganii din Europa...

Când un popor îşi numeşte conaţionalii : Sinto (sing.), Sinthi (pl.) („om de al nostru“), înseamnă că trăieşte într'o lume închisă, în orice caz, fără prea mari orizonturi — pe de o parte ; pe de alta — se observă legătura de sânge, orizontul organic al clanului şi simţământul de trib, pe care Ţiganii l-au păstrat până în timpurile noastre şi într'o lume cu alte concepţii de vieaţă decât a lor.

Numirile le sunt prea documentare spre a nu insista asupra lor. Au rămas la starea de geneză. „Rom“ (sing.), „Romi“ (pl.) înseamnă bărbat ; „Romni“, femeie. In timpul din urmă o minoritate conştientă dintre ei, a preferat să li se zică în loc de Ţigani, „Romi“. Intre Romi, cu sensul de Ţigani şi „Rom“ — „Romni“ cu sensul de bărbat, om, femeie, legătura se impune dela sine, deşi discuţia se poate continua. Noi n'avem intenţia să stăruim pe această temă.

---

10) „Idolâtres“.

11) *A. Poissonnier.* Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes, p. 30.

12) *Dr. H. Wlislocki*, care a făcut gimnaziul gr.-cat. la Braşov, a trăit după ce şi-a terminat studiile la Sebeş-Alba, 10 ani — peregrinând cu Ţiganii ca să le deprindă moravurile. *Martin Block*, alt mare ţiganolog, a făcut acelaş lucru ; a trăit printre Ţiganii de cort, ani dearândul — atras de irezistibila dorinţă de a cunoaşte această lume, cu totul alta decât a noastră. In special, categoria Ţiganilor de cort înfăţişa mai bine originalitatea acelei lumi.

Tocmai din întretăerea aceasta de lumi, cu totul deosebite, rezultă faptul că poartă nume deadreptul false. Ca spre ex., „Gipsy“ — crezuţi de Englezi ca originari din Egipt. De altfel, chiar ei veneau cu astfel de concepţii. După cum, Francezii îi numesc „Bohémiens“, ca veniţi dinspre Boemia. O confuzie întreagă se naşte. Ţări şi neamuri au explicaţiuni deosebite, în care elementul subiectiv joacă un rol precumpănitor. Ca în cazul Spaniolilor şi Portughejilor : ei au în acelaş timp şi pe „Egypciano“ şi pe „Gitano“. Direcţia de unde au apărut, pretinsa origine, în lipsă de alt motiv de cunoaştere, ţine loc de adevăr. Aşa se face cum. în unele locuri, pe lângă numele-lor adevărat, îl mai au şi pe acela de „Faraoni“. Pentru Unguri ei sunt „Pharaoh népek“ — popor al lui Faraon.

In alte locuri îşi zic „Mauri“ [13]) — dar se crede că e un adaos. Deasemena nu se atestă nici că Grecii i-ar numi „Athingans“. Istoricii în evul mediu însă îi numeau „Azinghans“.

In aceeaşi ordine de idei, cade şi numirea ce o au — nu numai la noi, ci şi în alte părţi — de „Tătari“. La noi, se bucură în unele locuri de aceeaşi numire. D-l *I. Nistor*, referindu-se la „obârşia“ lor, spune că trebue căutată in seminţiile robite şi subjugate din India, de unde fuseseră ridicaţi de tătari pe timpul lui Genghis-Han. Deaceea, se mai numesc şi până astăzi, în Danemarca şi în unele regiuni ale Germaniei, „Tătari“, iar în Moldova, după unii se numeau „Tătăraşi“, suburbiile târgurilor locuite de Ţigani, ca spre ex., la Suceava şi Iaşi [14]).

Termenul care s'a impus mai mult, a fost acela de Ţigani. Francezii îl adoptă şi ei pe încetul, înlocuind pe cel de „Bohémiens“. Germania. Italia, Ungaria. — părţile locuite de Români, folosesc acest termen ; cel mai general [15]). Boemii îi numesc „Cinkan“ ; Germanii „Zigeuner“ ; Italienii, „Zingaro“, „Zingari“ ; Lituanienii, „Cigonas“ ; Ruşii au pentru ei numirea de „Ţâghan, Ţehan“ ; Sârbii, „Ciganin“ ; Turcii, „Chinghianes“ ; Ungurii „Czingàny, Ciganyioc“. Probabil după numele înrudit al neamului din Industan numit, „Cingar“ sau „Cengar“ de care amintesc ţiganologii. Intre „Cingari“, popor inferior care trăeşte azi în India şi Ţigani, ar exista dealtfel, o mare asemănare ca moravuri

13) *M. G. Grellmann*. Histoire des Bohémiens p. 33—36.
14) *I. Nistor*. Istoria Basarabiei. Cernăuţi, 1923, p. 290.
15) *M. G. Grellmann*, op. cit. p. 3.

și obiceiuri. Țiganii dela noi spune *M. Haberlandt*, au aceleași ocupații și fel de-a fi, ca frații lor indieni — Țigani — din Pendjab ori Decan. Spre o comparație mai amănunțită, însă, nu putem merge. Cercetări antropologice și etnografice lipsesc [16]). *Miklosich* și după el *Goeje*, pun numele de Țigan în legătură cu „athinganoi", sectă frigiană. Mai interesantă ni se pare legătura pe care o face *Leo Wiener* cu sunetul pe care-l lasă bătaia ferului când e lovit cu ciocanul: „Tik, tink", tsik, tsink". In Anglia, căldărarul se și numește din această cauză, „tinker", iar în scoțiană căldărarul e numit „tinkler" [17]).

*

La noi, în afară de porecle, Țiganii mai au, după felul de traiu, felul de a fi, timp și ocupație, numiri diferite. „Corturari", „lăeși", „netoți" [18]); „modorani" și „zavragii", „vătrași" (cei din urmă erau Țiganii mânăstirești și boerești) — în sensul de „așezați", spre deosebire de ceilalți, „nomazi", ce trăiau sub corturi, de unde și numele [19]).

Sunt categorii de Țigani al căror nume ne arată și ocupația lor. Intre cei mai însemnați din acest punct de vedere sunt „rudarii"; „băeșii" [20]) ; „lingurari" ; apoi „aurarii" sau spălătorii de aur, care chiar după schimbarea ocupațiunii și deci după pierderea numelui corespunzător, continuă, cum e și firesc, să fie socotiți drept Țigani.

Țiganii circulă în lumea noastră, în afară de numirile de mai sus și potrivit aceluiași principiu, cu numiri ca „ursari" (o parte dintre Țiganii nomazi-lăeși ce umblă cu ursul); apoi lăutari, spoitori, costorari, căldărari, ciurari, ferari. Seria acestor numiri se

---

16. *M. Haberlandt. A. Haberlandt*. Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur. Stuttgart. 1928. p. 298.

17) *Martin Block*, op. cit. p. 32.

18) Despre care se mai crede că sunt descendenții vechilor șefi, sub a căror conducere au venit Țiganii din India.

19) Termenul „lăeș" l-am explicat acolo unde vine vorba de categoriile de Țigani de la noi. Deasemenea și pe cel de *netoți, modorani, zavragii*

20) Termenii comportă o oarecare discuție. Ca sens, ei se suprapun. In viața de toate zilele însă, își duc existența sub forme deosebite. Rudarii și *băeșii* sunt *lingurarii* din Moldova și parte din Transilvania. Primii în Muntenia, ceilalți în Transilvania poartă — aceleași numiri diferite. *Martin Block*, știe și el lucrul acesta, când spune: „Fast sämtliche Haushaltgeräte der rumänischen Bauernküche aus Holz stammen von der Hand dieser Waldbewohner, die wie erwähnt, von den Rumänen bald Rudari (slaw, ruda, das Erz), bald Băjesi (slaw, Banja. Erzgrube) gennant werden, was darauf deutet, dass sie mit diesem Erzschäfern in einer Gemeinschaft gelebt haben werden". (Op. cit.)

poate continua. Cine umblă cu urşi, maimuţe şi papagali? Observăm că între ocupaţii, unele au o importanţă mai mare pentru ei, încât denumirea ajunge să se confunde cu categoria lor; depinde de importanţa acestei ocupaţii, cum e cazul cu Aurarii, Rudarii mai ales, cari au de parcurs înaintea lor încă timp, până ce li se va şterge numele de Rudari propriu zişi.

Numele Ţiganilor este în strânsă legătură cu originea lor. Pe noi însă nu ne preocupă în *primul rând* originea Ţiganilor. Noi tratăm „orginea" lor în cadrul problemei Ţiganilor dela noi. Chestiunea deci, cade pe un plan secundar ; studiul prezent nu e un studiu al Ţiganilor în general, în care şi-ar avea loc o desvoltare mai mare, acest capitol. Vom lăsa deci la o parte multe teorii, care de care mai curioase, privitoare la originea Ţiganilor...

Limba a fost aceea care a făcut posibilă cunoaşterea originei adevărate a Ţiganilor. Prin cercetarea ei ştiinţifică, teoriile fantastice au încetat. Suntem pe la anul 1763. Intâmplător, studentul în teologie *Ştefan Valy* dela Universitatea din Leyden, face cunoştinţa a trei studenţi malabrezi, şi împreună cu aceştia, văzând că limba lor se aseamănă cu limba vorbită de Ţiganii din Patria lui (Ungaria), întocmeşte un vocabular de 1.000 cuvinte şi astfel enigma se desleagă : limba Ţiganilor îşi avea originea în Malabria...

Pe la 1777, *I. C. C. Rüdiger,* descoperă la fel originea indiană a dialectelor ţigăneşti. Câţiva ani în urmă şi în mod cu totul independent, *Grellmann* a demonstrat acelaş lucru. Acela care îi fixează definitiv pentru această origină este *A. F. Pott ;* limba Ţiganilor, după el. e strâns înrudită cu limba neo-ariană din India de Nord. Intre învăţaţii cari au contribuit la desţelenirea ogorului se numără şi *G. I. Ascoli,* care adaogă pe lângă ce a spus *Pott,* că până a ajunge în Europa, Ţiganii au locuit mult în Afganistan ; urmele din neo-ariana Sindhi, o dovedesc.

Un alt învăţat cu nume recunoscut e şi *F. Miklosich ;* el dovedeşte că Ţiganii veniţi în Europa, au locuit timp îndelungat în Grecia şi ţările slave de Sud.Toate dialectele Ţiganilor din Europa, conţin de fapt elemente greceşti. Dar despre acest lucru tratăm mai pe larg în alt capitol. Fapt este că limba ţigănească este o limbă indică, de origină arică şi înrudită cu străvechea limbă sanscrită [21]).

21) *Martin Block* Zigeuner. p. 24.

S'a încercat să se identifice Ţiganii de astăzi cu o seminţie oarecare din India şi unii s'au oprit la neamul industan al „Cingari"-lor sau „Cengari"-lor, cu neamurile Dzalt, Zutt şi Dom, cu Kafirii şi Dardii *(Miklosich),* cu cari Ţiganii din Europa ar sta în mai aproape legătură de înrudire. S'au mai oprit unii, apoi, la numele poporului Sindoi din India vestică [22]) dar indianologii, indogermaniştii, au putut arăta mai târziu că limba Ţiganilor nu mai corespunde acum cu nici un dialect viu indian ; că se aseamănă cu mai multe şi că deci, Ţiganii nici în India nu şi-ar fi avut o patrie stabilă [23]).

Se mai poate spune că, dacă din punct de vedere linguistic ei sunt înrudiţi cu seminţiile indiene, amintite, din punct de vedere antropologic, ei sunt înrudiţi mai degrabă cu grupul de popoare Dravida sau cu popoarele şi mai vechi Mon-khmer, tot din India.

Eugène Pittard crede că numai atunci se va şti cât sânge aric curge în vinele Ţiganilor, când cercetări de asemenea natură vor fi făcute între popoarele Dravida, în raport cu cuceritorii de limbă arică. Tot el arată pentru Ţigani, că sunt cam de aceeaşi rasă. Tipul rasial îl conservă mai bine între Ţigani, femeile ; mai puţin dolicocefale ca bărbaţii. Pe câtă vreme indicele cranian după Pittard la bărbaţi e de 78,18; la femei e de 79,67. Din totalul Ţiganilor măsuraţi de el, 74% sunt dolicocefali şi numai 9% brahicefali.

Martin Block distinge două tipuri : unul cu trăsături regulate, faţa ovală, bine încheiată, bărbia proporţionată, nasul drept. Celălalt, din contră : are nasul afundat, bărbia eşită, umerii obrajilor proeminenţi etc.

Acum, dacă am face abstracţie de provenienţa lor indiană şi dacă am rămâne la cecace admitea *Bataillard,* adevărul ar fi mai simplu, dar mai puţin întemeiat. Căci, Iliada şi Odiseea, vorbesc şi de un popor, „gens" — barbar — ce adoră ca zeu pe Vulcan. Poporul respectiv ar avea ca ocupaţie de predilecţie, ferăria. Un istoric anterior lui Herodot, Hellanicus de Lesbos, citat de Vivieni de St. Martin, într'un memoriu al său, spune pozitiv că Ţiganii sunt traci [24]). Fireşte că atunci originea Rudarilor n'ar mai părea de loc

22) *D. Dan.* Ţiganii din Bucovina, Cernăuţi 1892, p. 2-3 şi *G. Potra,* op. cit., p. 11.

23) *Martin Block,* op cit. p. 24.

24) *P. Bataillard.* Lettre à la Revue Critique, (după C. S. Popp Şerboianu : Les Tsiganes. p. 19).

un mister pentru noi [25]). Bazat deci pe alte mărturii de acest fel, *P. Bataillard* căuta originea Ţiganilor nu în India, cum de fapt s'a arătat, ci în Caucaz, Asia Mică şi în Tracia. Dar atunci te urmăreşte următoarea întrebare : cum se face că apar aşa de târziu în documentele vremii, când ei ar fi trebuit să cadă în orbita lumii, mai mult sau mai puţin cunoscută a antichităţii ? Mai ales dacă se ia ca punct de plecare lucratul ferului, în urma cărui fapt le-ar reveni meritul dat de *Bataillard,* de antemergători ai epocii bronzului şi mai târziu ai tehnicei lucrului în fier? Atunci, cu drept cuvânt, vechimea lor în aceste părţi, ar data de peste 3.000 ani. Dar poate fi vorba de strămoşi de-ai Ţiganilor sau chiar de alte popoare. Se pare, apoi, că meseria şi-au însuşit-o în Asia Mică, unde au poposit mai îndelung. Cuvintele din limba lor o arată. D. Cantemir, în vremea lui, putea spune că Ţiganii întrebuinţează o limbă „amestecată cu alte cuvinte curat greceşti şi cu multe chiar persane" [26]). Arta ghicitului nu e în nici o parte mai desvoltată decât înspre acolo. (Asia Mică). Nu degeaba orientalistul olandez *M. J. de Goeje* aşează în Persia leagănul Ţiganilor [27]). Cele mai multe păreri însă, dau India, ca fiind ţara lor de origine.

Etape. Drumuri. Ţiganii, la origine, sunt un popor nomad. Prin Asia, şi astăzi ei cutreeră ţinuturile la un loc cu alte popoare, având acelaş caracter cu Arabii, Curzii etc. păstrându-şi caracterul lor specific, mai bine ca ori unde.

Revărsarea lor asupra Europei s'a făcut cu încetul, folosindu-se anumite căi — drumuri de penetraţie ; opriri — etape... Unele din aceste etape s'au prefăcut cu timpul, în adevărate patrii, ca spre ex. Grecia, Bulgaria, România.

In privinţa drumurilor pe care le-au urmat, autorii nu adoptă o părere unitară. Unii sunt partizanii unei singure căi de revărsare, alţii indică două. O a treia categorie admite chiar trei drumuri.

Mihail Haberlandt, se mulţumeşte să constate că din Valahia Ţiganii în secolul al XIV-lea, trec cu încetul în celelalte ţări balcanice, ajungând până în Grecia [28]). Şi tot de aici trec în Ungaria, faţă de care arată o deosebită simpatie.

25) *I. Chelcea.* Originea Rudarilor în *Neam şi Ţară,* 1940, p. 47-51.
26) *D. Cantemir.* Descrierea Moldovei. Trad. de G. Pascu. Bucureşti 1923, p. 146.
27) Enciclopedia Italiana XXXV, pag. 958.
28) *Haberlandt,* op. cit. p. 297.

Dar, ca România să fie considerată ca punct de răspândire al Țiganilor în toate celelalte țări balcanice, ar însemna ca ei să fi venit pe un drum, care să nu treacă prin nici una din aceste țări. Revărsarea ar urma să se fi făcut prin sudul Rusiei. Alții, ca *Martin Block*, dau România numai ca o etapă importantă, unde Țiganii și-ar fi conservat toate formele gramaticale ale limbii lor [29]). Drumul indicat ar fi fost străbătut și de alte popoare. E vorba de Tătari, cari ar fi adus cu ei pe Țigani, ca robi.

In afară de poarta de scurgere prin sudul Rusici, se mai admite și o altă cale : Asia Mică și regiunea mediteraneană. Drumul urmat ar fi fost acesta : India, Persia, Armenia, Turcia — trecând peste Helespont în Grecia, unde, judecând după influența ce au primit-o în limbă, au trebuit să stea multă vreme [30]). Din această cauză, Miklosich, socotește Grecia ca pe o adevărată „patrie" pentru ei. Cuvinte ca : „drom", drum ; „kokalo", os, colan : „foro", oraș ; și „ochto", atenție, se află în toate dialectele Țiganilor din Europa. Acestea sunt însă de proveniență greacă. Nu în zadar, printre primele mențiuni istorice sunt cele privitoare la Grecia. Cronicele timpului îi arată în Creta și Corfu la 1326.

Din Grecia (unde se crede că sunt 100.000 Țigani), trec în Bulgaria și Serbia, unde sunt menționați documentar în anul 1318, sub Ștefan Dușan, și numai în 1385 sunt amintiți în Muntenia. La sfârșitul secolului al XIV-lea ajung în Transilvania. La 1417 sunt amintiți în Germania de cronicele timpului [31]). De aici trec mai departe în Italia, Franța, Elveția etc. Eugène Pittard, indică, și el aceste două drumuri [32]). Valea Dunării, i-ar fi dus până departe în inima Europei. Al treilea drum e probabil.

Drumul acesta ar fi cel care trece spre Egipt, Africa de Nord, Spania. Firește, cu popasuri. Ar fi vorba deci, nu numai de o bipartiție, ci de o tripartiție, în felul cum s'au scindat la plecarea lor din India. *Miklosich* însă, e contra părerii care susține calea urmată de Țigani, prin Africa de Nord. El găsește că în limba Țiganilor nu sunt elemente din limba arabă. Aceasta îl face să admită că Țiganii din Spania au trecut Pirineii din Europa,

---

29) *Martin Block*, op. cit. p. 28

30) *Schwicker*, op. cit. p. 19.

31) *G. Potra*. Contribuțiuni (Op. cit. p. 18) și Enciclopedia Italiana XXXV. Art. „Zingari".

32) *Eugène Pittard*. La Roumanie, p. 312 și Les peuples des Balkans, Paris. 1920. p. 410.

și că nu sunt proveniți din nordul Africei, cum credea Bataillard. Sunt însă Țigani și prin nordul Africei, unde au fost întâlniți prin Egipt, Abisinia, Sudan și Berberia.

*

S'au indicat deci drumurile. Unele dintre ele sunt îndoelnice, altele sigure. Fapt important e că, în revărsarea lor, Țiganii urmează direcția Orient-Occident, că acolo în Asia ei își găsesc mediul lor propriu de vieață, iar localizarea lor își pierde din farmec și intensitate, cu cât ne îndepărtăm spre Occident.

Cum trăesc Țiganii din Orientul apropiat? „Dans l'Asie, les Rômes errent avec les Kurdes, les Arabes et d'autres populations nomades comme eux. Au Liban, ils campent au pied des murs des Métualis, des Druzes, des Nozaires, des Ismaëlis. Aussi indépendants en Orient qu'ils sont assujettis en Europe, *ils y conservent mieux leurs moeurs primitives, ils y sont moins dépravés, leur caractère originel a éprouvé moins de dégradation*" [33]).

Abia de aici încolo începe tragedia pentru ei... In noile regiuni europene, în afară de sud-estul Europei, puține sunt locurile unde ei se simt bine. Unii dau Bulgaria ca loc preferabil [34]). Miklosich insistă mult asupra Greciei. Alții privesc România ca patria lor adoptivă.. In alte țări, ca spre exemplu în Spania, ei își găsesc refugiul în anumite regiuni caracteristice. Andaluzia este în partea locului cunoscută ca fiind populată mai mult de Țigani, după cum în România, ei par a se îngrămădi în anumite locuri din Transilvania, Dobrogea de sud, Muntenia și în București. [35])

33) *J. A. Vaillant*. Histoire vraie de vrais Bohémiens. Paris, 1857. p. 472.

34) *Hunfalvy Pàl*. Magyarország Ethnográfiája. Budapest. 1876. p. 517. Intre 1915—17 (în special în județele Kotel, Sliwen, Tatar pasardschik) numărul lor se urcă dela 4—6% din totalul populației. (v. A. Ischirkoff: Bulgarien. Land und Leute. II 1917, p. 33—34). In districtul Filipopol, la 1910, avem 12% țigani, dintre care, numai în oraș sunt 3.500 (v. *Karl Kassner*. Bulgarien. Land und Leute. Leipzig 1916) p. 71—72.

35) Vezi harta Nr. 2-5.

II.

OBSERVAŢIUNI ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE ŢIGANI ŞI ROMÂNI.

Intre aspectele curioase pe care le stârnesc Ţiganii în contact cu poporul român, e şi cel al aderenţii lor, faţă de mediul social românesc. Desigur că aderenţa Ţiganilor la mediul românesc, poate fi şi un câştig dobândit în raport cu timpul. *Una dintre cele mai vechi entităţi etnice din ţara noastră e şi populaţia ţigănească.* Poate că şi din această pricină, ataşamentul Ţiganului faţă de mediul de viaţă românesc, e *excepţional.* Sunt neamuri ce se confundă cu anumite peisagii, cu anumite ţări şi configuraţii geografice. Poporul român de exemplu, e legat de arcul carpatic, ca de un punct de sprijin hotărâtor. El se mărturiseşte atât de legat de acest spaţiu, încât formează una cu locul pe care-l populează. E o chestie de destin. Tot astfel şi cu Ţiganii. Ei s'au stabilizat în cursul veacurilor, populând îndeosebi sud-estul Europei, unde se află aşezaţi 3/4 dintre Ţiganii din lume. Numărul lor în acest spaţiu s'ar ridica — zice-se, până la un milion... [1])

Nu e vorba, în problema de faţă, atât de un ataşament sau de o îmbrăţişare a Ţiganilor faţă de un anumit mediu *geografic,* cu care s'ar identifica până la o contopire a lor, cu acest ţinut ocazional european, cât e vorba de o îmbrăţişare a unor medii etnice, printre care, mediul etnic românesc e preferat. Ei se agaţă, ca să folosim o figură de stil, ca iedera de acest popor — în special — în mijlocul căruia, îşi găsesc la maximum tihna vieţii.

Oricum l-ai pune pe Ţigan, oricum l-ai întoarce, el rămâne cu faţa întoarsă spre această patrie. Nu degeaba, densitatea cea

1) *Martin Block,* op. cit. p. 47.

mai mare a lor e dată în România [2]). Unii spun și pretind că dintre provincii, Muntenia e cea mai populată. „Muntenia a fost și este cel mai populat ținut cu Țigani din România“ [3]), dar statistica se opune acestui adevăr. Ea găsește că Ardealul e cea mai populată cu Țigani, dintre toate provinciile noastre. Nu numai față de Ungaria, el era cel mai populat ținut cu Țigani, dar și față de România. Intre Dunăre și Tisa, Țiganii reprezentau altădată [4]), 0,06% față de întreaga populație a Ungariei ; în județele nord-vestice ale Ungariei, ei se ridicau la 0,4% ; (pe țărmul drept al Tisei — opt județe — Țiganii aveau peste 0,4%). In unghiul dintre Tisa-Mureș (cinci județe) trăiau la acea dată 0,6% Țigani față de întreaga populație. In Ardeal, la o populație de 2.084.048 locuitori, 56.006 sau 2,7% sunt Țigani. In unele județe procentul e și mai ridicat ; în Târnava Mare, procentul se ridică la 6,7%. Urmează Mureș cu 5% ; Târnava-Mică, cu 7,55% și însfârșit Clujul cu 3,2%.

Aceeași statistică arată că și în vremurile mai noui (1930) — tot Ardealul e mai populat cu Țigani. „Cea mai mare proporție de Țigani, o găsim în Transilvania, unde 2,3% din întreaga populație s'a declarat de neam țigan. (Dar numărul lor pare a fi cu mult mai mare). In special în satele din Transilvania găsim o proporție mai mare, care se ridică până la 2,5% [5]). La totalul populației. în Țara Oltului, în anul 1939 noi am aflat 6,8% ; la populația românească, 7,8%. Din 75.852 Țigani, câți avem în Ungaria la 1880, e semnificativ dar e adevărat : 59,5% dintre Țigani, au îmbrățișat religia Românilor și numai 40,5% celelalte religii la un loc [6]). In 1893 din 154.086, câți au fost aflați în Ungaria, 110.295 țineau de religie românească ; fie că erau greco-cat., fie că erau *ortodoxi* (vezi graficul Nr. 1). După recensământul unguresc din 1880, 24% dintre Țigani vorbesc limba maghiară și 43% limba română. *„C'est aux Roumains qu'ils s'assimilent le plus volontiers“* remarcă *B. Auerbach* [7])

---

2) „Oggi, come si e accennato, la regione piu populata di *Zingari é l'Europa sud-orientale, particolarmente la Romania*“. (v. Enciclopedia Italiana XXXV p. 957).

3) *G. Potra*, op. cit. p. 121.

4) *Dr. Schwicker*, op. cit. p. 86—87.

5) *Dr. Sabin Manuila — Dr. D. C. Georgescu*. Populația României. București 1939. pag. 59.

6) Vezi graficul Nr. 1, alcătuit după datele ce le întrebuințează dr. Schwicker, in opera sa.

7) *Les Races et les nationalités en Autriche-Hongrie* Paris, 1917. pag. 461

Alex. Graur, ocupându-se de raporturile linguistice ţigano-române, indică o serie întreagă de elemente ţigăneşti intrate în limba română [8]) — 250 forme ţigăneşti — ceeace denotă „qu'il y a eu (et il y a encore) — une véritable cohabitation entre les Tsiganes et les Roumains. Les points de contact entre les deux peuples sont très nombreux". Mai mult de un sfert din ele sunt însă termeni şi expresii *argotice*. Ele nu se referă la „acţiuni şi obiecte", excepţie făcând unele cuvinte ca : dobă, baros, etc., restul aparţine argourilor şi reprezintă forme ce trădează sentimente şi acţiuni specifice rasei : „cordi, dili, geani, mardi, carici" etc. D. Vasiliu reduce întrucâtva numărul elementelor împrumutate din limba ţigănească [9]) aşa încât, sub raport linguistic, se poate spune că influenţa lor se exercită mai mult asupra stratelor inferioare din populaţia oraşelor. Rezultatul e că argoul nostru este îmbogăţit într'o foarte mare măsură de către Ţigani.

Vrem să lăsăm să se înţeleagă că dintre regiunile mari europene, Ţiganii preferă Sud-estul Europei, iar în cadrul acestei regiuni, România e ţara mai mult preferată. Apoi, în cadrul unităţii geografice şi etnice a poporului român — aşa arată recensământul din 1930 — Transilvania e provincia cu cei mai mulţi Ţigani. Aceasta ar părea paradoxal, dacă n'ar exista cifrele, fiindcă Transilvania, în comparaţie cu Muntenia, nu pare de loc a fi mai încărcată de Ţigani. Poate că din cauză că Transilvania oferă un aspect mai eterogen în distribuţia structurală a populaţiei, Muntenia să ofere o ţiganizare mai profundă. Aceasta este însă o altă problemă, care nu e mult diferită de cea pe care o punem noi aici [10]). Intr'o porţiune geografică mai redusă se poate urmări atracţia de care vorbim, cu mai multă eficacitate. Dintre cele două părţi din Dobrogea, de nord şi de sud, pentru *Eugène Pittard*, cea de sud poate fi privită ca fiind patria lor [11]).

*

Raiul românesc, sub aspecte diferite, e căutat ; se vede treaba, că e căutat cu aceeaşi aviditate, putem spune, nu numai de

---

8) Les mots tsiganes en Roumaine. *Bulletin Linguistique II* (1934) p. 108.

9) *D. Vasiliu*. Din Argoul nostru (extras din *Grai şi Suflet*, VII. Bucureşti 1937).

10) Dar dacă nu s'au „declarat" în proporţie cu Transilvania — câţi ar fi trebuit să se declare ; în unele părţi ale Munteniei şi Olteniei distincţia făcându-se mai cu greu ?

11) *Eugène Pittard*. La Roumanie, (op. cit.) p. 312.

Evrei ci și Țigani, poate în egală măsură, poate chiar mai mult. O problemă nouă de cercetat...

Faptul e isbitor, dar nu e mai puțin relevant dintr'un anumit punct de vedere. „Țiganilor le plac mai ales părțile ridicate ale țării și locuesc în Bucovina, aproape 6 din 7 părți, *între Români. Este un ce caracteristic iubirea și simpatia deosebită ce o păstrează Țiganul pentru Români și Unguri.*Mai puțin simpatici sunt Slavii și cu totul nesimpatici îi sunt Germanii"! O spun oameni de știință[12]). Adevărul e relevant și pentru alții, ca *Martin Block* [13]). Stoica Căldărar, întâlnit de mine în Vad (Făgăraș), recunoaște acest lucru astfel : „Romînu și dă milă, tot te mai ajută cu ceva"... (față de Sași...).

Până departe, Țiganii pot trece drept Români, ca o consecință, pe deoparte a acestei simpatii, pe de alta a confuziei care se naște depe urma numirii lor : (Rom—Romi) dar mai ales a unei ideale conviețuiri cu Românii... După spusa lui *Z. C. Arbore* [14]) „în guvernămintele de dincolo de Volga, populațiunea rusească îi consideră de Români" din cauzele pomenite mai sus; iar *Schwicker*, arătând răspândirea Țiganilor în Ungaria, se ferește să sublinieze consensul care există între Unguri și Țigani. El poate însă spune textual : „in solchen Komitaten, in denen das slovakische und rumänische Volkselement vorherrscht" ; numai între acestea ar fi Țiganii mulțumiți să-și trăiască vieața și că pentru Unguri și Germani ar arăta mai puțină atracție. Adevărul am văzut că e altul, exceptându-se Germanii cu care Țiganii nu au nici cea mai mică dorință de-a conviețui. Ungurii însă, nu fac nici ei excepție. Muzica ungurească... nu poate fi exprimată mai cu măestrie decât de... Țigani [15]). Muzica ungurească găsindu-și cei mai buni interpreți printre Țigani, este firesc ca și printre Unguri, Țiganii să să găsească în elementul lor...

Dar să revenim la poporul român.

Această apropiere între Țigani și Români își are explicația într'un înțeles adânc psihologic :

„Toleranța" poporului român față de elementele etnic streine, își găsește lămurirea, într'o oarecare măsură, în lipsa de claritate,

12) *Dr. Ficker.* Die Zigeuner in der Bukowina, p. 8—9 și Dimitrie Dan Țiganii din Bucovina, p. 27.
13) Zigeuner. Op. c. p. 47.
14) *Basarabia în secolul XIX.* București 1898 p. 27.
15) *Hunfalvy Pal.* op. c. p. 517,

în ce privește ideea de patrie, căci pentru ei, patria este o țară unde se pot aduna și trăi oamenii, fiecare după puterile lor, fără a ține seama de *originea etnică.*

Nu se știe cât a influențat acest mod de înțelegere un trecut vitreg pentru noi, cât a influențat credința ortodoxă acest mod de a vedea ; e destul că noi astăzi constatăm acest fapt curios. Putem deduce de aici, cât de mult se resimte reînoirea noțiunilor de *patrie*, de *neam* și *destin* ca existență etnică aparte. Am confundat universul propovăduit de apostoli, cu patria.. Pe această dâră de credință, însă ne-au speculat streinii. Până și Țiganii au profitat de bunătatea noastră. Deaceea, nu numai noțiunea de patrie trebue reluată, dar și cea de răutate ; noțiunea de ură va trebui explicată, firește, de către moraliști, sub acest aspect. Ce e bine și ce e rău, sau dincolo de binele și mai ales de răul pe care ni l-am procurat singuri sau ni l-au procurat alții..

In anul 1928, apărea la New-York, o carte privitoare la Țigani, în care se puteau ceti unele aluziuni tocmai la ceeace ne preocupă pe noi. Numai că, *Bercovici*, care scrie cartea, merge mult prea departe cu comparația. In acea carte se spune, că după cum curcubeul nu se poate concepe fără culori sau pădurea fără păsări, tot astfel nu se poate concepe România fără Țigani [16]), lăsând să se creadă, că la mijloc ar fi vorba de o împletire de destin, a Țiganilor cu Românii, și că gradul de conviețuire între Țigani și Români ar fi atât de înaintat, că ar constitui laolaltă o realitate substanțială.

Se înțelege cât de departe suntem de adevăr. Poporul român a primit întotdeauna cu dispreț acest neam, față de care nu are decât *cuvinte de sarcasm* usturător. El merge așa de departe încât definește pe Țigani în afara noțiunii de om : „nici salcia nu-i ca pomu ; nici Țiganu nu-i ca omu".. [17]) Moldoveanul îl îndepărtează într'un mod neobișnuit de isbutit când spune că „Țiganu și d'a-nălghii, moldovean tot n'a hi". Alte sentimente la adresa Țiganilor, îi caracterizează : „Țiganu să fie cât de bogat , pân n'a cere nu-i sătul" [18]). Vrem să spunem că lucrurile nu merg așa de departe și că dacă sunt unele cazuri de amestec între unii și

16) *Bercovici.* The story of the Gypsies. New-York 1928 T. *Iordănescu.* O istorie a Țiganilor. Convorbiri Literare. An. 63 (1920) p. 287.

17) Inf. Aurelia Bardoș 42 ani. Porumbacul de Jos. Țara Oltului.

18) Inf. Nicolae Slobozeanu, român din Cornova, Basarabia, de 44 ani.

alţii — cu totul rarisime — în regulă generală se menţine distanţa, *fără ca prin aceasta să se prefere mai puţin mediul românesc din partea lor.*

In acea carte tipărită la New-York, se mai spune că ei se stabilesc cu predilecţie la oraşe ; „în capitale", unde-şi pierd cu înlesnire aerul exotic şi ajung, după părerile aceluiaşi autor, de se confundă cu Românii... El poate exclama : *„câţi nu sunt azi cu blănuri şi cu maşini, cari examinaţi cu atenţiune de un etnograf, trădează originea lor din depărtatul orient" ?*

Precum se vede, faima ni s'a dus departe.. Cercetând materialul documentar, se vede că ei se îngrămădesc, într'adevăr, la oraşe, cu deosebire în Oltenia, unde avem 2,2% ; urmează Dobrogea, cu 2,1%. In celelate provincii, exceptând Muntenia cu 1,5%, oraşele noastre au o proporţie mai redusă.

In rezumat se poate spune că Ţiganii şi-au găsit între Români un mediu prielnic de desvoltare, subînţelegându-se, că Românii i-au tolerat prea mult. Mai ales conducerea a lăsat de dorit, nereglementându-se viaţa ce o duc aceştia la oraşe. Mai cu seamă în Bucureşti. Din această pricină se aşteaptă o premenire. O reformă, ca în atâtea domenii, care trebue să fie patronată de Stat şi susţinută din mai multe părţi. De mult Ţiganii n'au mai format obiect de legiferare în statul român. E adevărat că până de curând problema a fost stăpânită de o altă concepţie — în funcţie de o *integrare* cât mai urgentă a Ţiganilor în organismul nostru etnic ; „principiul asimilării sau tolerarea infiltraţiilor etnice puteau să pară justificate în trecut. Deoarece conceptul de rasă nici nu exista atunci, sau n'avea conţinut" [19]) ; dar lucrurile să sperăm că nu vor rămâne aici. Mărinimia cu care era tratată această gravă chestiune de Stat, în fond, scăpa şi minţilor celor mai luminate. Ne-am pomenit dintr'odată că „ţara noastră are cei mai mulţi Ţigani din lume" şi că pe deasupra, „proporţia corcilor proveniţi din Ţigani şi populaţiile neţigane, nu-i departe de al Ţiganilor puri"..[20])

19) *I. Făcăoaru.* Antropologia în Stat ca Ştiinţă şi ca Obiect de Învăţământ Cluj. 1938. p. 36.

20) *I. Făcăoaru.* op. c. p. 36. Observaţiuni, în legătură cu raportul dintre Ţigani şi Români, se găsesc şi în capitolul : „Câţi Ţigani sunt în România"? Şi sub cap. „Ţiganii în faţa anchetelor speciale".

III

ASUPRA CATEGORIILOR DE ŢIGANI DELA NOI

1. Impărţirea Ţiganilor în categorii după criteriul istorico-juridic (în „domneşti", „mânăstireşti" şi „boereşti"). 2. Ţiganii împărţiţi, după criteriul stabilităţii: în nomazi şi sedentari. 3. Categoriile de Ţigani în funcţie de naţionalităţile în mijlocul cărora trăesc. 4. Criteriul filologico-linguistic la împărţirea Ţiganilor în categorii, recunoaşte şi împărtăşeşte incomplet punctul de vedere etnografic. 5. Impărţirea în categorii a Ţiganilor după criteriul organic. 6. In plus, Rudarii ocupă un loc aparte între ceilalţi Ţigani. Originea lor. 7. Distribuţia geografică în raport cu pădurea. 8. Aria de răspândire ca mijloc de recunoaştere a originei lor.

Mulţi văd în Ţigani, o populaţiune având un caracter cu totul omogen. Acest fel de a vedea, ceeace e şi mai interesant, nu numai că a fost recunoscut, dar continuă a fi împărtăşit şi în zilele noastre.

Acest mod de a privi global Ţiganii, l'a avut şi *Dimitrie Cantemir*. „Ţiganii, spune el, sunt împrăştiaţi în toată ţara şi nu e boer ca să nu aibă mai multe familii de Ţigani, supuse lor. De unde şi când a venit acest neam de oameni în Moldova, nici ei nu ştiu şi nici analele noastre n'o spun. Intrebuinţează o limbă care este obişnuită tuturor Ţiganilor din aceste părţi şi este amestecată cu multe cuvinte curat greceşti şi cu multe chiar persane. Altă meserie, afară de fierărie şi arămărie, cu greu au. Natura li-i aceeaşi ca şi în alte ţări, au aceleaşi moravuri şi suprema lor virtute şi diferenţa specifică este furtul şi lenea" [1]).

Faptul că afară de fierărie şi arămărie cu greu ar mai avea şi altă meserie, ne face să credem că marele istoric, sau nu-i cunoaştea îndeajuns, ceeace am arătat că e cazul în genere, sau că cel puţin pe Rudari (lingurari), îi considera drept Români. Altfel nu se explică afirmaţia de un chip cu totul redus, ţinându-se seamă

1) *Dimitrie Cantemir*, op. cit. p. 146.

numai de fierari, căldărari, spoitori, ce lucrează ferul și „arămăria".

Am spus : faptul că expunerea lui se menține la o caracterizare cu totul de ordin general, imprimă acestei atitudini, un întreg mod de a privi problema, care a continuat să preocupe și să subsiste până în zilele noastre.

Acest tot unitar și indestructibil ca armonie, privit mai de aproape, e susceptibil de noui interpretări. Supus unui nou mod de a vedea, adecuat situației de astăzi, ne îndrumă la o revizuire nu numai de concepție dar și ca reorganizare de ordin practic și administrativ-politic, lucruri care de altfel sunt în strânsă legătură.

1. Din această cauză, spun, mulți s'au mulțumit cu ceeace a dat împărțirea în categorii a Țiganilor, rezultată din documentele timpului și în care era fixată situațiunea *de drept* a lor față de stăpânire sau stăpâni, cărora li erau aserviți. E vorba, cu un cuvânt, de cunoscuta lor împărțire (medievală) în „domnești", „mânăstirești" și „boierești" ; repet, altceva nimic nu constitue substratul împărțirii de mai sus, decât această singură dependență juridică. Cât despre caracterele etnice ale fiecărei categorii în parte, nu poate fi vorba deocamdată, cu toate că, între Țiganii „domnești" spre exemplu, aflăm pe rând: aurari, (băeși, lingurari), lăeți etc., cum dealtfel și în categoria Țiganilor „mânăstirești" și „boerești" — la fel — pot fi găsite mai toate soiurile de Țigani. Astfel. spre a aminti acest mod de a vedea, relatăm observațiunea făcută de *Dionisie Fotino,* în a sa *Istoria Generală a Daciei,* Tom. III (Buc. 1859) p. 341, în care aflăm că atât în Moldova cât și în Țara Românească sunt și Țigani și încă „în mare număr". Ei fiind considerați ca sclavi, se împart în „domnești", „mânăstirești" și „boerești". Pentru o identificare relativă însă, se mai simțea nevoia să se aducă oarecari completări acestei împărțiri. Astfel „cei ce sunt întrebuințați în serviciurile domestice ale stăpânilor lor, se numesc „vătrași", iar cei ce se ocupă cu diverse meșteșuguri și umblă prin țară ca nomazi cu corturile, se numesc urșari, lăeși și modorani" [2].

---

2) Modoran : „Lümmel" ; mojic, bădăran. Etimologie necunoscută. *Tiktin :* Rum.-Deutsches Wörterbuch, s. v.

Reținem această completare. Prima împărțire se vede a fi de circumstanță juridică, pe când cea de pe urmă, de toată ziua și organică. Atâta vreme cât va subsista regimul juridic excepțional pe seama Țiganilor, vom avea o împărțire a lor în categorii, care merge paralel. Chiar când e vorba de provincii de sub stăpâniri străine, ca Basarabia, împărțirea lor în categorii, după felul stăpânilor, e asemănătoare. „Așezământul“ din 1818, din Basarabia, arată că Țiganii erau împărțiți în trei : cei sub stăpânirea *haznalei* și care se ocârmuiau de organele „oblastiei", erau potrivit categoriilor dela noi, *domnești* sau ai statului, după care vin la rând cei *duhovnicești* (la noi *mânăstirești*) *:* Țiganii de sub stăpânirea dvorenilor, boernașilor și mazililor, constituiau ultima categorie [3]).

M. Kogălniceanu și după el *Prințesa von Neuscholz* a cărei părere o acceptă, vorbesc și ei de Țiganii domnești : „les Tsiganes de la Couronne“ [4]), „Die Zigeuner gehörten... der Krone“ [5]) care s'ar împărți în patru clase : aurari sau rudari, ursari, lingurari și lăeși. Se pare că între unii și alții existau deosebiri de drept : în Moldova și în Țara Românească, Țiganii boerești n'aveau voe de exemplu să se ocupe cu aurăritul ; numai cei domnești, care, după alți autori erau împărțiți în trei clase, nu în patru. Aceștia erau rudari, ursari și lăeși. Dintre ei, numai Rudarii-aurari aveau voe să caute aur prin gârle și râuri de munte. O probează mărturiile lui *Sulzer* [6]), *Bauer* [7]) și *Grellmann* [8]). Cuprindeau deci, mai multe soiuri, ba și subclase. Despre „netoți“ ni se spune că formau o subclasă a lăeșilor, prin faptul că erau ceva mai sălbatici ca lăeșii. Vom arăta la locul cuvenit care poate fi locul netoților în clasificarea noastră.

Ne interesează *principiul* de clasificare. Printre Țiganii mânăstirești vom găsi, la fel, Țigani de diferite categorii. Au un nume generic de *vătrași,* cu lămurirea că au o vatră de casă a lor — proprie — indicându-se prin aceasta caracterul de așezare statornică. *Popp Șerboianu* le spune *vătrași* sau *vătrari* [9]).

3) *I. Nistor,* op. cit. p. 290.
4) Esquisse, l. cit. p. 12.
5) Moldauische Zigeuner. p. 152.
6) Geschichte des Transalpin'schen Daciens. Tom. III p. 144.
7) Mémoires sur la Valachie p. 86.
8) Histoire des Bohémiens (trad) p. 113.
9) Les Tsiganes, p. 53.

La fel și cu privire la Țiganii boerești, caracterul sedentar e dominant, în afară de faptul că depind juridic de un stăpân. Putem apoi vorbi de Țigani „căsași" și de „ogor" în acelaș sens.

2. Printre primele caractere — isbitoare — ce-au impus ochiului și minții, în afară de faptul că depind juridic de un stăpân, a fost și acesta : dacă Țiganul e *sedentar* sau e *nomad*. Insușire rezultată — natural — din ceeace avea el mai specific ca existență : tendința de a-și schimba locul. Astfel vom avea o altă împărțire, până la un punct la fel de justificată, dacă nu ceva mai îndreptățită. Insuși Popp Șerboianu, pare a rămâne la ideea unei împărțiri a Țiganilor în două : I. lăeși sau lăeți și II. vătrași sau vătrari. La baza acestei împărțiri, ar subsista criteriul stabilității, ce caracterizează societățile evoluate. Șerboianu însă, atras de mirajul unei împărțiri cât mai complete a Țiganilor, părăsește acest punct de plecare și adoptă un altul, obținând o lungă serie de „corporații" de Țigani, care nu ajută cu mult la fixarea științifică a categoriilor de Țigani dela noi [10]). In plus, împărțirea în „vatrasch" și „Jaiaschen" o făcuse cu mult înainte de el, Prințesa *von Neuschotz* [11]) dela care cred că a și adoptat-o.

Caracterul de fixitate sau de pribegie s'a impus ca o puternică expresie a vieții acestui popor, — cunoscut în genere ca rătăcitor — de mai mulți oameni de știință. *Șerboianu*, dela care ne-am aștepta mai puțin la o accentuare a acestui caracter, menționează, că față de celealte soiuri de Țigani, *ursarii* și *căldărarii* sunt nomazi, că iarna se retrag în case cu chirie, iar primăvara le părăsesc, continuându-și vieața nomadă mai departe. Vom vedea că acești nomazi, nici iarna — în multe locuri — nu trag la case, ci preferă vieața sub cort, cu tot gerul cumplit al iernilor noastre (vezi cap. *Așezare, Locuință).*

Schwicker, care ne-a dat o monografie asupra Țiganilor din Ardeal și Ungaria, împarte Țiganii din România, la fel, în *așezați* și *nomazi*. Suntem pe la 1883. După el, cei din urmă sunt „netoți" sau „slavi" — pe când cei așezați, o parte sunt ursari, lingurari, rudari sau aurari și lăutari [12]).

10) Nu mai există altă categorie de Țigani astăzi în România, care să nu fi fost menționată ; o spune satisfăcut la p. 56 a cărții lui.

11) Op. cit. p. 152.

12) Die Zigeuner, p. 30.

Aceştia, când iau sedentarismul sau nomadismul drept criteriu de împărţirea Ţiganilor în categorii, se gândesc, şi pe drept cuvânt, la „modul de vieaţă“. Ţiganii se împart în două grupe: în „sedentari et girovaghi", ceeace însemnează acelaş lucru [13]). Pe când cei dintâi au pierdut din caracterele proprii rasei lor, cei din urmă, dimpotrivă, au conservat acele particularităţi prin care se distinge rasa lor. Vasăzică, schimbarea modului de vieţuire, atrage după sine pierderea unor caractere specifice, fără însă ca prin aceasta să-şi schimbe întru totul felul lor de a fi. Şi aici credem că există o posibilitate de adâncire, ce o vor aduce, cred, timpurile viitoare. Se înţelege apoi de ce, mulţi iau în consideraţie mai mult pe cei nomazi ca fiind mai autentici... „Le matériel linguistique de ce livre, spune Şerboianu despre cartea sa, se réfère aux Tsiganes „oursari“ et „ciurari“ de la Valachie, à l'exception de quelques mots tirés du vocabulaire des „vatraschi“...

La fel putem spune că procedează şi alţii care s'au ocupat special de Ţigani — printre ei, etnografi de seamă acceptă acest punct ca fiind just. Printre alţii, *Wlislocki* şi *M. Haberlandt*. Cel dintâiu, precizează astfel: „Die Zigeuner in Siebenbürgen teilen sich in zwei Hauptstämme: 1. Die Kortorar oder Zeltzigeuner und 2. Die Gletecore (Spracharme) oder ansässigen Zigeuner". Intre aceştia, corturarii, se subîmpart în patru clase: 1. Leila. 2. Asachani. 3. Tschale şi 4. Kukuja, având în frunte un voevod, a cărui funcţie se moşteneşte. El este numit „Thàgàr“ [14]).

In modul lor de vieaţă s'a petrecut o schimbare profundă; e adevărat, nu organică, dar de structură, din moment ce *J. Teutsch* desparte Ţiganii aşezaţi de cei de cort [15]). Sensul de organic îl luăm adesea în înţeles de modificare a caracterelor fizice, iar cel de structură a vieţii, în înţeles de stil de vieaţă. In felul de a vorbi al timpului, Ţiganii sedentari, după *Wlislocki* şi *Teutsch*, „Gletecore“, nu sunt altceva decât *ţăranii noui* din secolul al XVIII-lea sau Ungurii noui, „Uj Maggiar“, de pe timpul Mariei Teresa. Accepţiunea cred că nu se mărgineşte numai la o schimbare de statut politico-socială, ci privea şi o perturbare ca mod de vieaţă.

---

13) Enciclopedia Italiana p. 957.

14) *Wlislocki:* Zur Volkskunde der Transsilwanischen Zigeuner, p. 8—10, şi *Julius Teutsch:* Die Siebenbürgischen Wanderzigeuner. în *Klingsor*, X (1933) p. 111.

15) „Die Gletecore sind aus den Wanderzigeuner (Kortorar-Zeltbewohner) hervorgegangen" (v. J. Teutsch, op. cit p. 111).

La ei se referă şi *Schwicker*, în împărţirea lui, considerându-i ca prima categorie de Ţigani : aşezaţi sau ţărani noui, spre deosebire de cei nomazi, („sâtoros czigányok").

Am spus că între alţi oameni de ştiinţă — etnografi cu reputaţie recunoscută, — e şi *M. Haberlandt*. El împărtăşeşte acelaş punct de vedere, recunoscând aşezarea ca factor fundamental de clasificare a Ţiganilor în diverse categorii (cel puţin în mare) — dat fiind că el deosebşte pe Ţiganii nomazi de cei sedentari [16]. Dealtfel e şi singura observaţie ce se face.

Va trebui totuşi să facem o distincţie, înţelegând prin sedentarism un fel de vieaţă *sui generis*, în sensul că Ţiganul nu se mai deplasează fără încetare. In fond agricultura le este o ocupaţie la fel de antipatică, atât pentru corturari cât şi pentru cei aşa zişi aşezaţi.

E la mijloc o observaţie care nu-i scapă nici lui Grellmann, care rămâne la acelaş fel de a împărţi Ţiganii, după modul lor de aşezare, reducându-i la două clase : una care cuprinde pe cei ce sunt fixaţi în oraşe sau sate — exercitând diferite meşteşuguri, iar a doua categorie, priveşte pe acei Ţigani ce cutreeră ţările în grupe de 50—60 familii, purtând pe căruţe tot ce au [17].

3. După specialităţi, după autori şi concepţii, vor diferi şi categoriile de Ţigani. *Eugène Pittard,* în lucrările sale antropologice, observă o împărţire a lor după grupe mari de naţionalităţi Probabil că există certitudinea unei adânci înrâuriri a cadrului de vieaţă naţională. Ceeace nu este exclus, în felul în care se prezintă realitatea şi la noi. La fel, se crede că acest criteriu e deplin justificat spre a putea servi ca instrument de împărţire a Ţiganilor în : Ţigani *români, turci, bulgari* [18], ca în Dobrogea, unde Pittard şi-a desvoltat mare parte de activitatea sa de antropolog. Astfel că după el, Ţiganii zişi „români" se disting, având caractere somatice diferite între ei, faţă de Ţiganii zişi „turcomani" [19] ; în Dobrogea, Ţiganii români fiind de religie ortodoxă, pe când cei turci sunt de religie mahomedană. In altă parte însă, el spune că Ţiganii sunt grupaţi după *„natura ocupaţiilor"*, şi înşiră pe nume : căldărari, lingurari, ursari, spoitori, lăutari şi altădată aurari. Vom

16) *M. Haberlandt* — A. Haberlandt, op. cit. p. 298.
17) *M. G. Grellmann :* Histoire des Bohémiens, (1 cit.), p. 7.
18) *E. Pittard.* Les Peuples des Balkans. p. 413.
19) *E. Pittard.* Popoarele din Peninsula Balcanică. Schiţă antropologică. (Extras) 1916, p. 26.

vedea, care anume din împărțiri se impune mai mult, fiindcă în diversitatea aceasta de păreri și categorii, va trebui să alegem, fixând un mod corespunzător de grupare a lor.

După cum în Dobrogea am văzut că stăruie împărțirea Țiganilor în ortodoxi și mahomedani, tot astfel în Serbia. Și acolo avem două feluri de Țigani, potrivit celor ce susțin autorii ce s'au ocupat de ei. O parte dintre cei mahomedani, trăesc și prin acele locuri în cartiere proprii, pe la mahalalele orașelor („ciganska mahala"); sunt sedentari, se poartă ca Bosniecii și vorbesc sârbește. Așa cum sunt, ei nu vorbesc limba lor și își zic Țigani turcești [20]); o altă parte însă, tot dintre ei (mahomedani), locuesc în corturi. Se poartă altfel decât Țiganii amintiți. Limba sârbă o vorbesc mai rău. Ei se cheamă *Gurbeti* și sunt mai puțin numeroși decât ceilalți, dar sunt mai autentici, prin faptul că-și mențin, între altele, limba [21]). Nu este greu să distingem în ei pe Țiganii nomazi, spre deosebire de cei dintâi, care la noi se zic că sunt de vatră, așezați sau sedentari. Mai există și o altă categorie de Țigani, „creștini". Aceștia formează, se spune, majoritatea. Sunt așa numiții caravlahi („Karavlaski cigani"), asupra cărora vom stărui la timp, mai pe larg. Ei se numesc și „Korițari", după localitatea Corița din Serbia sau „Covătari" [22]).

Țiganii mahomedani s'ar împărți astfel în două : celor dintâi li se mai zice și *Țigani albi* („bieli cigani") ; am văzut că sunt sedentari și de multe ori Eugène Pittard îi arată ca pe un produs de amestec. Insăși această împărțire a lor dovedește că au suferit în cursul timpului modificări organice, altfel nu s'ar deosebi de a doua categorie, de Țiganii negri „*Gurbeti*", sau cum li se mai spune, „*Cergasi*" [23]).

Realitatea existentă a Țiganilor din Serbia, acoperă realitatea existentă a Țiganilor găsită la noi. Vom vedea în urmare, că doar în ceeace privește Caravlahii (Filipescu în felul său e filo-român), am avea de adus unele modificări.

4. Pentru felul cum s'a conceput până acum împărțirea Țiganilor în categorii, am văzut că au luat parte fără deosebire : isto-

20) Numai Turcii îl numesc în dispreț „Firani" cu sens de „faraoni".
21) *T. Filipescu*, Coloniile Române din Bosnia, p. 243.
22) *Schwicker :* Die Zigeuner, p. 27. La fel: T. Filipescu. op. cit. p. 242, care caută să-i sustragă cu orice preț calității de Țigani, pe care într'adevăr, o au Rudarii-caravlahi, cum îi numesc eu.
23) *I. Filipescu*, op. cit. p. 242.

rici, etnografi, linguiști — ceeace dovedește că suntem într'un domeniu unde la o privire integrală nu s'a ajuns. Fiecare împărțire stă în picioare dintr'un anumit punct de vedere. Criteriul linguistic, asupra căruia vom stărui, își are o împărțire proprie și se prezintă astfel :Țiganii vor fi și aici, greci, români, unguri, moravo-boemi, germani, polono-lituani, ruși, finlandezi, scandinavi, italieni, basci, anglo-saxoni și spanioli. O face *Miklosich,* care ține seamă exclusiv de naționalitățile ce au influențat în lexic și gramatică pe Țigani. Astfel, dintre toate dialectele, cel țigănesc cu mai multe cuvinte grecești, se dovedește și cel mai puternic ; cel din urmă fiind cel spaniol [24]). Cu aceasta, mărturisim că nu s'a rezolvat nimic din ceeace ne-am propus a cunoaște (numai momentele de așezare și durata lor s'ar putea deduce : etapele de mișcare în cursul peregrinărilor prin Europa). După cum în parte se știe, ei sunt o realitate cu mult mai complexă, nedefinită astfel, decât cu totul la suprafață.

Impărțirea Țiganilor după criteriul strict linguistic, o adoptă și *Wlislocki* [25]), referindu-se la cei din Ungaria și Ardeal mai ales ; am avea potrivit acestui punct de vedere Țigani unguri, români și sași. Și pe drept cuvânt. Printre Sași se găsesc Țigani intrați în sfera de interese a acestora, cari au și religia lor. Dar mai ales printre Unguri. Prin satele din Ardeal întâlnești des un neam de Țigani, pe care, dacă-i întrebi de unde-s, răspund *că sunt dela Odorhei,* cu un accent unguresc. Sunt *Țigani ungurești.* Printre ei sunt mulți negustori ambulanți. Vând în deosebi oale și sticle prin sate. Concepția de față este strâns înrudită cu cea expusă de noi anterior, la împărțirea Țiganilor după naționalitățile în cadrul cărora își duc existența și care este ilustrată între altele și de antropologul *E. Pittard.*

Ca un fel de a răsfoi dicționarele și enciclopediile, se pretinde că tot după „modul lor de vieață", Țiganii se deosebesc în *netoți,* de lae sau lăeși ; de șatră și de vatră [26]). E un fel de a mânui lexic termenii, pentrucă avem și Țigani pentru care bordeiul e o locuință preferabilă. Deocamdată să rămânem pe lângă anumiți termeni : sensul etimologic al cuvântului netot e *ne-tot,* înțele-

24) *Schwicker,* op. cit. p. 25.

25) Op. cit. p. 10.

26) *Candrea-Adamescu.* Dicționar Enciclopedic, s. v.

gând neîntreg la minte și designați ca „halbwilde Zigeuner". Când nu exista telefonul și nici jandarmi, se săvârșeau necontenit furturi și crime, comise, mai ales de *netoți* și nu arareori de *lăeși*, spune *P. Șerboianu*. De unde rezultă că netoții sunt una, și lăeșii altă categorie. Pe netoți am văzut că-i amintise și *Schwicker*, atunci când venise vorba de împărțirea în Țigani așezați și nomazi ; arătând că printre cei dintâiu sunt și „netoții" sau „slavii" [28]) ; iar *George Potra*, la fel, îi arată ca pe o *subclasă* a lăeșilor, cu deosebire numai că e „mai sălbatică" decât a acestora, ei trăind adeseaori cu mortăciuni de vite, păsări moarte ; așa după cum ținuse să-i arate cu orice preț și un alt autor : *Stătescu* [29]) pe la 1884, pe care dealtfel, *Dl. Potra* îl citează [30]). *P. Șerboianu*, adaugă însă : „netoții locuesc totdeauna sub cort", ceeace înseamnă că aceștia ar constitui o ramură aparte.

Ca o completare, vom arăta o altă mențiune asupra Netoților. E a lui *O. Leca*, care-i privește la fel : ca pe o subclasă a Lăeților, robiți mai târziu. Erau, ni se spune, un trib sălbatic de lăeți, goniți din Transilvania „la începutul secolului din urmă", din ordinul împăratului Iosif al II-lea. Ei se vândură visteriei cu „prăsila" lor cu tot, în 15 ani, câte 10 galbeni unul [31]).

Țiganii netoți ar fi, după cum s'a văzut, o subclasă a Țiganilor lăeși sau lăeți — li se mai spune și de șatră [32]) (ca termen, s'a privit opus altor categorii de Țigani, mai ales față de vătrași).

Lăeții, spre deosebire de ceilalți Țigani, sunt acea categorie, întru totul originală, nomazii ce cutreeră țara în lung și'n lat, Europa întreagă, lăsând pe toate drumurile morții și cântecele lor. Clasa privită ca cea mai „stricată" și mai „vagabondă" de Țigani. Ei cuprind la un loc, un număr de corporații, ca să întrebuințăm termenul folosit de *P. Șerboianu*, ca ursari, ciurari, căldărari, etc. Intre aceștia, adică între cei ce umblă ca nomazi, în afară de ursari, lăeși, mai sunt și *modorani* [33]). Cel puțin ca termen suntem datori să-l evidențiem, fiindcă-l

---

28) *Schwicker*, op. cit. p. 30.
29) Incercări asupra originii Țiganilor. Craiova 1884.
30) *G. Potra :* Despre Țiganii domnești, p. 7.
31) *O. Leca.* Asupra originei și istoriei Țiganilor, în *Viața Romînească.* III (1908) Nr. 8, p. 192.
32) *Tiktin*, op. cit. s. v. Lă'eș s. f. pl. lăi; comp. pol. *laja;* ceh. *laja:* „Meute Hunde", haită de câini, ce trebue de pus în legătură cu grec. *Laos :* „Volk".
33) *Popp Șerboianu*, op. c. p. 53.

întâlnim, cum am spus, prin dicționare și enciclopedii. Simțul comun și limba populară, folosesc fel de fel de termeni spre a defini un complex etnic, care, precum se vede, nu e nici pe departe așa de omogen cum s'a crezut la început.

Aceasta ar fi situația anumitor termeni dacă nu și a anumitor categorii de Țigani, de care lexicografii fac uz. *Zavragii,* se alătură acestora și ca expresie și ca conținut. In plus putem să ne întrebăm cu unul dintre cercetătorii ce aparțin acestei școale: „în câte clase se împart Țiganii astăzi"? [34]). *Șerboianu* reduce la două categorii mai importante pe Țigani: I. *lăeși* sau lăeți, și II. *vătrași* sau vătrari. Printr'un artificiu misterios aceste două categorii se disolvă apoi într'o serie nesfârșită de corporații. Ideea s'a înlocuit complet. Dela criteriul stabilității s'a trecut la ocupație ca fiind probabil mai ușor și epuizând pe toți Țiganii, până și cele mai mărunte fracțiuni. Avem *ursari,* care în ultimul timp au început să trăiască, ca și ceilalți Țigani, adică, ca cei de vatră. Fac mai ales piepteni de os, sule, darace etc.; *ciurari,* ce fac ciure, perii; *căldărari,* ce fac căldări de aramă, oale, tigăi, cratițe. Nu sunt amintiți cei ce fac clopote, clopoței. *Costorarii,* veniți din Turcia, spoesc vase de bucătărie și au în dialect cuvinte armenești și turcești.

Pân'aci, par a fi amintiți Țiganii *lăeși* (fără a se arăta precis) întrucât urmează *ferarii,* ce lucrează orice obiect din fer; *rudarii,* blidari sau lingurari, se ocupă cu fabricarea din lemn a furcilor, fuselor, lingurilor etc. *Potcovarii* potcovesc, fac potcoave; *spoitoresele,* spoesc. *Lăcătușii,* fac chei, lacăte; *lăutarii,* sunt cântăreți. *Vânzătoarele de flori* sunt și ele o „corporație" după Șerboianu.. *Vrăjitoarele, văcsuitorii de ghete, salahorii,* toți aceștia sunt priviți ca atare și sunt îndrituiți, după Șerboianu, să ocupe un loc în scara soiurilor de Țigani dela noi. Fără să se întrebe asupra calității lor, în afară de *ocupație,* întrucât, știm bine cu toții că între ei, vătrașii exercită mai multe profesuni. Stau împreună însă, sunt stăpâniți de aceleași obiceiuri și aceleași credințe. Au acelaș port, vorbesc aceași limbă: adică, și-au pierdut-o în parte pe a lor și vorbesc limba populației în mijlocul căreia trăesc, dar ei formează totuși un grup special. Salahorii, văcsuitorii de ghete, vânzătoarele de flori, spoitoresele, lăutarii cân-

---

34) *Popp Serboianu,* op. cit. p. 53.

tăreți, nu constituesc nicicând și nici unde, o clasă anumită de Țigani și nu viețucsc ca *corporație* într'o independență de mediu social recunoscut. Nu mai vorbim de.. potcovari, unul, doi, la întreaga așezare ; cu toții aparțin categoriei de Țigani *așezați*, precum ceilalți, care vor urma, cu excepția rudarilor-lingurari, vor aparține Țiganilor nestabiliți sau în curs de stabilizare. Fiindcă, ce constatăm ? Noțiunea de stabilizați — așezați, prevalează asupra ocupației. Intr'un oraș sunt mai multe categori de cetățeni, după profesiunile ce exercită, dar ei sunt cu toții *orășeni*, față de țărani. Satul sau orașul a înrâurit într'o așa măsură caracterul lor de Țigani acum așezați, (sau așezați de mai multă vreme), încât ruptura e ireparabilă și a trosnit din încheeturi, un întreg sistem de vieață înlocuit printr'un altul, care le afectează felul de vieață. Generațiile mai vechi, dacă mai cultivă limba țigănească, în multe locuri, ei sunt pe punctul de a o pierde. Numai acolo unde aglomerația între ei e mai mare, numai acolo își mai păstrează din moravuri, printre care și limba. Șerboianu însuși o spune în notă : ferarii au case bune ; se cred declasați, spunându-li-se... Țigani. Au și uitat puțin limba.

Dar să trecem la Rudari — lingurari — care, mai mult decât oricare altă categorie de Țigani, au o poziție specială față de toți ceilalți consângeni. *Șerboianu* pomenește de corturari apoi, ca de o clasă aparte, ce duc viața de cort. Vrăjitorii nu aparțin tuturor categoriilor de Țigani. El pomenește de costorari ca de o clasă aparte, față de ciurari sau căldărari — când toți lăeții duc viața de cort. Din cercetările mele printre Rudari știu că aceștia nu practică vrăjitoria.

Rudarii nu pun cuțitele și nu scot pe dracu', cel puțin tot atâta cât o fac locuitorii din cutare sat din țara noastră. In schimb, iată o caracterizare acceptabilă pentru ei, dată de însăși autorul nostru. *Șerboianu* arată că locuesc în munți și că sunt onești. Că își țin cuvântul (atunci cum stăm cu vrăjitul, unde e vorba de cuvânt ?) Sunt foarte umili, fără a spune nimic referitor la limba lor. Nu i se par interesanți ; probabil tocmai pentrucă nu aveau ceeace căuta el : *limba țigănească.* In plus, *muzicanții* pentru el, formează o clasă și sunt cei mai de elită Țigani. Budai Deleanu spune altfel.

Pentru a încheia, noi considerăm această împărțire pulverizantă. Ea nu ține seamă de criterii organice, deși întrunește seria

aproape completă a tuturor fracţiunilor de Ţigani în parte. Ea nu e nici logică, fiindcă părăseşte complet un criteriu de împărţire şi îmbrăţişează altul fără a produce o sinteză organică a desfacerii în părţi a întregului, aşa după cum suntem obişnuiţi a ni-l imagina.

Netoţii, care după cum spune singur, „locuesc întotdeauna sub cort", rămân neintegraţi. Primul pas însă e lămurit : clasificarea lui Şerboianu vrea să reprezinte nelămurit, un compromis între criteriul de clasificare după *aşezare* şi *ocupaţie*. Prin acest mod de a vedea, trebue să recunoaştem că Şerboianu ca linguist, s'a depărtat cu mult de *Miklosich*, împărtăşind punctul de vedere etnografic în clasificare. La drept vorbind, clasificarea Ţiganilor după dialecte, în unele cu mai multe sau mai puţine elemente de împrumut : greceşti, ungureşti, româneşti, nu constitue un criteriu valabil dela care s'ar putea pleca şi la care s'ar putea rămâne în acelaş timp.

5. Dacă încercăm o regrupare a categoriilor de Ţigani, necercetate sau pulverizate într'o mulţime de mici grupuri fără îndreptăţire la aceasta, o facem şi pentru o justificare practică, fără ca prin aceasta să ne îndepărtăm câtuşi de puţin dela ceeace numim obiectivitate ştiinţifică. Fiindcă, punctul modern de vedere e următorul : dacă nu orice popor are aceeaşi aderenţă la cultură, tot astfel şi între Ţigani ,o să găsim anumite categorii cu mai multă sau mai puţină atracţiune spre această formă de vieaţă.

Au fost timpuri când Ţiganii au trezit milă şi compătimire între popoare.Personalităţi eminente şi-au ridicat glasul lor pentru integrarea lor deabinelea în comunitatea civilizată euorpeană. Din aceste încercări fac parte în primul rând intenţiunile de stat ce le-au arătat în Austro-Ungaria, Maria Teresa şi Iosif al II-lea, în Principatele Române domnitorii Mihail Sturza şi Alex. Grigore Ghica. Problema se punea astfel : dacă se încearcă o îmbunătăţire a „fraţilor noştri africani", dela sine înţeles că Ţiganii, cari formează o parte însemnată a speciei umane, vor fi şi ei salvaţi [35]), nu vor fi lăsaţi în părăsire.

Sunt deci epoci, în care nu putem spune că Ţiganii n'au trezit interes. Epoca noastră însă e total deosebită ca concepţie de cele precedente. Unele tindeau la integrare ; epoca noastră tinde, din

35) *M. Grellmann*, op. cit. p. 28.

contră, la desintegrare. Nu se poate spune că am rămas fără nici un rezultat din încercările făcute în trecut, dar progresul aşteptat a dat naştere la adevărate deziluzii. Ţiganul tot Ţigan rămăsese... Inţelepciunea populară învinsese. Ei chiar dacă au îmbrăţişat agricultura au făcut-o de formă şi nu din pricepere şi dragoste. *S'au strecurat însă, graţie libertăţilor dobândite şi în posturi de conducere, administrative şi de stat, unde au dovedit nepricepere şi lipsă de concepţie caracteristică rasei.* Epoca noastră a tras consecinţele, impunând un nou punct de vedere în rezolvarea problemei. Vremurile noastre cer o reexaminare a problemei, pe alte baze : nu atât cu tendinţa de reintegrare, cât de excludere. Continuăm deci, pentru motivele de mai sus, examinarea şi regruparea categoriilor de Ţigani în lumina datelor şi experienţei ce ne stau la îndemână.

Arătasem cum în Serbia, ţară cu care ne potrivim în această privinţă, avem două feluri de Ţigani : unii mahomedani şi unii creştini. Cei mahomedani, sunt unii sedentari şi sunt echivalenţi Ţiganilor noştri de vatră. Arătasem că se poartă ca Bosniecii şi vorbesc sârbeşte. Au suferit deci, o scădere a personalităţii lor etnice, prin faptul că în mediul în care îşi duc vieaţa, sunt în parte asimilaţi, mai ales ca limbă. Aceeaşi soartă au şi cei dela noi [36]. Generaţiile mai noui, cu greu mai vorbesc limba strămoşilor lor. Un pas deci, spre o prefacere pe care în alte vremuri, multă lume ar fi dorit-o, într'un grad din ce în ce mai mare. Astăzi însă nu mai mulţumeşte, sau provoacă prilej de meditare.

Alături de aceştia, avem o altă categorie, ce se chiamă *Gurbeti*. Aceştia au limba lor proprie. Sunt mai puţin numeroşi şi locuesc în corturi. Sunt, după mulţi cercetători, adevăraţii reprezentanţi ai rasei. Ţiganii aşezaţi din România, faţă de aceştia, pe drept cuvânt spun că sunt „româneşti" cu sensul de *românizi*. Nu e greu să recunoaştem între ei, pe Ţiganii „corturari" dela noi...

Dar mai există o alternativă pentru noi : sunt aşa numiţii Ţigani „creştini" pe un nume local „kàravlaski cigani" sau „coriţari" ; Ţigani româneşti sau covătari. Pe aceştia, când au fost întâlniţi, cercetătorii i-au îmbrăţişat şi i-au descris cu multă

36) Ţiganii din oraşul Ploeşti, vorbesc 58,8% limba lor. Unii vorbesc cu această ocazie, de puterea de asimilare a limbii române... (*M. Sevastos:* Monografia oraşului Ploeşti, p. 259.)

căldură, din cauza caracterului lor cu totul deosebit de al celorlalţi Ţigani.

Teodor Filipescu [37]), este chiar revoltat spunând că „scriitorii streini nu fac nici o deosebire" între Ţiganii descrişi de noi mai sus şi Caravlahi, şi insistă cu orice preţ să nu trecem cu vederea acest lucru, cu atât mai mult, cu cât, şi „streinii" cad în greşeală confundându-i — şi-i consideră şi pe Ţiganii „creştini", covătari sau caravlahi, drept Ţigani, când ei au cu totul altă origine, altă fire.

Iată cele trei categorii fundamentale de Ţigani, desemnate pe pământul sârbesc. Trebue însă lămurit: contribuţia adusă de noi, face ca să putem surprinde pe pămntul jugoslav, toată gama categoriilor de Ţigani, fiindcă, ultima categorie, e de provenienţă românească: „caravlahi", în partea locului, arată că sunt consideraţi ca moldo-vlahi sau români [38]), ceeace a şi făcut pe mulţi dintre autorii care i-au studiat, să-i considere ca atare.

M. Kogălniceanu deosebea şi el: rudari sau aurari; ursari; *lingurari* şi lăeşi. Despre *lingurari, Kogălniceanu* spune că sunt din cele patru categorii de Ţigani, „cei mai civilizaţi" şi că încep să-şi facă case fixe [39]). Diferenţierile încep să se evidenţieze. Din cele spuse, mai rezultă că şi Kogălniceanu socotea pe lingurari drept Ţigani. Tot drept Ţigani îi scotea şi *Dimitrie Dan* [40]), când spune că parte din ei (Ţigani) se mai ocupă şi cu lemnăria şi anume, cu lopeţi, fuse, linguri, polonice, scafe, căuşe, coveţi, baniţe, ciure cu funduri de piele (??), leagă perii de văruit (??); (cele din urmă articole par a fi făcute de către alţi Ţigani) — deci, confuzie.

Trei categorii distincte formează Ţiganii şi pentru alţi autori ca *Paul Labbé* [41]): o parte cari sunt *sedentari*, locuesc în suburbiile oraşelor: „glascheurs de plâtre du ferreurs de chevaux". Altă categorie preferă, spune *Labbé*, viaţa în aer liber, la marginea pădurilor, unde lucrează lemnul. *Aceştia nu mai vorbesc limba lor, folosesc limba română şi şi-au pierdut puritatea rasei* — aşa încât, nu ne putem plânge că această categorie de Ţigani, n'a fost câtuşi de puţin scoasă la lumină şi la timp. N'au fost ex-

37) Op. cit. p. 242.
38) *Schwicker*, op. cit. p. 27 şi T. Filipescu, op. cit. p. 242.
39) *M. Kogălniceanu*. Esquisse, p. 13.
40) Op. cit. p. 19.
41) La Vivante Roumanie — Paris, 1913, p. 24—5.

ploatate primele informaţiuni însă, spre a face desprinderea complectă de ceilalţi Ţigani.

Adevărul e că aşa numiţii Rudari—(Lingurari), în Serbia: Caravlahi, priviţi în mod obiectiv şi în raport cu cele două categorii de Ţigani arătate mai sus, cad puţin la o parte de cercul Ţiganilor adevăraţi, formând o unitate etnică proprie. Dealtfel nu numai aceştia ne preocupă acum, cât posibilitatea unei împărţiri a Ţiganilor dela noi în categorii distincte, după criterii absolut organice.

Restul Ţiganilor, au rămas de pe acum în urmă, drept categorii definite prin natura lor intrinsecă. Ţiganii nomazi, (cu ale lor fracţiuni cu tot), sunt reprezentanţii rasei. Cei *aşezaţi* fac puntea de trecere — între ei şi Rudari — (Lingurari). Ei fac tranziţia. Rudarii le-au luat-o înainte acestora, prin nu se ştie ce mister, ori se situează în afara lor, întrucât firea îi arată. Unii ca Grellmann, văd în Ţiganii de oraş, pe cei mai civilizaţi dintre Ţigani, dar, cred că nu a sosit timpul spre a deschide întru totul discuţia. El distingea pe Ţiganii de oraş, ca pe o categorie aparte — ceeace nu intră în vederile noastre. Nomazii, după el, trăesc sub corturi; alţii sunt spălători de aur — de o utilitate reală pentru Stat [42]) dar sunt consideraţi ca şi dispăruţi. Eugène Pittard, arată undeva că Ţiganii sunt grupaţi voluntar, după natura ocupaţiilor; căldărari, lingurari, ursari, spoitori, lăutari, şi că altădată, erau şi aurari [43]). Adevărul e că şi astăzi, sporadic mai găsim pe Arieş spălători de aur... Grellmann vorbeşte în plus deŢiganii „egipteni" *qui sont plus malpropres et plus adonnés au vol que les autres*" [44]).

Sunt încercări de a lămuri problema categoriilor de Ţigani dela noi, care nu isbutesc pe deaîntregul. Oct. Leca, într'un articol publicat în *Viaţa Romînească* (1908) — asupra originei şi istoriei Ţiganilor — crede că din vechime s'au deosebit la noi, trei feluri: 1) meşteşugarii, lăutarii, fierarii — cari erau robi la vatra boierilor; 2) căldărarii, spoitorii şi căutătorii de metale dintre cari mulţi erau mahomedani. *Ţiganii cu obiceiuri mai bune şi mai aşezate* [45]). 3) Vagabonzii sau Ţiganii de lae, care umblau fără că-

42) *Grellmann*, op. cit. p. 45.
43) *E. Pittard*. La Roumanie, p. 315.
44) *Grellmann*, op. cit. p. 45.
45) *Oct. Leca*, op. cit. 192—3.

pătâi şi aveau ca meserie de seamă hoţia şi cerşetoria. Era şi categoria cea mai deosebită de celelalte. Aceleaşi categorii, le găsim şi în Transilvania. Pentru el, Rudarii (lingurari) nu există ca o categorie aparte, iar căldărarii, spoitorii, sunt Ţigani cu... obiceiuri mai bune şi sunt şi mai aşezaţi. Ştie în plus că spălătorii de aur, „căutători de metale" erau mahomedani. Tot *Leca* arătase că Netoţii sunt un trib sălbatic de lăeşi, isgoniţi din Transilvania sub împăratul Iosif al II-lea, fără ca să ne documenteze despre acest lucru.

In schimb, la o justă introspecţiune asupra realităţii, rămâne *Z. Arbore*. Ţiganii din Basarabia, după el, se despart până acuma, în trei categorii, după modul lor de vieţuire : *vătraşii* trăesc în oraşe ca slugi, lăutari şi argaţi de curte ; *lingurarii* trăesc vara în păduri şi se ocupă cu confecţionarea lingurilor, albiilor şi a altor lucruri din lemn. Iarna ei se retrag în sate, unde locuesc în nişte bordee. *Ursarii* trăesc în corturi şi deaceea li se zice şi şetrari. Aceştia din urmă sunt cei mai sălbatici. Românii din judeţele Orhei şi Soroca îi numesc *Lăeşi* [46]). In privinţa locuinţei, avem de adăugat diferenţa constantă : casă, bordei, cort. In casă (sărăcăcioasă) stau Ţiganii de vatră ; în bordee locuesc Rudarii, (lingurarii) ; în corturi locuesc lăeşii. Cele trei categorii fundamentale au trei modalităţi diferite de locuit. Să se uite numai cineva la aceste modalităţi diferite de locuit şi-şi va putea da seama mai cu uşurinţă de temperamentul, caracterul, puterea economică diferită a celor trei categorii de Ţigani. Modalitatea de locuit, e rezultatul unui fel de vieaţă diferită, în funcţiune nu numai de mediul extern, dar şi de fire, de caracterul psihologic al categoriei respective.

Nimic nu-ţi relevează mai cu spor distincţia de făcut, decât realitatea nemijlocită, studiată la faţa locului, în cât mai multe părţi posibil. In satul Cornova din Basarabia, sunt două feluri de Ţigani ; *Domnica I. Păun,* care i-a studiat [47]) spune că pot fi împărţiţi în două „grupe distincte" : fie după aşezare, fie după neam. O parte sunt în vatra satului, „Ţiganii de sat" — *Ţiganii curaţi* cum îşi zic ei. Se ocupă cu lucratul fierului.

O altă parte sunt aşezaţi mai de o parte de sat. „Cei din Ichel sunt *lingurari*" ; aşezarea lor e determinată „economic",

---

46) *Z. Arbore*. Basarabia, p. 115—16.
47) *Domnica I. Păun*. op. cit. p. 526.

fiindcă, până mai acum vreo 30 de ani, pădurea de pe dealul Hârjaucei, cobora până aproape în fundul văii Ichelului, încât aşezarea Ţiganilor de acolo, (3 km. de Cornova) cădea pe vremea aceea în marginea pădurii. „Părinţii noştri, s'au tras la... păduri", spune un lingurar din partea locului...

Fapt e că Ţiganii din Ichel, cu excepţia lui Simion Drumea şi Vania Murguleţ, au gospodării mult mai bine închegate decât cei din Cornova. Deosebirea pe care o găsim între situaţia economică a lingurarilor şi aceea a meseriaşilor din sat, o găsim şi în felul în care sunt priviţi de sat..

...De aici mai multă consideraţie pentru lingurari, care au început să lucreze în parte sau cu ziua la pământ : ăia din Ichel lucrează la pământ, dar ăştia de aici umblă cu cerutu'... Ai dela Ichel îs mai gospodari" spune un informator din sat, din Cornova. Caracterizare generală ce pledează pentru o reglementare urgentă a vieţii Rudarilor...

Dar mai e ceva ce favorizează o consideraţie deosebită pentru lingurari. Ţiganii din Ichel sunt mai apropiaţi de Români, nu numai pentrucă lucrează la munca câmpului ca şi ceilalţi Moldoveni, dar şi pentrucă nu ştiu ţigăneşte, pe când, poate din aceiaşi cauză, Ţiganul adevărat, se uită cu dispreţ la lingurar ; o spun singuri : „noi mergem mai sus decât lingurarii, *sântem Ţigani curaţi,* lucrăm la fier. Cum îs mazilii de se ţin mai sus... Nu ne amestecăm" [48]).

Dl. *G. Potra,* are şi d-sa un cuvânt de spus referitor la Rudari : „o vieaţă quasi-liberă aveau Ţiganii lingurari, aparţinând tot Domnului. Ei lucrau în lemn, cu preferinţă în salcie, din care făceau linguri, cofe, donicioare şi alte lucruri casnice. Prin materialul brut, lemnul în speţă, de care depindeau lingurarii, erau nevoiţi să se adăpostească prin crânguri şi zăvoae umede, deci cu iarbă multă şi grasă unde aveau posibilitatea să se ocupe în afară de meseria lor, cu creşterea vitelor, desigur în mică măsură, fiindcă n'aveau sume mari de bani ca să-şi cumpere o pereche de boi [49]).

Dar nu poate fi vorba despre aceasta. Ei n'au locuri proprii. Ei n'au vite şi nici înclinarea spre aceasta. Rar de ţin capre. Ei

48) Ibidem, p. 526.
49) *G. Potra*. Despre Ţiganii Domneşti, p. 8.

se caracterizează singuri : sunt viermii lemnului şi ocupaţia aceasta le determină întregul fel de vieaţă.

Rămânem deci pe lângă singura împărţire organic motivată. Intr'o cercetare a Ţiganilor din ţara Oltului, distingeam la fel : trei feluri de Ţigani, deosebindu-se între ei, ca limbă, ocupaţie şi fel de a fi. Avem *Ţigani de sat* · fierari, zidari, cărămidari, muzicanţi — ce rar mai vorbesc ţigăneşte. Ţiganii *băeşi* sau *rudari* ; lucrători în lemn moale (verde) — ce nu vorbesc decât româneşte. Şi în sfârşit, avem *Ţigani corturari* sau *nomazi*, care se subîmpart la rândul lor în două : *ciurari* şi *căldărari* [50]). In alte părţi subîmpărţirea e mai mare. Vorbesc toţi ţigăneşte şi, pe lângă aceasta, în Ardeal, româna şi ungara.

Spuneam atunci [51]) că împărţirea Ţiganilor în trei, e fundamentată pe date naturale şi de natură spirituală, privind caracterele lor somatice şi etnice. Ţara Oltului, cu cele 63 sate, reprezintă bine elementul ţigănesc sub toate raporturile. Am putut ridica pe experienţa de acolo şi din alte părţi ale ţării [52]) o tipologie psihologico-socială caracteristică celor trei categorii principale de Ţigani, la care se reduc toate celelalte. Intr'adevăr, între Ţigani, fiecare categorie îşi păstrează anumite trăsături proprii, rezultate din faptul că până la un punct, circulaţia sângelui este limitată între membrii aceluiaş grup. Dacă rar, foarte rar, avem cazul când un Român să ia în căsătorie o Ţigancă sau invers, apoi se poate spune la fel, că nu se întâlnesc cazuri decât foarte rare, când nomazii să se căsătorească cu Ţiganii sedentari sau aceştia cu Rudarii.

Se poate spune că, conceptul de rasă, deşi statornic când e vorba de deosebirile dintre ei, primeşte adevărata valoare după diferitele grupuri de Ţigani luate în parte. E adevărat, că civilizaţia şi habitatul a modelat întrucâtva pe Ţiganul venit în atingere cu oraşul ori cu satul. La noi, aceştia sunt cei cari cultivă ideea de organizare a Romilor... Ei sunt şi cei mai numeroşi dintre Ţigani. La 4636, câţi am găsit în Ţara Oltului, 2293 sunt de sat şi oraş, aşezaţi (sau 43,40%). Ei acolo unde au venit în contact cu oraşul, cu şcoala mai cu deosebire, au dat şi intelectuali. In Făgă-

50) Ei se mai numesc în alte părţi, *lăeşi*, şi tot dintre ei fac parte şi ursarii, corturarii, netoţii, modoranii, zavragiii. In unele locuri e vorba de mici subîmpărţiri, în altele, de termeni deosebiţi.

51) *Ion Chelcea*. Neam şi Ţară, p. 80.

52) E vorba de Rudarii din Muscel. — Studiu etnografic.

raş de exemplu, avem la 340 de suflete de Ţigani, un elev în clasa a VII-a de liceu, un avocat, un vice-notar şi o elevă cu 4 clase de liceu. Tot între aceştia, un altul a ajuns la o situaţie frumoasă materială : are în oraş două case cu etaj, ceeace denotă că sporadic, între ei se găsesc exemplare, dacă nu creatoare, în tot cazul capabile să înfrunte rasa care-i domină.

Trecând la o caracterizare a lor în comparaţie cu celelalte categorii de Ţigani, arătam la locul potrivit, că rolul pe care-l joacă mediul geografic şi cel social-psihologic în vieaţa Ţiganilor, diferă dela grupare la grupare, dela o categorie de Ţigani la alta. Pe câtă vreme Ţiganii de sat (sau în cel mai bun caz de oraş) — cum îi arată numele, se găsesc mai în sat, observăm că pe ei nu-i afectează direct mediul geografic, dar nici nu au a răsfrânge — direct — din propria lor personalitate mediului înconjurător, fiind o *anexă* a unei unităţi sociale, a satului respectiv. Din această cauză se poate spune că sunt fără personalitate definită. Ei acceptă la maximum şi se fac ecoul personalităţii satului de care depind. Ei fac parte dintr'o unitate etnică, socială „anexă" şi sunt o articulaţie socială periferică, fără rezonanţă cosmică. Cântă ce spune altul, fac ce spun alţii. Deaceea, deşi sunt cei mai „lustruiţi" Ţigani — cei din Făgăraş se mai numesc din această cauză „de mătase" — totuşi, am spus că înving cu greu, parţial şi cu eforturi mari, propriul lor destin determinat de rasa din care fac parte.

Trecem la Rudari (în alte părţi „lingurari" — prin Ardeal : „băeşi"). Au o distribuţie geografică legată de pădure (afară de cazurile când au părăsit ocupaţia) — din cauza meşteşugului lor — harnici lucrători în lemn verde. Ei formează una dintre cele mai omogene grupări de Ţigani în Ţara Oltului şi aiurea la noi. Nu cunosc de fel altă limbă, decât cea românească şi se deosebesc din toate punctele de vedere de ceilalţi Ţigani. Am văzut cum ei se distingeau de ceilalţi Ţigani şi până acum. Ori unde ar fi, răspund prin a rămâne aceeaşi : „doar în privinţa religioasă ne înfăţişează nişte diferenţe curioase" ; „ei merg foarte rar la biserică" ; „ei au lipsă de preot numai la cununie, botez şi înmormântare, dar mai departe nici nu se mai uită la popă" [53]); „ei nu se mai cuminică mulţi ani". In altă ordine de idei, „sudalmele cele foarte urâte ce le întrebuinţează tot poporul sârb dela ţară, pe la ei nu

53) *Isidor Ieşan*. Românii din Bosnia şi Herţegovina, p. 6.

se aud deloc şi cu atât mai puţin se aude sudalmă împotriva lui Dumnezeu, împotriva crucii sau a sfinţilor". E vorba de Rudarii „caravlahi" din Bosnia, care „sunt stimaţi de toţi vecinii lor". Ca şi cei din ţară, şi spre mai mare deosebire a lor faţă de celelalte două categorii, ei „au foarte puţin deaface cu autorităţile oficiale ale ţării ; arareori îi vezi pe la judecătorie şi vin pe la magistratură numai atunci când au lipsă doar de un paşaport. Ei plătesc dările şi impozitele foarte regulat şi precis."

Iată alte referinţe privitoare la cei din satul Slatina, judeţul Banjaluka (Serbia) : „Pe aceşti Români [54]) i-a aflat un funcţionar, Ioan Aleman, Român din Transilvania, ce ocupase înainte cu vreo câţiva ani, în Banjaluka, postul de forestier. El a avut mult de-a-face cu ei, au convenit adeseori împreună, i-a studiat mai deaproape şi nu-i poate din destul lăuda în toată privinţa. *Ei sunt sărmani, dar foarte oneşti.* In tot timpul serviciului său de mulţi ani, prin acest district, nu s'a întâmplat nici un caz de fraudă sau de contravenţiune silvică din partea lor. Ei plătesc foarte regulat pădurăritul, taxele pentru lemne, pentru păşunat şi toate dările. Pe ei nu-i vezi nici când în daraveri sau în afaceri şi procese în tribunalele ţării"...[55]) Aceiaşi icoană a lor se desprinde, credincioasă, obiectivă — fie c'o dau eu pentru Rudarii din Muscel [56]), fie că o dă *Nicolaescu-Plopşor* [57]) pentru Rudarii din Oltenia, fie că o dă *Kovacs Aladar* [58]) pentru Rudarii din Ungaria, fie că o dă *Isidor Ieşan* sau *T. Filipescu* pentru aceeaşi Rudari-caravlahi, care pentru mulţi trec drept „români". Intr'atât sunt deosebiţi de celelalte categorii de Ţigani.

„Caravlahii, remarcă *Filipescu,* sunt cunoscuţi în Bosnia ca un *popor blând şi onest.* Ei sunt pretutindeni stimaţi de populaţiunea slavă din Bosnia pentru purtarea lor morală. Aşa, în cercul Dolnja Tuzla, unde se află cele mai multe sate caravlahe, am auzit dela ţărani şi cărturari slavi, numai laude despre acest popor. Avocatul Dr. Milan Maximovič, stărue ca să se ştie că în timp de zece ani cât a funcţionat ca judecător la Dolnja Tuzla, nu s'a ivit nici un caz, ca un Caravlah să fi fost pedepsit pentru

---

54) Greşit calificaţi „Români".
55) *Isidor Ieşan,* op. cit. p. 6.
56) *Ion Chelcea,* op. cit. p. 78.
57) Garbanele, retipărit din *Arhivele Olteniei* I, Nr. 1 (1922), p. 5—7.
58) Kezdetleges épületek Tolnavármegyében. Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztáljának Ertesitöje XIII. Nr. 3—4, (1912) p. 226.

vre'o crimă şi într'o mie de crime nu e nici un caz în care Caravlahii să fi făcut vreun rău, cu toate că *acest popor e sărac şi e nevoit să meargă să cerşească*" [59]). Filipescu se face ecoul observaţiilor şi părerilor unui judecător sârb. Desprinzând pe Caravlahi, ce se mai numesc şi „Coriţari", desprindem cu ei întreaga categorie despre care e vorba. „Prin bâlciurile croate, slovene şi bosniace — spune Filipescu — am întâlnit de multe ori pe Coriţari. Aceşti oameni m'au interesat tot mai mult şi am început a-i observa şi graiul lor a-l asculta. Când vorbesc cu cineva de a-i noştri (cu Croaţii), înţelegi toată vorba, dar când încep să vorbească între ei, în limba lor, abia poţi să înţelegi ceva. Poporul nostru de rând îi ţine de Ţigani şi lucrul acesta supără foarte mult pe Coriţari şi de multe ori îi mişcă până la lacrimi" [60]).

Caravlahii satului Purkovici, ne spune acelaş autor, au păstrat însuşirile etnice ale poporului român. „Ei sunt oameni paşnici şi blânzi... Pentru păşnicia şi moravurile lor blânde şi oneste, aceşti locuitori sunt bine văzuţi în întregul cerc din Tuzla. Ei primesc pe un strein cu deosebită cinste, femeile şi fetele nu şed când e un bărbat strein în casă ; nevestele sărută mâna bărbatului strein mai în vârstă" [61]).

Cercetarea Rudarilor din Ţara Oltului, m'a dus la aceleaşi constatări. Nu cunosc de fel altă limbă decât cea românească şi se deosebesc din multe puncte de vedere de ceilalţi Ţigani. Ei, datorită felului lor de vieaţă, retras, — continuu în apropierea pădurilor — şi-au imprimat un caracter cu totul aparte. Blajini, muncitori, corecţi, în comparaţie cu ceilalţi Ţigani, ei formează un adevărat semn de întrebare între Ţiganii dela noi. Aşa se face că unii dintre învăţaţi ezită chiar a-i trece în rândul Ţiganilor.

Cât priveşte *Corturarii*, (între care numărăm toate celelalte ramuri de Ţigani având caractere proprii firii lor), fie că sunt pe cale de a se aşeza, fie că s'au aşezat de curând sau se mută din loc în loc, ei se situiază aparte ca moravuri, ca limbă şi chiar ca îmbrăcăminte. In Ţara Oltului de exemplu, pe când Rudarii (Băeşii) au portul ţăranilor din partea locului, Corturarii nu şi-l lasă pe al lor, atât femeile cât şi bărbaţii, care e total diferit de al celorlalţi Ţigani. Intre ei, rasa este aceea care predomină în mod

---

59) *T. Filipescu*, op. cit. p. 241—2.
60) Ibidem, p. 203 (după Ferdo Hefele. Viena—Zagreb) 1890 Nr. 46.
61) Ibidem. p. 282.

nelimitat. Aşa se face că portul părului, cu plete mari lăsate până la umeri şi cu barba mare, aduce aminte de timpuri cu totul patriarhale. Cristos încă purta plete mari... răspund ei. Suntem, hotărît, în mediul de vieaţă al primitivilor noştri, care şi-au continuat felul de a fi, de mii de ani. Ei îşi trag numirea dela corturi — montabile şi demontabile cu uşurinţă — şi deşi trăesc între sate, adică total exteriori societăţii noastre, ei sunt atraşi de centrele mari de aglomeraţie pe care le cutreeră, exploatând cea mai mică ocazie de câştig.

In plus, pentru fiecare categorie de Ţigani în parte, am arătat că se pot face consideraţiuni de tipo-psihologie. Categoriei prime de Ţigani îi corespunde tipul psihologic numit de noi *„aparent evoluat"*. Evident, nu ca structură intimă-sufletească, cât ca o acomodare exterioară şi de circumstanţă. Cât de adevărată e clasificarea. mi-a dovedit-o felul de a se comporta al Ţiganilor din oraşul Făgăraş, unde am întâmpinat piedicele cele mai mari în cercetările mele. Ţiganii se dau uşor în spectacol ; un caz pregnant de grup etnic ţigănesc, aparţinând unui tip psihologic „aparent evoluat", căci, deşi aceştia împărtăşesc soarta unui mediu evoluat, totuşi ei numai în aparenţă sunt acomodaţi, calităţile lor sufleteşti ţinând tot de un fond sufletesc ce le e comun. Intre ei fiind, te convingi cu uşurinţă de cele spuse mai sus. Nu e locul să insist prea mult. E nevoe să schiţez însă. Ici-colo, mediul social al populaţiei neţigăneşti, continuă a-i înrâuri.. şi în adâncime. Avem câteva exemple, pe care, pentru raritatea lor, nu le mai amintim.

Băeşii sau Rudarii (lingurarii) ţin din contră de tipul psihologic *natural*. Ei trăesc, dintre toţi Ţiganii, cei mai în stare de natură. Ei se ocupă, în toate părţile pe o scară întinsă cu culesul murelor, afinelor etc. Dintre toţi Ţiganii sunt prin excelenţă *culegători* („Sammelnwirtschaft") şi în zilele noastre, schimbul produselor lor cu al ţăranilor de cele mai adesea ori dă naştere la schimbul în natură ; sau se face pe cale *directă*, luând forma schimbului numit în Economie „Naturalwirtschaft". Ar fi să stăruim la o influenţă pe care a prilejuit-o, nu atât mediul social, cât cel *natural*. Avem de-aface cu o umanizare rezultată din aceea izolare unică, aproape de pădure, care a imprimat acestui grup de Ţigani, un fel de-a fi deosebit de al celorlalţi. Aceasta e distincţia. Fiindcă, deşi din punct de vedere psihologic, datorită pe deoparte situaţiei lor unice, alcătuesc un tip

distinct, de sine stătător, ei n'au fost recunoscuţi ca atare de nici unul dintre cercetători. In complexul rasial-psihologic ţigănesc, ei s'au pierdut atenţiunii noastre, în folosul Ţiganilor de vatră sau de cort, care sunt ceva mai bine cunoscuţi lumii noastre culte.

Clasificarea se închee, cum ne putem aştepta, cu tipul psihologic *speculativ*, luat în înţeles de abilitate pentru diferite combinaţiuni, unde adesea morala nu are ce căuta. Aşa, spre exemplu, furtul, minciuna cu aplicare la preziceri sub diferite forme, practicată de corturărese. Ţiganul de tipul indicat, e înclinat cu orice ocazie spre furt şi înşelătorie. Apucătura le-a intrat în sânge şi face parte integrantă din firea lor. Corturarul, e adevărat că lucrează la ciure, căldări, umblă cu ursul etc. dar intră cu succes recunoscut şi în combinaţiuni de târg. Cuvintele „gitano" şi „gitaneria" au devenit din această cauză proverbiale pentru un om care înşeală în comerţul de cai [62]). Şi la noi, uimesc prin aceste apucături. Umblând printre sate şi printre oameni, ei trec drept piraţii de uscat în mediul nostru social. Situaţie în plus care le-a impus un anumit fel de a fi. Din cauza arătată mai sus, precum şi alte consideraţiuni desvoltate cu altă ocazie, am clasat pe Ţiganii nomazi, ca tip psihologic *speculativ*, cu un anumit înţeles între celelalte soiuri de Ţigani.

Caracterizările de mai sus, corespund fiecărei categorii în parte, dar la un loc, constituesc complexul etno-psihologic al Ţiganilor şi rasei lor. Aceste stări de suflet nu merg treptat dintr'una într'alta, ci sunt crescute în condiţiuni proprii, iar substratul iniţial al firii lor a rămas ca să fie recunoscut în fiecare dintre aceste categorii deosebit, diferit ca grad şi ca formă.

Pentru noi însă, important de semnalat ca idee fundamenatlă e altceva : că Ţiganii nu formează un tot omogen. De aici rezultă urmări nu numai de natură teoretică, ci şi practică.

In organizaţiunea viitoare a vieţei ce se va da Ţiganilor din România, va trebui să se plece dela aceste rezultate de natură multiplă. La trei categorii fundamentale de Ţigani vor corespunde trei forme deosebite de organizare, conforme acelor grupe de realităţi etno-sociale, dintre care una iese din comun şi se si-

---

62) *F. Sobrino*. Diccionario de las linguas espanola y francesa. Tom. I. Articolul „Gitaneria" ; şi *Grellmann*, op. cit. p. 98.

tuiază ca o problemă grabnică şi de mare importanţă pentru e-conomia de capital biologic, închisă de fapt în sânul poporului român.

CATEGORIILE DE ŢIGANI DELA NOI

(DUPĂ MODUL LOR DE VIAŢĂ: OCUPAŢIE, LOCUINŢĂ, LIMBĂ, FEL DE A FI)

	Numirea lor	Caracterul fizic	Ocupaţie	Locuinţă, port	Limba	Fire
I. Ţigani aşezaţi: (de „vatră")	Ferari ; (lăcătuşi) ; lăutari ; salahori ; vânzători de flori ; văcsuitori de ghete; spoitorese etc.	Dintre ţigani, categoria ce s'a amestecat mai mult cu alte populaţii.	Numirea lor, e determinată de „ocupaţie„.	**Case sărăcăcioase.** Au portul locuitorilor în mijlocul cărora trăesc. La ţară pe al ţăranilor, la oraş pe al orăşenilor.	Sunt pe punctul de a-şi pierde limba.	Lipsă de caracter. Inclinare la lene şi furt. Lipsă de continuitate in acţiune. Adaptare superficială la mediul evoluat in care trăesc. Tip psihologic **„aparent evoluat"**.
II. Rudarii:	In Ardeal cunoscuţi sub numele de „Băeşi" ; in Moldova „Lingurari" ; „Blidari" în Serbia „Karavlaski".	Işi păstrează trăsăturile caracteristice rasei ţiganilor intr'o nuanţă specifică.	Lucrul in lemn de unde şi „lingurari" — „blidari".	**Bordeiul.** Au portul ţăranilor in mijlocul cărora trăesc.	Exclusiv limba română.*)	„Popor blând şi onest". Cerşesc dar nu fură. Harnici. Viitori cetăţeni pe cari s'ar putea conta dacă ar fi organizaţi şi supravegheaţi de aproape. Tip psihologic **„natural"**.
III. Ţiganii nomazi:	Lăeşi, Netoţi, „Gurbeţi"; Ciurari; Costorari, Clopotari ; Ursari, etc.	Categorie ce şi-a păstrat la maximum însuşirile caracteristice rasei: fizice şi morale.	Numirea lor e la fel determinată de „ocupaţie".	**Cortul.** Parte din ei au trecut dela cort la locuinţă stabilă, păstrându-şi ocupaţia şi celelalte însuşiri caracteristice rasei. Au portul lor specific, făcut din strae cumpărate dela târg.	Işi păstrează limba.	Inclinaţia spre furt, combinaţii necinstite de târg, preziceri false. Tip psihologic **„speculativ"**.

*) Au comun cu ceilalţi ţigani, în afară de sentimentul religios—absent—exceptând la zile mari ; **jurământul,** care-i apropie nu atât de Ţiganii de vatră, cari au pierdut obiceiul de a-şi căuta dreptatea prin aşa numitul „jurământ", cât faţă de cei de cort, care-l mai practică. Apoi au comun cu Ţiganii în genere fumatul. Femeile la ei, fumează ca ale celorlalţi Ţigani. M. Block întâlnind Rudari purtând greutăţi mari în spate îşi aduce aminte că acest atribut nu e propriu firii ţigăneşti... care, are oroare de portul în spate al greutăţilor mari şi atunci nu ne rămâne decât să constatăm o altă deosebire intre ei şi toţi ceilalţi Ţigani.

Suntem și rămânem pentru eliminarea parțială a Rudarilor, ori pe unde s'ar găsi ei, din comunitatea noastră etnică, iar restul integrați potrivit unui plan de ridicare din starea de natură în care se găsesc spre o vieață către care sunt înclinați dela natură.

O spun singuri că ei fac armată, plătesc dări, dar n'au luat parte la nici una din binefacerile social-politice de care s'a învrednicit populația noastră rurală. N'au fost împroprietăriți decât în parte. Stau în plin secol al XX-lea pe pământ boeresc, plătind chiria anuală; deci, cei mai mulți n'au nici vatră proprie, cum de mult au frații lor ce se numesc „vătrași". Pădurea o plătesc. De aici scot lemnul bun de lucru. Dar viitorul trebue să le asigure sau o formă de vieață cu mult mai bine organizată în breasla și în meșteșugul lor, sau să treacă metodic și supraveghiat, dela vieața de viermi ai lemnului cum își zic, la vieața de agricultori și viitori cetățeni cu rost pe care se poate conta sub orice raport.

Urmează schema împărțirii Țiganilor, în trei categorii fundamentale avându-se în vedere criteriul organic, de care până în prezent nu s'a ținut seama îndeajuns.

6. Dar Rudarii rămân o problemă deschisă, chiar dacă am reușit să-i detașăm de ceilalți Țigani. Ei constitue o problemă în sine: orice călător, orice om de știință, având simțul responsabilităților de cunoaștere etnică, a râvnit ca să nu lăsăm în părăsire acest subiect. *„Ce îndemn pentru un filolog sau folklorist,* scria Ilie Gherghel nu de mult, *de a studia această interesantă populațiune de Caravlahi"* [63])..

Tot *Ilie Gherghel* a spus răspicat, trecând peste sentimentul de mândrie națională: „cu toată dorința mea de a întâlni în ei Români curați și nu numai o populațiune ce vorbește limba românească, să mărturisim că acești Caravlahi, au mai mult înfățișare de Țigani corciți decât de Români" [64]). Un călător fermecat numai de frumusețea naturii cum a fost el, n'a rămas neispitit de a trage concluzia dreaptă, în urma altora ca Isidor Ieșan [65]), *T. Filipescu* [66]), *N. Plopșor* [67]) și alții care erau, mai mult decât înclinați, să vadă în Rudari, Români curați.

---

63) *Dr. Ilie Gherghel*. Prin câmpii și plaiuri străbune. Ed. II-a Buc. 1930 p. 14. Caravlahii sunt Rudari de ai noștri trecuți în Serbia.
64) Ibid. pag. 52.
65) *Isidor Ieșan*, op. cit.
66) *T. Filipescu*, op. cit.
67) *C. S. N.-Plopșor*, op. cit.

Umblându-se după Români, au dat peste un neam de Români, care semănau mai mult cu Ţiganii: „Caravlahi", Vlahi negri, Români negri...

Ei au fost astfel pentru întâia oară descoperiţi în Serbia.

Desamăgirea însă, a venit ceva mai târziu. Deocamdată plutim în mister şi avem în faţă o „enigmă". Ne aducem aminte (pentru cine a cetit capitolul „categoriile de Ţigani"), că în Serbia se află mai multe soiuri de Ţigani.

1) Unii sedentari, „Ţigani albi"; îşi zic „Ţigani turceşti", iar Turcii le zic „Firani" cu sens de „faraoni". Vorbesc sârbeşte şi ţigăneşte.

2) Alţii sunt corturari. Se numesc „Gorbeti" sau „Cergaşi". Ambele categorii sunt mahomedane, spre deosebire de a treia ramură

3) creştină: „karavlaski cigani". Se mai numesc şi „koriţari", după localitatea Coriţa.

Lui Filipescu i se părea inexplicabil: „dacă Caravlahii, spune el, care au venit din Ţara Românească, ar fi fost de origine Ţigani, ar fi primit de bună seamă legea mahomedană, căci atunci s'ar fi bucurat de o stare mai bună. Ei n'ar fi trebuit să se aşeze, în păduri, prin regiuni muntoase, să curăţe pământul de rădăcini, ca să poată face o colibă şi mai mare de pământ, ci ar fi putut să se aşeze pe lângă târguri, de unde ar fi putut uşor trăi din milă şi din furtişag. Pentru ce au ales Caravlahii meseria aceasta grea? Să lucreze în pădure obiecte de lemn, când puteau trăi şi cu alăuta [68])?

Subsista o incertitudine şi trebuia justificată. Pentru Filipescu „un mare păcat" s'ar comite dacă Rudarii-Caravlahi ar fi luaţi drept Ţigani: „dacă am compara pe Caravlahi cu Ţiganii, apoi am face un mare păcat, căci Caravlahii nu ştiu altă limbă decât limba românească" [69]).

Pentru el nu era un inconvenient dacă aceşti Caravlahi aveau culoarea pielii neagră. „Culoarea pielii nu e unicul semn prin care s'ar putea deduce originea unei populaţiuni [70])". O să vedem că obstacolele par inevitabile şi până la sfârşit, deşi nu se abate dela explicaţia dată, rămâne la o origine ciudată a Rudarilor — cara-

68) *T. Filipescu,* op. cit. p. 239.
69) Ibid. p. 243.
70) Ibid. p. 239.

vlahi. Obiceiul la Caravlahi, de a se plăti bani pentru fete, la căsătorie era, deasemenea, alături de culoarea pielii, un obstacol de netrecut, — dar şi aici găsim o explicaţie. Următoarea teorie îşi face loc în mintea lui Filipescu, spre a se strecura printre neajunsuri : „probabil, spune el, că bărbaţii români, în mică parte şi Ţigani, din Ţara Românească (Valahia), au emigrat singuri adică fără femeile lor şi că aceştia, în urma acestui fapt, s'au căsătorit de nevoie, cu Ţigănci româneşti din Banat şi din Ardeal. De aci, din această încrucişare, s'ar fi născut Caravlahii" [71]). Prin urmare, am avea la început un strat mai vechi de Rudari, populaţie bărbătească provenită prin emigrare din România. Filipescu ca să ajungă mai cu succes la scop, mai admite şi un... mic număr de Ţigani, ce ar fi emigrat în acelaşi timp şi din aceleaşi părţi — odată cu Românii — cari ar fi astfel „vechii Rudari".

Aceştia, ca de altfel şi cei ce au venit mai târziu, treptat, treptat, în cursul emigraţiunii şi-au luat soţii de Ţigani, din Ardeal şi Banat.

S'ar putea obiecta că Rudarii aceştia cari erau Români, puteau — de drept — să-şi ia femei dintre Romänce ; n'au luat fiindcă Românii nu obişnuesc să-şi dea fetele după ...„vânturăţară". Au fost deci nevoiţi să-şi *cumpere* fetele : de aici şi explicaţia că ei obişnuesc de-şi cumpără fetele la căsătorie... Se trecea cu vederea peste lucruri imposibil de ignorat ca acestea... foarte cu greu se cunoaşte o emigraţie exclusiv din bărbaţi [72]). Ceva şi mai imposibil e că Rudarii — fiind Români — să recurgă la Ţigănci în căsătorie. Dar trebuia neapărat confecţionată o teorie explicativă, pentru lămurirea acestui neam de oameni, ce stau la egală distanţă între Români şi Ţigani. Mulţumită acestei teorii, Rudarii-caravlahi sunt descendenţii Românilor „şi în parte ai Ţiganilor" emigraţi din Ţara Românească şi nevoiţi a se încrucişa cu Ţigăncile din Ardeal şi Banat. Teoria e artificială şi astăzi inacceptabilă. Inconvenientele continuau să fie înlăturate prin pseudo-explicaţii, ca următoarea de exemplu, care derivă din aceiaşi sursă de informaţii : pe câtă vreme bărbaţii i s'au părut „foarte inteligenţi", cu o înfăţişare care arată că sunt de neam românesc, femeile, din contră, mai cu seamă babele i s'au părut ca

71) Ibid. p. 240.

72) Grupul Rudarilor are o coeziune aşa de strânsă, încât nici între Rudari nu s'ar fi putut despărţi bărbaţii de femei.

„Ţigăncile de corturi“ [73]). Cauza am văzut că s'a produs de mai înainte: „femeile au moştenit mai mult trăsăturile mamelor şi bunicelor, care erau Ţigănci“, pe când bărbaţii din contra, moştenesc calităţi proprii firii Românilor.

S'au înlăturat astfel pe rând, toate piedicile: culoarea pielii, cumpărarea miresii, desfacerea grupului emigrat, format numai din bărbaţi; căsătoria lor cu Ţigănci din Banat şi Ardeal, caşi deosebirea dintre Rudarii-caravlahi şi femeile lor, în privinţa înfăţişării fizice.

Rudarii având — pe de o parte — caractere fizice necontestat ţigăneşti, iar pe de altă parte, unele însuşiri ce-i depărtau de aceştia, era natural ca originea lor să preocupe şi să dea naştere la fel de fel de teorii.

Ele nu se îndepărtează în fond prea mult de încercarea lui *T. Filipescu*. *C. S. Nicolaescu-Plopşor*, întâlnind pe Rudari în Oltenia, a rămas la fel de preocupat în lămurirea problemei asupra originii lor.

Se pare că Plopşor, în această privinţă, calcă pe urmele lui Filipescu, care încă din 1906 spunea că Rudarii-caravlahi sunt descendenţi ai Românilor şi în parte ai Ţiganilor, care au emigrat din Ţara Românească: „Tipul ţigănesc nu-l întâlneşti la ei decât arareori, adaugă Plopşor şi atunci e vorba de o încrucişare. Felul de trai asemănător, al unora şi al altora, a avut această urmare şi nu poate rămâne nici o îndoială că sunt încrucişaţi cu Ţiganii, *dar că în fond sunt Români*“ [74]). Rudarii răspund, dacă sunt întrebaţi, cam în acelaş fel: că nu sunt Ţigani. Am văzut cum şi cei din Serbia răspundeau la fel. In plus, se constată un fapt nou: se cred descendenţi din Daci [75]), spunând că sunt „Români vechi“.

Acelaş lucru l-am constatat şi eu la Rudarii din Muscel. In Muscel se cred coborâtori dintr'un strămoş „Dacia” [76]). E curios de subliniat că Vaillant, vorbind despre originea Ţiganilor, spune între altele: „à en croire ceux-ci, ils sont Kalmouks venus de la Dsongarie: à en croire ceux-là, ils sont Scythes et probablement le reste des Daces vaincus par Trajan“ [77]). E adevărat că supozi-

73) *T. Filipescu*, op. cit. p. 241.
74) *C. S. Nicolaescu-Plopşor*, op. cit. p. 5—6.
75) Ibid. p. 5—6.
76) *I. Chelcea*, op. cit. p. 87.
77) *Vaillant*, op. cit. p. 5.

ția de mai sus privește originea Țiganilor în genere. Ea însă nu e mai puțin bizară, mai ales dacă ne gândim la Rudari, care se văd a fi o populațiune cu caracter arhaic ; poate din cele mai arhaice dintre câte avem în părțile noastre.

Indrăsnisem să arăt ocazional, că eu îmi explic credința descendenței Rudarilor din Daci, ca pe o deslegare cărturărească, devenită cu timpul, bun rudăresc. Dar Rudarii sunt prin excelență neștiutori de carte, așa încât și această întâmpinare a mea, se lovește de anumite dificultăți.

Și încheind, arătam că pentru noi, originea Rudarilor formează o enigmă astăzi. Nu e deloc ușor ; așa încât, exceptându-se limba care e cea românească, avem în față un neam de oameni aparținând astăzi sie-și, adică deplin format, care își are o origine necunoscută. Limba vorbită a făcut pe etnograful ungur Kovács Aladár, care i-a întâlnit în Ungaria, districtul Tolna, să-i considere drept un trib vechi de Români, răslețit din tulpina de baștină a poporului nostru. Aici, ei bucurându-se la fel, de aceeași fire ; Rudari în carne și oase. Sunt de religie greco-catolică ; au inclinații blânde, nu se întâmplă furturi, ucideri între ei. Autoritățile n'au niciodată nimic cu ei. In meseria lor, care este aceiași pretutindeni, sunt foarte abili. In bordeele lor, oricine poate intra oricând și sunt curate, spune Kovács Aladár.

Imbrăcămintea lor abia se aseamănă cu a fraților lor din Țara Românească. — adică cu a Românilor [78]). Concluzia, după Kovács Aladár... : Rudarii sunt Români.

Ei sunt frații celor din Țara Românească, a căror limbă o vorbesc, deși sunt covătari. Astăzi, din cauza desprinderii lor din trunchiul poporului român, duc viață de trib și deși au trăit mai mult prin păduri, *au avut totuși legături cu păstorii unguri, secole de a rândul, precum și cu ungurimea de prin comune și de pe domenii — așa încât se dă chiar o contopire a lor cu Ungurii.* Dispariția aceasta este prilejuită și de firea lor susceptibilă de a fi apropiată și absorbită etnicește, dar mai e și din cauză că ei fiind puțini, zilele lor sunt numărate ca „neam", aflat acolo între Unguri. Acelaș destin îl au și pe pământul lor de baștină : România. Zilele lor sunt numărate întrucât, cu timpul, vor pieri ca Rudari propriu ziși, și odată cu ei, o subvarietate a speței umane.

---

78) *Kovács Aladár,* op. cit. p. 226.

Pentru a încheia cu privire la originea lor obscură, ar trebui să aducem în discuţie părerea lui *Martin Block,* care, mulţumită faptului că are o vedere de ansamblu asupra Ţiganilor în genere, ca unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai lor, poate mai cu uşurinţă să-şi dea seama de originea Rudarilor. Cu el ne adâncim şi mai mult timp, întrucât, după *Martin Block,* Rudarii sunt mai mult o urmă a unei populaţii vechi şi ea, şi amestecată cu robi ai statului şi ai mânăstirilor : „Diese Waldbewohner, die immer den Flüssen entlang, wo es Waldungen gibt, auch in die Ebene wandern, sind ein solches Volkselement, ein Volkssplitter einer anderen Bevölkerung, vielleicht einer Urbevölkerung, die sich in Rumänien mit entlaufenen Staats- und Klostersklaven vermischt hat. Wald ist die Lebensbedingung dieser so gut wie sesshaften, nur nach völliger Ausbeutung des ihnen zugewiesenen Waldstreifens weiterziehenden Rudari" [79]).

După Block, substratul nu se cunoaşte ; el nu spune că sunt Români ; nici Ţigani, decât prin faptul că îi tratează ca atare, printre celelalte neamuri de Ţigani. Care va fi fost provenienţa sclavilor din jurul mânăstirilor şi a acelor robi ai statului, în cazul că vechiul element, din care sunt rezultaţi Rudarii, s'a amestecat cu ei şi a dat populaţiunea aşa cum o vedem astăzi ? E greu să se precizeze. Se poate că română, tătară sau streină. Se poate admite orice încheiere, atâta vreme cât limitele concluziilor logice permit. Dar, prin aceasta, origina Rudarilor a rămas tot nelămurită. De ce se numesc „rudari" prin Muntenia şi „băeşi" prin Ardeal, când ei nu lucrează la scosul metalelor din ocne sau râuri ? Au scos vreodată şi acuma nu mai practică aceeaşi ocupaţie ? Au fost spălători de aur, o ramură a lor şi dela ei a trecut termenul în Ardeal şi Muntenia şi la ceilalţi ? [80]). Fiindcă în Moldova ei sunt „lingurari". Sunt tot atâtea întrebări al căror răspuns întârzie să vină. Probabil că subiectul va mai preocupa şi altă lume, mai ales în latura spinoasă a originii lor.

Impresia imediată stăruie : „Pe Caravlahi îi cunoşti imediat după culoarea feţii, care e mult mai întunecată decât a Sârbilor"[81]). Acelaş lucru se poate spune şi despre Rudarii dela noi. Să folosim orice observaţie, fiindcă, dacă nu ne dă o explicaţie justă, cel pu-

79) *Martin Block,* op. cit. p. 110.
80) *Block* crede că au trăit la un loc cu Avarii.
81) *T. Filipescu,* op. cit. p. 241.

ţin ne dă o imagine a problemei ce ne preocupă [82]). Rudarii Caravlahi, dacă nu sunt Români ca înfăţişare, după unii autori, seamănă în schimb, mai mult cu lăutarii de pela oraşe, decât cu Ţiganii de lae, cu toate că, pe alocurea, ca la Loznica, la frontiera Bosniei, T. Filipescu a întâlnit trei ţigănci leite, după chip şi asemănare, vorbind româneşte, limbă ce o consideră ca a lor [83]).

Iată un aspect al prefacerilor etnice care au frământat acest colţ de pământ ; prefaceri în sens etnografic, din care rezultă că populaţiunea română şi-a impus cuvântul său, care continuă să dăinuiască şi dincolo de graniţele cunoscute ale poporului român. Este în acelaş timp cazul să subliniem că Rudarii astfel cum sunt cunoscuţi, sunt simpatici; că nu au compromis, mai ales din punctul de vedere al caracterului, numele ce-l poartă. Şi că ei au constituit elementul de expansiune etnică, pentru noi, defrişând şi supunând sub ascultare locuri încă nelocuite sau puţin locuite, precum uşor se poate înţelege.

Nu ştiu cum se face, dar chestiunea intră tot la problema pusă aici : pe câtă vreme Ţiganii propriu zişi au o arie de răspândire cu mult mai mare, trecând până şi în America de Nord, Rudarii au un cerc de radiaţie cu mult mai restrâns : cercul Sud-est european şi Ungaria, ceiace denotă că în explicaţie trebuie să intervină vreun factor local — şi în ceeace priveşte *originea* lor.

7. Dar pentru aceasta, va trebui să luăm în consideraţie şi *distribuţia geografică* a lor.

Să le luăm pe rând : Ţiganii de sat, observând mai atent harta (Nr. 6) nu se poate spune că ezită a se aşeza într'un loc sau altul. Bucuros, se răspândesc, indiferent de loc şi neam, cam pe dearândul. De exemplu, în Ţara Oltului, ei se găsesc în apropierea Saşilor, la şes, ca şi poala muntelui, în comunele cu populaţie numeroasă, ca şi în cele cu populaţie mai redusă. Ei sunt presăraţi pretutindeni. Cel mult s'ar putea spune că centrele aglomerate atrag mai mulţi Ţigani, decât regiunile rar populate. Dar caracterul principal al lor e fixarea, indiferent de loc şi neam (vorbesc de ţara noastră). Aşa se face că, din 62 de sate, câte are Ţara Oltului, în 53 avem Ţigani, şi dintre acestea, cele cu Ţigani de

82) *M. Block*, arătând în lucrarea sa că Ţiganilor le repugnă transportul în spate al greutăţilor, spune că numai Rudarii fac excepţie, adăogând : „die ja auch in anderer Hinsicht kein Ziegeunergepräge haben"... (op. c. p. 91).
83) Ibid. p. 241.

sat, sunt cele mai numeroase. Centrele mai mari, au proporţional cu densitatea şi un număr mai mare de Ţigani, ceeace pare destul de logic.

Dacă, acum am avea în vedere numai elementul rudăresc, [84]) situaţia s'ar schimba complect, fiindcă cea mai mare parte din satele noastre ar rămâne fără Ţigani, exceptându-se cele de pe lângă pădure. Ai fi ispitit să crezi că Rudarii se fixează mai mult de pădure decât de satele româneşti. Aşa încât acest lucru ajută foarte mult ca Rudarii să fie în mare parte necunoscuţi lumii noastre culte. Trăind mai mult prin păduri, vieaţa lor e, poate, tot aşa de bine cunoscută ca şi a oricăror populaţii aşa zise „primitive".

Elementul *pădure* determină felul de aşezare al Rudarilor, şi acest lucru dă o particularitate deosebită acestui neam de oameni. Particularitatea respectivă n'o au nici Ţiganii de sat, nici cei de cort chiar. Cei de sat n'au cu toţii o singură *ocupaţie*, cum au Rudarii, ca astfel să rezulte de aici o trăsătură unitar afirmată de întreaga grupare. In afară de faptul că trăesc la un loc, ei au diferite ocupaţii. Rudarii, pe unde se pot lăuda cu norocul acesta, au *cu toţii*, dela mic la mare, meseria lor. Ei lucrează lemnul verde şi prin acesta sunt legaţi indisolubil de pădure, cum ar fi legate vieţuitoarele de aer sau peştii de apă.

Urmează de aici, că Ţiganii de sat locuesc periferic satele şi oraşele noastre. Dar Rudarii au o situaţie şi mai izolată. Locuinţele lor sunt departe de sat, afundate pe văi, lângă păduri. Harta distribuţiei lor geografice în Muscel, o dovedeşte, ca şi felul distribuţiei lor în Ţara Oltului. Imaginea locuirii celor din Ţara Oltului, aşa cum se desprinde ea de pe hartă, nu e chiar aşa de adecuată realităţii : tocmai din această cauză, Rudarii au fost legaţi prea mult de satul de care depind *administrativ*, deşi locuinţele lor sunt cu mult mai departe de sat. In unele locuri, până la 5—6 km. de sat; aşa că nu mai poate fi vorba de o simplă situare periferică a lor, proprie mai degrabă celorlalţi Ţigani (de sat) ci de o situaţie cu totul specifică. Astfel că ar fi trebuit să reproducem extensiunea lor în raport cu pădurea şi cu restul satelor dintr'o regiune dată, sau din toată ţara (dacă am fi avut situaţia) ca să ne putem orienta. In orice caz, tendinţa de

84) Cei de cort fiind în număr mic şi nefixaţi încă, ar putea intra mai puţin în discuţie din acest punct de vedere.

a fi și ei cât de cât mai în apropiere de sat și aceia de a avea lemnul la îndemână, se oprește de multe ori la un compromis : când atracția e mai mare către pădure, când către sat. Atunci când învinge tendința primă, avem Rudari mai curați din punct de vedere etnic. Nu sunt așa de influențați, și invers ; dacă învinge tendința a doua, avem Rudari „românizați", cum se mai zice. Se poate spune că de cele mai multe ori, învinge legătura ce sunt nevoiți s'o păstreze cu un mediu cât mai păduros — așa încât, dacă privim de sus, dispoziția locuințelor lor urmează constant regimul păduros.

Cartograma Nr. 1 asupra Rudarilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș prin anii 1893, confirmă cele spuse de noi. Poalele munților, în Transilvania de miazăzi, județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara au cei mai mulți Rudari. Munții Apuseni pe de altă parte, închid Câmpia Transilvaniei săracă în lemn ca un fel de loc fără Rudari sau cu foarte puțini. Pusta Maghiară este un alt exemplu asupra felului lor de a se revărsa în spațiu ca locuire. Brațul format de Năsăud, Someș, Sălaj, Bihor, s'ar putea uni cu Torontalul, dar la Arad pânza lor se subție, astfel că în raport cu celelalte regiuni, par a fi foarte puțini. Cursul văilor, al râurilor mari, atrage populație de Rudari, atât în restul Ungariei de atunci, cât și prin Serbia. Drava, Sava, Drina, sunt la fel, o dovadă. Toate acestea se integrează în ultima analiză, într'o organicitate proprie. Atât legătura cu pădurea cât și spațiul de maximă răspândire al lor în Sud-Est, ridică pentru noi o problemă nouă, aceia a „ariei" de maximă răspândire în spațiu.

8. Unii ar recurge astfel la *aria* de răspândire a Rudarilor spre a le afla originea. Și într'adevăr,e nu e fără folos, luând ca punct de plecare „aria" maximă a răspândirii lor, spre a afla centrul. Căci într'adevăr : Țiganii în genere, față de Rudarii propriu-ziși, au o arie de răspândire extraordinar de mare în raport cu aceștia. Popor fără patrie, Țiganii fac concurență Evreilor pe această temă. Nu numai ca mobilitate — dar și ca soartă, sunt la fel cu Evreii.. Popoare fără patrie sunt amândouă. Amândouă sunt blestemate la rătăcire. Amândouă se întrec în a absorbi cât mai mult spațiu ; dar pe câtă vreme, Evreii trăesc toți acest simțământ, Țiganii, numai parte dintre ei. Cu excepția

celor sedentari, („vătrași") și a Rudarilor (despre care va fi vorba) — Țiganii au a alege nestăpâniți, spațiul nemărginit.

Dacă astfel stau lucrurile, atunci pe bună dreptate ne putem întreba : cărui fapt se datorește că, spre deosebire de Țiganii propriu-ziși, Rudarii au o arie de răspândire limitată ? Și dacă nu cumva am putea scoate de aici vre-o încheiere cu privire la *originea* lor, care actualmente e pentru noi o problemă nelămurită.

S'ar putea spune că ceeace face ca Țiganii să rătăcească, cu alte cuvinte să aibă o arie de răspândire așa de mare, se datorește faptului că nu-i leagă nimic de un loc. Meșteșugul lor, materialul de lucru în special, se găsește oriunde apucă. Nu sunt legați prin nimic de un anumit peisagiu. Dimpotrivă, au înnăscut, zice-se, în ei, acel „Wandertrieb" care le e irezistibil. Țiganii *așezați,* sunt legați *acum,* de un loc al lor, în urma unor legiuiri care li-au fost favorabile, dar altfel, ar fi trebuit și ei să-și schimbe locul și să rătăcească. Dar Rudarii ? Rudarii, în marea lor majoritate n'au fost împroprietăriți. Au fost de față la această mare reformă socială, Țiganii mânăstirești și boerești („vătrașii"), de care au profitat ; Rudarii însă, nu au așezările lor, în cazuri multiple, aproape de curțile boerești sau de inima satului, ci sunt afundați pe o vale oarecare, uitați de lume, de Dumnezeu, și legați numai de susurul apei, de bătaia și foșnetul frunzișului pădurii și îndeosebi de lemnul ce crește pe coaste în tăcere.

Nu s'ar găsi lemn și în altă parte, spre a se putea strămuta ? S'ar putea spune că da — și cu toate acestea, ei nu se mișcă decât dela o vale la alta a aceluiași ținut. Nu. La acest punct s'ar putea răspunde că, dacă ar avea sădit în inima lor dorul pribegiei, ei s'ar putea muta cu ușurință, dar nu-l au și nu se mută, rezultând de aci, că, spre deosebire de alți Țigani, Rudarii nu au simțământul plecării din loc în loc, comun Țiganilor lipsiți de o vatră de loc. Fiindcă o mulțime dintre ei sunt în starea aceasta. Și atunci, deosebirea de structură organică odată subliniată, nu ne putem pronunța decât pentru însemătatea Rudarilor ca atare.

„Transhumanța lemnului", așa s'ar putea numi relativa mobilitate în spațiu a elementului rudăresc. Pe baza acestui lucru, avem în Sud-Vestul țării, o expansiune a lor. Cu aceștia am văzut că se ocupă mai mulți scriitori. Unul dintre ei, și cel mai vechiu, e Isidor Ieșan. Altul e *T. Filipescu.* Dintre ei, puțini și printre cei

din urmă e și *Dr. I. Gherghel,* care a spus interesante cuvinte referitoare la pasiunea cu care s'ar putea urmări pe teren problema elementului rudăresc [85]). Urmează autorul ungur, care descoperă pe Rudari în Ungaria, anume, în districtul Tolna. El se numește Kovacs Aladar. Deci la Sud-Vest și Vest suntem acoperiți deabinelea de către Serbia cu Slavonia și Bosnia. In Ungaria, cu ținuturile limitrofe. Dacă luăm pe cei ce fac coveți (copăi)—așa după cum îi ia numărătoarea Țiganilor din 1893 în Ungaria, 40% din totalul lor se găsesc pe malul drept al Dunării. Ni se spune că, dincolo, pe malul drept al Dunării, s'ar afla lemnul cel mai corespunzător pentru albii, și chiar și piața de desfacere ; județele Baranya (cu 489); Somogy (cu 399 suflete) sunt o dovadă. Urmează Ardealul cu 25% pe țară, din totalul celor ce fac coveți.Mai mult de jumătate dintre lingurari cade asupra Ardealului — e adevărat — dar restul sunt răspândiți pe teritoriul unguresc. Dintre cei ce fac cofe, 62% cad în Ardeal, dar și peste ambele maluri ale Tisei sunt în „număr mare“ [86]).

In rezumat, Rudarii țin pas cu regiunile bogate în lemn : poalele munților Carpați și Apuseni, cu văile largi unde cresc plute bune pentru copăi. Atât câmpia Transilvaniei cât și pusta maghiară e presărată cu un număr sporadic de populație rudărească. Cartograma Nr. 1 o dovedește îndesful : în special județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara (din Transilvania), Baranya și Somogy din Ungaria, întrec în număr orice județ din restul teritoriului. O numărătoare, sau ori ce alt isvor din care am putea scoate exact numărul Rudarilor în restul Europei sud-estice, lipsește.

In Bulgaria se găsesc „imediat la poalele nordice ale Balcanilor“. Locuiesc, cum se spune, în „mahale“ (mahalale). Ei se numesc și aici, Rudari, iar Românii le spun „fusari“ ; Bulgarii îi numesc „cătunari“. Sunt de religie creștină. „Este o insultă pentru ei să-i numești țâgani“. Cu toate acestea, Românii din dreapta Dunării îi consideră inferiori și nu le dă să bea apă din urcior sau cană, ci din strachină sau alt vas Ei vorbesc românește, având expresii ca: „d'aia ; da dă unde, dă fag” [87]).

---

85) „Ce îndemn pentru un filolog sau folklorist de a studia această interesantă populațiune de Caravlahi” — de drept, Rudari — caravlahi.

86) A magyarországban 1893 Január 31-én végrehajtott Cigányösszeirás eredményei. Budapest. 1895. p. 53.

87) *Gh. Rațiu:* Ceva despre Rudarii români din Bulgaria. în *Timocul* VII Nr. 3—6, p. 9—10.

In Bucovina și Basarabia, sunt presărați într'o densitate relativă, în comparație cu Oltenia, Muntenia, Ardeal, Bosnia și Herțegovina.

Pentru cei din țară, puțini au scris. Intre alții, *C. S. Nicolaescu-Plopșor*, privitor la cei din Oltenia. *Ion Chelcea* s'a ocupat cu cei din Muscel și cu cei din Țara Oltului.

Am putea cita și pe *Martin Block,* care a circumscris aria de răspândire a Rudarilor la spațiul Sud-est european și Ungaria.

In afară de acest cerc de răspândire geografică, spune el, rar de mai întâlnim Rudari. Dar *Block* se oprește aci (de unde vrem noi să mergem mai departe).

„Mai departe" s'ar putea spune că nu se poate merge altfel, decât *construi*, deși un document de preț ne stă înainte, cum e „aria". Și din acest punct de vedere, am arătat că Rudarii se deosebesc de ceilalați Țigani, nu numai ca limbă, nu numai ca fire, ci și ca moravuri. Aceste mai din urmă caractere (de preț), deosebitoare față de Țigani, însă, le-au scos în evidență și alții. Le-am scos și eu. Nu vorbisem însă de „aria" de răspândire a Rudarilor ca o justificare a provenienții lor istorice și etnografice.

Să continuăm examinarea : pe lângă că ei nu vorbesc țigănește, pe lângă că nu fură, nu mint. Unul dintre etnografi i-a caracterizat drept popor „blând și onest". Și că sunt harnici în meseria lor (cum sunt de atlfel și ceilalți Țigani, când e vorba de fer). Dar pe câtă vreme Țiganul țigan are nostalgia dusului și venitului, a rătăcirilor necontenite, Rudarul e sedentar fără să vrea, dela natură,fără ca să-l fi făcut sedentar vreo lege omenească, vreo reformă socială, umanitaristă. Disprețul pe care-l are Țiganul față de Rudar ar fi încă un motiv. Intre unii și alții, deosebirea e ca dela o „nație" la altă „nație" Intre ei nu se căsătoresc ; între ei nu se face nici cea mai mică legătură care are trăda că sunt Țigani. De acest lucru, se feresc cu toată tăria. Dar în calea unei ruperi defintive a lor de Țigani, se ivește acum o mare dificultate. Antropologic, somatic, Rudarul are caractere țigănești și cu aceasta, toată rezolvarea problemei ajunge la un punct mort. E un lucru peste care nu se poate trece. Și atunci, pe câtă vreme toate motivele de până aci ne îndemnau spre o origine nețigănească a lor, inclusiv „aria" de răspândire, care îi arăta ca avându-și centrul în mijlocul poporului român — odată cu obstacolul ivit, originea lor trece în-

tr'un domeniu mai puțin accesibil și pentru care avem puține cuvinte de adăogat.

Au existat pe vremuri în cuprinsul Daciei populații de *culoare* fără ca Istoria și Etnografia să le fi cunoscut? Să le fie oare Rudarii moștenitori ? Să ne înțelegem bine: dela această supoziție sunt excluși Țiganii, care se știe că au venit mai recent (secolul al XIII-lea—XIV-lea) ; sau să fie vorba de un amestec ulterior, adică mai recent (secolele XIII—XIV), între o parte dintre Țigani și Români ? Dar atunci care au fost condițiile ? Fiindcă au trebuit să fie împrejurări excepționale pentru așa ceva. La o astfel de explicațiune am văzut că s'au oprit mai mulți autori. Autori ca *T. Filipescu* (deși într'o nuanță ceva mai puțin temeinică). *C. S. Nicolaescu-Plopșor* — chiar și subsemnatul mă oprisem la o soluție de amestec pentru a-mi explica originea Rudarilor. Acum sunt înclinat să rămân însă pe lângă presupunerea de față, pentru că nu-mi explic procesul de amestec între Români și Țigani decât în urma unor împrejurări excepționale, pe care nu mi le pot imagina pentru moment. In cazul acesta ar mai fi rămas ei izolați ?

Pe vremuri, *Bataillard* a presupus că Țiganii ar fi... antemergătorii epocei bronzului în părțile noastre și mai târziu ai tehnicii lucrului în fier și că, deci, vechimea lor în aceste părți ar data de peste 3.000 ani.

Uneltele de utilitate casnică ce le fabrică Rudarii, ca tehnică, par a fi și ele destul de vechi. Vechi de 2.500—3.000 ani. Ne aduc aminte de epoca... lemnului. De unde au scos unii atunci că Rudarii sunt Țigani ? Așa ești ispitit să te întrebi, cercetându-i, întrebându-te continuu despre originea lor obscură.

Nu avem, e drept, cercetări sanguine printre ei, dar rezultatele lor nu ar împrăștia cu mult negura neștiinței. De unde știu ei, analfabeți sută în sută, că se trag din Daci ? Alunul, salcia, plopul, fagul nu se găsesc numai în sud-estul Europei. Se găsesc și mai departe în Europa, chiar și în celelalte continente ; și dacă pe acolo nu găsim Rudari de-ai noștri, apoi nu e din cauză că sunt Țigani ca toți Țiganii, ci dimpotrivă... Poate că se va face cândva o stratificare a popoarelor din Sud-estul Europei, cuprinzând și Ungaria (care e ocupată de Rudari prin expansiune și prin acea relativă „transhumanță a lemnului" de care am vorbit). Atunci, printre populațiile arhaice care mai trăesc, având o limbă a băștinașilor traco-daco-romani, e și populația Rudari-

lor, care reprezintă pentru noi acele exemplare unice, paleoistorice încă vii între noi. Mai vechi decât Ţiganii şi decât Românii sunt Rudarii ?

Tradiţia lor exprimată prin viu graiu, spune D-l *Plopşor,* e că se trag din Daci. Pe de altă parte, „întrebaţi dacă sunt Ţigani, răspund că nu. Şi ceeace e mai curios, susţin că sunt *Români vechi*"... Aceeaşi părere dar ironic li se atribue şi celorlalţi Ţigani (de sat).

De unde ştiu Rudarii din Muscel, să-mi spue mie că strămoşul lor din care se trag se numea „Dacea" ? Să nu fie un indiciu al unei vechimi considerabile a lor şi că vremurile dacice să le fi rămas ca un ecou ale acelor timpuri imemoriale ? Ca despre o populaţie sfărâmătură — grohotişti de poale, a unui organism intact altă dată ; aşa şi-i închipue un mare ţiganolog pe Rudari...: „ein Volkssplitter einer anderen Bevölkerung", dar nici decum Ţigani curaţi *(M. Block).*

Despre ei nu s'a ştiut. Cine dintre reformatori—conducătorii de astăzi sau de mâine, dela noi, se va strădui să-i reabiliteze, atunci, dacă nu sunt Ţigani ? Dacă nu sunt Ţigani şi sunt ceeace am arătat că ar putea să fie, atunci am avea mai mult decât datoria să-i ridicăm. Mi-au spus-o. Ei s'au tânguit că sunt cei mai desconsideraţi oameni de pe pământul românesc, fără să fie vinovaţi. De ce nu ne veniţi în ajutor ? Spuneţi la cei mai mari că şi noi suntem pe lume, se tânguiesc ei... Că ne dăm copiii de fac armată, dar că pe noi nu ne-a împroprietărit nici odată, nimeni. Că suntem oameni harnici şi liniştiţi ; că noi nu nu suntem Ţigani, că noi suntem mai aproape de Dvs. decât Ţiganii, că doar nu ştim altă limbă...

Şi *„aria"* lor de răspândire te-ar îndemna să treci obstacolul care te ţine pe loc, în calea unei deslegări... *neţigăneşti.*

SATELE CU RUDARI-CARAVLAHI DIN JUGOSLAVIA

(După I. Ieșan, T. Filipescu și Dr. I. Gherghel)

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case	Suflete	OBSERVAȚIUNI
1	Banop'ia	—	—	—	Aflat la I. Gherghel „Lângă Drina"
2	Batkovič	Bjelina	62	465	Aflat la T. Filipescu și la Isidor Ieșan. Lângă Bjelina.
3	Bialovac	—	—	—	Aflat la I. Gherghel
4	Bielaricka	—	—	—	„ „ „ „
5	Bjelina	Gradačać			Aflat la Isidor Ieșan
6	Bozučič	Cercul Dolnei Tuzlei	—	—	„ „ „ „
7	Brdnic	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Nord estul Bosnei
8	Camenica	—	2	—	Aflat la I. Gherghel și T. Filipescu: „Kamenica"
9	Ciocleșina	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. La E. Petrovici „Ciocheșina"
10	Drenovac	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Circa 12 km. de Sabac pe Drava
11	Drinacea	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. La îmbucătura Drinacei
12	Drinacea	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Pe drumul dela Zvornik încoace
	Duvaniște	—	35	—	Aflat la I. Gherghel. Lângă Drina?
14	Cojcin	Vlasenicei	—	—	Aflat la Isidor Ieșan
15	Cojcina	Cercul Dolnei Tuzlei	—	—	„ „ „ „
16	Gušać	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Așezat în pădurile din câmpiile dela Lonj
17	Idar	—	7	52	Aflat la T. Filipescu
18	Jarovlie	—	—	—	Aflat la T. Filipescu Lângă Vlasenica
19	Knezina	Intre Serajevo și Szebrenica	—	—	Aflat la Filipescu
20	Kosovi	Prujavor	—	—	Aflat la Isidor Ieșan. Lângă Sava.
21	Kute	Stara Gradiska	—	—	Aflat la T. Filipescu
22	Kusonje-Ljeskovica	Zvornik	2	10	„ „ „ „
23	Kuczina	Vlasenica	3	22	Aflat la T. Filipescu
24	Lipolist	—	—	—	Aflat la T. Filipescu și I. Gherghel. Pe Sava în Sus
25	Loparc	Zvornic	2	—	Aflat la T. Filipescu
26	Lopari	Vlasenicei	—	—	Aflat la T. Filipescu. Lângă Zvornik la frontiera Serbiei
27	Maciva		—	—	Aflat la I. Gherghel. Intre Sava și Drina

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case	Suflete	OBSERVAŢIUNI
28	Mavča	Brčka	—	—	Aflat la Isidor Ieşan
29	Mitroviţa		—	—	Aflat la I. Gherghel „Pe Sava în Sus".
30	Modran	Bjelina	30	220	Aflat la T. Filipescu. Isidor Ieşan
31	Nemila	Zeniţa	3	24	Aflat la T. Filipescu. Lângă calea ferată Serajevo Bona Brad.
32	Novoselo	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Lângă Drina.
33	Obarska	Bielina	—	—	Aflat la T. Filipescu. Nord estul Bosniei
34	Obrenovac	—	„mulţi"		Aflat la I. Gherghel.
35	Orahovica	—	—	—	Aflat la I. Ieşan. Lângă oraşul Zenica.
36	Osmanica	Gradačac	—	—	Aflat la I. Ieşan. Aproape de apa Savei, între Brčk şi Modran.
37	Ostružnje	Tesnaj	15	108	Aflat la I. Ieşan şi T. Filipescu. Lângă şoseaua Tesanj-Prujavor.
38	Petcoviţa	—	„mulţi"		Aflat la I. Gherghel.
39	Peteranaţ	Koproviţa (Slavonia)	—	—	Aflat la T. Filipescu
40	Forebrica	Gradačac	—	—	Aflat la I. Ieşean
41	Posavina	—	—	—	Aflat la I. Ieşean şi T. Filipescu. Bosnia. Sudul râului Sava.
42	Pra̋ča	Rogatiţa	4	—	Aflat la T. Filipescu.
43	Pribinč.č	Teasinj	3	—	Aflat la I. Ieşean.
44	Prova	—	—	—	„ „ I. Gherghel
45	Purkovič	Vlasenicei	12	70	Aflat la I. Ieşan; T. Filipescu - Pe valea pârâului Sprecia.*)
46	Ramnea	—	—	—	Aflat la I. Gherghel
47	Ruşevaţ	—	„mulţi"		„ „ „ „
48	Salaş	—	—	—	„ „ „ „ Pe Sava în sus.
49	Simic	Vlaseniţa	—	—	Aflat la T. Filipescu.
50	Slatina	Banjaluka	10	70	Aflat la Filipescu; I. Ieşan In marginea satului lângă pădure.
51	Sitniej (Sitnjez)	—	60	460	Aflat la I. Gherghel.
52	Spionca	—	7	54	„ „ T. Filipescu.
53	Stanari	Tesanj	3	—	Aflat la I. Ieşan şi T. Filipescu.
54	Struzac	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. In pădurile din câmpiile de la Lonj.

*) Aparţine parohiei Ortodoxe Lovinţa. Ţine de comuna Goicin, ce cade lângă hotarul distr. Dolna şi Vlaseniţa.

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case	Suflete	OBSERVAȚIUNI
55	Stupari	Vlasenicei	—	—	Aflat la I. Ieșan
56	Szebrenica	Svornik	—	—	" " " "
57	Tabanovici	—	„mulți"		Aflaț la I. Gherghel. Pe drumul dela Zvornik încoace.
58	Vlasenica	—	—	—	Aflat la I. Gherghel.
59	Visoka	—	—	—	Aflat la I. Ieșan. Lângă Serajevo,
60	Vozuča	Maglaj	4	32	Aflat la T. Filipescu. Pe stânga râului Krivaja.
61	Zabar	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Nord-estul Bosniei.
62	Zubovabrdo	Grudč ć	—	—	Aflat la I. Ieșan.
63	Zastovița	—	—	-	Aflat la I. Gherghel. „Pe Sava în Sus". *)

*) In cercul Poziega și Belovar și Krisevac — Slavonia sunt corițari, ce s'au așezat acolo pela sfârșitul secolului XVII-lea.

IV

CÂŢI ŢIGANI SUNT ÎN ROMÂNIA?

1. Ţiganii din întreaga lume. 2. Ţiganii din ţările învecinate în comparaţie cu Ţiganii dela noi. 3. Ţiganii din Principatele Române şi ţările locuite de Români până la recensământul din 1930. 4. Distribuţia lor pe regiuni naturale şi istorice. 5. Ţiganii în faţa anchetelor speciale: procesul de camuflare al Ţiganilor în Ţara Oltului. 6. Câţi Ţigani sunt în România? 7. Distribuţia Ţiganilor din Ţara Oltului pe categorii.

1—2. Pe întreg globul pământesc, *Martin Block* dă 5.000.000 Ţigani dintre care 1½ milioane în Europa. Dacă luăm această ultimă parte de lume, observăm că ei nu sunt împrăştiaţi deopotrivă pe suprafaţa ei. Intre Sud-estul, centrul.şi Nordul Europei există deosebiri. Popularea mai densă cu Ţigani se restrânge în Sud-est, iar celelalte părţi ale Europei sunt mai slab populate cu Ţigani. Aceasta se explică în deosebi prin faptul că, trecând din Asia în Europa, Sud-estul continentului nostru a format prima etapă unde Ţiganii au rămas şi s'au aşezat pentru mai multă vreme. Că, trecând din Asia mică în Europa, dăm de o poartă pe care o constitue Bulgaria şi Grecia. Această poartă se deschide în Sud-est, unde îndeobşte se ştie că sunt localizaţi Ţiganii.

Acum, dacă se compară cifra de 50.000 de Ţigani. câţi sunt daţi în Bulgaria la 1890, cu cifra de 134.844 dela 1930, putem să conchidem dimpreună cu *Block*, că în Sud-estul Europei cifra lor se ridică dela 3/4 până la 1.000.000 de Ţigani [1]).

Bulgarii, dând 2,5% faţă de întreaga lor populaţie, întrebarea care se pune, este: de ce n'ar fi acelaş procent, acelaş pentru *toate* ţările din Sud-est? Intrebarea de mai sus şi-o pune *Block* [2]). Acum, dacă chiar pentru *toate* ţările din Sud-est nu va putea fi acceptat acelaş procent, din cauză că în unele el depăşeşte acest procent iar în altele poate că e mai mic, totuşi, judecând în medie, aceasta credem că trebue să fie realitatea.

1) *Martin Block*. op. cit. p. 47.
2) Ibid. p. 47.

Raportând acest procent la țara noastră, el nu pare deloc prea exagerat, întrucât, deși recensământul din 1930, dă pe întreaga țară un procent de 1,5%, cercetări speciale mă îndreptățesc la o majorare sensibilă a acestui procent. Desacordul dintre rezultatele recensămintelor referitor la Țigani, e notoriu. Bulgaria, în 1910, are 121.442 Țigani (dintre care 62.615 de sex bărbătesc și 58.828 de sex femeesc). Numărul lor, e adevărat că nu însumează 3% din populația Bulgariei, dar, procentul crește. Densitatea maximă a Țiganilor în Bulgaria o aflăm în Sud, în districtul Filipopol, unde procentul se ridică la 12%. In cifre absolute creșterea lor se ridică la importantul număr de 14.999, dintre care numai în oraș 3500 [3]). La noi, după recensământul din 1930, în cea mai populată parte a țării cu Țigani, în Transilvania : Județele Târnava Mare, Târnava Mică și Năsăud, procentul maxim al Țiganilor față de restul populației nețigănești, se ridică la ceva mai mult de 5% [4]). Dar dacă facem comparație cu ce ne dau alte rezultate, ajungem și noi cam la acelaș procent pe care-l anunță Bulgarii pentru Filipopol. Fiindcă în anul 1939, făcând cercetări, anume în Țara Oltului, în loc de 2,9%, aflăm 7,8%, iar comparând recensământul din 1930 (pentru Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș) cu ancheta ungurească din 1893, procentul dela Filipopol pare a fi, în ceeace privește unele provincii mai populate cu Țigani la noi, cel mai aproape de adevăr. Fiindcă atunci (la 1893) Târnava Mică avea acest procent (11,6%) [5]).

Procentul de Țigani pe care-l stabilește *Block* în Sud-est, luând Bulgaria ca termen mediu, nu e de loc exagerat și țara noastră se încadrează aceleași situații. Procentul de 2,5% nu numai că se poate admite, dar se și poate cu ceva urca, cu toate că, potrivit recensământului din 1930, nici una din provinciile noastre nu'l atinge, nici chiar Transilvania, unde Țiganii s'ar fi declarat cu mult mai sincer la recensământ, față de alte provincii.

Nu se știe însă întrucât îl vor realiza Grecia și Jugoslavia. Aceeași întrebare se pune și față de Ungaria, (care din punct de vedere al numărului Țiganilor, se leagă strâns de Sud-est). Pentru Grecia, numărul lor ar fi de 100.000 (Block). -- Tot cam acelaș număr l-ar avea Ungaria (dinainte de dictatul dela Viena) (1,2%).

3) *Dr. Karl Kassner*, op. cit. p. 71—72.
4) Vezi harta Nr. 2.
5) Vezi Cartograma Nr. 2.

Astăzi sunt şi mai mulţi Ţigani în Ungaria. Cehoslovacia, la 1931 e trecută cu 285.523 Ţigani, dintre care 26.956 numai în Slovacia. In Uniunea Sovietică, europeană, se află în acelaş timp, cam 61.299 Ţigani, dintre care 5.069 ştiu să scrie şi să citească, iar 70% vorbesc încă limba ţigănească.

Numărul celor din Jugoslavia se urcă la 116.000. Procentul ţărilor din Sud-est faţă de ţara noastră, în ordine crescândă, în jurul anului 1936 ar fi următorul : în Uniunea Sovietică 0,2% ; Jugoslavia 0,8% ; Ungaria 1,2%, Romå;nia 1,5%, Grecia 1,6% ; Bulgaria 2,3% (după cifra presupusă a lui *Block).*

De aici rezultă că România, în ultimul timp, devine nu numai ţara cu cei mai mulţi Evrei din Sud-est dar şi cu un important număr de Ţigani. Aşa că, pe drept cuvânt, se poate spune că Ţiganii, pentru noi, constitue o problemă de primul ordin. Dacă pentru unele popoare ca Nemţii, Ţiganii oferă mai mult o problemă de ştiinţă etnografică, pentru noi, ea e în acelaş timp şi una de stat. E drept, că până acum, ea n'a fost simţită drept o primejdie şi la drept vorbind, privind lucrurile la suprafaţă, nici de aici în colo n'ar prezenta vre-o îngrijorare dacă ar fi să rămânem la acelaş punct de vedere ca şi până acum.

Dr. *F. Burgdörfer,* în calitate de observator al recensământului general al populaţiei din România în 1941, în raportul său arată că alături de Evrei, ar mai fi „o problemă de capitală importanţă pentru România, aceea a Ţiganilor". spunând acestea, desigur că se va fi gândit pe deoparte la numărul lor însemnat din ţara noastră, iar pe de altă parte la problema corcilor, a amestecului dintre Ţigani şi populaţia neţigănească, care, e de o însemnătate „incontestabilă" pentru „psihologia rasială".

3. Până la recensământul din 1930 numărul Ţiganilor din Principate s'a ţinut cu aproximaţie — când mai exagerat — când aproape de cifra reală — rar sub numărul lor [6]). Astfel *Kogălniceanu,* cu ocazia întocmirii cărţii sale referitoare la Ţigani şi tipărită la 1837, arată că în Moldova şi Muntenia trăesc 100.000 de Ţigani. *Colson* într'o carte cu numele „De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie", (Paris

6) Art. 95 al Regulamentului Organic stipulează că tot la 7 ani se va face numărătoarea Ţiganilor *domneşti,* (între care se numără şi aurarii, dela care se va primi o taxă anuală mai mare decât dela ceilalţi Ţigani).

1839. p. 141—50) ridică numărul Țiganilor la 257.165 — adică, cam atât cât s'a înregistrat în urma recensământului din 1930, cu toate că avem în față o diferență de vreme ca și de teritoriu foarte mare. Intre cele două date informative avem un interval de timp de 102 ani și o diferență în plus ca teritoriu de 157.146 km. p. Cu tot numărul mare al Țiganilor din România, făcut cunoscut lumii încă de pe acea vreme, nu trezește între noi o prea mare neliniște. Cel mai însemnat număr de Țigani în Principate, e atribuit de *Neigebaur*. In jurul anilor 1840, el atribue Principatelor un număr de 300.000 de Țigani. Această evaluare e arătată de *Potra* ca fiind „mai aproape de realitate decât a tuturor predecesorilor săi" [7]). Cea mai mică cifră o dă *Poissonier*, la 1854. După el Țiganii în Principatele Române, la această dată, ar fi de 150.000.

Fără ca să concorde între ele, evaluările își urmează cursul. Ele depind în mare măsură de mijloacele de informație ale celui ce le face cunoscut. De buna sa credință. *Schwicker*. la 1883, pentru cele două Principate, are ceva mai puțin : 200.000, în raport cu cifrele cunoscute până acum.

Peste puțin timp, *Cora*, la 1890, dă acelaș număr de Țigani. Pentru ca la aceeași dată, *Tessleff*, să ridice numărul lor la 300.000. Ce'l va fi făcut pe Tessleff să dea un număr atât de mare de Țigani în Principate ? Rezultatul e că la interval de o jumătate de veac și mai bine, (1837—1890) cifra Țiganilor, numai din Moldova și Muntenia, variază între 200.000—300.000 și că ea întrece cu mult numărul pe care îl dă recensământul din 1930, cu o sută de ani în urmă.

Dintre celelalte provincii locuite de Români, Bucovina, Basarabia și Ardealul au intrat și ele de cu vreme în atențiunea cercetătorilor de acest fel. Odată cu alipirea Bucovinei la imperiul Austriac, după numărătoarea lui *Spleng*, în 1776, am fi avut în Bucovina 534 Țigani cu așezări statornice și 242 nomazi [8]) :

Mai târziu (1870) numărul Țiganilor de aici se ridică la 5.311. La 1899 avem 3.641 suflete [9]), cu 1.143 gospodării [10]).

Recensământul din 1930, dă în toată Bucovina 2.164 de

---

7) *G. Potra*. op. cit. p. 103.
8) *Ficker*. op. cit. p. 2.
9) *D. Dan*. op. cit. p. 26.
10) *Ficker*. op. cit. p. 7.

Țigani. Precum se vede, între recensământul nostru din 1930 şi celelalte numărători există un dezacord destul de serios în minus.

*

După primul recensământ făcut de Ruşi în Basarabia, sub guvernatorul de atunci al acestei provincii, Sturdza, s'a constatat că în această țară locuiesc 340 familii de Țigani „ai statului".

La 1858, când s'a făcut un nou recensământ, s'a constatat că în Basarabia locuiesc: 5.615 Țigani nomazi; 5.878 Țigani de curte şi 96 ai statului; total 11.589 [11]).

Intre anii 1858—1871 sunt evaluați la 11.490. Numărul Țiganilor în acest timp, adică acum 70 de ani, în Basarabia, trecea înaintea Rutenilor (0,005), Germanilor (0,002), Grecilor (0,002), Polonilor (0,001), fiind evaluați la 0,010 față de aceştia.

La 1871, numărul Țiganilor din Basarabia se urcă la 18.983. Din totalul populației, avem în procente: 67,4% Români; 15,8% Ruşi; 9,1% Evrei; 3,5% Germani; 2,5% Bulgari; 1,5% Țigani [12]). Numărul lor în Basarabia la această dată reprezintă 1,5% — adică exact procentul realizat în 1930 pe întreaga țară. Dar Basarabia reprezintă pe harta răspândirii Țiganilor în țara noastră o zonă slab populată cu Țigani... între 0,4—0,9%).

Cam la acelaş procent se rezumă numărul Țiganilor şi după statistica pe care o dă I. Nistor în cartea sa privitoare la Basarabia [13]); Țiganii însumează față de restul populației un procent de 1,1%. Repartiția lor în Basarabia e inegală. După ei, sate întregi de Țigani se găsesc în ținuturile Bălți, Orhei, Chişinău şi Cetatea Albă [14]); cele mai cunoscute sunt Faraonovca (Faraoani) şi Cair [15]) în județul Cetatea Albă, iar în apropierea Chişinăului, Miclăuşeni.

Cei din Faraoani județul Cetatea Albă au fost sub regimul țarist înscrişi în armata cazacă şi ni se spune că au arătat multă aptitudine pentru acest fel de serviciu militar [16]).

Cercetând Recensământul din 1930, în comuna Cair, avem 2013 suflete, dintre care 133, sunt Țigani. Faraoanii, au după

11) *Z. Arbore* op. cit. p. 116.
12) Ibid. p. 117—119.
13) *I. Nistor*. op. cit. p. 300. Datele sunt adunate de Zausciuk la 1856.
14) *Z. Arbore*. op. cit. p. 116.
15) Ambele cunoscute şi de autori streini. M. Block, le cunoaşte ca pe două aşezări țigăneşti, model, cari s'au învrednicit şi sub Ruşi de o deosebită atenție.
16) Ibid. p. 16.

Recensământul din 1930, 2934 locuitori, dintre care *nici un Ţigan*, deşi era arătat de cercetări recunoscute, ca sat tipic ţigănesc. La fel Miclăuşeni, cu o populaţie de 1273 locuitori, *nu are nici* un Ţigan.

*

Intre aceste provincii, Ardealul are o poziţie specială. Numărul Ţiganilor după *Kövary L.* la 1847 în Ardeal, ar fi fost de 50.000. Se mai prezintă şi alte cifre. Astfel, după *Leonhardt*, în Ardeal ar fi fost în acea vreme 60.000 de Ţigani ; după Paget, 60315 [17]). După 10 ani, adică la 1857, numărul lor creşte. Din 146.100, câţi arată statistica timpului în toată Ungaria, 74.360 sunt numai în Ardeal ; ceva mai mult de jumătate [18]).

La 1870, pe când Ungaria şi Banatul însumau la un loc 38,4% din Ţigani, Ardealul singur era reprezentat cu 61,6% ; un total de 56.006 suflete, dintre care 27.676 bărbaţi şi 28.230 femei. Răspândirea lor în Ungaria, era la fel de inegală pe la 1870. Părţile cele mai slab populate cu Ţigani, sunt vestul şi inima Ungariei ; Cei mai mulţi sunt localizaţi în Nord-Est ; apoi în Sud-Est. In părţile Nord-Estice, ni se spune că *ei s'au aglomerat acolo unde elementul slovac şi cel român predomina* [19]).

Faţă de ţara noastră, răspândirea Ţiganilor în Ungaria ar avea altă înfăţişare. La ei, Ungaria propriu zisă, e săracă în Ţigani ; din totalul de 34.915 câţi sunt pe la 1870 în Ungaria propriu zisă, numai 2114 aparţin Ungariei de Vest, sau 0,08% — procente din întreaga populaţie, al cărui număr se urcă la 2.562.355.

Cu cât ne îndreptăm spre Sud-Est, cu atât numărul lor creşte. Intre Dunăre şi Tisa trăesc la 1870 un număr de 1.534 de Ţigani sau 0,06%, în comparaţie cu întreaga populaţie. In judeţele Nord-Estice, pe ţărmul stâng al Dunării, la o populaţie de 1.757.552 suflete, avem 6000 de Ţigani. Procentul lor se ridică deci la 0,4% (în proporţie cu ceilalţi locuitori). Pe teritoriul de-a dreapta Tisei, în 9 judeţe cu 1.441.541 suflete, se găsesc la acea dată un număr de 7746 Ţigani, sau peste 0,5% din totalul populaţiei. Dincoace de Tisa, cuprinzând 8 judeţe cu o populaţie de 1.820.855, se gă-

17) Erdélyorszá Statistikája. Kolozsvártt, 1847 vol. I, pag. 139.
18) *Hunfalvi Iános*, in Magyar Ország viszonjainak Statisztikai vázlata, apărut în Statisztikai Közlemények 1862 Nr. XII. pag. 169.
19) *Schwicker* op. cit. 86—87.

sesc 7580 Ţigani : peste 0,4%. In unghiul Tisa-Mureş, (5 judeţe cu o populaţie de 1721 locuitori) trăesc la acea dată 9941 Ţigani : 0,6%. Urmează Transilvania : la o populaţie de 2.084.048, Ţiganii formează 56.006 sau 2,7%. Trecerea devine bruscă. In unele judeţe, procentul lor e şi mai ridicat.

In special în Târnava Mare : 8825 sau 6,7% din totalul populaţiei ; Târnava Mică cu 6979 sau 7,56% (relativ mai populată decât Târnava Mare) ; urmează Mureş cu 7524 sau 5%. Clujul are 6375 sau 3,2%. Restul se menţine cam la acelaş procent, până atinge limita de Est a Carpaţilor.

Observăm că începând din Vest, numărul lor creşte progresiv. *Inima Transilvaniei rămâne şi aici, ca şi după statistica românească din 1930, o suprafaţă intens populată cu Ţigani.*

Am putut arăta că până la recensământul din 1930 numărul Ţiganilor (mai ales în Principatele Române) s'a ţinut cu aproximaţie.

Incercarea de a se prezenta statistic populaţia ţării noastre după neamuri, s'a făcut târziu : abia în 1927, fără ca o astfel de „numărătoare" să fi obţinut aprobarea Consiliului Superior Statistic din acel timp. Aşa încât, primul rezultat din acest punct de vedere îl avem în 1930.

Cu mult înainte însă, circula o altă statistică, rezultată din aprecieri făcute aproximativ, în care se arăta populaţia pe neamuri. Intre acestea, Ţiganii au un loc de primul ordin. *Grellmann,* unul dintre puţinii cunoscători ai neamului ţigănesc, pentru anul 1810, spre exemplu, arată textual că în Moldova numărul lor ar fi cam cât al... Moldovenilor : „ils forment dans cette province une nation à peu près aussi nombreuse que celle des colons moldaves"[20]). Ceeace nu trebuie să ne mire. Lipsa unei numărători exacte întreţine bănuiala întotdeauna şi dă frâu liber exagerărilor. Astfel că *Enciclopedia Italiana,* publicată în anul 1937, informa lumea că în România ar exista aproape un milion de Ţigani. „Nella sola Romania ci sarebbe circa 1 milion di Zingari" [21]).

Publicarea datelor recensământului nostru se vede treaba că nu ajungeau, şi numărul Ţiganilor din România era socotit şi din partea altora, ca *Martin Block,* cam în acelaş timp, la 350.000—

20) *Grellmann.* (Traducere în limba franceză) p. 6.
21) Enciclopedia Italiana XXXV, Art. „Zingari" p. 957.

400.000 de suflete [22]). Numărul Ţiganilor, potrivit datelor statistice ale primului nostru recensământ, făcut după neamuri, arată cifra de 262.501 sau, 1,5% faţă de populaţia totală a ţării.

Ce înseamnează aceasta? Aceasta arată că unii oameni de ştiinţă, nu au încredere în numărătoarea oficială şi continuă mai cu deosebire să folosească tot cifra ce o cred ei mai probabilă. Dar să nu anticipăm.

*

4. Dacă ar fi să ne servim de datele recensământului din 1930 referitor la Ţigani, am avea 6 centre de populare, diferite între ele ca densitate.

a) Partea de Vest şi Nord-Est a ţării e cea mai săracă în Ţigani. Ea cuprinde: Satu Mare (0,4—1,4%), Maramureş (0,4%), Rădăuţi (0,4%), Storojineţ (0,4%) şi Cernăuţi (0,4%). Chiar în Răsărit — judeţele Hotin, Soroca şi Tighina se leagă de această pânză slab populată cu Ţigani. Urmează însă imediat a doua pânză mai densă, formată din judeţele Cetatea Albă, Cahul, Lăpuşna, Orhei şi Bălţi cu 0,5—0,9% Ţigani. Această densitate se prelungeşte trecând mai departe în judeţele Botoşani, Suceava şi Câmpulung. Apoi coboară în jos pe o parte şi pe alta a arcului carpatic de Nord, prin judeţele Neamţ şi Ciuc,—după care dăm de o altă pânză şi mai densă de populare cu Ţigani. cu până la 1,5—1,9% şi chiar 2,0—2,9% ce constitue nucleul intens de populare al Moldovei cu Ţigani. Procentul 1,0—1.4% e reprezentat de 4 judeţe; în Sud, Putna şi Braşovul; în Nord, Iaşul şi Baia. Aşa încât, am putea spune că avem mai degrabă deaface cu trei pânze de populare în această parte. Plecând din Nord, avem la început 0,4%, urmează 0,5—0,9% şi ordinea se schimbă trecându-se aproape brusc peste 1,0—1,4%, la 1,5—1,9% şi chiar la 2,0—2,9%.

Putem afirma că după cum Transilvania are în centrul său o massă importantă de Ţigani, tot aşa Moldova, în mijlocul său, are o massă importantă de Ţigani formată din judeţele Tecuci, Tutova, Vaslui şi Roman (2,0—2,9%).

b) Partea de Răsărit a ţării, am văzut că e îmbrăcată de o pânză rară cu populaţie ţigănească. Ea trece, cum am arătat, treptat, cuprinzând insule cu densitate mai mare, înspre Muntenia şi Ardeal. Partea de Nord şi Est a Munteniei oferă o densitate omogenă de populaţie ţigănească. Interesant că nicăeri limita vreunei

---

22) *M. Block.* op. cit. p. 47.

densităţi a Ţiganilor nu cunoaşte limite naturale. Muscelul Dâmboviţa şi Vlaşca (2,0—2,9%) este brâul care încinge pe la Sud-Vest Muntenia şi continuă cu Ialomiţa şi Râmnicul Sărat (2,0-2,9%) massa mai puţin densă cu populaţie ţigănească a acestei provincii, formată din judeţele Ilfov, Prahova şi Buzău (1,5—1,9%).

c) O poziţie aproape identică o au provinciile Banatul şi Dobrogea. Eugène Pittard recunoscuse mai înainte că în sudul Dobrogei, mai cu seamă, am avea un număr mai mare de Ţigani. Massa de uşoară densitate din Răsărit, cu 0,5—0,9% se continuă în Sud cu rari întreruperi (Tighina, Ismail şi Covurlui cu 0,4%), până în Sudul Dobrogei, cu excepţia judeţului Caliacra (2,0—2,9%), unde popularea cu Ţigani se intensifică din nou.

d) Tot astfel s'ar putea spune şi de Banat. Pânza de relativă populare a Vestului ţării cu Ţigani (1,0—1,4%), începând cu Satu Mare şi întreruptă de Sălaj, care face legătura cu Ungaria, se continuă monoton în Sud-Vest cu marile judeţe : Bihor, Arad şi Timiş, având aceeaşi densitate : (1,0—1,4%), până când sunt despărţite brusc de cele două judeţe dela marginea Banatului dinspre Sud-Est, al căror procent reprezintă 2,0—2,9% în popularea lor cu Ţigani. De notat că acestea sunt judeţele cu cei mai mulţi Români şi că ele ne leagă de Peninsula Balcanică.

e) Trecem în Oltenia. Cu rezervele formulate dela început, asupra declaraţiei nesincere a Ţiganilor la recensământ, în Oltenia, în comparaţie cu celelalte centre de populare : al Moldovei, al Munteniei, al Ardealului, al Dobrogei şi Banatului — centrul de populare cu Ţigani e mai slab şi se menţine trecând peste procentul de 0,4% şi chiar peste 0,5—0,9%, între 1,0—1,4% şi 1,5—1,9%.

f) In Transilvania propriu zisă, aspectul de populare al Ţiganilor după judeţe, îmbracă deasemenea forme interesante de populare. Aci densitatea e mai pronunţată ; se spune, din cauză că Ţiganii s'au declarat mai sincer ca în alte părţi ale ţării.

Marginile de Sud, formate din Făgăraş—Sibiu, exceptându-se Braşovul cu 1,5—1,4% şi continuându-se cu Trei Scaune, Odorhei şi Târnava Mare, oferă o bună bază de populare, ce se continuă cu succes în interior, cu Târnava Mică. Despre buna stare şi spiritul de întreprindere al Ţiganilor de acolo s'a dus faima până departe (v. „Ocupaţii"). Aici e nucleul cel mai intens de populare al Ţiganilor, arătat nouă de statistică până în prezent (5,0%).

Poate să avem surprize la o altă examinare a situaţiei, dar nouă ni se pare destul de curioasă această răspândire a Ţiganilor în ţara noastră ; ne aşteptam ca în Transilvania, ei să nu se aglomereze în aşa măsură. Climatul ardelean însă le-a fost cu deosebire favorabil — aci poate găsim o viaţă ce împăca multe din exigenţele vieţii lor. Pe de o parte, climatul variat şi plăcut al acestei provincii. Peisagiul felurit. Oamenii de diferite neamuri cu care s'au împăcat dela început. Aceştia sunt mai ales Românii şi Ungurii, faţă de cari, dela început am spus, Ţiganii au o atracţie deosebită. In judeţul Braşov, unde avem într'o majoritate relativă populaţie de neam german, Ţiganii oferă în privinţa densităţii o insulă (1,0—1,4%) faţă de popularea jur-împrejurului mai accentuată cu Ţigani (2,0—2,9%). E interesant de arătat la locul acesta, structura populaţiei din judeţul Târnava Mică, fiindcă aici ni se pare că avem elementul enunţat mai sus, bine reprezentat : adică „oameni de diferite neamuri". Cele trei naţiuni din Ardeal aici îşi află o fericită expresie : 80.604 Români ; 35.366 Unguri ; 24.011 Germani. Aceasta să fie cauza intensei populări a judeţului Târnava Mică cu Ţigani ? Fiindcă lucrul cert, e că a patra „naţiune", cu un număr de 7.573 de suflete, în acest judeţ, o formează Ţiganii.. Căutând la limba vorbită, avem 37,0% Ţigani care vorbesc româneşte şi numai 6,6% cari vorbesc ungureşte ; de limba germană nu mai poate fi vorba. Restul de 56,4% folosesc limba ţigănească.

Târnava Mică este judeţul cu 5,0% populaţie de neam ţigănesc. El e despărţit de Năsăud (4,0—4,9%), prin Mureş cu 3,0—3,9%: la o populaţie totală de 289.546 suflete, cât are Mureşul, 132.179 sunt Români ; 123.317 Unguri şi 11.233 Germani. Numărul Ţiganilor e de 11.305, adică mai mare decât al Germanilor... Am ajuns la Năsăud. Aci avem la fel, cele trei naţionalităţi de bază ale Ardealului bine reprezentate, cu excepţia Ungurilor. Românii în schimb, constitue 48,4% din populaţie ; Ungurii 8,3% ; Germanii 25,8% — se interpun apoi Evreii (cu 4,4%) pentru ca în sfârşit, să urmeze Ţiganii (4,1%).

Vrem să arătăm că diversitatea populaţiei de neam român, maghiar, german, convine neamului ţigănesc, cu condiţia ca procentul să fie mai mare pentru Români sau Unguri — pentru care se şi explică aglomerarea lor în aceste părţi, formând ca un nucleu intens de populare cu Ţigani. O aglomerare a lor nu e

de conceput când majoritatea o au Nemţii, pe lângă care Ţiganii nu pot trăi în voe şi în largul lor. Motivul explicativ e deci uşor de sesizat. Din această cauză, o aglomerare cu Ţigani e destul de vie între cele două elemente etnice — Români şi Unguri. Raportul de fixare a lor aici, e ca între floră şi sol.

Prelungirea în Vest a acestui nucleu intens de populare cu Ţigani, o formează cele două judeţe : Mureş şi Turda (2,0—2,9%), continuându-se cu o scădere aproape-simţită înspre Nord-Vest prin judeţele Someş şi Sălaj, (1,5—1,9%). Această stare de lucruri cred că se continuă şi în Ungaria. *Adevărul este că neamul ţigănesc e răspândit pe întreg cuprinsul ţării, că inima provinciilor noastre celor mai importante, e locuită de un număr însemnat de Ţigani.* E vorba de Moldova, Muntenia, Ardeal, Banat şi chiar de Oltenia. Judeţul Ilfov e brăzdat adânc în haşură. Unele plăşi au peste 5% Ţigani (v. Harta Nr. 5).

Ca încheere, se menţionează următoarele : 1). numărul Ţiganilor astfel evaluaţi, n'a fost socotit în raport cu cifra Românilor, ci cu totalul populaţiei. Ceea ce denotă că situaţia e cu ceva mai complicată decât ne-am aşteptat. *Insfârşit, din punct de vedere metodic şi practic, se recomandă, fără întârziere studiul Ţiganilor pe categorii. Aşa se face că, D-l Făcăoaru evaluează încă din 1935 la 400.000 cifra Ţiganilor dela noi—arătând că cifra de 262.501 Ţigani dată de Institutul Central de Statistică se referă „probabil" la Ţiganii nomazi* [23]).

Un astfel de examen în ţara noastră nu s'a făcut până acum. Din cercetarea întreprinsă de noi în Ţara Oltului, în vara anului 1939, rezultă că la o populaţie de 4.627 Ţigani, de toate categoriile, 2.293 sunt de sat, sau 49,5%; 1.947 sunt *„băeşi"* sau Rudari — cu 42,7% ; 360 sunt Ţigani de *cort* sau 7,0%. *Ceea ce denotă numărul relativ mic de Ţigani nomazi din ţara noastră, în comparaţie cu celelalte categorii de Ţigani.* Populaţia Românilor din Ţara Oltului se ridică la această dată, la cifra de 59.446. Ar urma să avem în mod logic, un procent de 7,8% Ţigani în Ţara Oltului sau 6,7% faţă de populaţia totală (68.833). Care este realitatea şi cum se face deformarea ei ? Iată o întrebare asupra căreia, urmează a da răspuns.

5. Publicarea datelor privitoare la Ţigani, ale recensământului din 1930, erau urmate de o explicaţiune adecuată : *„cifrele*

23) *I. Făcăoaru.* Op. cit. p. 36.

acestea (e vorba de repartiţia procentuală a Ţiganilor pe regiuni naturale şi istorice în ţara noastră) *nu le putem însă primi fără a arăta că la înregistrarea Ţiganilor, recensorii au întâmpinat dificultăţi destul de serioase, întrucât definiţia „Ţigani" fiind considerată în întreaga ţară ca o declasare, un însemnat număr de Ţigani sau de locuitori de origină ţigănească -- în special acei care se simt mai mult sau mai puţin asimilaţi cu alte neamuri -- nu şi-au declarat originea etnică ţigănească ci s'au declarat după cum era firesc, de neamul cu care se simţeau asimilaţi"*, excepţie făcând Ţiganii din Transilvania care s'au înregistrat *„mult mai complect decât Ţiganii din celelalte provincii"* [24]). Nu este un caz inedit, recensământul făcut în Ungaria la 1880 faţă de ancheta din 1893, arată deasemenea, o extraordinară diferenţă în minus a Ţiganilor. Observăm că „ancheta" s'a făcut ţinându-se seamă de origina etnică şi de caracterele antropologice. Faţă de cifra stabilită de recensământ, (71.911 Ţigani) ancheta ridică numărul lor în Ungaria pe aceea vreme, la 274.940, ceea ce arată că între recensământ şi „anchetă" există o diferenţă serioasă în minus a Ţiganilor. Problema comportă dela început caractere specifice şi trebue tratată ca atare.

Stăruia deci, din mai multe puncte de vedere, un mare semn de întrebare, care trebuia lămurit şi în ceea ce priveşte recensământul nostru. Publicând aceste rânduri sperăm să ne apropiem de o înţelegere a fenomenului. Să aducem o contribuţie la o problemă importantă din punct de vedere biopolitic. Trei ar fi etapele de parcurs : procesul de camuflare (asupra căruia tratăm în primul rând) ; cauza pentru care un astfel de proces se întâmplă la noi şi în sfârşit urmări cu caracter biopolitic.

Poate că nu a fost o întâmplare că în 1939, *Institutul de Cercetări Sociale al României* de sub conducerea d-lui *T. Herseni*, şi-a îndreptat privirile asupra Ţării Oltului. Pe seama subsemnatului a căzut sarcina, nu tocmai acceptabilă, de a studia Ţiganii de aici, în care scop am procedat fără întârziere la o cercetare cât mai amănunţită a situaţiei. Aveam în faţă o unitate geografică bine lămurită. Cu o situare dintre cele mai fericite, şi anume în inima românismului, adică acolo în Transilvania. Să legăm acest fapt important de consideraţia făcută de Domnii Dr. Sabin Manuila şi Dr. D. C. Georgescu, după care, la recensământul din

24) *Dr. Sabin Manuila* şi *Dr. D. C. Georgescu.* Op. cit. p. 59.

1930, o mare parte dintre Ţigani „nu şi-au declarat originea etnică ţigănească", excepţie făcând Ţiganii din Transilvania care s'au înregistrat „mult mai complet decât Ţiganii din celelalte provincii" [25]).

Eram deci într'o regiune, unde Ţiganii se declaraseră mult mai „cinstit" decât în alte părţi.

Intr'adevăr, după recensământul din 1930, în Transilvania, Ţiganii apar, ies în evidenţă mai bine, faţă de populaţia totală; ei se detaşează, se desfac, altfel decât în restul ţării... ceeace s'a şi spus mai apoi, că populaţia provinciei de peste munţi nu prezintă caracterul „omogen" al restului ţării, ci din contră, ea are o structură cu mult mai „eterogenă". Adică : ce e unguresc, nemţesc, românesc etc. se prezintă ca atare şi că inclusiv, datorită acestui lucru, şi Ţiganii ar fi urmat legea care se impune în Transilvania tuturor naţiilor, indiferent dacă se făcea voit sau instinctiv : de voie sau de nevoie.

Pe acest teren ne aflăm când începem să urmărim procesul de camuflare al Ţiganilor la recensământul din 1930 în Ţara Oltului. In aparenţă ne-am putea aştepta să nu avem o surpriză şi ca totul să evolueze în aceeiaşi termeni bine cunoscuţi.

Rezultatul pe ţară, pentru acea vreme, potrivit recensământului din 1930 dă 1,5% Ţigani, iar în Ţara Oltului (cea mai mare parte din jud. Făgăraş) 2,9%. Ar fi un motiv în plus ca să rămânem la concluziile rezultate din examenul situaţiei, dacă n'ar interveni o cercetare la faţa locului, făcută personal, după toate regulele cerute de ştiinţă, pentru fixarea profilului etnic al populaţiei ţigăneşti din acea parte.

Considerăm pentru prezentarea mai simplă a problemei, Ţiganii în general, nu pe categorii cum i-am studiat : *„camuflarea" la recensământ al Ţiganilor, fiind mai mult sau mai puţin generală.* Dacă unii dintre ei se simt mai mult integraţi societăţii noastre, alţii în schimb îşi dau seama că vor fi „colonizaţi". Se vor eschiva deci de a se declara sincer — cu toţii — şi numai o cercetare ştiinţifică ar putea dovedi în întregime procesul de camuflare între Ţigani.

Numai aşa se poate explica cum în Ţara Oltului, în termeni generali şi în amănunt, ei se anunţă cu totul altfel decât ne putem

---

25) *Dr. Sabin Manuila* şi *D. C. Georgescu*, op. cit. p. 59.

aştepta : în loc de 1794 sau 2,9%[26]) faţă de populaţia totală, am găsit 4.636 sau 6,7%; raportaţi la populaţia românească, 7,8%. Aceasta într'o regiune unde populaţia ţigănească se declarase aşa zicând, în mod mulţumitor. Ce s'a întâmplat? In cazul de faţă se admite că populaţia de neam ţigănesc s'a „deplasat", îngroşind rândurile altei populaţii, de alt neam, iar în termeni mai puţin adecuaţi, însemnează că s'au „camuflat" pur şi simplu.

S'ar putea crede, că Ţiganii, cum sunt ei predispuşi spre nomadism, au emigrat, ceeace nu se poate susţine, fiindcă, afară de 7,0% dintre ei, cari au tendinţa de mai sus, toţi ceilalţi sunt stabilizaţi, unii având şi pământ — ceea ce nu se poate admite că numărul lor ar putea creşte şi descreşte brusc, din cauza caracterului lor nomad.

In felul acesta privită problema, de sigur că se pune întrebarea : care e situaţia, fiindcă, în mic examinat procesul de „camuflare" e cât se poate de relevant. In Ţara Oltului avem 62 de sate (dintre care, unele sunt duble). Spre exemplu Voevodenii mari şi mici, nefiind despărţiţi decât de un pârâiaş sau Berivoii mari şi mici. Dintre acestea, după felul cum s'au declarat Ţiganii la recensământ, am obţinut mai multe categorii : 1. sate în care Ţiganii s'au declarat „cinstit" ; 2. sate în care Ţiganii s'au declarat parţial ; 3. sate în care Ţiganii s'au „camuflat" complect ; 4. Sate în care Ţiganii s'au declarat mai mult decât am găsit eu şi în sfârşit 5. sate fără Ţigani.

Iată care e realitatea : din 53 de sate cu Ţigani[27]) abea în 9 s'au declarat Ţiganii sincer (17,0%). Din 53 de sate cu Ţigani în Ţara Oltului, în 18 sate aceştia s'au declarat parţial Ţigani (34,0%) ; urmeză categoria satelor unde camuflarea Ţiganilor s'a făcut complect. Din 53 sate, 20 sunt satele în care Ţiganii au dispărut din punct de vedere statistic (37,7%). (v. Graf. Nr. 2)

Să rămânem pe lângă categoria satelor în care Ţiganii s'au declarat „parţial". Parţial însemnează, că Ţiganii dacă nu s'au „camuflat" complect, apoi, parte din ei s'au recunoscut drept Ţigani. Aşa în Hurez, 19 s'au declarat de neam ţigănesc, faţă de 48 câţi sunt în realitate. In Lisa s'au declarat 7 faţă de 85 câţi am aflat eu în vara anului 1939[28]). In satul Racoviţa se declară

26) In care intră Făgăraşul, trecut cu 20 de Ţigani.
27) 7 sunt fără Ţigani.
28) Excedentul de creştere în intervalul dela 1930—1939 nu împietează cu nimic procesul exagerat de camuflare al Ţiganilor.

sincer un număr de 6 Ţigani faţă de 229. In Şercaia la 29 de Ţigani declaraţi sincer avem 229 Ţigani adevăraţi ş. a. m. d.:

Veneţia de Jos, are 7 declaraţi sincer, faţă de 118. Această proporţie alarmantă între declaraţi „parţial" şi nedeclaraţi înclină mai degrabă spre „camuflaj" absolut decât spre un camuflaj „parţial", cum am înţeles noi să prezentăm lucrurile.

Rămâne categoria satelor în care Ţiganii, s'au camuflat complect. Din 53 sate cu Ţigani în Ţara Oltului, în 20, adică 37,7% elementul ţigănesc a dispărut în întregime. In fruntea acestor sate — lucru de neconceput — se află oraşul Făgăraş.

De ce nu s'ar fi putut întâmpla un astfel de fenomen de substituire la Făgăraş? Mai întâi, conştiinţa era mai mare aici şi la recensori şi evidenţa realităţii etnice era mai isbitoare la oraş decât la sat. Să se fi făcut conştient? Atunci înseamnă că nu ne dăm încă seama pe deplin de gravitatea problemei. Că structura etnică a unui popor e astfel compromisă dela început, din alte motive decât cele absolut adevărate, cari ar fi trebuit să precumpănească. In oraşul Făgăraş, Ţiganii sunt cunoscuţi de toată lumea. Ei sunt cunoscuţi şi în restul ţării, astfel că nu e numai decât nevoie să fie recensaţi spre a fi recunoscuţi drept cea ce sunt: Ţigani. Cu toate acestea numai 20 dintre ei figurează în recensământul nostru din 1930, ceea ce înseamnează că restul de 351 s'au „camuflat".

Cine vrea să se documenteze sub acest raport, pentru întreaga Ţară a Oltului, să ia deci oraşul Făgăraş, pentru că e mai la îndemână, pentru că e mai cunoscut şi-şi va face o idee exactă de ce înseamnează a face recensământ între Ţigani la noi. Sunt aici multe de spus. Diferenţa între Ţiganii sincer declaraţi, între cei parţial şi în întregime camuflaţi, e mare. Din punctul acesta de vedere, cred că e bine că verificarea la teren se face acolo *unde sinceritatea lor se credea că e mulţumitoare*. Unde se credea că populaţia având un caracter eterogen, se declară ca atare. In fond am arătat că lucrurile stau cu totul altfel...

Rezultă de aici că procesul de camuflare (parţial şi total) în populaţia ţigănească, (mai ales în afară de Transilvania şi Bucovina), să fie în proporţii nebănuite şi că acest proces de camuflare să-şi afle o complectă justificare la noi.

Sunt şi unele prejudecăţi — spre exemplu: recensorului i se pare că e bine să fie trecuţi pur şi simplu, Ţiganii la Români,

La aceasta se alătură şi funcţionarii din comună. Ei judecă în felul lor : de ce să ne facem de ruşine ? Satul nostru să aibe Ţigani ? Şi în felul acesta ne acoperim propriile noastre metehne. Se compromite deci satul ; în acest din urmă caz joacă un mare rol amorul propriu de Român într'un sat cu o populaţie cât mai curată. Ţiganii sigur că nu vor protesta.

In felul arătat, am putea presupune că e vorba de o lipsă de educaţie profesională a recensorului şi a funcţionarilor îndreptăţiţi să facă recensământul.

Explicaţia însă am văzut că e dată şi în alţi termeni. Noţiunea de „Ţigan" e considerată în întreaga ţară ca o „declasare". In darea de seamă asupra recensământului din 1941 la noi, prof. Dr. F. Burgdoerfer, în calitate de observator, confirmă mai departe, că Ţiganii voiau şi acum (1941) să evite apartenenţa etnică („Ţigani") pretinzând în multe cazuri să fie trecuţi ca Români sau „Romanori". In urma acestui fapt, se zice că recensorii ar fi fost avizaţi, să adaoge observaţiunea, că după părerea lor, ar fi vorba de Ţigani, atunci când se prezenta cazul... Pricina e îndreptăţită. E o a doua justificare şi cea mai potrivită pentru care Ţiganii fug de ei înşăşi la recensământ. Şi atunci dacă astfel stau lucrurile, se pune întrebarea : unde se „deplasează" anume ? Că sunt de batjocură pentru toată lumea, e un lucru îndeobşte cunoscut. Dar în Transilvania avem mai multe neamuri, şi ei deplasându-se astfel, e logic să treacă la una din populaţiile conlocuitoare: Români, Unguri, Nemţi, ca să luăm neamurile principale din Transilvania.

S'a constatat însă că refugiul Ţiganilor (în Transilvania), se face mai degrabă în sânul poporului român, decât în al celui maghiar sau german. Mai ales când dominaţia o au aceştia şi când majoritatea populaţiei din sat e românească. Or în 1930 avem ambele condiţii. In cea mai mare parte, comunele din Transilvania având majorităţi româneşti, Ţiganii vor avea înclinare a se strecura între ei, spre a scăpa de ocara de a fi luaţi sub obiectivul statisticei oficiale, drept Ţigani. Acolo unde majoritatea e maghiară, ei se vor declara la fel. Avem, şi în afară de consideraţiunile de mai sus, un soi de Ţigani „ungureşti", al căror centru de gravitaţie e între Ungurii din secuime ; dar marea majoritate a Ţiganilor din Transilvania îşi caută refugiul în sânul poporului român, unde îşi află o relativă linişte şi mulţumire. Ei înclină

instinctiv într'o parte și aceia este a Românilor. Cine face o analiză, luând ca punct de plecare limba vorbită între Țigani, ajunge la acest rezultat. Dar să zicem că limba se învață și se poate ușor renunța la ea într'un interval de 10—20 de ani. Rămâne însă religia. Cercetările în această direcție însă arată acelaș lucru. Am mai arătat cum, după „conscripția" maghiară din 1880, a Țiganilor, din 75.852 Țigani, 45.189 sau 59,5%, țin de una din religiile românești : ortodoxă și greco-catolică — restul îmbrățișează celelalte religii : romano-catolică 25,2%, calvină 12,0%, etc. Tot astfel dacă ne-am folosi de recensământul unguresc din 1893 : din 154.086 Țigani (în Ungaria) 110.295 îmbrățișează una din religiile românilor și slavilor : ortodoxă sau greco-catolică, ridicându-se la 71,6% și numai 43.791 alte religii, între care romano-catolicii 11,2%, iar calvinii 14,3%, ceea ce dovedește că Țiganii au căi umblate, mediul social potrivit în care se poate retranșa la cea mai mică perturbare a condițiilor de vieață.

Putem spune că abia acum se pune „problema", fiindcă, cineva înclină într'acolo unde crede că poate avea șanse ; or aceste șanse nu se pot găsi printre Nemți. Sunt prea distanțați ca structură psihologică-somatică ; sunt cu mult mai puțin penetrabili. O dovedește țara lor, unde Țiganii sunt o raritate. Nu s'a vorbit, și lucrurile sunt cunoscute ; se dă ca un fel de scuză îngăduința noastră, firea Românului, indulgența... Dar se pare că e vorba mai mult decât de o simplă îngăduință.

Trecutul pentru poporul român (mai ales în provinciile sub stăpâniri străine) e al unui popor necăjit, subjugat — care a trăit în condițiuni economice asemănătoare cu ale celor mai năpăstuite neamuri de pe aceste meleaguri. Și atunci, nu e de mirare că între Țigani și Români să nu se fi desființat, pe încetul, acea „distanță" socială, acel impenetrabil absolut care se întâlnește la poporul german. Din această pricină, putem spune că Țiganii între noi, se simt ca la ei acasă — ca și când nici nu s'ar mai pune „problema" ei făcând, după judecata generală, [29]) parte integrantă din corpul nostru etnic.

Așa se explică, cum ei se recunosc fără nici un menajament drept români, cum trecând în alte țări, ei spun și fac pe românii, cum ne vorbesc limba în afară de granițele țării, ca și când ar

29) Opinia publică.

fi a lor, neridicându-se pentru ei nici o dificultate, de nici un fel. Şi astfel apar într'o postură socială favorabilă.

S'ar putea insista mult asupra acestui fenomen psihologic-etnic. In nici o parte însă el nu e mai realizat decât la noi. Nicăeri sudura între elementul ţigănesc şi cel românesc nu e pe cale de a se îndeplini ca la noi, urmând de aici o sarcină în plus, atât pentru ştiinţă cât şi pentru omul politic, ţara noastră oferind în această privinţă specificul problemei.

Simţul popular a sintetizat, cu toate acestea, de multă vreme raportul care există de drept şi de fapt între elementul ţigănesc şi cel românesc. Se fac fel de fel de aluzii, care de care mai usturătoare, la adresa elementului ţigănesc.

Un aspect al problemei : caută Românul compania, simte el lipsa Ţiganului, are el oricât de slabă înclinare la mediul ţigănesc? E vorba de o aderenţă — prin fire, interese, între cele două elemente etnice — (socotite acum în sens invers) ? Numai acest lucru nu s'ar putea susţine. Din contră : poporul român a găsit, după cum s'a mai arătat, cele mai usturătoare invective la adresa acestui neam pripăşit printre noi. Nu e locul să ilustrăm în deajuns cele afirmate aci. Există o întreagă literatură de soiul acesta. Noi facem uz numai de două aserţiuni. Ţăranul nostru spune : *„ţîganu cînd îi om ? Cînd îl vezi de departe ; cînd s'apropie, zice : dă-l dracului... că e ţîgan“...*

O altă sentinţă — răspicată şi fără posibilitate de a fi răstălmăcită — auzită între Români : *„nici salcia nu-i ca pomu, nici ţîganu nu-i ca omu“.*

Iată termenii în care se situează problema. Ţiganii însă profită atunci când încearcă un proces de substituire pe seama elementului românesc şi exploatează bunătatea, firea proverbial de ospitalieră a acestui neam. Dar, din partea factorilor competenţi se poate, cred, găsi corectivul într'o stare de lucruri ce nu mai poate dăinui fără a se prejudicia viitorul acestui neam.

Populația satelor din Țara Oltului și orașul Făgăraș la Recensământul general al populației din 1930 — pe neamuri — în comparație cu cercetările făcute personal, urmărind problema Țiganilor în aceste părți. Sate unde camuflarea Țiganilor s'a făcut complet și sate unde camuflarea Țiganilor s'a făcut parțial.

SATE	TOTAL (1)	ROMÂNI (2)	ȚIGANI (3)	ALȚII (4)	După cercetările făcute personal la fața locului (1939)			
					de sat	rudari	de cort	TOTAL țigani aflați în urma cercetărilor pe teren
TOTAL	**65.205**	**60.854**	**1.774**	**2.577**				
1 Arp. de Jos	1.179	1.155	—	24	10	85	28	123
2 Arp. de Sus	1.542	1.427	111	4	30	115	—	145
3 Avrig	3.997	3.425	49	523	97	157	18	278
4 Beclean	1.102	1.052	23	27	10	—	14	24
5 Berivoii M.	614	612	2	—	42	—	—	42
6 Berivoii M.	802	802	—	—				
7 Breaza	994	967	26	1	10	20	15	45
8 Bucium	523	523	—	—	15	—	—	15
9 Cârța	959	502	—	457	—	—	—	—
10 Comana de Jos	1.186	1.030	141	15	147	—	28	175
11 Comana de Sus	653	648	—	5	15	114	—	129
12 Copăcel	1.067	984	82	1	31	101	—	132
13 Corbi	367	363	4	—	—	—	—	—
14 Cuciulata	1.358	1.311	—	47	84	209	—	293
15 Dejani	548	484	63	1	16	49	—	65
16 Drăguș	1.511	1.511	—	—	73	—	—	73
17 Drídíîu	623	591	32	—	—	—	11	11
18 Grid	1.078	1.070	—	8	47	—	—	47
19 Hârseni	699	686	13	—	19	—	—	19
20 Hurez	599	580	19	—	—	—	48	48
21 Iași	570	563	6	1	—	—	8	8
22 Ileni	1.067	1.040	21	6	—	—	—	21
23 Lisa	1.391	1.382	7	2	49	36	—	85
24 Ludișor	473	457	15	1	30	—	—	30
25 Lupșa	241	241	—	—	—	—	—	—
26 Luța	297	297	—	—	—	—	—	—
27 Mândra	1.148	1.050	70	28	100	—	—	100
28 Mărgineni	747	747	—	—	23	—	—	23
29 Netotu	673	672	—	1	10	7	—	17
30 Ohaba	569	537	32	—	10	—	—	10
31 Olteț	532	517	14	1	26	—	—	26
32 Oprea-Cârțișoara	952	882	59	1	2	56	—	58
33 Părău	1.076	1.070	—	6	36	—	15	51
34 Perșani	997	853	135	9	68	83	—	151
35 Pojorâta	392	364	28	—	—	—	—	27
36 Porcești	1.491	1.421	57	13	75	—	—	75
37 Porumbacul de Jos	1.421	1.323	52	46	42	—	41	83
38 Porumbacul de Sus	1.658	1.448	144	66	48	104	—	152
39 Racovița	1.720	1.704	6	10	107	122	—	229
40 Râușor	622	608	4	10	45	—	—	45

SATE	TOTAL (1)	ROMÂNI (2)	ŢIGANI (3)	ALŢII (4)	După cercetările făcute personal la fața locului (1939)			
					de sat	rudari	de cort	TOTAL Ţigani aflaţi în urma cercetărilor pe teren
41 Sâmbăta de Jos	752	617	32	103	27	—	29	56
42 Sâmbăta de Sus	1.825	1 704	115	6	93	—	—	98
43 Sărata	.826	822	—	4	—	43	—	43
44 Săsciori . . .	405	398	7	—	—	—	—	—
45 Săvăstreni . .	372	358	8	6	—	—	—	—
46 Scorei	1.050	1.039	10	1	17	—	—	17
47 Sebeşul . . .	791	712	75	4	20	46	—	66
48 Sebeşul de Jos	1.081	1,065	11	5	24	11	—	35
49 Sebeşul de Sus	1.039	961	75	3	32	19	—	51
50 Sercaia . . .	1.676	756	29	891	239	—	24	263
51 Sercăiţa . . .	960	955	—	5	7	47	—	54
52 Sinca Nouă . .	1.789	1.768	4	17	—	62	—	62
53 Sinca Veche	1.034	1.194	90	20	56	122	—	178
54 Streza—Cârtişoara	731	683	—	48	—	—	—	—
55 Telechi—Recea	688	685	2	1	19	—	—	19
56 Toderiţa . . .	835	783	52	—	59	—	—	59
57 Ucea-de-Jos .	868	854	—	14	17	83	—	100
58 Ucea-de-Sus .	1.024	1.014	—	10	94	—	—	94
59 Vad	1.195	1.176	—	19	38	—	11	49
60 Vaida-Recea .	670	651	18	1	—	—	18	18
61 Veneţia de Jos	1.262	1.233	7	22	118	—	—	118
62 Veneţia de Sus	653	648	—	5	26	77	—	103
63 Viştea de Jos .	1 098	1.074	—	24	61	—	—	61
64 Viştea de Sus .	1.164	1.158	—	6	21	53	18	92
65 Viştişoara . . .	—	—	—	—	—			
66 Voila	719	669	12	38	39	—	14	53
67 Voevodenii Mari	600	600	—	—	61	—	—	61
68 Voevodenii Mici	390	378	12	—				
69 Făgăras (oraş)	7.841	4.246	20	7	358	—	—	358

6. Urmează întrebarea cea mai grea la care trebue să răspundem : câţi Ţigani sunt în România ? In prealabil, va trebui să arătăm că prin „România" înţelegem teritoriul locuit de Români în marea lui majoritate. Adică, România cunoscută până la ciuntirea ei de astăzi. Asupra acesteia, chiar dacă am folosi recensământul din 1941, tot n'am putea răspunde — aşa că, dintre toate recensămintele, cel care mi se pare mai conştiincios făcut, e ancheta maghiară din 1893. Aceasta pentru că n'a fost propriu zis un „recensământ", ci o „anchetă", care a infirmat cu un mare plus, numărul Ţiganilor aflaţi în Ungaria pe acea vreme. Astfel în Ungaria la 1880 recensământul găseşte un număr de 71.911 Ţigani. Ancheta specială din 1893 găseşte adevăratul număr de

Ţigani : 274.940 ; cu aproximativ 200.000 mai mulţi Ţigani decât arătase recensământul. Ne vine să credem că, recensământul n'a avut clară noţiunea de *Ţigan* şi că ea s'a aplicat mai cu deosebire acelei categorii de Ţigani care băteau la ochi mai mult şi anume, a cuprins pe Ţiganii ce mai poartă adevăratul stigmat ţigănesc : cei de cort şi un număr redus din ceea ce mai rămânea.

„Ancheta" a scos la iveală adevăratul număr de Ţigani în Ungaria şi i-a privit după categoriile din care fac parte. Adică, a luat în seamă şi *profesiunea,* lucru care ne-a dat nouă posibilitatea de a urmări pe Rudari, alcătuind pe baza acestor date şi o hartă a distribuţiei lor în Transilvania, părţile ungurene şi chiar în Ungaria.

De aceea, nu trebue să ne mire de ce, înaintea recensământului din 1930, luăm ca valoare documentară ancheta Ţiganilor din Ungaria dela 1893 (pentru Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş).

Şi tot acest fapt ne-a determinat să facem o comparaţie între recensământul din 1930 şi ancheta ungurească (cu suszisele regiuni), din care rezultă că încă în vremea de atunci (1893), numărul Ţiganilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, este, după cum arată cartograma Nr. 2, de 1,8% faţă de 3,3%. La care nu se va putea găsi nici o scuză, dat fiind că disproporţia în minus faţă de ancheta din 1893 e aşa de mare, încât este exclusă orice interpretare. Vor mai fi emigrat ; în acel timp cea mai mare parte din Ţigani erau într'o anumită măsură sedentari, exceptându-se Ţiganii de cort, care deobiceiu sunt într'un număr mai redus şi deci nu ar putea justifica diferenţa în minus pentru Ţigani la recensământul din 1930, cu toate că la mijloc sunt aproape 40 de ani, în care timp numărul Ţiganilor ar fi trebuit să crească, chiar în cazul când s'ar pretinde că parte din ei au emigrat, ceea ce am arătat că într'o aşa de mare măsură este exclus a se fi întâmplat.

Mai de grabă trebue să admitem că la recensământul din 1930 (şi nu trebue să ne aşteptăm la mai mult nici dela cel din 1941) numărul lor a fost măsluit prin forţa împrejurărilor, cum am căutat să arătăm în sub-capitolul referitor la camuflarea celor din Ţara Oltului. Din acest punct de vedere, adică al autenticităţii documentare şi spre a scoate aproximativ cel puţin adevăratul număr de Ţigani în România, recensământul din 1930 (sub raport ţigănesc) l-am pus între două contra-probe : între ancheta

Țiganilor din 1893 din Ungaria pentru părțile de dincolo de munți și între propria noastră anchetă făcută în Țara Oltului. In ambele cazuri, diferența în minus a Țiganilor la recensământul din 1930, e mai mult decât semnificativă. Exprimat în procente, la 1893 în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, aveam un procent de 4,2% față de totalul populației, pe când, după recensământul din 1930, aveam abia 2,2% (după cum arată tabelul comparativ anexat) în timp ce situația din Țara Oltului în urma aceluiaș examen comparativ, adică ce am constatat personal și cu ce s'a aflat pe cale de recensământ, situația în procente se exprimă astfel: în loc de 1794 sau de 2,9% (față de populația totală a Țării Oltului) am găsit un număr de 4633 sau 6,7% (față de populația totală); 7,8% dacă sunt raportați la populația românească.

Ce s'a întâmplat? La numărul dublu de Țigani pe care-l dă ancheta din 1893 față de recensământul din 1930, ancheta mea scoate la fel, față de recensământul din 1930, un număr mai mare de Țigani. Coincidența e departe de a fi întâmplătoare și atunci concluzia logică care se impune, e că numărul Țiganilor din România, („în granițele ei firești") trebue să fie și el dublu, de cum l-a arătat recensământul din 1930, adică: în loc de 262.501 să avem aproximativ un număr de 525.000 de Țigani. Țigani ce se pot împărți în trei categorii: a). mai întâi cei care au și caracterele exterioare veritabil țigănești și se mențin și ca „conștiință"; b) acei ce sunt pe punctul de a fi asimilați, cari *óscilează.* E categoria cea mai periculoasă pentru recensământ, fiindcă în cea mai mare parte dezertează în tabăra unde n'ar trebui să treacă după perceptele de bază ale recensământului. c). O a treia categorie e aceea a celor ce se dau drept asimilați, dar care se mai pot recunoaște. Ii recunoști la prima vedere și chiar dacă se sfiesc să o mărturisească, vecinii și cealaltă populație îi tratează totuși ca atare.

Numai aceste trei categorii de Țigani pot intra în obiectivul luminos al anchetei și al recensământului. Pe aceștia am contat și noi când am făcut evaluările de mai sus și cred că nu ne-am înșelat, deoarece, luând ca punct de plecare aceiași anchetă din 1893, am aplicat un spor de creștere naturală populației aflate atunci în regiunile amintite — fixat la 8‰ — pe care apoi, urmărit între timp, a dat pentru anii noștri (1930) numărul de

235.027 Ţigani adică aproximativ, îndoitul numărului Ţiganilor aflaţi la recensământul din 1930, în suszisele regiuni.

De aici nu se poate să nu conchidem că astăzi, în România (aşa cum a fost şi aşa cum va trebui să fie) numărul Ţiganilor e cel anunţat, din care mai rămâne un rest, asupra căruia sunt aţintiţi îndeosebi ochii antropologilor. E vorba de *corci*, cari, din punct de vedere psihologic rasial, formează un capitol de cercetare dintre cele mai importante în ţara noastră. Numărul lor în România după unii autori, nu pare a fi prea departe de numărul Ţiganilor propriu zişi, lucru care cred că e deadreptul exagerat. E adevărat, că e capitolul cel mai trist pe care-l poate trata vreun Român, dar şi cel mai interesant. De felul cum va fi pus, de felul cum va fi rezolvat, vom avea atâtea de scos la lumină... Nu înţeleg ce ne-ar împiedica s'o facem. Problema ce ridică timpurile noastre, e oarecum, de clarificare a o mulţime de situaţii şi Ţiganii dela noi şi cu Ţiganii din noi sunt puşi acum faţă în faţă mai mult ca în oricare timp. De adevărul spus, de măsurile luate, depinde în bună parte cursul istoriei noastre— lucru pe care nu trebue să-l uităm. De el depinde destinul nostru ca neam. A spune adevărul şi sub acest raport, e echivalent cu a-ţi sluji ţara.

ŢIGANII DIN TRANSILVANIA, CRIŞANA MARAMUREŞ ŞI BANAT
după ancheta maghiară din 1893 în comparaţie cu recensământul nostru din 1930 *)

		Provincii şi judeţe	Totalul populaţiei (1890)	Total ţigani (1893)	Procent (1893) %	Procent (1930) %
I. TRANSILVANIA						
		Total . .	*4.601.664*	*100.549*		
1	Judeţul	Alba	184.901	8.171	4,4	1,8
2	„	Braşov	83.677	3.100	3,7	1,2
3	„	Ciuc	111.605	2.505	2,2	0,6
4	„	Cluj	216.265	8.934	4,1	2,3
5	„	Făgăraş	83.440	4.777	5,7	2,9
6	„	Hunedoara	259.392	8.503	3,3	1,5
7	„	Mureş	166.809	11.051	6,6	3,9
8	„	Năsăud	99.416	5.321	5,4	4,1
9	„	Odorhei	104.394	5.739	5,5	2,0
10	„	Sălaj	186.280	4.887	2,6	1,8
11	„	Someş	211.383	6.167	2,9	1,7
12	„	T-va Mare	121.275	14.037	11,6	2,6
13	„	T-va Mică	93.805	7.242	7,7	5,1
14	„	Trei Scaune	126.560	3.448	2,7	2,2
15	„	Turda	143.896	6.668	4,6	2,3
16	„	Sibiu	139.366	9.372	6,7	2,5

Provincii şi județe	Totalul populației (1890)	Total Țiganii (1893)	Procent (1893) %	Procent (1930) %
II. CRIŞANA — MARAMUREŞ				
Total . .	*26.640*			
1 Județul Arad	336.591	7.003	2,1	1,4
2 „ Bihor	507.475	9.229	1,8	1,2
3 „ Maramureş	265.644	2.637	1,0	0,3
4 „ Satu Mare	315.997	7.771	2,5	1,2
III. BANAT				
Total . . .	*26.897*			
1 Județul Caraş şi Severin	396.920	10.715	2,7	5,1
2 Județul Timiş Torontal	446.575	16.182	3,6	1,4
			4,2	2,2

*) Recensământul unguresc din 1893 este raportat la totalul populației din 1891 ca cel mai apropiat dintre numărătoarele ce s'au făcut in Ungaria in acest timp. (Din totalul populației s'au scăzut țiganii).

7. Sunt autori cari menționează pe bună dreptate, că în țara noastră — puține sunt satele in care să nu existe nici un Țigan. De fapt acesta-i adevărul. In Țara Oltului de ex. din 60 sate [30]) numai 7 sunt fără Țigani sau 11,66% ; 53 au Țigani în proporție deosebită. Ei nu cunosc preferințe — atunci când e vorba de relief : şes, deal, munte ; mai ales atunci când ne referim la *Țiganii de sat*. Dovada cea mai elocventă o avem în Țara Oltului, unde avem în mic, — putem spune — icoana întregei țări... Intr'adevăr, se poate spune că puține's satele în care să nu avem Țigani. Dacă eventual nu avem Țigani de sat — ceea ce e cu totul rar — atunci avem din ceilalți şi tot se găsesc, spre a rămâne în picioare constatarea făcută la început.

Dela această regulă, se pare c'ar face excepție *Țiganii rudari* şi *corturari*. In Țara Oltului cei dintâiu se situează periferic la limita inferioară a zonei păduroase (v. Harta Nr. 2) lăsând la o parte o puternică zonă, ocupată în special de Țiganii de sat, cari sunt presărați pretutindeni. Rețeaua drumului Cuciulata, Comana de Sus, Veneția de Sus, Perşani, Sinca veche, Sercăița, Sebeş, Dejani, Breaza, Lisa, constitue un lanț neîntrerupt cu localități, în

30) Câteva sunt duble şi le-am luat ca atare.

care trăesc „băeşi". Satul cel mai lăturalnic cu „băeşi" în acest sector, e Şinca Nouă. Şi fiindcă în Vest terenul păduros se lasă mai jos, până când se îmbucă complet cu valea Oltului, se lasă şi localităţile după cum se dă terenul — mai jos. In acest sector, începând cu partea de jos, aproape în fiecare sat, sunt şi „băeşi". Calea principală, Făgăraş-Sibiu, leagă una de alta aceste localităţi formând cu celelalte, mai dinspre munte, o zonă, am putea spune, compactă cu „băeşi".

Aceasta e excepţia, ce o ridică Băeşii faţă de puterea de răspândire în spaţiu a Ţiganilor de sat, cari sunt presăraţi fără excepţie în toată regiunea. S'ar putea nota adevărul, că zonele aglomerate, centrele mai populate, se bucură de o deosebită atracţie, atunci când e vorba de Ţigani de sat. Dovada e Făgăraşul, şi Şercaia, unde numărul lor e destul de important.

Urmează Ţiganii de cort. Nomazii, evită şi ei zonele rar populate. Evită şi părţile regiunilor izolate. Ţin şi ei pas cu localităţile mai populate, cu arterele mai mari de comunicaţie. Au nevoe de târguri. Ei îşi procură materialul brut de aici, mai uşor decât din comunele de sub munte ; ei îşi plasează marfa şi primesc în dar alimente, de aici, mai mult decât dela comunele mai retrase. Băeşii erau legaţi de acele sate, prin lemnul verde, şi aveau numai pentru desfacere nevoe de târg. Dar marfa lor şi-o desfac şi prin sate, ambulant, aşa că nu impietează cu nimic retragerea lor înspre zona de margine.

Ţiganii de cort, sunt relativ puţini la număr: 7,8% din totalul Ţiganilor de aici. In raport însă cu numărul lor, populează multe localităţi. Explicaţia, o găsim acolo, că ei nu se aglomerează. Cel mult 5—6 corturi la un loc ; am găsit şi două şi chiar unul singur.

Nu găsesc de lucru nici aşa, darmite dacă s'ar aglomera şi mai mult ? Hurezul, Sâmbăta de Jos, Porumbacul de Jos sunt cunoscute printre satele în cari întâlnim Ţigani corturari. Se va spune : bine, dar sunt nomazi. Sunt nomazi mai ales vara, primăvara şi toamna ; iarna se retrag şi ei şi devin aproximativ — stabili.

Precum se vede, întragă „Ţara Oltului", din acest punct de vedere se împarte în două sectoare : de Est şi Vest. Graniţa între un sector şi altul l-ar forma o linie ce uneşte Făgăraşul-Hurez-Dejani. Dela această linie la stânga, (Vest) întâlnim din ce în ce mai mulţi corturari. Indrăsnim să circumscriem zone de locuire

a lor, bazându-ne pe anumite consideraţiuni : ei s'au semi-localizat, am putea spune. Merg din loc în loc în toată Ţara Oltului, aproape fără ordine, după cerinţele traiului ; au însă un loc de retragere a lor, pe baza căruia putem circumscrie zona de Apus a ţării Oltului, drept sectorul populat mai cu deosebire de aceştia, în comparaţie cu partea de Răsărit a Ţării Oltului.

V.

ASIMILARE, IZOLARE SAU ALTCEVA

1. Asimilare parţial interzisă până la emanciparea Ţiganilor. 2. Procesul de asimilare în epoca de după emancipare. 3. Asimilare, izolare şi altă soluţie de mijloc în epoca noastră.

1. Se pare că trei sunt alternativele de urmat, în practică, la soluţionarea problemei Ţiganilor: asimilare, izolare sau altă soluţie de mijloc. Prima ar fi asimilarea. Tendinţa aceasta a fost practicată instinctiv în ţara noastră, mai ales de când cu emanciparea Ţiganilor. S'au permanentizat însă mai multe faze. Prima se întinde dela venirea lor printre noi. E aşa numita stare de robie ce s'a prelungit până în pragul timpurilor moderne. In Moldova, Mihail Sturdza, la 31 Ianuarie 1844, decreta desfiinţarea robiei Ţiganilor statului şi a celor mânăstireşti, iar Principele Grigore Ghica elibera pe cei particulari la 28 Noembrie 1855.

Reformele au venit după aproape 500 de ani de apăsare. Sclavia se desfiinţează definitiv sub Cuza Vodă la 3 Martie 1856. In această lungă epocă de stare de robie a Ţiganilor, să nu se creadă că procesul de asimilare a stagnat, din cauza condiţiilor de robi în care se găseau Ţiganii. Ei s'au amestecat cu populaţiunile neţigăneşti fie bilateral — prin căsătorie (Români de ambe sexe cu Ţigani de ambe sexe) fie mai ales unilateral (bărbaţi români cu Ţigănci).

Asimilarea e rezultatul unui amestec; fie de sânge, fie că e vorba de un efort spiritual. Or, sporadic, n'a lipsit nici una nici alta. Tendinţa de *ridicare din neam* a Ţiganilor, putem spune că e generală. De altfel amestecul e un fenomen natural, căruia nu i se poate sustrage o populaţie în contact cu alta, decât în anumite condiţiuni. Insăşi Ţiganii, până a ajunge la noi, au suferit de pe urma diferitelor contacte ce le-au avut cu popoarele în mijlocul cărora au trăit sau prin mijlocul cărora au trebuit să treacă mai departe. în drumul lor până la noi. „Fra quelli che ora si

dicono o so ritenuti Zingari, pochi sono i discendenti del popolo emigrato dall'India ; la maggior parte é constituita d'incroci di germogli Zingari e di genti dei varî paesi che essi hanno attraversato o dove vivono, e di persone completamente estranee alla razza Zingara le quali hanno actottato gli usi e i costumi degli Zingari. Questi pseudozingari, viventi *more cinganorum* accanto ai veri Zingari, nel passato in Italia erano chiamati : bianti, accatori, morghingheri o diritti ; in Francia : matios, mercelots, gueux" [1]).

E vorba de un adevărat amestec de sânge. Antropologii, cu orice ocazie, subliniază fenomenul. Chiar şi cei mai puţini avertizaţi la aceasta, sunt obligaţi să o recunoască. Un călător german, în trecere pela noi (1836), spune că în Craiova, „printre boeri se văd multe feţe oacheşe care indică o origine tătărească ori un amestec cu Ţiganii" [2]).

Nu numai la noi s'au săvârşit asemenea încrucişeri. Procesul e destul de avansat în Peninsula Balcanică unde se dă un amestec şi mai pronunţat între Ţigani şi restul populaţiei de alt neam. Noi îl amintim, fiind în aceaşi cauză dacă nu şi în aceeaşi situaţie. E vorba de Ţiganii mahomedani la cari, culoarea pielei negre, caracteristică Ţiganilor, este mai atenuată. Din această cauză, în Peninsula Balcanică, avem Ţigani „albi". E o contradicţie în formă dar e o realitate în fond.

Ţiganii, e ştiut, că în majoritatea cazurilor sunt dolicocefali. „Les tsiganes dits roumains paraissent être surtout des dolicocéphales et des sous-dolicocépales" [3]). Regiunea frontală la ei, este puţin desvoltată ; cea mai mică lărgime pe care Pittard a măsurat-o în Peninsula Balcanică. Craniul acestei populaţii, cercetată în Dobrogea de către Pittard, ca şi cel al coloniştilor germani, e cel mai lungueţ. Din 837 de cazuri :

177	sau	21,14%	sunt	hiperdolicocefali
240	„	28,67%	„	dolicocefali
179	„	21,38%	„	subdolicocefali
141	„	16,84%	„	mesocefali
57	„	6,81%	„	subbrahicefali

1) Enciclopedia Italiana. (Cit.) p. 957.
2) *G. Bogdan Duică.* Craiova de odinioară după călători străini. Arhivele Olteniei, III (1924) Nr. 11, p. 10.
3) *E. Pittard.* Anthropologie de la Roumanie. Contribution a l'Etude des. Tsiganes dits Roumains. Extras din Rev. L'Anthropologie (f. a) p. 323.

33 sau 3,9 % sunt brahicefali
10 „ 1,19% „ hiperbrahicefali

De unde, *Pittard* trage concluzia unui amestec serios, cu brahicefali [4]). Acolo unde indicele cefalic arată o brahicefalie pronunţată la Ţigani e vorba de un amestec serios de sânge : fie cu Români, fie cu Unguri, fie cu alt neam. Chiar indicele cefalic mijlociu care-i apropie de indicele subdolicocefalic, e după acelaş autor, datorit unei cantităţi apreciabile de brahicefali infiltraţi în massa Ţiganilor în decursul timpului [5]).

Dar antropologii n'au surprins numai somatic procesul enunţat mai sus ci şi sanguinic. Din cercetările întreprinse la Nerej (Vrancea) se constată acelaş lucru. Grupa caracteristică popoarelor orientale, deci şi a Ţiganilor, e grupa III-a. Or, la Ţiganii din Nerej, se observă că cei mai numeroşi aparţin grupelor I şi II şi că numai puţini fac parte din grupa III-a. Aceste date arată că avem deaface la Nerej cu o grupă de Ţigani deosebiţi de Ţiganii nomazi, cari singuri au o origine asiatică pronunţată. Se mai observă tot la Nerej, că deşi în general pielea lor e brună, sunt însă unii cari au pielea albă şi nu se disting de Români. Raporturile între Români şi Ţigani în această parte de loc sunt de bună vecinătate ; mai ales se observă acest lucru, la cei ce locuesc învecinătatea apei ; între ei şi ţăranii români, există chiar raporturi de căsătorie [6]). Aceasta e realitatea. Sondagiile de adâncime făcute în viaţa dela ţară (sau chiar dela oraş) îţi arată fenomenul cu mult mai complex decât te-ai putea aştepta.

Noi avem o concepţiune naturală asupra problemei Ţiganilor. Ii înfăţişăm aşa cum sunt. Le respectăm legile de viaţă, proprii firii lor, care diferă dela grupare la grupare. Dar înţelegem să spunem lucrurilor pe nume. Dece să ne mirăm atunci, cetind prin cărţi, că „une chose curieuse est que les Roumains habitant les provinces de Muntenia et Oltenia ont été influencés par les Tsiganes en ce qui concerne les jurons, jusque dans la meilleure société“ [7]).

Era, deci, tot aşa de firesc ca procesul acesta de integrare lentă să nu fie *acelaş* pentru toate soiurile de Ţigani. In deosebi Ţiganii de cort, sunt cu mult mai feriţi de amestec, prin chiar

4) *Eugène Pittard.* Les peuples de Balkans, p. 415-16.
5) Ibid. p. 434.
6) *Nerej.* Un village d'une région archaïque. (Monographie Sociologique) Vol. III, p. 375.
7) *P. Şerboianu.* op. cit. p. 230.

firea lor și modul deosebit de viață. Dintre toți, cei mai susceptibili de a fi modificați și predispuși la o asimilare totală, sunt Țiganii de sat. Trebue de observat, spune unul dintre autorii ce s'au ocupat cu Țiganii dela noi, că îndeosebi „vătrașii" se pierd pe zi ce trece, *amalgamându-se* cu naționalitatea preponderentă în mijlocul căreia trăesc [8]).

Domnul Dr. *G. Popovici* e de aceiași părere când spune că dintre Țiganii sedentari, lăutarii indică urme de amestec cu popoarele conlocuitoare [9]). Lăutarii fac parte din Țiganii de sat sau sedentari.

Un alt autor, dintre cei care s'au ocupat cu problema Țiganilor, rămâne la aceeaș constatare, ceeace denotă că procesul de asimilare printre Țiganii de sat, este destul de înaintat. „Beaucoup de musiciens tsiganes ont épousé des Roumaines. Presque toujours, les chefs d'orchestre des musiques militaires sont des tsiganes, devenus officiers, mais n'ayant pas le droit de dépasser le grade de capitaine. Beaucoup de leurs enfants sont aujourd'hui officiers dans l'armée, professeurs aux conservatoires de musique, ou occupent des postes dans l'administration. Néanmoins, ils cachent toujours soigneusement leur origine, qu'ils considèrent comme honteuse" [10]).

Sunt atâția comisari de poliție a căror origine e țigănească — atât în București cât și în provincie. Aceștia n'au făcut decât să compromită instituția și să contribue la mărirea corupției moravurilor [11]).

Acum e vorba însă, de ce s'a întâmplat în trecut. Pe încetul vom ajunge și în timpurile noastre. Țiganii „vătrași" ; (aceștia sunt cei mânăstirești și boerești) — cu deosebire au contractat căsătorii cu băstinașii, adaptându-se astfel mediului. Cei domnești, au fost ținuți la o parte de... binefacerile civilizației ; n'au suferit — zice-se — o deformare a caracterului lor primitiv, în comparație cu ceilalți (mânăstirești și boerești).

Au fost timpuri când amestecul de sânge între Români și Țigani, a fost interzis prin lege. Problema Țiganilor își are „preistoria" ei printre noi. Astfel domnitorul Moruzi adresează un or-

8) *Dimitrie Dan.* op. cit. p. 9.

9) *Dr. G. Popovici.* Diferențe și asemănări în structura biologică de rasă a popoarelor României. Cluj 1922 p. 226.

10) *P. Șerboianu.* op. cit. p. 66.

11) *G. Potra.* op. cit. p. 79.

din circular la isprăvnicia din Vaslui prin care interzice pur şi simplu cununiile între Ţigani şi Români [12]). Să se noteze bine că e vorba de cununii... Astăzi, concubinajul între ei şi alţii, e practicat pe o scară întinsă. Dacă întrebi pe un „băeş“ de e cununat, îţi răspunde în glumă că e cununat la „salcie“... Proporţia cununat-necununat sau mai bine zis căsătorit civil, e de 57,4% necununaţi la Ţiganii de sat şi ceva mai mult la Rudari : 68,7% (vezi diagrama Nr. 6). Atunci nu va fi fost mai puţin practicat. Cu toate acestea, cum zic, pe sub ascuns s'a constatat că deşi interzise, cununiile se oficiau. Un document din aceiaşi epocă ne poate informa că soţia lui Tudor Ţiganul „iaste rumână“ [13]). Alt caz, la fel, e datat din 13 Mai 1759 [14]). In el se arată cum Profira, deşi „ruscă“, a primit de s'a unit cu Neculai Ţiganul.

Procesul de amestec între Români şi Ţigani, nu întârzie să preocupe minţile diriguitoare ale vremii şi este amintit, cum s'a anticipat şi de legiuirile timpului. Cum spre exemplu avem legea dela 1785 de sub Alexandru Ion Mavrocordat, în care se spune că „de vreme ce la împărţirile de Ţigani se făceau multe amestecuri şi nedreptate şi despărţirea copiilor de părinţii lor, *iar cât pentru cei ce sunt corciţi cu parte moldovenească, adecă un moldovean de ar fi luat o Ţigancă sau Ţigan moldoveancă*, care după urmarea obiceiului pământului ce-au fost întărit cu hrisoave domneşti erau robi ca şi alţi Ţigani. Pentru unii ca aceştia hotărând Domnia mea să se urmeze într'acest chip. Adică partea moldovenească să nu fie supărată cu slujba întru nimică, ci să fie slobodă, iar partea ţigănească să se numească slobodă, însă supuşi la toată slujba stăpânilor săi, în toată viaţa lor ca şi Ţiganii şi de s'ar şi strămuta să fie volnici stăpânii a-i trage la slujba lor şi a-i lua de unde ar fi şi cu această slujbă a lor vor câştiga răscumpărare şi sobozire copiilor lor, adecă câţi din copii acestora vor fi în vârstă copilărească până la şapte ani şi câţi se vor naşte deacum înainte vor fi toţi slobozi ca fiecare moldoveni şi volnici a merge unde-i va fi voia ; iar câţi din copii acestora vor fi mai în vârstă, dela şapte ani în sus să fie supuşi în toată viaţa lor la slujba stăpânilor lor“ [15]).

---

12) Rev. „Ion Neculcea“. Vol. I. Iaşi. 1.921. p. 119-20.
13) *G. Potra.* op. cit. p. 79 v. Academia Română Mss. 5.222 f. 49 verso.
14) *Niculae Iorga.* Documente privitoare la familia Callimachi. Vol. I. Bucureşti 1902 p. 425.
15) *Papiu Ilarian.* Tesaur de Monumente Istorice. Vol. III. Bucureşti 1864 p. 193—6 şi T. Codrescu. Uricariul Vol. I. p. 161—169.

In rezumat, Ţiganii având un statut special, amestecul între ei şi Români, atrăgea după sine aplicarea statului excepţional şi pe seama Românilor cari intrau în asemenea combinaţii. Câţi dintre Români nu vor fi decăzut la treapta de robi astfel... Legiuirile mai noui căutau să lămurească acest neajuns. Fapt important pentru noi e, că amestecul între Ţigani şi Români e consemnat în hrisoave vechi şi legi ca cea de mai sus. Ceeace denotă acelaş lucru, enunţat mai sus, că procesul de amestec şi de integrare a Ţiganilor în comunitatea românească se produce mai mult sau mai puţin nestânjenit, multă vreme. Restricţiile sunt izolate şi locale, iar pe deasupra şi pe dedesubtul acestor dispoziţii, procesul de amestec, deci de asimilare, se continua în voie. Chiar măsurile timpului lasă unele portiţe de scăpare. Astfel, punctul 7 al anaforalei întărite de însuşi voevodul Alexandru Ion Mavrocordat, la 1785, prevede că „un Ţigan ce de mic copil îl va lua stăpânul său în casa lui şi va sluji cu credinţă şi dreptate până va veni la vârstă, apoi stăpânul lui pentru acea credinţă şi cu dreapta slujbă, ce au avut dela dânsul într'atâţia ani, se va milostivi asupra lui şi-l va erta de robie, dându-i şi carte la mână iscălită de dânsul, precum că l'au ertat. Unul ca acela să fie slobod de robie întru toată vieaţa lui şi nici Domniea nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie să n'aibă voie a-l trage la robie, asemenea să urmeze şi la parte femeească, însă nici Ţiganul nici Ţiganca ce vor fi ertaţi să nu fie volnici a se cununa *cu partea moldovenească şi numai copiii ce vor veni în partea lor vor fi slobozi de robie*“[16]).

Din acest capitol rezultă că robia de sânge nu se ridică decât la a doua generaţie ; numai această generaţie, adică copiii lor, vor avea voe să contracteze căsătorie legală cu români. Ar exista deci două robii, una social-economică şi alta de sânge. Ambele vor putea fi trecute, după cum probează textul legiuirei de atunci.

Nu numai atât : căsătoriile ilegal contractate, între partea ţigănească — fie bărbat, fie femee — şi între Români, deşi după legea timpului se strică şi nu sunt permise, copiii rezultaţi din astfel de căsătorii sunt de drept socotiţi Ţigani. Astfel de căsătorii — ilegale — vor fi trebuit să fie numeroase şi insistent cerute ca să fie legiferate după cazuri ; faţă de cei ce vor „trece“ în altă

16) Uricariul I. p. 320—7.

ţară, numai şi numai ca să îndeplinească acolo formal cununia interzisă în ţară [17]).

O întrebare s'ar mai putea pune : dacă interdicţia între Ţigani şi Români e făcută dintr'un motiv pur de drept social-juridic sau se vor fi gândit legiuitorii timpului şi la eventuale repercusiuni eugenice pe seama neamului românesc ? Din texte nu se poate preciza clar cauza. Incurcăturile erau cele de natură juridică, cred, ce precumpăneau. Insă spiritul tradiţional al legei se păstrează şi leguitorii ţin cu sfinţenie la ceeace au spus înaintaşii lor, ca să se păstreze „aceeaşi" hotărâre şi orânduială ca şi până atunci. Vântul de libertate şi egalitate de drepturi, care începe să sufle către sfârşitul sec. al XVIII-lea, înlătură cu desăvârşire orice obstacol formal ce ar împiedica căsătoria între Ţigani şi Români.

2. Restricţiile pe seama neamului ţigănesc nu avură durată. Vântul de libertate care bate pela începutul sec. XIX-lea dinspre Vest aduce şi în Principatele Române aceeaşi preocupare, pentru „a face să înceteze viaţa vagabondă şi imorală a Ţiganilor statului; pentru a-i aşeza în chip lesnicios pe moşiile statului, mânăstirilor şi boerilor, a îmbunătăţi în chip radical starea lor morală şi materială şi de a-i face foarte utili ţării şi proprietarilor pe ale căror moşii s'ar aşeza"[18]). Se observă o tot mai accentuată tendinţă de integrarea lor în sânul societăţii noastre. Astfel că odată cu eliberarea lor şi câştigarea aceloraşi drepturi pentru Ţigani, înlăuntrul comunităţii româneşti, se deschide o nouă perspectivă de imixtiune. Pe drept cuvânt se poate vorbi de un „pericol" acum. Pentru a înţelege primejdia situaţiei dela noi, spune Domnul Făcăoaru, trebue să ne gândim că procesul de asimilare e activat şi agravat nu numai de numărul mare de Ţigani, ci şi de alţi factori specifici împrejurărilor dela noi, ca spre ex., dispoziţia tolerantă a poporului român, răspândirea Ţiganilor pe toată suprafaţa ţării, *promiscuitatea socială cu populaţia autohtonă la oraşe ca şi la sate*, şcoala în comun, împroprietărirea multora dintre ei şi înlesnirea vieţii sedentare care le-a uşurat intrarea în comunitatea românească, absenţa oricăror restricţii legale şi în sfârşit, dispoziţia ocrotitoare a guvernelor şi a auto-

17) Art. 8. din legea lui Alexandru Ion Mavrocordat.
18) *Convorbiri Literare* An. L nr. 11.

rităţilor administrative [19]) ; toate aceste au făcut ca între Ţigani şi Români să se permanentizeze acel proces de amestec ce tindea la o „asimilare" a Ţiganilor, cum am spus, pe o scară întinsă.

Pe alocurea, ascensiunea socială dela treapta de Ţigani la cea de Român, în urma amestecului, ia numirea deosebit de expresivă, de *„ridicare de neam"*, ca la Cornova (Basarabia) [20]), unde situaţia este evidenţiată astfel : urmaşii lui Grigore Vioară, acum s'au „dat la câmp", adică au îmbrăţişat munca câmpului, ca moldovenii, ceeace nu face decât să definitiveze procesul de asimilare.

Intr'adevăr, în ultimul timp, am spus că s'a urmărit mai deaproape, nu atât problema izolării Ţiganilor cât acea a asimilării lor. Calea de urmat era prin înrudire ; drumul cel mai drept şi cel mai greu de realizat. Ar fi destul de elocvent un examen aprofundat al numărului însemnat de Ţigani, integraţi astfel în sânul poporului român. *Amestecul de sânge producc spărtura definitivă în cercul închis comunitar şi ajunge de distruge cercul de fier : legea sângelui.* Ca urmare avem adevărate crize. Certuri se iscă din partea neamurilor — părţii păgubite — şi rana nu se închide, decât peste multe generaţii. In Şanţ (Năsăud) s'a produs o astfel de perturbare cu consecinţe asemănătoare : Xenia Şot, Ţigancă, s'a căsătorit cu Filip Capra, Ţigan. Fiicele lor s'au căsătorit cu Români — originea ştergându-li-se cu timpul. Damian Jugan, căsătorindu-se cu o Ţigancă, a fost nevoit să se mute la părinţii fetei, *din cauză că neamurile lui nu l-au mai putut suferi* [21]).

Un alt mjloc de integrare al Ţiganilor în comunitatea noastră, e prin posesiunea de pământ. Exproprierea pe seama Ţiganilor, a atras după sine accelerarea procesului lor de integrare în comunitatea noastră. La aceasta se împotrivea ca şi pentru cealaltă alternativă, tot bunul simţ ; apoi conştiinţa de grup. In cazul special dela Cornova ca şi în alte părţi, Ţiganii având de luptat cu o întreagă organizare de clase sociale, de erarhie de sânge şi de avere. Intre o cale de ales şi alta, unii par a susţine că stăpânirea de pământ ar aduce mai degrabă pe Ţiganî în sânul neamului românesc [22]).

19) *I. Făcăoaru.* op. cit. p. 37.
20) *Domnica Păun.* op. cit. p. 527.
21) *Boia.* op. cit. p. 362.
22) *Domnica I. Păun.* op. cit. p. 527.

Ţiganii, fie că au apucat o cale, fie alta, au dispărut fără urme, cum se spune, în „sânul" populaţiei de alt neam. Nu avem intenţia să înmulţim cazurile, ci să ilustrăm doar procesul de asimilare, amintit. Cercetările la faţa locului au avut norocul să descopere realitatea, aşa cum este. Suntem în Comuna Cuvejdia (Timiş-Torontal). Aci, „uliţa ţigănească" ne mai arată că această parte a satului a fost cândva locuită de Ţigani. Adevărul e că parte dintre ei au dispărut fără urmă ; fie prin decese, fie prin emigrare. Cea mai mare parte însă a rămas în sat şi s'a asimilat. Aceştia prin căsătorii au devenit „Români". O dovedesc între altele familiile Pan, Cusman, Jivandec, Stoi etc. Jumătate din sat, cu toate că astăzi trec drept „Români", sunt Ţigani. O arată filiaţiunea antroponomastică. urmărită în registrele vechi din arhiva bisericii din sat, începând cu anul 1779 [23]).

Procesul de amestec în ţara Oltului, arată că dintre alte neamuri, Românii sunt mai mult amestecaţi cu Ţiganii de sat ; apoi vin la rând Rudarii. In ordine descrescândă, urmează Ungurii şi Saşii. Observând amestecul dintre Ţigani şi Români şi dintre Ţigani şi Ţigani se poate vedea cum, cazurile de amestec între Români şi Ţigani sunt mai numeroase decât acelea dintre Ţigani şi Ţigani între ei. Socotiţi pe categorii, numărul cazurilor de amestec între Ţigani de sat şi băeşi nu e deloc mai mare ca acela realizat între Români şi Ţigani de sat, iar, Ţiganii corturari, *întâmplător* au căzut în delictul de amestec cu alţi Ţigani băeşi (Lisa-Făgăraş).

Alătur aci tabloul şi diagrama procesului de amestec întâlnit de mine la Ţiganii din Ţara Oltului. El va fi cu mult mai mic, în raport cu alte părţi din ţara noastră, ca în Muntenia, sau Oltenia.

I. Cazuri de amestec—bilateral şi unilateral—între Ţigani şi alte Neamuri din Ţara Oltului.

A. *Amestec bilateral:*

(Intre Ţigani, Români, Unguri şi Saşi)		
Ţigani de sat şi Români	17	
Ţigani „băeşi" şi Români	9	
Ţigani de sat şi Unguri	5	
Ţigani de sat şi Saşi	4	
	35	35

23) Cazul a fost adus la cunoştinţa noastră de către D. Ion Popovici, în urma unei cercetări monografice.

B. *Amestec unilateral:*
(Intre Ţigani, Români, Unguri, şi Saşi)

Ţigani de sat şi Români	4	
Ţigani „băeşi" şi Români	3	
Ţigani de sat şi Unguri	-	
Ţigani de sat şi Saşi	2	
	9	9
Total general		**44**

II. **Cazuri de amestec — bilateral şi unilateral — între Ţigani.**

C. *Amestec bilateral:*

Ţigani de sat şi „băeşi"	11
Ţigani de cort şi „băeşi"	2
	13

III. **Amestec bilateral şi unilateral între Români şi Ţigani**

D. *Amestec bilateral:*

Ţigani de sat şi Români	17
Ţigani «băeşi» şi Români	9

E. *Amestec unilateral:*

Români şi Ţigani de sat	4
Români şi «băeşi»	3
	33

3. Amestecul acesta, destul de profund, se exercita între Ţiganii din sat şi populaţia neţigănească din România. In tot cazul numărul probabil al acestor „corci" se crede că n'ar fi prea departe de numărul Ţiganilor puri [24]). Dela această *ridicare din neam,* numai Ţiganii de cort sunt excluşi. Numai ei consideră o crimă dezertarea din sânul comunităţii. „Rares, très rares sont les cas ou une Roumaine épouse un Tsigane sédentaire, *mais jamais elle n'épousera un nomade.* Cependant, dans les villes ou les Tsiganes sont plus riches et plus civilisés, on rencontre des alliances entre Roumains et Tsiganes, bien entendu dans les classes sociales les plus basses" [25]). Legile grupului îi înfruntă nemilos. Iată motivul pentru care între ei nu avem cazuri de amestec şi că această ramură de Ţigani să fie dela început scoasă din cauză când e vorba de posibilitatea integrării Ţiganilor în comunitatea românească.

---

24) *I. Făcăoaru.* op. cit. p. 37.
25) *Popp Şerboianu.* op. cit. p. 75.

Nu tot astfel stau lucrurile când e vorba de Rudari, (băeşi, lingurari) ; ei, au în urma lor, un proces de integrare, datorit, precum se ştie, unor consideraţii necunoscute nouă îndeajuns, graţie cărui fapt, ei ne apar ca şi integraţi — nici ei nu ştiu de când — ne mai având nici o legătură cu neamul ţigănesc : nici de înrudire de sânge, nici de limbă ; nici chiar de obiceiuri — caracter. Firea lor e deosebită de a celorlalţi Ţigani. Aşa se face cum Românilor nu le repugnă, în aşa mare măsură, integrarea lor în comunitatea românească. Astfel sunt daţi ca „românizaţi" cei din Orlat jud. Sibiu ; aşa numiţii „băeşi", întrucât „unii dintre ei nici nu se deosebesc de români". Aceştia sunt de religie greco-ortodoxă şi li se mai zic şi „corfari" ; printre ei sunt şi greco catolici, dar în proporţie mai mică [26]).

Tot aşa cei din Gura Râului — acelaş judeţ. In Muscel şi mai puţin în Ţara Oltului, se întâmplă acelaş lucru : dacă se ivesc cazuri de amestec între Rudari şi Români, faptul nu e salutat cu bucurie ; el nu produce însă îngrijorări şi crize ca în cazuri inverse. Amestecul sporadic pare mai mult sau mai puţin normal. Dar nu e cazul, fiindcă între Români şi Rudari deosebirea nefiind mare, integrarea e realizată prin grup. Cazurile individuale nu interesează în aşa mare măsură. De unde rezultă că Rudarii vor trebui sub orice formă integraţi — mai ales sub raport economic, administrativ şi cultural — fiindcă de rest am spus că sunt integraţi dela sine, prin firea lor, oarecum diferită de a celorlalţi Ţigani.

Reorganizarea vieţii Rudarilor în cadrul de viaţă al poporului român nu se impune însă mai puţin imperios. Ei vor trebui împroprietăriţi, dirijaţi deaproape. Cazul dela Ucea de Jos-Făgăraş, este concludent : din 15 împroprietăriţi, 4 mai reţin pământurile, 11 le-au vândut [27]). Ceeace dovedeşte că nesupraveghiaţi nu devin buni agricultori nici aceştia, decât cu timpul. Odată însă, cu o bună reorganizare a vieţii lor, aceste lipsuri vor fi împlinite. Ultimele reziduri ale unei origini obscure, vor dispare şi ele şi o populaţie însemnată va înceta să rămână uitată şi în suspensie ca legătură organică faţă de neamul nostru. Am spus că ei se situează la egală distanţă între Români şi Ţigani. Meseria lemnului intrându-le în sânge, vor putea la nevoie să fie îndrep-

26) *R. Simu.* Monografia Com. Orlat. (Sibiu) 1895 p. 51.
27) Vezi graficul nr. 5.

taţi spre o technică evoluată a lucrului în lemn. Până atunci va trebui să ştim precis câţi sunt în întreaga ţară. Cifra de 100.000 pare a nu fi exagerată. In ţara Oltului la 4.627 de Ţigani sunt 1.947 sau 42,7% Rudari ; în Muscel par a fi cam tot atâţia. Situaţia e de aşa natură că ne putem întreba : dacă mai e nevoie ca Rudarii să constitue o „problemă", întrucât ea şi aşa se va deslega, cu timpul, dela sine. Pentru ei se cere numai ridicarea standardului de viaţă ; ameliorarea stării economice şi culturale.

Rămân Ţiganii de cort şi cei de sat. Intrebarea care se pune, e, dacă faţă de aceştia rămânem şi mai departe la acelaş proces de asimilare lentă sau dacă ridicăm interdicţia totală sau parţială. Observăm însă că problema nu se pune la fel pentru Ţiganii de sat, ca pentru cei de cort. Cei de cort sunt imposibil de asimilat. Şi chiar de s'ar produce prin cine ştie ce mijloace asimilarea lor, ea ar produce o perturbare gravă în constituţia sângelui românesc. Din această cauză, suntem pentru o izolare totală faţă de Ţiganii de cort. Dintre aceştia, trebuesc însă rezervaţi o parte, pentru un parc în natură, spre a nu pierde ţara o specie rară aflată printre noi. Restul nu interesează. Trebuesc înlăturaţi în mod absolut din viaţa poporului nostru. In zilele noastre ar putea fi mutaţi undeva în Transnistria sau dincolo de Bug.

Altfel stăm cu Ţiganii de sat. Aceştia s'au „integrat" într'o măsură apreciabilă vieţii noastre economice, şi au pătruns, deşi sporadic, chiar în viaţa noastră culturală. Nu au însuşiri pentru viaţa agricolă. O demonstrează graficul ce arătăm (Nr. 6) : 56,9% din pământul primit prin expropriere de către cei din Şercaia-Ţara Oltului, e vândut. Procentul ar fi fost mult mai mare dacă n'ar fi fost vorba de locuri de casă, pe care nu şi le-au putut vinde şi care micşorează astfel — nevoit — procentul locurilor vândute faţă de băeşi [28]). Sunt însă pricepuţi meseriaşi : fierari, zidari şi mai ales lăutari. Vor trebui cruţaţi meseriaşii. Mai ales aceştia — fierarii şi lăutarii — au devenit în mijlocul poporului nostru de neînlocuit. Are dreptate Popp Şerboianu când spune despre lăutari că-şi fac o glorie din a vorbi româneşte pretutindeni pe unde umblă precum şi de a îmbrăca costumul naţional [29]). De fapt ei sunt cei cu o conştiinţă mai clară ţigănească, cei mai evoluaţi — dar şi cei mai avuţi, din care cauză, se observă prin-

28) Vezi graficul Nr. 5.
29) *Popp Şerboianu* op. cit. pag. 63.

tre ei o tendinţă mai intensă de integrare printre noi şi se afişează cu orice ocazie. Sunt de pe acum sate specializate cu Ţigani muzicanţi care vor trebui până la un oarecare punct cruţate. Astfel în Muşcel e satul Bughea de Sus. „Zi-mi bugheanul", însemează: „zi-mi brâu ca la Bughea". In Ţara Oltului, satele Mândra, Grid, furnizează muzicanţi.

Intr'un anumit procent, la suta de locuitori, ei rămân locului şi balastul, marele număr de Ţigani de sat, aşezaţi la ţară sau la oraşe mai ales, va trebui colonizat într'o parte mărginaşă a ţării, trecuţi peste Nistru, la caz, sterilizaţi spre a nu se mai înmulţi şi astfel să li se piardă neamul care ameninţă să înăbuşe însuşirile bune, existente în populaţia noastră. Să nu uităm că bastardul se apropie mai mult de partea neamului inferior [30]). Iar prolificitatea lor superioară, înlesneşte o difuzare largă şi efectivă a dispoziţiilor inferioare impusă prin corcire [31]).

Pe viitor, în oraşe, nu va mai putea trăi decât un mic număr de Ţigani meseriaşi brevetaţi. Printre primele oraş descongestionate de Ţigani, ar trebui să fie oraşul Bucureşti. poi, pe rând, celelalte oraşe, capitale de provincii. Urmează satele, în ordinea numărului însemnat de Ţigani pe care-l au. Inlăturarea se va putea face progresiv şi pe o perioadă mai mare de timp.

Rezultatul cel mai de seamă al examenului nostru este, deci soluţionarea problemei Ţiganilor din România pe categoriile de Ţigani delimitate astfel. Acest fapt nu e decât o consecinţă a felului în care concepem întreaga problemă a Ţiganilor, spre deosebire de alţi cercetători de până acum, care aveau în vedere Ţiganii, global. Prin aceasta, problema se simplifică şi practic şi teoretic şi îşi primeşte alţi sorţi de isbândă în deslegarea ei. In loc să avem în faţă marele număr de Ţigani din România, vom avea pe rând: Ţiganii de sat, de pădure (rudari, băeşi, lingurari) şi de cort. Gradul lor de integrare şi izolare am văzut că e diferit. Acesta e de altfel şi singurul punct de plecare în deslegarea problemei ce ne preocupă.

30) *Dr. P. Râmneamţu:* Consecinţele amestecului de populaţie. Transilvania nr.5—6 p. 186—7.
31) *Dr. I. Făcăoaru,* op. cit. pag. 38.

VI

OCUPAŢIUNI

1. Sub raport economic, Ţiganii sunt organizaţi în bresle naturale. 2. Ţiganii de sat îmbrăţişează cele mai felurite meserii, dar şi cele mai cunoscute: agricultori, fierari, muzicanţi etc. 3. Colectarea fructelor e o îndeletnicire comună, atât Ţiganilor de sat cât şi Rudarilor (mai ales). 4. Unitatea de breaslă a Rudarilor, e asigurată prin preponderenţa prelucrării lemnului verde, în unelte de utilitate casnică. 5. Obţinerea lemnului „uşor" şi „greu". 6. Rudarii ca lucrători în lemn. 7. Tehnica, instrumentarul. 8. Desfacerea produselor. 9. Alte ocupaţiuni. 10. Ţiganii de cort şi îndeletnicirile lor. 11. Ţiganii ca spălători de aur.

1. In domeniul economic, Ţiganii se prezintă ca un exemplu tipic de diferenţierea muncii sub formă de bresle naturale. Aceste bresle, într'adevăr sunt pătrunse de un caracter cu totul natural. In ele meşteşugul nu se învaţă prin şcoală. Copilul creşte şi totodată deprinde meşteşugul. El se moşteneşte din generaţie în generaţie, aşa încât, cu timpul le intră în sânge. Nu numai atât: meşteşugul astfel deprins, nu trece dela o categorie (neam) de Ţigani, la altă categorie de Ţigani, ci se limitează la neamul respectiv, astfel că, putem spune că ei, după felul de activitate, ajung de se determină etnografic. Intru atât ocupaţia ajunge de le influenţează caracterul de grup. Neavând alt caracter etnic determinant (în afară de conformaţia somatică), de multe ori *ocupaţia* este aceea care se ridică între ei ca factor de diferenţiere etnică. Intre corturari de ex., avem numiri ca: Sofia Ciurar, Maria Căldărar etc.

Un lingurar nu va îmbrăţişa alt meşteşug decât al lucrului în lemn şi invers: un căldărar rămâne căldărar prin neam dar şi prin ocupaţie. Acesta este caracterul *natural* de breaslă pe care-l prezintă Ţiganii, pe oriunde se găsesc.

Tot ocupaţiunea a contribuit, în mare măsură, ca dela origine ei să aibe destin aparte, unii faţă de alţii, în limitele *aceleiaşi* ocupaţiuni. Diferenţierea muncii la Ţigani, privită astfel, e realizată printr'un trecut lung. Ea e un rezultat direct al luptei pentru existenţă într'un mediu specific de viaţă. Dar nu aceasta

vrem să scoatem în relief, cât influenţa pe care au exercitat-o respectivele ocupaţiuni asupra felului lor de a fi. Ocupaţiunile au constituit factorul care a împărţit până la diversificare neamul ţigănesc.

Pe ei nu i-a ţinut strâns legaţi unii de alţii, nici religia nici cultura, ca pe Evrei, nici chiar limba, greu de a se impune într'un mediu străin şi superior traiului dus de ei. Ocupaţiunea le-a determinat însă felul de a fi până în a constitui naţii separate. Intre ele, diferitele soiuri de Ţigani, se socotesc în urma acestui fapt, drept naţii. Corturarii spun de Rudari că ei nu sunt de „naţia noastră' şi tot astfel Ţiganii de sat spun de Rudari („băeşi", lingurari) şi ş. a. m. d. Ceeace dovedeşte că ei s'au răsleţit unii de alţii şi nu i-au mai unit decât ocupaţiunea — rămânând în urmă, aproape, tot atâtea neamuri de Ţigani câte ocupaţiuni au. Acesta e un adevăr, dar nu e un adevăr general valabil. (Am demonstrat când am vorbit de categoriile de Ţigani dela noi).

In special adevărul de mai sus are valoare cu cât Ţiganii sunt mai neevoluaţi (cum sunt cei nomazi, Rudarii) cei dintâi având ca ocupaţie prelucrarea tablei de fier, tinichea ori a pielei (ciurari), a osului (piepteni) ; cei din urmă se ocupă cu prelucrarea lemnului verde în strictul înţeles al cuvântului. Acolo unde se prezintă împrejurările optime, ei realizează această unitate de breaslă la maximum, formând o adevărată naţie în raport cu alte neamuri de Ţigani. E cazul cu Rudarii de pretutindeni.

Am arătat în capitolul amintit că aceste ocupaţiuni nu sunt puţine şi că ele au oarecare însemnătate pentru nomenclatura diferitelor fracţiuni de Ţigani, care îşi duc viaţa, din această cauză într'un separatism mai mult sau mai puţin absolut unele faţă de altele.

„Dela Paşte cumperi
într'una la cucuruz".

Conştiinţa lipsei lor de unitate ca neam e limpede, aşa cum e limpede conştiinţa lor ca Ţigani de cort, Rudari sau de sat. Aşa încât, *Popp Şerboianu*, vrând să-şi reprezinte mai bine categoriile de Ţigani, n'a pregetat să adopte criteriul ocupaţiei ca fiind cel mai indicat pentru împărţirea lor în categorii.

Noi însă ne-am oprit, după cum am văzut, la un criteriu denumit organic, care îmbrăţişează pe toţi Ţiganii dela noi : de sat, Rudari, (lingurari, băeşi) şi nomazi.

2. Faptul că majoritatea Țiganilor de sat trăesc în mediul nostru rural, e de așteptat ca ei să practice într'o formă oarecare agricultura.

Dela început trebue să ne așteptăm că ei făcând agricultura, nu înțeleg prin această îndeletnicire o ocupațiune care să acopere pe toate celelalte, cum se întâmplă la țăranul nostru. In primul rând, ei o vor practica fiind plătiți cu ziua la Români (sau la alte neamuri din cuprinsul țării) : o vor practica altfel, pe loc luat cu arendă sau în parte, *lucru care le fixează un caracter deosebit agricol.* Din aceasta rezultă că ei nu stăpânesc efectiv un domeniu de activitate, ci sunt sau în slujba proprietarilor de pământ de alt neam, sau dacă-l muncesc pentru ei, sunt debitori, la fel, proprietarilor dela cari iau *în parte sau cu arendă.* Prin urmare despre o viață agricolă a Țiganilor de sat nu poate fi vorba în situația în care se găsesc ei astăzi. Că nu-și pot stăpâni avutul — proprietatea imobiliară — (în afară de strictul necesar : casa și cât ține casa), o dovedește cercetarea noastră din Șercaia, comună fruntașă în Țara Oltului, unde situația ar fi putut favoriza de minune elementul Țigănesc, din mai multe puncte de vedere. Dar se constată, că 56.9% — adică mai mult de jumătate din pământurile cu care au fost împroprietăriți Țiganii de sat din Șercaia, au fost vândute, rămânând, cum am spus, strictul necesar. (A se vedea graficul). Aceasta dovedește că Țiganii sunt un neam, organic, inferior, ce trăesc ca popoarele „primitive", de azi pe mâine („von der Hand zu dem Mund"), sau cel mult îmbrățișează meșteșugul caracteristic. Mânăstirea Domnească din Câmpulung-Muscel, a avut numeroși Țigani robi. La emancipare, acești au iscălit o „jalbă" către egumen, în care spun că ei nu pot trăi la țară ca clăcași plugari, „fiindcă hrana noastră nu e munca plugarului, ci ca meșteșugari am trăit și trăim totdeauna în oraș" [1]).

In lumina acestor generalități va trebui să ne gândim la agricultură ca îndeletnicire a Țiganilor.

O situație excepțională o dețin Țiganii de sat, pe alocuri, ca spre ex. la Făgăraș. Aici Țiganii din oraș făcând grădinărit, valorifică munca depusă în cultura cepei, poate, ca în nici o altă

1) *Pr. I. Răutescu.* Jalba Țiganilor către egumenul Mânăstirii Câmpulung în *Muscelul nostru* II Nr. 8 p. 13.

parte din țara noastră. E, cred, interesant să ne oprim cât de cât spre a vedea, în ce constă fenomenul așa de rar întâlnit.

La Făgăraș, cum e și firesc, Țiganii se dedau la mai multe meșteșuguri. La acest lucru, ne putem aștepta. Cei de pe Brâncoveanu, [2]) sunt toți meseriași (afară de un muzicant) : 4 cismari, 2 fierari, restul zidari, rotari. „Aproape toți știu să lucreze cismăria". Cei din str. Cimitir, sunt muzicanți, zugravi ; 1/3 din ei au această ocupațiune. Dacă nu pot să învețe meserie, pun mâna pe vioară — pe când dincolo (Brâncoveanu), se disprețuește vioara, cei dela Cimitir (care sunt și cei mai numeroși), cultivă în schimb ceapa. Trebue să subliniem dela început că ei nu folosesc locul, nici aici ca proprietari de pământ, ci îl iau dela „oameni plugari", cultivându-l în parte sau cu arendă, măsurat la „pas".

De aici, „pasu și suta". Dacă-s 10 pași (lățime) dau 1.000 de lei (în anul 1939). Plătesc, (după alt informator) 1.200 lei pentru „10 pași" de loc, sau „100 straturi".

La muncă spre a putea ieși la rezultate mai bune, se împrumută, sau cum spun ei, lucrează „pe ajutate". Mâine dacă pune, trebue să mă duc la ia (la care a venit împrumut) — dacă am terminat. Sau am avut opt inse ; la ielea toate ieu trebue să merg. Mai luăm și pe bani" [4]).

Și cum țăranii de prinprejur cultivă și ei ceapă pentru târg, se înțelege că între ei și Țigani există nemulțumiri de pe urma concurenței. Țăranii din Beclean (sat învecinat) fac concurență cu ceapă Țiganilor din Făgăraș. Ei au un avantagiu : au locul lor și, prin urmare, le dă mâna să vândă mai eftin. Intr'o zi de Iulie, Țiganii fac legături de ceapă ; cinci cepe'n legătură și o dau după cum e prețul : 3-4 lei. Toamna o fac cununi și o duc la târg. „Facem cîte cinci sute de cununi și tocmim tot unu dela sat cu caru pentru 600—800 lei, dacă stă pe 2 zile. Mergem la tîrg cu ia ; ie tîrg la Mediaș ; ie tîrg la Sibiu, și prin sate". Ceapa e recunoscută : ceapă roșie, „dulce". Toamna o fac cununi și o duc la târg. Acum e vorba de cea scoasă în vară și pe care o duc la târg la

---

2) Sunt localizați de două cartiere : pe str. Brâncoveanu și lângă Cimitir, (vezi planul orașului Făgăraș).

3) Inf. N. Hoju de 28 ani cu 4 clase primare, vezi și graficul alăturat (Nr. 4).

4) Inf. Gh. Hoju. „Depinde de loc, nu de parale or dă om. Anul de patru ori, toamna, primăvara. Toamna la trei săptămâni îl întorc de două ori... Inf. Gh. Ciucan.

Cohalm. Se vinde şi după loc (când e lipsă de „arpagică". Dacă nu e ceapă verde, „te-intinzi şi la aialaltă care trebue să se coacă".

Dela situaţia arătată a Ţiganilor din Făgăraş, trecem la sate, unde găsim aceiaşi formă de economie agricolă întâlnită şi la Rudari. Adică, neavând pământ, merg la seceră în altă parte, la Saşi socotiţi ca adevăraţi stăpâni, acolo unde conlocuiesc, în acelaşi spaţiu. O adevărată „neoiobăgie" iese la iveală acum. De pus „cucuruz", îi face „clacă" la sas, 16 zile ; 4 zile de ferdeală" [5]).

Ţiganii din Şercaia lucrează însă în parte ; „jumătate, jumătate", cum spun ei. Iau şi cu arendă. Mai bine ies în parte. Motivul e justificat, „poate că nu se face" şi atunci trebue să plăteşti..

In urma acestui fapt, de subordonare economică, până la aservire, s'a născut între Ţigani şi Saşi, o convenienţă socială adecuată : ei sunt priviţi de către Ţigani ca *protectori*. Termenul e consacrat în partea locului şi nu ştiu să fie scos în lumină până acum. E vorba de Ţiganul care a fost slugă la Sas ; de Ţiganul căruia Sasul îi împrumută bani ; îi dă de mâncare şi în schimb e o garanţie pentru Sas, că are un om de ajutor oricând are nevoie la munca câmpului. In felul acesta, mai fiecare familie de Ţigan, în Şercaia, are câte un „protector" sau „stăpân". Şi Românii spuneau Saşilor prin 1848 „stăpîne", mi se spune, ceeace dovedeşte că aici se mai perpetuează încă, un sistem medieval de subordonare economică ce angajează convenienţe sociale tipice.

Trecând în Cârtişoara, apropierea de Saşi dă la iveală acelaş fenomen ; suntem obligaţi să recunoaştem acelaş lucru : o Ţigancă ce se ocupă cu cusutul, întrebată de mine cum şi pe unde vinde cusăturile, răspunde : *„am stăpîne* cunoscute unde vindem *berle*, pentru băeri la saci, la papuci. La Saşi, tot *stăpîne* le zicem — îmi spune ea ; la Romîni pă nume. Aşa se zice de când îi lumea la Saşi..." [6]).

Stăruind întrucîtva mai departe, aflu că în loc de nene, bade, lele, ei întrebuinţează pentru Saşi, „stăpîne, stăpînă" ; la Romîni : bade, vecine. De ce ? Intreb eu. „Că tot lucrăm la ei, Rumînu-i dă naţia noastră ; botezaţi ca şi noi... [7]). Altă voce : „la Saşi şi la Ro-

5) O gălcată de 1/2 de jugăr are patru „ferdele".

6) Inf. Maria Novac, din Cârţişoara. Ea pretinde că Săsoaicele nu sunt aşa de sgârcite ca Româncele noastre, sau mai degrabă ar susţine că numai când e vorba de ea, Săsoaicele nu sunt sgârcite...

7) Inf. Glafira Dumitru şi Lazăr Stoica din Cârţişoara. Pentru o înţelegere mai largă v. „Consideraţiuni asupra Raportului dintre Ţigani şi Români", p. 12—17..

mîni, le spuneam stăpîne odată. Acum nu". Iar rudăreasa, prin satele româneşti, vânzând marfa, strigă : „Luaţi-vă corfe şi mături nevastă"! Prin cele săseşti, înlocuesc cuvântul „nevastă" prin cel de „jupâneasă".

Fireşte, raportul de subordonare între Ţigani şi Saşi se perpetuează şi astăzi, deşi într'un grad mai atenuat. Nu greşim, cred, când atribuim acelaş raport de subordoare şi aceeaş formă de activitate agricolă peste tot şi faţă de Romîni, cu atât mai mult, cu cât, între Ţigani şi Români legătura e şi mai strânsă.

Dintre Ţiganii de sat, se recrutează cei mai diverşi meseriaşi. Diferenţierea muncii între ei a ajuns aşa de departe, încât, între ei te găseşti (vorbesc mai ales de Ţiganii din mediul rural) ca într'o adevărată diviziune a muncii. Am în faţă un tablou. Am scos la întâmplare zece sate din Ţara Oltului în care ne putem face o idee despre îndeletnicirea Ţiganilor de sat. Ca braţe libere de muncă, se înscriu cei mai mulţi. Sunt *pălmaşii, zilerii*. Urmează fierarii. Nu este nimic neaşteptat.Meseria lucrului în fier este prea cunoscută pentru Ţigani, ca să mai fie scoasă în evidenţă. Sunt ţiganologi care susţin că Ţiganii ar fi ante-mergători ai epocii bronzului pe meleagurile noastre (Bataillard) — preţuind sau referindu-se la îndemânarea cu care ei lucrează fierul. In deosebi metalele, fiindcă o parte din corturari sunt şi ei „căldărari", alţii „costorari" etc., iar alţii sunt spălători de aur, care trebuesc înglobaţi din punct de vedere profesional aceleiaşi virtuţi ce-i împing spre aceeaşi ocupaţie. In trecut preparau pentru regi armament de războiu şi obţineau privilegii importante — astăzi nu e sat să se poată dispensa de a avea unul până la doi sau chiar trei fierari. In Ţara Oltului de exemplu, numai în două sate am aflat fierari dintre Români, restul pretutindeni, Ţigani. Intre celelalte meşteşuguri, (exceptându-se lucrul cu ziua) la cei din Ţara Oltului precumpăneşte lucrul în fier. La 10 sate avem 39 fierari — capi de familie. O roată de car trebue legată în fier ; un „raf" pus la roată în comuna Telechi-Recea în anul 1939 costă 20 lei, cu fierul omului. O potcoavă 5 lei (iarăşi cu fierul adus de om). Un fierar poate face 30 de potcoave din fier nou pe zi.

Fierarii lucrează şi ei pe bani sau primesc de-ale traiului : „slănină", „pită". Ţiganii din Racoviţa (Sibiu) fac, afară de uneltele cunoscute : cuţite, foarfeci, seceri. Asta dovedeşte o mare îndemânare şi înţelegere în meşteşugul fierăritului. Dela fierăria

propriu zisă, pela oraşe, trec apoi şi la tinichigerie. Unul din Făgăraş poate spune : „cîrpesc şi eu la ploctăne“ şi se fereşte să se declare pe de-a-întregul tinichigiu, spunând că el numai „răpăleşte“ (repară).

Dar opinia generală în Ţara Oltului, între săteni, e că satul să aibă cel puţin doi fierari : unul la o margine a satului, iar celălalt la cealaltă margine a satului. *E cazul să arătăm că fierăritul e una dintre puţinele ocupaţiuni pentru care Ţiganii sunt trebuincioşi societăţii noastre.* Intr'un caz de „izolare“ completă, fierarii vor trebui înlocuiţi, în mentalitatea ţăranului nostru însă, s'a încetăţenit ideia că numai Ţiganii pot fi fierari...

A exista sat fără ca să aibă fierar, însemnează o adevărată dificultate pentru locuitori. Urmarea e că se vor îngriji ei să-şi aducă fierari de unde pot.

„Ploicic-aduce cîştig
d'in pung-afară“.

Un alt meşteşug la care recurg Ţiganii de sat, e cărămidăritul. Tot ei fac cărămizi. In Ţara Oltului, din zece sate (cu 210 profesionişti capi de familie) 23 se recunosc „cărămidari“. După zileri (salahori, pălmaşi), fierari, ca număr, ei vin la rând.

Suntem în toiul verii, într'un sat din Ţara Oltului, unde notez : „parte din cei din Râuşor, sunt plecaţi de astă primăvară la cărămidă, de unde se mai întorc din când în când ca să vază „dacă mai stă casa“ ; n'a luat-o apa ?... Timpul de lucru e din 10 Mai până în August. Dar unde merg ? Merg prin alte sate, cu familie cu tot, pe unde găsesc de lucru. Fac „contract“ cu omul, căruia îi lucrează şi tot acolo, pe loc, îşi fac aşezări sezonale : locuiesc în bordeie. Materialul bordeiului poate diferi dela om la om şi este dat de către proprietar. Aci ei se angajează cu „ruptu“. Neculae Ciungu cu nevasta (din Lisa Făgăraş) lucrează cu „ruptu“. Ii vine la mie 300 lei. I se mai dă băutură, mâncare : „cupe de lapte, salată, cartofi“.

Ceeace mi s'a părut mai interesant, e forma sub care sunt apucaţi la mână de proprietarii cărămizilor, ei fiind nevoiţi să se îndatoreze de cu iarnă pe la oameni prin sat. In schimb le face cărămidă (dacă e cazul). In general se poate spune, că „se împrumută iarna şi lucră vara“. Preţul se înţelege că e altul iarna şi deci cu atât mai avantajos pentru proprietar, cu cât ei sunt mai

strâmtoraţi în timpul iernii. Se plăteşte de multe ori şi în natură. In cazul din urmă „bucatele" vor intra în socoteala cărămizilor. Mi s'a părut că cei mai în mizerie dintre Ţigani sunt aceşti cărămidari...

Un Ţigan (Iacob Samoilă), din Făgăraş, în uliţa Becleanului, face cărămidă învăţătorului din Vad. Preţul e 200 lei, o pâine şi 4 „cofe" de făină la mia de cărămizi.

Focul pentru ars cărămida îl dă omul. Paie pentru învelit cărămida, la fel. Cei mai harnici cărămidari ajung de fac şi 1000 cărămizi pe zi. „Numai când plouă e mai rău". Lucrul merge greu atunci. Sunt anumite locuri bune pentru făcut cărămidă. Pentru cei din satul Lisa, „în Grauri" se găseşte pământ foarte bun Aci se face cărămidă de 10 ani. Găsesc apoi alte 4 bordee de cărămidari în Lisa, la „Piscu Bochi".

In Sâmbăta de Jos, de exemplu, locul unde se face cărămidă, e pe „Dealul cel mare", la hotarul cu Sâmbăta de Sus, unde lucrează în zi de vară la cărămizi, 13 familii de Ţigani, veniţi din mai multe părţi : Rucăr, Sâmbăta, Ucea de Jos, Drăguş — toţi strânşi aici, unde au „căpătat" de lucru. Lucrează pe familii, cu schimbul : o zi merge o familie la alta şi lucrează, iar în cealaltă zi îi întoarce ziua de lucru. Astfel se obţine mai mult spor, atât la *făcut* cât şi la *tăiat*. Făcut, scos, ridicat şi pus în cuptor. Prelucrarea materialului până ce cărămida e gata, trece prin mai multe faze : mai întâi se sapă pământul, care, amestecându-se cu apă, e luat de 4 ori la sapă. Amestecul e cărat cu roaba la masa unde i se dă forma. Se aşează jos pe uscat, rând pe rând, una lângă alta, formând laolaltă o „arie", iar după ce se usucă fac din ele un „banchet" — 1000 de bucăţi banchetul.

Arderea cărămizilor se face la cuptor, cu care prilej trebuesc oameni mai mulţi şi mai tari. Patru din cei mai tari sunt ţinuţi numai ca să aşeze. Ultima fază e atunci când se dă foc cuptorului care trebue împrospătat cu lemne dintre cele mai grele şi prin urmare mai anevoie de introdus în foc.

In două zile cu căldură, cărămida se usucă. Dacă nu-i ajută timpul şi plouă, cărămida stă cu săptămânile întinsă. Intr'o asemenea alternativă pe bună dreptate, *„ploicic-aduce cîştig din pung-afară"*. Iată două contraste ce angajează atitudini deosebite : ţăranii doresc în lunile secetoase de vară, ploaie, pe când cărămidarii doresc căldură şi cât mai multă secetă. Nu în zadar pe-

urma acestui desacord, se naşte credinţa, după care, cărămidarii ar deţine secretul regimului ploios, cu un cuvânt, că ei ar lega „ploile“...

In anul 1919 îmi spune un cărămidar — din Şinca Nouă — că a fost o secetă mare. Au început oamenii să se puie pe gânduri şi într'un târziu s'au pomenit cu ţăranii : „or venit oamenii. Eu lucram acolo-n jos, în capul satului — au venit şi-au furat formele şi cărămida şi a băgat-o în vale : să *plouă*. (Nu plouase vo şase săptămîni)“ [8]).

Se zice că ar pune cărămidarul — pentru acelaş scop — o cărămidă să ardă. Se mai spune că tot ei prind o broască şi o ard în foc, cu cărămidă cu tot şi în felul acesta ar lega sau ar încuia ei ploile. Noi n'aveam intenţia să ne extindem. Intre alte meserii, cărămida o fac Ţiganii de sat (şi parte din Băeşi, prin Ardeal) — toţi aceştia devin în timpul iernii disponibili şi îngroaşă braţele de muncă devenite libere. Sunt predispuşi deci şomajului.

Cercetările de acest fel pretind o lumină deplină asupra grupului etnic ţigănesc. In prealabil o serie de cercetări în legătură cu mediul rural, independent de oraş, pentru care trebuie să avem o evidenţă aparte. De ex. la ocupaţii, cele două medii se pretind deosebit studiate. Meseriile vor precumpăni în mediul urban ; aceasta o arată oraşul Făgăraş, unde posibilitatea de a învăţa o meserie e mai mare. Cererea la fel. Se vor împuţina zilerii, vor creşte muzicanţii care vor lua locul fierarilor de pe la sate (ca număr). Apoi meseriile se vor înmulţi, adăugându-se la cele restrânse ale mediului rural zidarii, lucrătorii în fabrică, lăcătuşi-mecanici, frizeri, croitori etc. Ceeace trebue remarcat, e faptul că Ţiganii în afară de muzică, ce răspunde unui simţimânt înăscut a lor, nu îmbrăţişează meserii, unde concurenţa e mare : lăcătuşi, mecanici, frizeri, croitori, care meserii deşi mai uşoare şi mai acceptabile, sunt mai căutate de celelalte neamuri, lor rezervându-li-se cele mai puţin atrăgătoare : zidărie, fierărie, afară de pantofărie, care în mediul urban, pentru ei, e o cucerire şi un indiciu de adaptare sub această formă la mediul orăşenesc. Scad fierarii în schimb, ceeace dovedeşte că aici cererea e cu totul redusă.

Abstragând pe cele arătate mai sus, se impun, cred, şi alte observaţiuni : cei mai mulţi dintre pantofarii ţigani din Făgăraş

8) Inf. Otves Nicolae, 68 ani. Şinca Nouă. Tara Oltului.

lucrează mai ales pentru ţărani. „Noi cu ţăranii trăim". Sunt în conflict deci cu fabrica ce îndestulează restul pieţii precum şi celelalte debuşee. In zile de târg la Făgăraş, ei scot în vânzare încălţămintea lucrată anume pentru ţărănime. Şi precum Ţiganii pantofari-cismari sunt în conflict cu fabrica, între muzicanţi stăruie deasemenea un conflict, pe motivul că muzicanţii *străini* veniţi din Timişoara sau Mediaş sunt angajaţi cu jazzuri la „Wolf", „Trocadero" şi „Mexico", făcându-le lor nu numai concurenţă, dar, înlăturându-i din serviciu. Se plâng deci, că cei străini câştigă câte 400 lei pe noapte. „Noi sîntem săraci, n'avem acordeoane, saxofon, pian". (Aceştia având vioară şi cobză, la ţară nu-i chiamă, fiind prea scumpi. Se duc însă şi la ţară, pe la nunţi, contrar afirmaţiilor de mai sus). Pe de o parte ; pe de alta, patronii sunt impuşi să plătească darea dublă — pentru deschidere — în timpul nopţii. De aici nu vor să mai angajeze nici ei muzicanţi.

Aceasta-i situaţia la oraş. In mediul rural ca importanţă numerică avem paznici de porci, ciurdari sau „păstori" cum li se mai spune (în Ţara Oltului). Păstori nu de oi, ci de porci. Ţiganii niciodată n'au îndrăgit meseria ciobănitului. Comuna neavând alţi paznici dintre Români pentru ingrata meserie de porcar, angajează un Ţigan, care în Ţara Oltului se dă ca un lucru destul de cunoscut. In alte părţi aceştia sunt servitori. Nu e decât acelaş serviciu. Şi într'un caz şi în altul, ei primesc simbrie în bani sau natură. Vasile Tincu din Hârseni, ciurdar, primeşte 7 „cofe" de vită : secară şi cucuruz. O cofă are un kilogram şi jumătate [9]). Câte o pâine la două vite şi o „pişcătură" de slănină în fiecare zi. Ni se spune că „lumea e lipsită şi n'are bani". Din „bucatele" primite vând şi fac bani. Un ciurdar are în pază în felul acesta, până la 300 capete de vite. El plăteşte pentru a-i fi de ajutor o „slugă" cu 4.000 lei. Acesta de exemplu a angajat un „băieţaş" din Breaza (copil de băieş).

Sistemul de mai sus este lăţit în tot Ardealul. Cei din Sâmbăta de Jos se plâng că i-au pus „cu putere", negăsindu-se alţi porcari. Primesc în schimb 5 „copuri" (6 kilograme) de porumb şi grâu de porc ; la 4 porci o ½ kgr. de slănină. La secerat i se

9) Intr'o „măsură" sunt 14 „cofe". O cofă e egală cu 1 kg. „Să ghine o măsură şi patru cofe pă două ghite". Părerile diferă referitor la „cofă" ca unitate de măsură după cum reiese şi din informaţiile date de Neculae Albu din Râuşor.

mai dă un snop de grâu de fiecare familie, iar toamna are iarăşi — de fiecare — familie o „corfă" de porumb. Sunt 4 cu toţi de păzesc. „Ăl prost cu porcii o crescut. Mumă-sa bătrână e cea care adună bucate de prin sat". Şi pentrucă-i o ruşine a paşte vitele (în special porcii) vor fi chemaţi Ţiganii sau dintre Romîni, cei mai săraci...

Neculae Albu din Râuşor, e plătit la fel : cu „bucate". „Nouă cofe de ghită şi laptele de două ori de ghită. O cofă de cucuruz de gazdă la toamnă — un snop de grâu de fiecare curte şi colacii la Crăciun, la Paşti şi Rusalii".

Vor primi în afară de cele enumerate mai sus şi cânepă, o mănuşe de fiecare „gazdă". Nu mă pot opri îndestul asupra acestui fel de schimb în natură, întrucât din punct de vedere etnografic el ne interesează la maximum. Sistemul aparţine unei faze patriarhale de viaţă şi e de mirare că se mai păstrează şi în zilele noastre sub o formă aşa de evidentă ca în Transilvania... Unei astfel de îndeletniciri, chiar şi sporadic, sau într'o măsură redusă, nu răspund, dintre Ţigani, decât cei de sat şi băieşii — de unde rezultă că Ţiganii de cort nu intră în aceleaşi legături economice ca cele două categorii de Ţigani arătate, rămânând să practice altfel de ocupaţii şi să se preteze altor forme de schimb, mai mult sau mai puţin aceleaşi.

*

Dintre provinciile în care numărul Ţiganilor muzicanţi precumpăneşte, avem Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Moldova. Aci se cântă diferit în comparaţie cu Transilvania. In părţile de peste munţi, Lăutarii (în cea mai mare parte) sunt tot Ţigani, dar ei se mulţumesc să execute instrumental la cerere fără să cânte din gură. Interpretarea sentimentelor populare e făcută astfel, cu totul diferit. A cânta şi din gură înseamnă a intra şi mai adânc în „inima" celui care aşteaptă să i se cânte, a-i fi stăpân pe suflet în orele de petrecere, pe câtă vreme executarea cântecului numai din scripcă nu dă pe deplin această posibilitate.

Iată că şi sub acest raport, putem dovedi, că în celelalte regiuni ale ţării, Ţiganul are un câmp de manifestare ceva mai larg şi mai profund decât în părţile de peste munţi. E o altă „arătare". Pentru un ardelean, intervenţia vocală a lăutarului în cântecele noastre, provoacă mirare şi ilaritate. Altfel se întâmplă în restul ţării. Din timpuri trecute, de pe la curţi domneşti, se întâlneşte

rolul primordial în muzică al Țiganilor la noi, iar faptul că au luat pe seama lor nu numai muzica instrumentală ci și pe cea vocală, a făcut ca ei să fie până la un punct depozitarii literaturii noastre populare lirice și epice, colportorii baladelor cerute de ospețe. *Alfred Poissonier*, în „Notice historique sur les Tsiganes ou esclaves Zingares de Moldavie et de Valachie", compară pe acești cântăreți țigani de la noi, cu trubadurii din evul mediu... la Francezi. După D-l *Potra* capitala țării în 1939 ar avea 30.000 Țigani, dintre aceștia, o „treime" o formează lăutarii [10]).

Ei au făcut din această îndeletnicire nobilă [11]) o profesiune în adevăratul înțeles al cuvântului. Introducerea lor în muzica românească de la sate cu atâta succes, a făcut loc unei prejudecăți populare : că numai Țiganii cântă pentru alții. E o atitudine de slugă, a amuza pe alții cu cântecele tale... Iată până unde au ajuns Țiganii în profesiunea lor muzicală.

La numărul muzicanților din satele și orașele din vechiul regat, răspunde numărul ceva mai restrâns al Țiganilor muzicanți în mediul rural din Ardeal.

Acest ferment puternic de frământare, de menținere și de amplificare a patrimoniului nostru muzical, popular, a scos la iveală nume ilustre de Țigani „lăutari", ca cel de *Barbu Lăutaru* devenit prototipul lor și pentru care bardul de la Mircești avea atâta prețuire în sentimentalitatea sa poetică. Autorii [12]) dau ca și pentru cei din Ungaria [13]), nume : Balan, Ionică, Dumitrache, Anastase Muscalagiu ; în timpul mai nou : Ciolac, Grigoraș Dinicu, etc.

S'ar putea stărui mult. Volume întregi s'ar putea scrie — ele ar și putea fi scrise, fiindcă ar însemna un examen al propriului nostru suflet. Noi n'avem decât să evidențiem, în lucrarea noastră, o parte a caracterului țigănesc. Precum și legătura ce o au cu poporul român prin muzică.

E cunoscut de toată lumea că simțul pentru muzică li e general și originar, ca și hoția. El face parte din caracterul lor.

10) G. *Potra*. Contribuții p. 122.
11) „Les Tsiganes, avant tout, sont nés musiciens. *En possession de cette seule qualité, ils auraient le droit de prétendre a une origine plus noble que celle qu'on leur attribue généralement..*" *Popp Șerboianu*. Op. cit. p. 63.
12) Amănunte, v. G. Potra. Op. cit. p.
13) Bibary, Racz, Danko (1853—1902) Radics, Balogh etc.

Aptitudinea lor pentru muzică, este caracteristică şi la popoarele indiene înrudite. Spre ex. Kafirii [14]). Ei sunt muzicanţi înăscuţi [15]). Prin muzică se introduc la curţi, pătrund în societatea înaltă — cunosc poftele şi slăbiciunile anumitor potentaţi şi într'un anumit fel, nu se poate spune că nu cunosc vârful piramidei sociale.. Nu sunt ei aceia care au ajuns căpitani în armată, la muzică ? De ce să ne mai mire atunci, că de aici au intrat în societatea românească [16]) ? O parte din comisarii de poliţie în Bucureşti, sunt vădit, Ţigani. Dar, o parte dintre autorii ce s'au ocupat cu Ţiganii, văd în muzicanţi un soi aparte: cei mai civilizaţi dintre Ţigani. Dintre aceştia, cu timpul va fi pătruns în societatea românescă, un număr destul de apreciabil.

Dansul fiind legat organic de simţul muzical, e stăpânit în egală măsură de Ţigani. Ei şi sunt conştienţi de superioritatea lor în dans, când spun :

„Unde joacă un Ţigan,
par'că joacă-un căpitan ;
unde joacă un rumîn
par'că joac-un car de fîn“ ..

Ei fac uz în timpul execuţiei dansului, de fel de fel de *„jonglerii“* ce derutează pe profan. Numitele „jonglerii“, constau dintr'o „fineţe“, în felul cum împart ei timpul ; o bătaie şi o pauză—trecând peste tactul comun al dansurilor noastre naţionale, prezentând ceva specific ţigănesc, prin bătăile lor de „contratimp“ în paşii noştri simpli de horă. O altă caracteristică a Ţiganilor în dans, e că ei joacă de unul singur, având o mai mare libertate, pe când ai noştri din contră : înclină spre dansul strâns. Dansurile lor [17]), astfel executate, mai reproduc în afară de ritmul de bătaie al ciocanului şi nicovalei, anumite gesturi obscene, ca urmare a stării şi a firei lor ca popor.

Multă vreme, societatea noastră înaltă a fost legănată în visurile ei de acordul melodic al cântărilor lăutarilor noştri. In seco-

---

14) *Dr. B. Schultz.* Erbkunde, Rassen-kunde, Rassenpflege. München 1934. p. 81.

15) *Pop Şerboianu.* Op. cit. p. 63.

16) „Beaucoup de musiciens tsiganes ont épousé des Roumains“, v. Pop Şerboianu, op. cit. p. 66.

17) Mai cunoscute : *„Ca la uşa cortului“*, *„Oropnia“* (brâul ţigănesc), *„Tanan“-aua.* Prin Ţara Oltului. *„Halaripu“*.

lele din urmă, o altă muzică a luat locul romanţelor în saloane; muzica de salon devenind europeană, ei au rămas totuşi în mediul urban şi rural, interpreţii muzicii noastre populare. Urmează de aici, că Ţiganii, vrând-nevrând, au contribuit pe de o parte la păstrarea şi difuzarea cântecelor noastre, iar pe de alta, la amplificarea lor — după unii în sens rău după alţii în sens bun. Este o altă problemă în care noi nu intrăm. Se prea poate ca specificul nostru naţional să fi suferit de pe urma intervenţiei Ţiganilor în muzica noastră populară. Dacă aceasta ar fi adevărat, atunci, pericolul ar fi dublu: pe de o parte am avea amestecul de sânge (deformarea caracterului nostru rasial) pe de alta, pervertirea producţiunilor noastre populare (deformarea sentimentelor celor mai sublime ce nutrim faţă de lume).

E, cred, apoi, momentul să evidenţiem şi o altă latură a problemei ce ridicăm şi anume, numitul proces de decădere a bunurilor de cultură populară dintr'un strat de cultură mai înaltă, într'unul inferior unde îşi află refugiul. Clasa socială superioară de la o vreme, părăseşte pe seama altei clase inferioare, o serie întreagă de bunuri ce i-au servit până atunci drept ce au avut ei mai bun, iar acum se despart de ele sub presiunea inovatoare. Astfel, să luăm baladele populare: ele au pierit, abia de le mai găsim pe la bătrâni. Lăutarii însă le mai păstrează. Sau să luăm portul popular. Portul nostru popular vechiu, în multe regiuni a dispărut, abia dacă se mai poartă pe ici pe colea de către Ţigănci [18]). Pentru ele, e o noutate ceeace pentru alţii mai înstăriţi, acum, nu mai corespunde gustului timpului. Din acest punct de vedere, ţigănimea se arată ca o clasă socială păstrătoare a anumitor bunuri de cultură populară. Să mergem mai departe. Să luăm datinele. Multe din ele, în zilele noastre, din cauză că sunt căzute în uitare şi prin urmare „ridicule", nu mai îndrăsnesc decât Ţiganii să înfrunte rdicolul, executându-le aşa cum se practicau în trecut. Numele lor sunt: ţurca (capra); vasilca, paparuda etc. Ceeace îi atrage pe aceştia la îndeplinirea unor atari obiceiuri ce nu se mai practică decât rar, e şi faptul că aşteaptă să fie plătiţi.

18) *Szatmary*, ne-a lăsat o preţioasă pictură în care e înfăţişat un ţigan orb cântând, al cărui asin e purtat dintr'un sat în altul de o ţigancă al cărui port (iie şi catrinţă) arată cum a fost portul românesc în Câmpia Transilvaniei înainte de a fi dispărut complet... Ţiganii îndeplinesc sub multe raporturi, această „funcţiune" de conservare a unor bunuri de cultură ce au căzut în desuetudine.

E şi din cauză că atrage după sine un oarecare câştig. Dar nu e mai puţin adevărat că ei răspund acestei chemări. Iată-i deci prezenţi şi în faţa acestui proces de „Gesunkeneskulturgut". Rolul lor deci, nu e dintre cele de ne luat în seamă. Am spus că s'ar putea scrie volume şi cred că nu vor înceta să fie scrise, fiind de o deosebită valoare pentru morfologia culturii noastre populare, şi prin urmare a specificului nostru etnic şi a stării lui prezente, între atâtea influenţe şi contacte.

3. Trecem acum la o îndeletnicire comună, atât Ţiganilor de sat, cât mai ales Rudarilor, asupra cărora vom stărui în cele ce urmează.

Vorbind de „ocupaţiuni" şi ţinând seama de fiecare categorie de Ţigani în parte, cred că e bine să rămânem la un fel de ocupaţie ce ţine prin excelenţă de *economia primitivă*. Ea se practică atât de Ţiganii de sat cât şi de către cei de pădure (Rudari) şi alături de schimbul în natură („Naturalwirtschaft") caracteristic popoarelor primitive, constitue o a doua caracteristică a economiei primitive. E vorba de colectarea fructelor, ce oferă natura — liber, omului primitiv. Pentrucă, întocmai ca primitivii din ţările extra-europene, Ţiganii ajung de practică colectarea fructelor şi a bureţilor de prin pădure, pe o scară întinsă, din care îşi trag un adevărat izvor de câştig. Ei nu se mulţumesc să le consume în familie, ci le culeg spre a le vinde la târg. Murele, smeura afinele şi bureţii, sunt articolele cele mai căutate. Alune, nuci... Culesul se practică mai mult de către Ţigănci. Nemţii folosesc pentru acest gen de economie, colectarea fructelor, practicat de popoarele primitive, termenul de „Sammelwirtschaft". La noi, unde avem şi noi populaţiile noastre „primitive", reprezentate prin diferitele soiuri de Ţigani, colectarea fructelor e o specialitate — am putea spune „monopol". Vorbesc de cele două categorii de Ţigani, amintite, fără ca să constitue unica lor sursă de venit. Ca ocupaţiune anexă şi periodică ei găsesc un prilej fericit pentru a alerga, ori de câte ori se prezintă ocazia, spre acest isvor de venit. Vara, toamna, pă unde e tăietură" (pădurea pusă'n tăere) adună la smeură, mere, afine, etc.

Cine trece toamna sau mai cu seamă vara pe şoseaua ce duce dela Pietroşiţa — Sinaia, nu poate să nu i se pară curios exodul Ţiganilor în căutarea de fragi, smeură ori mure. După ce le cu-

leg, urmează desfacerea prin sate. Aci au un alt debuşeu important, Sinaia, unde le duc şi le vând. Vizitatorii sunt buni amatori şi au bani, iar Ţiganilor li se oferă un prilej rar pentru colectarea fructelor de pădure, în stil mare.

Tendinţa de a colecta fructe, şi tot ceeace oferă natura : flori, alune, nuci, etc. — în afară de Corturari — (nomazi) — e generală între Ţigani. Se întâlneşte pretutindeni. In Şanţ (Năsăud) aflăm că „femeile mai câştigă şi din vânzarea smeurei". D-l Boia [19]) ne spune că a întâlnit în acest sat culegând şi vânzând smeură şi un bărbat cu numele Silvian Onu, socotit ca cel mai nevoiaş Ţigan din sat. Colectarea fructelor de pădure de către Ţigani, cum spun, este o practică generală. E aici o trăsătură caracteristică populaţiilor înapoiate (Naturvölker) şi Ţiganii în mediul nostru de viaţă sunt reprezentanţii acestei lumi. Exploatează pădurea şi câmpul : tot felul de fructe şi plante ; urzici, hamei (plantă agăţătoare ce se suie — „tînără e bună") ; fragi, ies cu ele la drum, la maşini şi vând, smeură, mure şi tot felul de bureţi.

La un târg de ţară, în Avrig, găsesc pe Gh. Scurtu şi Saveta Hunuzău, din Ucea de Jos, cu trei târne pline de bureţi : o târnă de bureţi „albi" pe care cere 40 de lei ; una de bureţi galbeni pe care cere 60 de lei şi una mai mică pe care cere 15 lei.

Cei de pe la Făgăraş (Ţara Oltului), merg pentru desfacere, până le duc la Braşov şi Sibiu, nu numai la Făgăraş. De fapt ei desfac marfa prin sat, pe la târguri mai apropiate şi chiar pe la oraşe mai îndepărtate. Se înţelege că în cel din urmă caz, dispun de o cantitate mai mare de fructe colectate din pădure. In Sebeş-Copăcel, când am ajuns între „băeşi", Veta Rudar şi cu încă trei fete erau plecate la pădure dis-de-dimineaţă cu trei coşuri. Au adus fiecare câte două „litre", a 12 lei litrul. Ei se justifică astfel : *„Rumînu n'are timp să să ducă"*. De fapt, se poate spune că Românul are ceva mai bun de făcut.

Suntem într'o altă comună din Ţara Oltului, în Veneţia de Sus (la 6 Iunie 1939). Din pădure vin, dela bureţi, Adam Rabeca şi Ileana soţia sa ; vin cu bureţi „de lemn". Omul său a cules 2 „corfe" (târne). La 5 dimineaţa au plecat. La 4 după amiază au sosit uzi, şi imediat au plecat prin sat spre desfacere. In schimbul unei strachini de bureţi (castron plin), primeşte 12 lei, sau o „cofă" (1½ kgr.) de făină „şi v'o ţîr dă slănină". In total 12 cas-

19) Op. cit. p. 357.

troane a 10 lei fac 120 lei, sau un echivalent în natură. Este exact venitul pe o zi la lucru de om. La desfacere adesea merg femeile: „ce știe bărbatu cu leguma ?" îmi răspunde una dintre țigănci... Merg astfel în comunele învecinate, „p-o țîr dă foină ; p-o țîr dă slănină. Cinci lei „sfîrtaru" (o cănuță) ; 3 „sfîrtare" fac 1 kgr. Intr'un coș sunt 3 kgr. ; deci 3×5 = 15×3=45 lei — până la ora 16, de om. Cazul de mai sus a fost luat dintre Rudari. El se exprimă în aceeași termeni și atunci când e vorba de Țiganii de sat .

Alături de smeură, mure, afine, fragi, este de așteptat ca bureții să ofere pentru Țigani un prețios articol de „Sammelnwirtschaft". Pretutindeni ghebele sunt strânse și conservate de ei peste iarnă. Următoarele specii de bureți au căutare pentru cei din Țara Oltului: „*Mitărci;* mitarca grasă de codru, *Flocoșel:* se usucă și-i fac iarna cu „zamă de moare" și „tocană" (friptă'n unsoare cu slănină și ceapă). *Bureți albi :* se fac numai vara, pe la „Sumpietru", în tigae cu usturoi. *Ciuciuleț* : se fac pe lemne. Sunt buni băgați în oțăt cu ardei. Sunt scumpi. „Mănînci iarna cu lapte acru, cu oțăt". „*Mitărci albe de iarnă :* se fac pe „pajiște" de băligar. Nu stau pe iarnă. „Ie albă ca rufa". *Bureți usturoși :* „îs mai buni ăia mai tineri. Tocană cu unsoare și îi bag-acolo... Sare și o țîr de ceapă și gata" [20]...

In alte localități ale aceleași regiuni mai e amintită „*ciuperca de graciie*" și „*bureții negri*", cari se fac pe „butuci de lemn de un an-doi, tăiați".

Distanța dela ei până la pădure se exprimă astfel : „un ceas merg la pădure ; un ceas stau și un ceas vin înapoi". Ana Solomon, dela care primesc aceste informații, a câștigat pe ziua de 3 Iulie 1939, 45 lei pe bureți. Bărbatul ei lucrează la zid cu 30—40 lei pe zi („cu mâncarea omului").

Iată în ce chip prin colectarea fructelor și bureților economia celor două categorii de Țigani, amintite, devine și caracteristică, dar se și complectează de minune, în felul arătat mai sus.

Gheorghe Homagi, a fost azi la „Arsuri" (Arpașul de Jos, județul Făgăraș). De acolo a venit cu bureți, cam 3½ kgr., din cei albi. El a dat și lui Homagi Ilie fratele său — restul l-a oprit. (Cu orice ocazie, în felul arătat, ei se ajută).

20) Informează Ana Solomon. Șinca Nouă :Țara Oltului. Băeșiță.

Economia prin colectare nu e o ocupaţie principală a Ţiganilor : ea este secundară şi temporară, dar nu mai puţin caracteristică aducând, ca în atâtea alte aspecte din viaţa lor, o notă plină de interes, în comparaţie cu economia modernă a zilelor noastre. Nu e fără explicaţie faptul că florăresele din Bucureşti, care sunt Ţigănci, prin aceeaşi inclinaţie faţă de ceeace oferă natura, sunt îndrumate instinctiv în plină Capitală, la comerţul cu flori. Vrem să spunem că şi aici trecerea se face pe nesimţite, dar necontenit prin mijlocirea aceluiaşi principiu : cât mai aproape de ordinea naturală, faţă de care Ţiganii se simt legaţi prin stadiul lor de evoluţie, ca popor primitiv.

4. Unitatea de breaslă a Rudarilor e asigurată însă prin preponderenţa prelucrării lemnului verde. Deşi etimologic cuvântul trimite la lucrul de metal [21]), suntem nevoiţi să acceptăm : sau că termenul este împrumutat dela Rudarii—aurari, sau că într'un timp necunoscut nouă, Rudarii de astăzi să fi executat ei înşuşi această activitate, în legătură cu extragerea metalului scump, fie din râuri prin spălare, fie deadreptul din ocne.

Fapt este că Rudarii de astăzi lucrează exclusiv lemnul şi îşi păstrează doar numele de „Rudari". Termenul corespunzător pentru Rudari în Ardeal e „Băeş" — adică, o altă formă a aceluiaş înţeles, dat cuvântuui care circulă în Oltenia şi Muntenia. E însă destul de semnificativ că în Moldova şi Basarabia se întrebuinţează un termen mai adecuat, acela de „Lingurari". Nu găsesc momentul potrivit să lungesc discuţia pe. această temă. Alături de numirile Rudar(i), Băeş(i), Lingurar(i), în Ardeal mai circulă şi altă numire, dar cu o arie mult mai restrânsă, pentru cei ce fac coşuri, târne. Ei se numesc „corfari", dela cuvântul corfă.

Materialul de lucru, *lemnul*, a condiţionat într'un grad superlativ, nu numai *aşezarea*, sau mai bine zis *situarea* locuinţelor rudăreşti, de cele mai multe ori pe lângă văi împădurite, dar şi caracterul lor ponderat, sub-estimat. A constrâns apoi gruparea la o izolare forţată de împrejurări, dar nu mai puţin rămasă într'un cadru natural de o expresivitate neîntâlnită. Aceasta contribue la unitatea grupării, mai cu seamă în cadrul de manifestare economică, mai mult decât orice, fiindcă în izolare vrută şi nevrută, au

21) Termenul vine dela slav. роȣда, металлоȣ (v. Miklosich. Lexicon-paleoslovenico-graeco-latinum s. v.).

fost legați de lemn, legați de pădure ; din care cauză li se mai poate spune și *„Țigani de pădure“.*

Distribuția lor în Muscel, în Ardeal și în Ungaria, în Bosnia, are însemnătatea ce o dăm noi unei dispoziții de locuire ce coincide cu zonele împădurite. Acolo unde pădurea încetează sau se împuținează, se micșorează și numărul lor. Vorbesc de aria de locuire a Rudarilor al cărui centru este țara noastră. Exemplu pentru zone slab locuite, avem Câmpia Transilvaniei, Pusta Maghiară și, cred, Șesul Bărăganului.

Intr'adevăr, în împrejurări optime, având lemnul verde, la îndemână și piața de desfacere — ei se dedau cu succes acestei activități. Vreau să spun că prelucrarea lemnului „moale“ în unelte de utilitate casnică, este ocupația prin excelență a Rudarilor. In afară de această ocupație ei se mai dedau — pentru a-și completa economia — și la alte ocupații mai mici, observându-se până la un punct, o adevărată diferențiere a muncii, care denotă nici mai mult nici mai puțin, decât o adaptare a lor la împrejurări din ce în ce mai grele pentru viața de Rudari propriu ziși. Ei se vor mai deda la negustorie în sens restrâns, „grecit" ; la agricultură, paznici de vite etc. Vom desvolta deci pe rând fiecare ramură de activitate în parte. Deocamdată ne oprim la procurarea materialului de lucru.

Situația e rezumată în puține cuvinte de către un informator al meu din Porumbacul de Sus (Țara Oltului) : „loc al lor (propriu) nu au ; cu „arîndă" nu le dă mâna să ia. In parte nu pui, că nu dă. Noi cu ce să-l lucrăm ? Să plătim bani să-l lucrăm ? Dacă n'avem vite“... Așa se situează Rudarii de pretutindeni când e vorba de agricultură. In schimb sunt dibaci în transformarea lemnului verde în : coveți, linguri, fuse, troane, târne (corfe), roabe, vătale, grape, copărâi de coasă, „coștee d-alea de pui și coștee d'alea de pus în nas la bivoli, să nu poată să mînce cucuruz" ; coade de furci, greble, juguri, leagăne de copii, mături, melițe de melițat cânepa etc. Mi se spune în secret că cei din Veneția de Sus fac și doage—în pădure—și le duc în Făgăraș, clandestin, unde le vând. Pentru $\frac{1}{2}$ kgr. de rachiu, *„pădurarru se face că nu vede“.* La fel la Perșani, Băeșii (mi se spune în taină) merg clandestin și taie stejar din pădure ; fac spițe de roate din acăți și le bagă în sac — „dîn pădure — și le duce la Făgăraș de le vinde". Infășură fagul sau stejarul bine, să nu sune fărăstrăul până-l taie și pentru

motivul pe care-l vom aminti, ei se dedau şi la această practică (destul de rar). Noi o amintim în legătură cu problema obţinerii lemnului de lucru.

Pentru aceasta încearcă mai multe soluţii : mituirea, inducerea în eroare, furtul direct. Faptul însă că mi se spune că „pădurari-s ca cîinii", înseamnează că o problemă acută pentru ei, e obţinerea materialului de lucru. Intrucât, întrebuinţând mijloace ilegale, ei se expun, fie ca pădurarul să le sechestreze lemnele, fie ca să-i dea în judecată. Folosesc plop, mesteacăn, alun ; lemn „moale" cu un cuvânt. Folosesc bradul, fagul. Alunul deşi nu-l foloseşte nimeni, e la fel, oprit ca şi celelalte esenţe lemnoase.

Cu aceasta recunoaştem că se ridică o problemă destul de gravă pentru ei : procurarea lemnului. Situaţia lor nu s'a ameliorat cu desăvârşire din moment ce s'au aşezat în apropiere de pădure. Aceste păduri sunt supraveghiate în deaproape de către pădurari. Din această pricină între pădurari şi Rudari e natural să existe un conflict surd. Avém însă două categorii de lemn. Lemn ce se poate procura fără prea multă greutate, ca spre exemplu alunul şi mesteacănul trebuincios la coşuri şi mături şi lemnul greu, ca stejarul, plopul, fagul.

Maria Dorotei din Sebeşul de Jos — Ţara Oltului, de 13 ani, la venirea mea în sat, e dusă după aluni, de dimineaţă, cu cuţitul. Ea aduce o „beldă" (crosnie — sarcină) din 30 de bucăţi alun, pentru „telteao" — coşuri. E un caz, când, dela loc la loc, li se dă voie să-şi procure lemnul fără să-l cumpere. Lemn de coşuri, lemn de mături ; vârfuri de mesteceni. Avem aşezări întregi de Rudari care din punctul de vedere al profesiunii lor specifice, sunt în declin. Ei nu mai lucrează decât lucru uşor, ca mături, coşuri. In deosebi lucru de femei. Poate că şi din cauza lipsei de material lemnos potrivit.

Iată în ceeace priveşte procurarea lemnului care este situaţia. Lemnul se procură cu atât mai uşor, cu cât e mai lesne de ridicat. In genere, dacă e dus cu „umărul", atunci nu e plătit ; dacă e dus cu căruţa cu cai ori cu boi, din contră, înseamnează că este material lemnos „greu" şi de mai mare însemnătate. Pe acesta, cei din Ţara Oltului îl obţin cu formă („ţidulă"). Se spune curent, că materialul „uşor" de unde se ia, nu se cunoaşte.

Ar mai rezulta de aici că sunt obişnuiţi cu transportul în spate al lemnelor. Sunt, cum se spune, învăţaţi cu „cîrca" ; să transporte

în „cîrcă", sau la spinare. „Noi tot cu umăru ne hrănim, ca vita cînd o pui la jug" [22]).

Intr'unul din satele din Ţara Oltului am întâlnit un bătrân de peste 60 de ani tocmai, când venea dela pădure, cu o legătură grea de coade de furci : lemn verde. Dela pădure şi până la el acasă e o distanţă de 2 km. Am căutat deci să ridic şi eu legătura de lemne (pusă jos). Cu toate sforţările mele de a ridica legătura de lemne n'am putut. Ceeace denotă că ei sunt exercitaţi în astfel de ocazii printr'un îndelungat efort [23]).

Lemnul principal — „greu", sau lemnul „mare" cum îi mai spun ei, — din care fac obiecte mai importante, este obţinut cu formă : în unele locuri, prin Ţara Oltului, 20 lei carul, dela comună. Fireşte, cumpăratul lemnului trebuincios, e pentru ei o problemă. Judecata naturală şi obiectivă îşi face loc astfel : dacă ţăranii noştri, agricultori, au fost împroprietăriţi cu pământul absolut trebuincios traiului lor, Rudarii dacă n'au fost împroprietăriţi (în mare parte), apoi cel puţin, drept la lemn de lucru să li se fi dat ; aceasta de altfel o cer ei pe toate drumurile şi formează o doleanţă leit-motiv al pretenţiilor rudăreşti. Cade pădurea pe ei, n'au însă voie să ia lemn de lucru. Cei din Avrig, deoarece fac troane, grăpi, roabe etc. — lucruri mai importante, obţin lemnul verde contra cost, măsurat la „cubic" ; 30 de lei m. c. de lemn (în 1939). Deosebirea între obţinerea lemnului uşor şi greu e astfel evidentă. Cel încărcat în căruţă, se plăteşte. Ei spun că-l iau cu „ţîtulă", numai cel pe care-l iau cu „umăru" nu-l plătesc. Bine înţeles că lemnul dus cu spatele nu poate fi lemn gros, trebuincios în alte industrii, ci lemn subţire, neîntrebuinţabil.

De vorbă cu pădurarul din Sebeş Copăcel—Ţara Oltului : „Fag mai gros ia dela comună. Il tocmeşte din picioare : 200 de lei. Cam gratuit ; cu sarcina... nu prea i-a oprit. Dintr'o tufă de alun abia dacă scoate ceva ca să poată lucra. Nu se cunoaşte. La mături

22) Informează Maria Măruntelu, 24 ani. Nu ştie carte, din satul Netot — Ţara Oltului.

23) De necrezut, fiindcă, Ţiganului de rând (adevărat) îi repugnă transportul în spate. Iată o mărturie : „Der Zigeuner ist nicht gewöhnt, ausser der lebendigen Kinder und der toten Handwerkszeuglast schwere Lasten zu tragen. *Abgesehen von den Löffelschitzern und Muldenmachern, die, je auch in anderer Hinsicht kein' Zigeunergepräge haben*, habe ich keinen Zigeuner gesehen, der Säcke oder andere schwere Dinge auf der Schulter oder auf dem Rücken geschleppt hätte". (v. Dr. M. Block, op. cit. p. 91).

taie de pîn mesteceni... și femeili. Ii mai atîrnă, îi mai apleacă și îi rupe cu mâna, smicelili, din care fac mături".

Alții pretind că lemn „moale" mai cumpără; și numai lemnul „mort" e obținut fără plată. Ceeace denotă că tot lemnul întrebuințabil, e plătit.

Și cei din Nămăiești (Valea Cîrstei)—Muscel răspund că materialul de lucru îl iau la „metru". Intre lemnul de lucru și cel de „focărit" se face deosebire. Cel de foc — pe unde se plătește — se socotește la un loc cu ce plătesc ei pentru locuit („cu bordeiu"). Lemnul de lucru'l plătesc „bașca". Cei din Voroveni Muscel, plătesc 300 lei „sfertu", lemn de lucru în 1929, măsurat „la palmă".

Pentru facerea copăilor, cei din partea locului cumpără lemnul cu „bucata". Pe zăvoe sunt plute bune de copăi : le cumpără la bucată. Și astfel Rudarii noștri au ajuns până departe în S-vest pe valea râurilor Drava și Sava, unde au populat regiunile bogate în lemn bun de lucru. Ceeace reprezintă pământul pentru plugari, acelaș lucru e lemnul pentru Rudari. Din această pricină nu e de mirare că se socotesc drept „viermii lemnului". Cu toate acestea, dat fiind situația grea din punct de vedere al procurării lemnului, la o desvoltare prea mare, a acestei industrii — breaslă naturală — nu ne putem aștepta. Mai ales în timpurile de astăzi. Vioiciunea de caracter și întreg felul lor de a fi, depinde direct de o condiție : aceea de a li se putea perpetua posibilitatea prelucrării lemnului verde în uneltele menționate, așa cum au trăit moșii și strămoșii lor.

Vorbind de Rudarii caravlahi, din acest punct de vedere, Isidor Ieșan observa următoarele : materialul din care formează produsele lor de lemn era mai înainte frasinul și paltinul, astăzi e arinul, *din cauza taxelor foarte ridicate pe frasini și paltini sub regimul austriac.* El e mai eftin dar nu atât de durabil. Din arini ei cioplesc diferite obiecte pentru casa și gospodăria lor, ca de ex. linguri, străchini, sahane, sucale, depănătoare, fuse, sule, pe scurt toate accesoriile pentru stative și războaie. Apoi sfeșnice, leagăne pentru copii etc. [24]).

Remarca de mai sus aduce aminte de o formulare lapidară a situației, expusă de către Băeșii din Țara Oltului : „dă te duci

24) *Isidor Ieșan,* op. cit. p. 607

în pădure, te prinde ; dă te duci să vinzi marfa te-opreşte... Păi zice că să-i arăţi otorizaţia. Nu ştiu ce lege-i asta"...

De îndată ce condiţiile se schimbă în defavoarea lor ei se proletarizează în înţelesul rău al cuvântului şi cu aceasta rapid, intervine şi disoluţia lor ca Rudari propriu zişi. Iată din care pricină, sfârşitul lor va fi probabil pecetluit : ei îşi vor pierde caracterul specific, odată cu slăbirea condiţiilor optime de trai, ca Rudari propriu zişi.

5. Acolo unde situaţia este favorabilă am arătat că Rudarii se ocupă de prefacerea lemnului verde în unelte de utilitate casnică, contribuind astfel, la o însemnată complectare a economiei noastre rurale. Ei apar ca un element pronunţat de diferenţiere a muncii, în mediul nostru rural. Ţăranii aşteaptă şi lasă pe seama lor executarea unor obiecte în care numai ei s'au specializat. Pe de-arîndul pe unde îi aflăm, ei răspund acestei chemări. Caravlahii din Slovenia se ocupă numai cu facerea obiectelor de lemn ca : linguri, copăi, găvane, [25]) etc. De altfel ca şi cei din alte locuri. Fiind vorba, la fel de Rudarii caravlahi, Isidor Ieşan arată că deşi lucrează la munca câmpului, vara o parte din satul Purkovic, după ce a arat şi semănat pământul, merge în pădurea de arini. Ei îşi fac acolo corturi (?) şi scaune de strungărit şi fabrică obiecte mai sus menţionate [26]).

După felul lucrului am putea împărţi pe cei din Ţara Oltului în două : cei ce lucrează obiecte mai greu de executat şi mai uşor de executat. Cea mai mare parte se dedau la făcutul de mături, corfe, greble, furci, şi puţini (de ex. ca cei din Porumbacul de sus, Avrig), fac lăzi, grape, meliţe etc. In cel din urmă caz se iau şi după anotimp. Grapele au trecere pe la semănat. Se zice că atuncea ele „trec" ; roabele întotdeauna... „După seceră ne-apucăm noi de corfe de cucuruz. Faşem 20—30 ; cît de multe"... De ex. în Sebeşul de Jos (Făgăraş), Băeşii au uitat meseria ; mai ales cei tineri. Merg la Saşi la lucru. Ei „lucră" acum numa la „telteao", coşuri. Situaţia Băeşilor din Porceşti-Făgăraş, care lucrează numai alunul, (corfe) şi la mături, e a celor mai mulţi dintre Băeşi. Abia de se mai poate spune că ei lucrează şi la greble... La Şinca Veche, Băeşii „troace" nu fac — afară de doi inşi ; fuse nu fac. Fac „corfe" mături. Ici colea sunt Băeşi de

25) *T. Filipescu*, op. ciit. p. 243.
26) Op. cit. p. 607.

fac obiecte neașteptate: juguri (Sebeș-Copăcel), coporâi de coase (Comana de Sus). La Ucea de Sus, fac și leagăne pentru copii. Mi se spune că ar face și mai multe lucruri dacă ar avea lemn.

Dacă e vorba de materialul de lucru, să rămânem la arini. Sunt două feluri de arini: alb și roșu. Arinul alb e preferat, cel roșu din contră, nu e căutat, pentru că nu „crapă" bine. Nu se mlădie ca cel alb. Așa încât, observăm că materialul de lucru decide într'o măsură însemnată calitatea obiectelor. Fiecare lemn își are obiectul său caracteristic. De alun se leagă corfa, coșurile, leagănele de copii. De fag, troanele. Atât priceperea cât și posibilitatea de prelucrare a lemnului verde ne dau o măsură de ce se poate scoate, fiindcă ajung, ori ce am spune, la un număr destul de mare de fabricate. Până la „coștee" de pui (de găină) și „coștee" de pus în nas la bivoli, ca să nu poate mânca „cucuruzu"...

Sunt și varietăți regionale. Cei din Țara Oltului, la zi de târg în Făgăraș, aduc produse de, ale lor ,deosebite a celor „de pe Ardeal". Cei dela Felmer, Preșmer, Halmeag, etc. aduc și ei mături și chiar corfe, dar corfele lor sunt impletite din răchită simplă. Cei din Țara Oltului, aduc corfe lucrate din nuele de alun. Pe când cele dintâi au coaja neluată, și din această cauză par cu totul grosolane, celelalte comportă dibăcie mai multă. Ele se și întrebuințează diferit... Ale celor din Țara Oltului sunt reținute pentru ținut vase, rufe, etc. Pe când cele de răchită sunt întrebuințate la cărat.

Precum vedem, nu e nici o mirare că ei se socotèsc față de alți Țigani „Rudari meseriași", ocupațiunea de față, fiind o mândrie pentru ei. Până și originea lor obscură caută s'o ascundă cu specialitatea lor și voința de a fi mai întâi de toate, *Rudari meseriași.*

Mediul social în care viețuiesc Rudarii, le-au impus și obiectele ce trebuesc lucrate. In Muscel, mediului pastoral (suntem lângă „muscele") îi corespunde fusul de tors; vătala dela război, scripeții dela acelaș război de țesut; greble, coade de furci, furci de strâns fânul etc. ca și în alte părți de altfel. Mediului agricol îi corespunde hambarul de ținut boabe, tronul de ținut mălai, târna de strâns porumb, fasole de pe holde; coșuri, etc. Până și „lopățica" cu care țăranii iau mălaiul — din „tron" și căreia în sudul județului Muscel i se mai zice și „cupă" — și acest obiect e lucrat de Rudari. „Căpisteru" în care se cerne deobiceiu mălaiul de

către ţărani, e la fel, făcut de ei. In sfârşit, fac pentru trebuinţele casnice din partea locului „„ălbii", copăi. Cum e şi natural, obiectele mai grele sunt făcute de bărbaţi, cele mai uşoare de femei.

6. Am amintit condiţiile de obţinerea lemnului de lucru.. Il iau măsurat şi în grosime „la palmă„ cu „bucata" ; la „sfert" ori la „cubic". Rămâne să vedem tehnica de lucru, instrumentarul.

Technica e însemnată. Avem deaface cu unelte primitive de lucru ce diferă dela obiect la obiect. Fiindcă fusul are altă pregătire decât târna, lingura.

In unele părţi ca în Muşcel, lemnul de lucru adesea e prelucrat „uşurat" din pădure [27]). Ţinând seamă că va fi cărat cu spatele, lemnul e cioplit mai întâi acolo, de părţile netrebuincioase şi astfel este adus la bordee, unde îl desăvârşeşte. In felul de mai sus copăile iau forma lor. chiar din pădure.

Să privim lucrurile mai deaproape : mai întâiu copaia vine scobită. „Intâi o dăm la scobit şi pă urmă la făcut pe cap". Făcutul „pe cap", e atunci când o ciopleşte pe dinafară. Intră în funcţiune apoi, tesla. „La adâncat lucrăm cu toporul ; la făcut pă cap, tot cu toporu ; la făţuială cu tesla". Tesla desăvârşeşte opera.

Fusul vine mai întâi „spart" pă urmă cioplit, pă urmă uscat" (la foc). Cei din Ţara Oltului au pentru aceasta, un cuptor special („uscătoare"). El e înalt de 2,40 m. şi e împărţit în două : în jumătatea dela baza uscătoarei, se pun la uscat furci de fân, de curând lucrate. In jumătatea superioară, se pun fuse proaspete. La bază i se dă foc ; *cuptorul de uscat* fiind îngrădit cu nuiele şi lipit pe dinăuntru cu lut. El e de formă conică. Vârful conului e retezat şi va fi acoperit cu scânduri pentru cazuri de ploaie.

In sfârşit după ce fusul este uscat, se pune în lucru *cuţitul*. Acum fusul intră în altă fază de prelucrare. Devine **„strujit"**, „uşurat". Muchiile **vin tăiate, — date jos.** Faza ultimă e când fusul e tras la „strug" cu ajutorul unui instrument numit „grîpcă". Pentru ca să încînte ochiul, fusul mai e vopsit la diferite intervale, colorat. Dar lucrul principal aci este strungul însuşi. El este dintre cele mai însemnate realizări de acest fel în technica prelucrării materialului lemnos. Cu ajutorul său se „facsonează" fusul de tors.

27) *Ion Chelcea.* Neam şi ţară, p. 87.

La acest aparat tehnic — primitiv se aplică numai o piesă de fer care, am spus că se chiamă „gripcă“ sau „grîpcă“, cu care se modelează fusul. Incolo totul e din lemn. Iată compunerea strungului : un aparat format dintr'un lemn scobit la mijloc, (scobitura fiind definitivă, se numeşte „scoc“). El e sprijinit pe doi ţăruşi înfipţi în pământ şi bifurcaţi la partea superioară, pe care stau rezemate cele două capete ale lemnului.

Deasupra acestei părţi scobite, între alte două piese de detaliu, ce se numesc „dăstău“ şi „climpuş“, se aşează fusul de tors, care este cioplit, gata de „facsonat“. Principiul este ca acest fus, sprijinit la cele două capete ale sale, de cele două piese de detaliu, (dăstăul şi climpuşul), să se mişte în sens sferoidal, de o sforicică încolăcită după fus, şi mişcată cu ajutorul unui mâner din lemn numit „arcuş”. Arcuşul acesta este apucat de mâna stângă a rudăresei, iar în mâna dreaptă ţine grâpca pentru netezit.

Ce e grâpca ? Grâpca este o daltă în felul dălţii obişnuite, numai că dalta obişnuită funcţionează bătută în cap cu ceva, pe când aceasta se mânueşte simplu cu mâna. Pe de altă parte, dalta e întrebuinţată la dăltuirea roabelor, de aici poate şi terminologia schimbată între aceste două unelte.

După cum fiecare lemn îşi are obiectul său caracteristic, tot astfel fiecare obiect îşi are tehnica sa proprie. Pentru ca să confecţionezi o târnă (corfă-coş), mai întâi trebuie să „prăjeşti” lemul de alun la foc, „dă să căleşte”. Apoi îl iai cu cuţitul la „ghenunche şi-l scoţi făşii“. Impletitura târnei (coşului), se face pe după făşii mai groase şi mai late cu ceva, numite „şine”. Toarta se continue în jos şi constitue „inima”. După această fază de lucru, urmează un alt stadiu, când, cu ajutorul cuţitului, supţîi curelili”. După ce s'a terminat de subţiat, „legi toartili şi pui spetezili şi-l ingrădeşti”. (Dela Rudari din Voroveni Muscel).

Pentru „corfe”, să tigheşti cîte-o „corfiţă“, în Ţara Oltului se întrebuinţează un instrument special numit „cleşte“. El apucă inima târnei, care se înfăşoară cu o fâşie de alun numită *„praştie”*.

Pentru Rudarii din Voroveni Muscel, „copaia e mai mică, spre deosebire de „albie”, care e cu ceva mai mare. Cel care face talere, e „tălerar”, de unde şi numele de Tăleraru ce întâlnim printre Rudari. Deci, copaie de bălăgar ; albie de spălat rufe ; apoi „troace” de legănat copii mici ; sunt tot copăi. Şi „căpisteru-l” de cernut mălai (mai mic şi mai adânc, face parte din aceeaşi

familie de obiecte). De relevat este și faptul că și leagănul de legănat copii mici, în multe părți din Muscel, nu e decât o copaie, mișcată — fie pe pământ, fie atârnată prin belciuge speciale cu ajutorul frânghiilor de tavanul casei.

Unele instrumente sunt nelipsite și cunoscute. Astfel, toporul, barda. Dar acestea's pentru lucrul în mare, cum se zice. Pentru „fixat" obiectul, ne trebuiesc instrumente adaptate. Așa pentru copaie avem tesla, (și ea cunoscută), care permite să se adâncească lemnul după voie. Cu ea se lucrează fundul copăiei. Am spus că lemnul butucănos este cioplit mai întâi în pădure cu toporul, după care vine tesla, care „limpezește", mai ales prin lăuntru.

Să amintim, pentru a ne mai face idee de tehnica și instrumentarul rudăresc, grebla. Plopul e cojit din pădure. Pentru dinți, („colții") la greblă, trebuiesc bucăți de lemn de o palmă și ceva. Se taie lemnul „butuc" ; „cloți", cari se crapă. Odată crăpat butucul e luat la „cuțîtoaie". După ce a fost lucrat astfel, (la cuțîtoaie), e pus la fum în cuptorul descris mai sus [28]), „ca să se uște cum îi toaca". Pe la jumătate, „colțul" greblei se taie. Se fac doi dintr'o bucată. „Colț" în termeni locali observăm că însemnează dinte de greblă. După faza de mai sus, ar urma ca dintele dela greblă să fie luat la cuțit, adică ascuțit, după ce fusese mai înainte uscat.

Coada dela greblă, adusă din pădure, se desface de coajc, („belește") și se lasă de se usucă. Și numai după ce s'a uscat întrucâtva se duce cu ea la „pop" și o „oblește", adică o îndreaptă. După ce se „oblește", se dă la cuțitoaie, mareând ultima fază de lucru. Uscatul se face la soare — 2—3 zile e destul, sau la „uscătoare (cuptorul, amintit mai sus). Grebla are, afară de *„colți"*, coadă și „leafă". Pe aceasta o iau din secure, apoi „o tragi la cuțîtoaie" — se usucă la soare și apoi o găurești. Leafa se face din paltin sau fag. De remarcat, că în Muscel, n'am întâlnit nici *cleștele* și nici *pop*-ul sau „cleștarul", ceeace denotă că sub raport tehnic, Rudarii din Țara Oltului să fie mai evoluați. Pop-ul, e un lemn crestat în care se vâră coada de furcă sau greblă pentru a i se da o formă dreaptă sau după nevoie ori ce formă. El are 2,30 m. înălțime. In Comana de Sus (Țara Oltului), i se mai spune și „cleștar", iar în Veneția de Sus — aceeaș regiune — „călcător".

28) „In urloaie d-alea dă grădele" (Țara Oltului). Cum se arată în figură..,

Ceeace nu se poate realiza cu pop-ul (cleștarul, călcătorul) rămâne pe seama unei „forme” anume făcută, în care se fixează definitiv coarnele furcei (de fân), ca în schița arătată.

Scaunul de luciu al Rudarului e des întâlnit. Pe bună dreptate se poate spune că, pentru ei, scaunul de lemnar e ceeace e plugul pentru agricultor. El are rolul de a ține, strânge coada de greblă de exemplu când o iau la cuțâtoaie.

La lingură se întrebuințează mai ales scoaba și cuțitul. Configurația lingurii și anume scobitura, pretinde neapărat un instrument adaptat acestei forme. E scoaba. O scoabă cam la fel, se întrebuințează de către săteni la potcovitul boilor, când li se rade sau taie unghiile. Deosebirea e că aceasta e mai concavă, făcută ca pentru gură. In felul acesta ea permite adâncirea lingurii, după ce cuțitul a fost întrebuințat cu mult succes.

Lingurile sunt lipsite de gravuri mai însemnate. Din contră, poate din cauza materialului întrebuințat, ele par cam greoaie, din care cauză, țăranul la cumpărat preferă pe cele mai ușoare („livane”). Motive ornamentale prin adâncire în lemn („Kerbschnitt”) găsim însă mai ales la troane.

Intre obiectele de utilitate casnică, pe care le lucrează Rudarul sunt unele mai greu de executat. De exemplu roaba, care are nevoie de mai multă iscusință. Lemnul de fag trebuie găurit cu ajutorul sfredelului, cunoscut. Apoi hambarele, troanele... și pentru că e vorba de troane (de tinut mălaiul), e bine să nu se uite că acestea au pe fața dinainte și capac, unele motive ornamentale : „rolituri”. Figuri geometrice în formă de cerc, ce se întretaie în circonferințele lor, făcute cu un instrument numit „capră”, care „rolește” adică descrie prin apăsare în lemn, cercurile sau întretăierea lor. In Țara Oltului, troane se fac în puține locuri. In Sercăița, cu Matei Munteanu a murit ultimul meșter de troane—alții nu mai fac. Troanele făcute de el sunt legate prin cuie de lemn și prezintă figurile geometrice arătate, în formă de romb cu pătrate în mijloc sau pătrate întretăiate sau figuri în triunghiu drept cu stele în spațiul liber. Aceste figuri sunt numite de ei „flori”.

In afară de figurile geometrice, troanele mai sunt și vopsite la partea dinainte și capac, așa că constitue un mobilier destul de însemnat pentru industria casnică.

Am amintit „capra”. Capra e un compas prevăzut la unul din capete (picior) cu un cuiu ce se fixează în lemn, iar celălalt picior

(capăt al compasului) are o scobitoare (scoabă) cu tăiş, care plimbându-se pe o suprafaţă netedă, în lemn moale, lasă urmă (adâncătură). Această parte (scobitoare) singură se numeşte „ruje". Tot pentru scobitul jghiaburilor cari trebuie să îmbuce „blănili", scândurile, se întrebuinţează un alt instrument numit „scoabă", caracteristic şi el şi făcut din mână de fierar. Adevăratul nume al acestui instrument e „orj". Insfârşit avem sfredelul, cunoscut, ce se întrebuinţează pentru dat găuri la troane, hambare etc.

In concluzie, afară de instrumente cunoscute, avem unele tipice, specifice meşteşugului: orjul, scoaba lingurei, strungul fusului, gripca, capra. Acestea sunt imposibil de conceput în afară de industria lemnului verde.

„Le dăm goale şi le luăm pline"
(Viştişoara - Ţara Oltului).

7. Intre felul cum se petrece schimbul de mărfuri în lumea noastră dela oraşe şi chiar dela sate şi între felul cum înţeleg Rudarii să facă schimbul de mărfuri cu ţăranii, există o deosebire. Deosebirea rezidă în aceea că, pe când cea mai mare parte din schimbul cunoscut e pentru bani, la Rudari e invers: ei dau produsele lor, acceptând mai degrabă, cum se spune, schimbul în natură. Ei dau şi pe bani, dar starea lor, situaţia şi împrejurările în care trăesc, îi silesc să menţie în mijlocul unei lumi moderne, o formă de schimb arhi-străveche. Aceasta e particularitatea de evidenţiat şi care e fundamentală în mecanismul de schimb al Rudarilor.

Materialul dat gata rar se depozitează. Au nevoie de bani. Au nevoie de legumă, de hrană. Deabea îl pregătesc şi îl şi pun în vânzare. Roiesc prin sat. Se aude în Ţara Oltului strigând pe la porţile oamenilor: „Ia-ţi corfe nevastă!" Cei din Muscel, (mai ales femeile): „hai la fuse, fuse să vă dau leică" ! Cât priveşte pentru natura schimbului, ne putem da seama de felul în care Rudarul intervine pentru ofertă: "să căpătăm o mămăligă dă mălai".

Alături de oferta formulată astfel, se dedau şi la cerşit. Iată o notă caracteristică spiritului rudăresc.. De tocmit însă toţi se tocmesc. Se ţin la preţ: o lingură 1 leu; zece linguri, 10 lei, o „testea" (legătură). „Cum te laşi după păr", adică, după cum merge târgul. Expresia schimbului frecvent, în natură, se dovedeşte din

chiar cererea lor: „să căpătăm o mămăligă dă mălai", care are tocmai acest sens.

Se face și pe comandă. Țăranul își comandă atâtea fuse (de obiceiu țăranca) — un tron frumos și bine făcut. Atunci Rudarul se duce acasă și se pune pe lucru. In ziua amintită, tronul e gata. Se înțelege că ies cu marfa la vânzare, mai ales în zilele de repaos Duminica și în sărbători când țăranii sunt pe acasă. Pe la târguri, apoi. Se poate spune că în zi de lucru, în sat, vara, „mori de foame". In sensul că nu e nimeni pe acasă.

Desfacerea urmează cu repeziciune. „*Le dăm goale și le luăm pline*" (dela Băeșii din Viștișoara. Țara Oltului). Omul, chiar dacă n'are bani, îi oferă în schimb altceva din produsele sale. Procesul de schimb se accelerează astfel dela sine.

O altă latură specific rudărească în manifestările economice, e transportul mărfei în spate [29]). Numai când au mai multă, ceeace se întâmplă destul de rar, atunci tocmesc căruțe din sat cu plată și „o vînd sau nu o vînd, banii îi dă ; la ăla coa să-i plătesc". (Șercăița — Țara Oltului).

La un târg de țară din Cârța-Făgăraș, Gh. Hațegan din Oprea (Cârțișoara) a adus 7 melițe : 80 de lei melița ; restul le vinde prin sat. In târg, de față cu mine se tocmesc:

—Bani o bucate?

—Bani.

—Cît ?

—120 de lei.

—E mult.

—Da cît nu-i mult ?

(Omul pleacă fără să mai revină).

— Apăi șe dai Dumneavoastă ?...

Un „frîngător" și o meliță, costă 250 lei. Lucrează 5 zile la ele...

La târg, în Avrig, din Porumbacul de Sus sosește o căruță de melițe : 30 în total. In partea locului, „meliță", e care meliță a doua oară cânepa. Cele care meliță prima dată, se numesc „frîngătoare" (tot un fel de meliță). Astfel de unelte fac și cei din Avrig.

---

29) Prin aceasta se deosebesc de toți ceilalți Țigani (M. Block).

Tot la zi de târg, (în Făgăraş) aflu 7 inşi dela Copăcel-Sebeş. Din Preşmer sunt 3 inşi. Din Halmeag 7. Cei din urmă (Preşmer şi Halmeag nu sunt propriu zis, din „Ţara Oltului", ci „de pe Ardeal"). Afară de aceasta, cei din Halmeag sunt Ţigani de-sat; ei aduc coşuri de căruţe de nuiele, lucru ce Rudarii nu obişnuesc. Ei cer pe coş 200 de lei cu „şeriglă" cu tot —partea de coş ce se pune înapoia carului, la fund. Cei dela Felmer, (tot „depe Ardeal") fac mături şi corfe de răchită —ceeace nu vom întâlni printre Rudarii din Ţara Oltului: aceştia lucrează *alunul* pentru corfe. Produsele lor sunt deci distincte. La piaţă sunt expuse în aceeaşi parte (Făgăraş).

8. Rudarii, cu toate vicisitudinile, împrejurările improprii vieţii lor ca Rudari propriu zisi, îşi menţin o unitate relativă în felul cum sunt organizaţi, având ca temei lucrul în lemn. Având drept sprijin apoi, un cadru unitar geografic în perfectă armonie cu firea lor, ca şi cu ocupaţia. Dar, cum spun, împrejurările fac ca alături de lucrul în lemn, spre a se putea menţine, Rudarii pe unde se află, fac şi agricultură într'un fel oarecare.

Incă din 1564, *Giovandreia Gromo,* scria într'o scrisoare unui prelat din Roma, că în ţara noastră trăiesc un mare număr de Ţigani, şi că locuitorii acestei ţări se slujesc de ei ca să lucreze pământurile. Intre aceştia, Rudarii au un loc deosebit. Cei din Serbia (comuna Purkovic) cum relatează Isidor Ieşan, sunt peste tot agricultori şi anume „kmeţi". Adică ei lucrează pământul agalei, proprietarului turc. Cei mai mulţi au şi posesiunile lor proprii. Fireşte, pământ propriu nu vor avea nicăeri în măsură ca să le îndestuleze traiul. Din această cauză ocupaţia principală li e lucrul în lemn şi numai în al doilea rând trec şi la altă activitate. Aceasta e agricultura. Dar lucrul pământului îl fac la alţii pe bani sau bucate. Ei sunt cum se spune „kmeţi". Tot „kmeţi" vor fi şi în alte locuri şi vor munci locurile altora, oferind mâna de lucru.

In nici o parte procesul acesta de atârnare economică nu e mai deplin realizat ca în Ţara Oltului. Aceştia îşi precizează poziţia astfel — fiind vorba de lucrul la câmp : „cu arîndă nu le dă mâna să ia loc ; în parte nu pui că nu dă. Noi cu ce să-l lucrăm ? Să plătim bani să-l lucrăm ? Dacă n'avem vite"... (Porumbacul de Sus Făgăraş). N-au viziunea existenţei solidare cu pământul sub formă de agricultori. Ei n'au un trecut de deţinători de pământ,

ci de lucru în lemn. Şi când merg la lucrul câmpului, merg doar ca simbriaşi cu ziua, săptămâna, mai mulţi la un loc sub formă de exod. De aceia, atât cei de sat cât şi băeşii merg la seceră, mai cu deosebire, la Saşi şi pe mai multă vreme, lăsând casa singură. In Sebeşul de Jos, Ţara Oltului, Băeşii au uitat meseria, mai ales cei tineri. Merg în schimb, la Saşi la lucru. „Lucră pe grîu. După olac: două litre de boane" şi din lucrul lor mai „lucră" numai la „telteao". Merg la sapă la oameni, la secere (Şinca Veche, Ţara Oltului). In special un debuşeu însemnat găsesc Rudarii la munca câmpului la Saşi. Ei aveau proprietate mare şi exodul la muncă la Saşi oferea, pentru ei, un eveniment aşteptat, din cauză că acolo se gândeau la o mâncare mai bună. Ii vedeai îmbrăcaţi, gata de plecare „cu căţeaua sub căruţă".

— Unde te duci mă ţîgane?

— La Sibii.

— Acolo ce mînci?

— Pui...

— Da la căţăl?

— La căţăl îi dau oscioare.

(La întoarcere veneau — se spune — supăraţi).

— De unde vii mă ţîgane?

— (cu o voce moale şi tristă): dela Sibii.

— Da unde e căţălu?

— L-am mîncat...

Aşa îşi băteau ţăranii joc de ei. Raportul dintre stăpân şi slugă în sens medieval, s'a cristalizat însă mai bine între Ţiganii de sat şi Saşii din Şercaia.

In Ţara veche, Rudarii lucrează şi mai puţin la pământ. Explicaţia e că aici ei nu sunt adaptaţi unui mediu evoluat de viaţă. Trăesc încă în felul vremilor trecute. Din această pricină ei sunt mai Rudari decât alţi Rudari. Răspund astfel: „La boier toată munca o facem, numai la coasă, la sapă şi la munca câmpului nu"... Merg la cules de dovleci, de prune. La sapă nu se pricep. Adună în schimb, cum spun, la prune. Prin aceasta Rudarii ne aduc aminte iarăşi de societăţile neevoluate Din proprietăţile obţinute la împroprietărire, la Ucea de Jos, (Ţara Oltului), 26,7% mai sunt în mâinile lor, 73,3% sunt vândute, ceeace dovedeşte nu numai că Rudarii sunt o populaţie neagricolă, dar că nu-şi pot menţine un bun agricol care cere muncă intensă.

9. In Ţara Oltului, contrar aşteptărilor, aflăm că diferenţierea muncii printre Rudari prinde teren. Parte dintre ei se dedau la „grecit", adică la negustorie. Alţii primesc să fie paznici la vite. Mai ales la porci.

Cei din Vechiul Regat rămân şi mai departe refractari altor ocupaţii: ei nu vor practica decât meseria lor de lucrători în lemn. In alte compartimente de muncă sunt absenţi. Iată în termeni definitivi, situaţia, după propria lor expresie: „ai noştri nici slugă nu-i bagă, da nici dă suflet nu-i dă; îi creşte cu traista dă gît". (Dela Rudarii din Gura Bughii-Muscel).

S'ar putea afirma şi pe bună dreptate, că ei sunt refractari altor activităţi. Nu s'a spus de popoarele „primitive" că sunt „impermeabile" la cultură? Rudarii de pretutindeni, cu slabe excepţii, au aceeaşi soartă: se izolează pe cât se poate de restul lumii. O mai mare vioiciune de sine, sub raport economic, o prezintă Rudarii din Transilvania, unde constituiesc vara migraţiuni sezonale la munca câmpului. Tot aici, parte din ei practică cu succes comerţul de porci, covoare, ceeace denotă că ei s'au adaptat, ori sunt în curs de adaptare la mediu.

„Pe Ardeal" sunt şi mai multe cazuri. In Ţara Oltului am găsit într'o singură localitate negustori de covoare cari au trecut şi graniţa, ajungând până în America de Sud. Ei sunt Rudari. In special, ţările pe unde au negustorit mai mult sunt: Belgia, Olanda. Franţa şi Spania. Iar Rudarii de aici, pe nume, sunt: I. I. Moisin, I. Rebeca, Ion Sas şi mai ales Moisin Silvestru — toţi din Comana de Sus (Ţara Oltului). Aceştia toţi au fost, cum spun ei, „afară în străinătate". In Comana de Sus, Rudarii trăesc într'un cartier special situat pe o ridicătură ce domină întreg satul. Se chiamă „Bărc". In urma faptului că Moisin Silvestru s'a îmbogăţit pe urma negustoriei de covoare, în scurt timp a devenit alt om. El a acumulat o mare experienţă a lumii, ceeace a făcut că de mult să nu mai stea „în deal" cu ceilalţi Rudari, ci în sat, unde are două rânduri de case proprietate. După socoteala făcută împreună, averea lui în anul 1939 se ridica la 350.000 lei. Spiritul de întreprindere, precum se vede, pare a fi mai desvoltat la Rudarii din Transilvania [30]). Printre ei se găsesc mulţi cari au

30) Gh. Bărtuş din Sercaia, căruia-i place să-şi zică „plugar". (Ţigan de sat) are casă solidă, făcută cu dolari din America, unde a fost cu nevasta, iar feciorul lui e de 3 ani acolo. Astfel de cazuri se mai pot întâlni, în deosebi prin Transilvania.

trecut, împreună cu alți Români în America, ceeacc dovedește că o adaptare a lor la un mediu superior nu numai că e posibilă, dar că e căutată. In urma acestui fapt, ne-am putea întreba dacă nu este acesta o dovadă că ei s'au „integrat", cum se spune, unui mod de viață corespunzător.

Un alt caz: e vorba de Rudarii din Transilvania -negustori de porci; caz sporadic — e adevărat — dar faptul există și nu poate fi trecut cu vederea : comerțul cu porci aduce alt venit. Nu în zadar aceștia sunt și cei mai bogați dintre Rudari. T. Filipescu, pe vremuri, a întâlnit și el la Rudarii caravlahi fenomenul: "caravlahii din Bosnia se ocupă cu agricultura și cu creșterea vitelor, mai cu seamă cu îngrășarea porcilor" [31]). Ceeace însemnează că Rudarii caravlahi aparțin aceleiași pânze neîntrerupte de Rudari, care se continuă din Transilvania unde parte din Rudari cresc porci și-i vând, cum se poate constata în câteva localități din Țara Oltului, între care Arpașul de Jos, Sâmbăta de Sus, Perșani etc. Dintre Rudari cei ce fac negustorie, am văzut că sunt și cei mai bogați. Faptul, tocmai pentrucă e neașteptat, impresionează. Un țăran din Perșani poate spune în continuarea aceleiași impresii că „Țiganii-s domni.. La nuntă au bucătăreasă de rumînă". Desigur, la situația de mai sus, contribue și spiritul unora dintre ei mai întreprinzător, ca spre exemplu Moisin Silvestru din Comana de Sus. In drum, printre Rudarii din Țara Oltului, întâlnesc un negustor ambulant cu marfa încărcată în căruță trasă de cai, „Băeș", din Arpașul de Jos. Sunt acolo două „gazde" — negustori de diferite mărunțișuri. Marfa acestuia e compusă din sticlărie și vase de porțelan—de pământ; din roșcove, săpun, etc. In localitate (Sebeș) s'au vândut două „tipsii", farfurii înflorate. Ceeace e mai curios, e că rar primesc bani în schimbul articolelor vândute. In loc de bani, primesc în natură și dau pe „sdrențe". Sdrențele sunt duse apoi în cele din urmă la „oraș" unde le vând la kilogram : 6 lei kilogramul. Orașul despre care poate fi vorba e Sibiul.

Rezultă de aici că acest gen de a câștiga pâinea de toate zilele e, pentru noi, inedit. Mai degrabă ne-am aștepta să-i vedem paznici la vite, știind că porcarii se recrutează în satele din Ardeal, dintre oamenii ce stau pe o treaptă inferioară, din toate punctele de vedere. Intr'adevăr, în multe părți din Transilvania, satele au

31) *T. Filipescu*, op. cit. p. 245.

porcarii recrutaţi dintre Ţigani (de sat sau Rudari) ...N'ar fi ca să stăruim, întrucât, numărul lor nu e mare. Şi dacă insistăm, e pentrucă răsplata ce o primesc e în concordanţă cu situaţia ocupată de ei în societatea în care trăiesc. Sunt plătiţi în natură sau semi-natură. Un caz concret din Măliniş-Prunărie-Sebeş, când Rudarul Hălmăgea Ion acceptă să fie porcar. Pune însă femeea şi copii de păzesc ciurda de porci, adunaţi de prin sate, iar el lucrează la „meserie", spunând că numai astfel poate ca să iasă la „socoteală". Primeşte în schimb pentru aceasta, şase „cofe" de bucate socotit 100 kgr. cofa. Cazul se repetă. Cam la 2—3 sate suntem în prezenţa aceleiaşi realităţi : porcarul satului e un ţigan, dacă nu dintre Ţiganii de sat, apoi dintre Rudari.

„Da Domnule,... acù pîntu ne scrii pe toţi, să te ţie Dumnezău, Domnule!"

10. E acreditată în opinia publică ideea, că faţă de alţi Ţigani, Ţiganii de cort sunt cu mult mai bogaţi. „Noi sîntem ca o pleavă lîngă iei" — se exprimă Ţiganii de sat din Cârţa-Ţara Oltului. Opinia de mai sus se adevereşte într'o oarecare măsură.

Averea lor constă în aşa numitele „pahare" de argint suflate cu aur — pe cari le transmit din tată în fiu, întocmai ca o avere imobiliară, cu singura deosebire că paharele sunt obiecte uşor de transportat.

Am căutat să mă conving de cele auzite, încă înainte de a începe cercetările, şi am aflat că Ţiganii corturari au într'adevăr *pahare* [32]) ; căni de argint pe care le ţin ca pe o avere scumpă, vârâte cu mare băgare de seamă, în trăiştile lor. A nu avea cineva dintre ei „pahare", însemnează a fi un om sărac. A vrea să cumpere şi a nu găsi, se spune că „nu-mi pică o avere şi mie".

Se face deosebire între paharele având metal vechiu şi nou. Acestea din urmă, se spune că sunt numai o „formă" ; o „suflătură" şi că în realitate, nu preţuiesc atât cât cele din metal vechiu.

Am cerut un astfel de pahar pe bani şi mi s'a răspuns că „nu-mi vînz averea, nici cu 200.000 lei ; nici cu 500.000 lei. Asta

32) Impropriu spus, astăzi, când paharele sunt de sticlă. Altă dată ele erau cum sunt ale lor, din (lemn şi) metal scump.

se petrecea în anul 1939. Se simte o mare criză de pahare... din această cauză paharele lor cele mai preţioase [33]) sunt puse la amanet prin bănci, unde se păstrează altfel decât la ei acasă unde s'ar putea pierde sau fura. Când n'au bani, îşi pun paharele amanet şi fac negustorie de cai. In felul acesta câştigul e câştig şi paharele rămân tot pahare. Multe sunt puse amanet pela oamenii bogaţi de prin sat, preoţi şi învăţători, ca şi la bancă. Banii vechi din argint îi pun amanet la fel cu paharele. In schimbul unei dobânzi îşi fac şi interesele şi îşi ţin şi „averea" la loc sigur.

Ce sunt „paharele"? Sunt antichităţi medievale: vase de preţ din argint şi aur, cu o circulaţie închisă şi redusă numai în cercul lor şi al argintarilor deţinători de astfel de antichităţi. Fetele de măritat, între ei, se dotează nu cu pământ, mai rar în bani, ci cu astfel de obiecte de preţ. Pe ele se pot citi nume de regi, landgrafi şi ani ca „1600", cum arătăm [34]).

Isprăvi sau întâmplări cu paharele lor sunt multe [35]) — ele nu arată însă decât acelaş lucru: averea lor constă în vase de preţ. Dacă cineva dintre ei ar afla că la o depărtare — fie cât de mare — se află o astfel de „avere", merge, face ce face şi se duce s'o cumpere. Ei îşi cunosc averea lor în pahare, cum îşi cunosc ţăranii noştri petecele lor de pământ, la distanţe destul de mari. Işi cunosc paharele, se înţelege, sub raportul valorii, care singură interesează. Şi atunci desigur că opinia care s'a format în privinţa bogăţiei de care dispun Ţiganii corturari-căldărari, e justificată până la un oarecare punct.

Ceeace e adevărat, e că Ţiganii de cort practică lucrul în fier într'un mod diferit decât Ţiganii de sat. Tabla e pentru ei materialul de lucru prin excelenţă. In ţara noastră întâlnim însă un soi de Ţigani de cort, din Basarabia, care lucrează numai la securi. Pentru aceasta ei au ciocane grele şi nicovale mari. Iar la acţiune iau parte cel puţin doi inşi. Când dau cu ciocanele — intercalat — fac, succesiv: „ha, ha, ha" lovind cu o iuţeală extraordinară. De altfel dela distanţă auzi despre ei că sunt excepţional de „harnici". Alternanţa în lovire urmată de „ha, ha, ha" sporeşte ritmul şi acţiunea întreprinsă. Femeia suflă cu foile; cei doi bărbaţi

33) Ale celor din Ţara Oltului.
34) Iată inscripţia unuia: „LUDIVICUS D. G. LAND GR. HASSIAE C. O. I. CA. X".
35) Texte, p. 207.

bat cu ciocanul. O secură făcută din nou (în Oprea Cârțișoara la 1939) costa 60 de lei. Țăranii veneau și dregeau sau făceau din nou securile lor. Totul se petrecea rapid, fiindcă Țiganii nu aveau mult de șezut în sat. Topoarele lor, se deosebesc de cele din partea locului ; au pe „leafă" săpate motive ornamentale geometrice, după cum se arată.

Arama și cositorul joacă rolul cel mai mare în execuția căldărilor, blidelor. Fierul de care au nevoie se cumpără mai ales dela „fier vechiu". Fac cam patru căldări pe zi („de hierbe la porci", pentru haine, pentru de mîncare la oameni) [36]). E greu pentru ei, vara când sătenii nu-s pe acasă și când porcii nu s'au pus la îngrășat. Prin August abia se intensifică munca. Cu aceasta observăm că ei depind strict de sistemul de muncă al oamenilor din sat, de care țin seamă. Pentru dres obiecte, ei merg prin sat. Marfa e ridicată la domiciliu și adusă la domiciliu. Contează deci foarte mult dacă sunt sau nu cunoscuți de către oamenii din sat. Se știe cât sunt de bănuiți : dacă e cazul, lucrul se execută în fața omului. Fierăria se caută mai mult iarna; din această cauză, vara parte din tineret merge și la munca câmpului. Din Muscel, de exemplu (Schitu Golești) merg la Buftea la săpat și sădit pomi. Preferă însă o muncă mai ușoară și cu caracter temporar.

In afară de căldări, fac nicovale, sape, ciocane de bătut coasa, sfredele, fiare de plug, securi, seceri, fărașe și chiar curse de prins șoareci. Raspelul, pila, stropelnița (praftorița) burduful de suflat ca și priboiul de făcut flori sunt unelte nelipsite pentru corturari. Sunt între ei unii, cari fac clopote de „cioaie" ; aceștia se pot socoti aproape, la fel ca Ciurarii, un soiu aparte între corturari. Lucrează alama și materialul obținut din clopotele sparte. Din fier nu fac, cel mult pun toarte la cele de fier. Fac inele, cercei, amnare din „kilă" (pilă). Deosebit de interesantă e operația prin care obțin, cu mijloace simple, clopotul și forma clopotului. Neamul celor ce fac clopote e foarte restrâns. In Țara Oltului, la clopote mai lucrează numai Danciu Clopotar [37]).

---

36) Fac — depinde de regiune : topoare, berde ; dreg puști, pistoale, lacăte, broaște și ascut cuțite ; foarfeci, cântare, zimți, pirostrii, sfredele, cuțitoi, tesle, dalte, amnare, rotane, grătare, piepteni de lână, cuere, sucăli etc.

37) Căldărar Zoltan a învățat să facă clopote dela corturarii din Basarabia, ceeace dovedește că și aceștia fac clopote.

Ciurarii sunt o ramură de Țigani corturari, cari trăesc în bună înțelegere cu Căldărarii. Din pricina ocupației fac figură aparte între Țigani. Se mută ca și Țiganii căldărari din loc în loc, după lucru și din cauză că lucrează cu piele de porc, vițel, etc., în cortul lor se întâlnește un miros caracteristic [38]). Cumpără piele de porc, de „ghițăl" de capră, de oaie ; de porc și de vițel sunt însă cele preferite. Se înmoaie în apă și pielea neargăsită o pregătesc pentru ciure. Lemnul de la ciur se obține prin cumpărare în mod special și e din brad. Ei spun „molin". Cei din Țara Oltului îl cumpără dela Cristur (secuime). El formează, pus la ciur, ceeace numim „veșcă" [39]). De „veacă" se leagă fundul găurit al ciurului cu o curea de piele. In loc de nicovală au un „copici", instrument de fier lung de 40 cm. ; la capătul de sus de 6 cm. Se pune pielea ciurului pe el și cu un maiu (bătător) din lemn, se bate „preduceaua" pe care o arătăm în schiță, obținându-se găurele mai mari sau mai mici, în serie (rânduri) ; după cum e și ciurul. La cei din Țara Oltului se deosebesc 2 feluri de ciure, după mărimea găurelor : ciur de „bucate", grâu, secară și „sîtă" de făină de porumb. Ciurele au găuri mai mari ; sîtele mai mici. Prin ele se dă făina de cucuruz.

La meseria lor lucrează cu aceeași îndemânare ca și corturarii. Costul unui ciur (în 1939) era de 40—50 lei — ei supunându-se aceluiași mijloc de schimb ca și ceilalți Țigani : dau un ciur și obțin în schimb o „pkile", costând 10 sau 5 lei. Și astfel se realizează schimbul în natură întâlnit de noi printre Țigani, cu orice ocazie.

Crăciun Ciurar (Hurez) are pe Danciu căldărar, copil de 13 ani, care, deși băiat de Ciurar, nu știe să lucreze la ciure : face în schimb oale și știe să lucreze la „hier" ; bate „hieru". Constantin băiatul lui însă, de 9 ani, lucrează la ciure și opinci.

Fetele, la rândul lor, nu lucrează nici ele la ciure — râd când aud insistându-se asupra acestei chestiuni. Pentru ei, e o evidență contrariul : bidineaua și ghiocul le e meseria. Corturăresele căldărarilor nu au nici ele altă meserie. La fel corturăresele, prin

---

38) Ca îmbrăcăminte ciurarii se deosebesc cu ușurință de căldărari. Pe când căldărarii sunt încălțați cu cisme, aceștia au opinci de porc. Această caracteristică însă nu se păstrează în toate părțile. E însă destul de frecventă în unele locuri ca spre exemplu Țara Oltului.

39) In partea locului se spune „veacă".

meseria lor sunt mult mai unitare în raport cu bărbații. Specializarea între ei e atât de mare, că între Ciurari, Căldărari, Ursari, nu sunt punți de trecere din punct de vedere al meseriei...

Bidinelele se fac din păr de porc și de cal „mestecat". Descântecul printre corturărese își are o însemnată întrebuințare. Corturăreasa când te întâlnește, te întâmpină: „să-ți dea baba cu ghiocu...", trecând dela „deochiu", de „plămădit", de „plâns" sau de „mama pădurii", de „brâncă", de „gâlci", de "dragoste", la descântece mai lucrative, ca spre ex.: descântec ca să întorci mana la vite; de măritat; de însurătoare chiar, cu toate că în fața bărbaților intervenția lor se bucură de mult mai puțină atențiune în comparație cu femeile.

Descântecul se amestecă cu ghicitul. Cel dintâiu intră în practicele diverse de medicină populară, pe când ghicitul, ține de arta divinației, caracteristică unor locuri și timpuri asupra cărora nu e locul să stăruim mai pe larg. In fond e o specie de șarlatanie, practicată printre sătencile credule, din care cauză, la tipul psihologic am arătat că Țiganii corturari, aparțin tipului psihologic „speculativ", cu sensul acordat de noi acestor practici ca și altor apucături proprii firii lor.

Intre atâtea specialități ale ocupației lor, fiecare soiu de Țigani se remarcă prin câte o calitate excepțională. Rudarii spre exemplu au și cultivă basmul, în afară de prelucrarea lemnului verde în unelte de diferite întrebuințări casnice. Țiganii de cort, prin corturăresele lor, au vraja, ghicitul. In acest scop, corturăreasa poartă la șold nelipsitul ei buzunar de pânză, câte odată frumos brodat, în care ține ghiocul, cărțile de ghicit. „Să-ți dau de cărțile conașule"... te întâmpină ele — iar copiii lor: „dă-mi un leu... Domnule"! Se observă însă că la desfacere prin sate, corturăreasa e aceea care pleacă. In Comana de Sus, Țara Oltului, am întâlnit pe Maria Căldăraru (de 19 ani) și Sofia Ciurar (de 10 ani); în mâini au oale de vânzare. Ambele au sacu (desaga) de băgat merindele căpătate, plus un ulcior pentru a strânge lapte. Iau și de pomană. Activitatea de desfacere a uneltelor lor, se împletește cu aceea a cerșitului, ca și la Rudari... Una dintre ele are bucăți de pâine în sac și mălaiu; una peste alta; iar cealaltă are în sac „pită și salată".

Corturăreasa însă, posedă darul de a ghici. Dau cu ghiocul, citesc în palmă, fac farmece. Prin astfel de apucături ei se deose-

besc de toţi ceilalţi Ţigani. Nu sunt întrecuţi în ghicit de nimeni pe lume, aşa după cum nu sunt depăşiţi în altă artă : aceea de a fura. Intre Ţiganii de cort din Porumbacul de Jos, am stat mai mult timp, căutând să-i obişnuesc cu prezenţa mea, în care scop am vrut ca sub formă de glumă, să mă strecor în cele mai mici detalii din viaţa lor. In special, îmi plăceau cântecele lor cu cari acompaniau lucrul, de o melancolie deprimantă. Una dintre Ţigăncile de curând măritate era de faţă cu bărbatul, în cortul în care mă aflam. Eu mă uitam la felul cum lucrează, la banii Ţigăncii care-i avea la gât etc. Nu avû nici ea mai puţină nerăbdare şi din „cursa" în care ne angajarăm, eu de a afla cât mai multe dela ei şi ei de a obţine cât mai mult de la mine, tot eu am rămas cel păgubit.. După ce mi-am terminat ziua de lucru, am coborât în sat şi când să caut briceagul în buzunarul dela pantaloni, spre marea mea mirare, lipsea. Cum era un briceag scump, m'am hotărât să mă întorc imediat la cortul cu pricina. De departe văd că din acel cort, se desprinde strecurându-se printre alte corturi o femeie, (era tocmai Ţiganca cu pricina). Eu i-am ieşit înainte, neîndreptându-mă spre cort şi am adus-o înapoi. Mai întâiu a negat totul, mai apoi a început să zâmbească cu înţeles. Revenirea progresa proporţional cu ameninţările făcute de mine. In cele din urmă, am răsturnat tactica. Am spus că sunt dispus să-i cinstesc numai să-mi dea briceagul. Şi numai după ce le-am dat pentru două pachete de tutun au scos briceagul. Arta cu care a sustras briceagul din buzunarul dela pantaloni mi-a dat să înţeleg cât sunt de maeştri la capitolul furtului. De altfel, această putere de a specula o situaţie, luată în sensul de mai sus, m'a făcut să încadrez pe Ţiganii de cort într'o categorie proprie [40]).

„Ce nu mai poate face veterinaru,
face căldăraru."

Ţiganii nomazi, practică alături de ghicit, negustoria de cai, ridicând-o la o adevărată artă de a specula pe cineva. In toate părţile se dedau la felul acesta de a-şi câştiga existenţa. „Ţiganul învaţă această meserie lucrativă din copilărie. Băiat de 10—15 ani, dânsul, merge cu tatăl său la iarmaroc, unde învaţă toate chiţibuşurile cu care să înşele pe cumpărătorul nepriceput. In această privinţă, Ţiganul din Basarabia a creiat o adevărată

---

40) *Ion Chelcea,* Neam şi Ţară. (Op. cit. p. 85.)

școală : un cal leneș, apatic, slăbănog, se preface în mâinile sale, ca prin minune, într'un cal neastâmpărat, vioiu, care mănâncă pământul ; un cal bătrân, pare tânăr și plin de vlaga vieții. Firește că toate acestea dispar imediat ce calul a fost vândut și dus acasă" [41]).

Se pare că Țiganii au practicat comerțul de cai în felul arătat, din primele timpuri, după cum o atestă și Kranz [42]) — așa încât, termenul *gitano* și *gitaneria* au devenit expresiuni proverbiale pentru un om care înșală în comerțul de cai. Expresiunea de mai sus, se referă la fel, pentru anumite mijloace întrebuințate ca să ajungi la scop — după cum probează Franc Sobrino pentru Spania [43]). Rudarii negustoresc și ei porcii dar în condițiuni absolut normale — sau articole de mărunțiș, ambulant — dar în aceleaș condițiuni de omenie. Alături de ghicit, Corturarii practică speculativ, în înțeles curent, negustoria de cai, mijloc înrudit pe care Țiganii de cort îl mânuesc cu aceeași artă incomparabilă.

Există o boală ce o au numai caii și care se numește „suspin". Calul tușește greu și dacă-l duci la muncă grea, merge ce merge și „creapă" pe loc. Se spune că numai Corturarii posedă secretul de vindecare al suspinului și când ar vrea cineva să afle prin ce mijloace ajung ei să vindece caii, nu poi parveni la o astfel de rețetă. Atâta am putut afla, că ei îi dau verdeață cât mai multă. Din contră dacă i se dă animalului fân uscat, atunci începe de suflă greu și tușește. Medicamentele, în afară de verdeață, numai ei le cunosc. Pe drept cuvânt se poate spune : „ce nu mai poate face veterinaru, face căldăraru". Țiganul cumpără calul bolnav și la un noroc: „dacă să face (bine) să face, dacă nu"... Dacă se face sănătos, câștigă Țiganul, vânzându-l pe un preț bun, iar de nu, în cel mai rău caz îl folosește la cort. Din cauza aceasta, ei fiind doctori de cai, se duc de cumpără numai unde aud că e „vită cu nărav". O iau mai „lesne" și câștigă la ea. Cailor bătrâni ca să pară tineri, li se pilesc dinții, înainte de a-i scoate la vânzare, cu ajuto-

41) Z. *Arbore*, Basarabia, p. 226.

42) *Sächsische Chronik*, Tom. II cap. II. v. deasemenea, Grellmann. Op. cit. p. 97.

43) Franc. Sobrino, *Diccionario de los lenguas espanola y francesa*. Tom. I. Ed. 6. art. „Gitaneria" și Grellmann, (trad. in l. fr.) p. 98.

rul unui „răzuş", iar ca să aibă sânge „aspru", calului i se dă bătaie de acasă.

11. *Ţiganii aurari.* Există o dificultate: nu se poate stabili, cu mijloacele care ne stau la îndemână, dacă Ţiganii aurari sunt de fapt Rudari, Ţigani de sat sau altceva [44]). Inconvenientul rezultă de acolo că spălatul aurului în ultima vreme a decăzut şi că se poate spune că suntem în faţa unei îndeletniciri stinse.

Nu mai mult decât la începutul secolului al XIX-lea, spălarea aurului se bucura de multă vază în ţările locuite de Români. Aceasta se datoreşte în primul rând structurei geologice a pământului românesc, în care se află aur. Dar pentru a-l obţine, se întrebuinţau două metode: una prin lucru în mină şi cealaltă prin „spălare" în ape curgătoare. Cel din urmă procedeu e cu mult mai natural; el e şi cel mai primitiv şi se datoreşte aceleaşi cauze: abundenţei aurifere a apelor noastre. Intr'adevăr, râurile purtătoare de nisip aurifer, la noi, au fost relativ numeroase. Nu toate însă îşi meritau numele. In Ardeal, de exemplu, Arieşul era comparat din acest punct de vedere, cu Tage şi Pactole. Streiul, Mureşul, Someşurile (Cald şi Rece), Oltul, Ampoiul, Sebeşul de Criş şi altele de felul lor, erau cunoscute. Intre acestea, Arieşul şi în zilele noastre oferă încă aur suficient spre a mai fi cercetat de către spălători (între care şi de către Români de neam).

In afară de apele menţionate mai sus, mai putem arăta că spălarea aurului se făcea altădată pe cursul râurilor Dâmboviţa, Argeşul, Olt şi Topolog. Din Ialomiţa, Dunăre şi Olteţ deasemenea se extrăgea aur prin spălare. La Dragoslavele-Muscel, de exemplu, se văd şi astăzi pietre în care strălucesc firişoare de aur. Se pot vedea şi astăzi urmele, în special pe unde a fost abătută apa văilor, pentru a se putea găsi aur. Locurile „Valea Caselor", dealurile „Podei", „Rudeana", au grămezi mari şi gropi foarte dese.. Dealul „Laz" şi „Naca" prezintă deasemeni gropi de unde se putea scoate aur de către Rudari: după spusa bătrânilor cam până la jumătatea secolului al XIX-lea [45]). Apoi în Banat şi chiar în Moldova. Lucrurile merg până acolo, că spălătorii de aur din Transilvania (cei mai mulţi neputând fi decât Ţigani) atraşi de

44) Din care cauză se explică, dece vom vorbi în cele ce urmează, mai mult de spălatul aurului, decât de Ţiganii spălători de aur.
45) C. Rădulescu Codin — pr. Răuţescu. Dragoslavele. Câmpulung. 1923 p. 103.

câştig, treceau şi dincoace de munţi, unde-şi aveau locurile lor anumite, pe unde spălau aurul, în felul cum vom arăta mai jos. Dar ei erau împiedicaţi de către cârmuirea noastră, din motive lesne de înţeles. Urmează deci intervenţii către Braşoveni, din partea regelui Vladislav al Ungariei, ca spălătorilor din Transilvania să li se dea voie să spele aurul pe locurile lor [46]).

Ocupaţia prezentând greutăţi, la Dragoslavele-Muscel, dădu naştere şi unei expresii satirice, care a rămas până în zilele noastre: *„iepur-li-n copaie, auru să saie“*. Intre râurile purtătoare de aur din ţara noastră se numără şi Argeşul [47]), aşa că se poate vorbi de o reţea complexă de râuri aurifere şi că nu e de mirare dacă la noi, procedeul extragerii aurului prin spălare, ia o desvoltare din ce în ce mai mare, alături de lucrul în mină.

Spălatul aurului, cel puţin aşa reiese din mărturiile trecutului, s'a făcut la noi din timpuri îndepărtate. La un moment dat se recunosc două soiuri de oameni ce se îndeletnicesc cu această meserie: sunt Românii şi Ţiganii [48]). Ţiganii fiind menţionaţi şi ei în cele mai vechi documente„ drept un popor care a trăit din această ocupaţie“ [49]). Alţi autori merg şi mai departe în timp, afirmând că nu numai Românii dar şi înaintaşii lor se ocupă prin aceste părţi, alături de extragerea aurului din mine, de spălarea lui din albia râurilor [50]). Populaţiile vechi vor fi transmis şi autohtonilor acest meşteşug; în deosebi prin spălare, ce presupune mijloace rudimentare de exploatare. Cu venirea Ţiganilor, îndeletnicirea aurăritului sub această formă, a trbuit sa ia o desvoltare şi mai mare, aşa încât, acum putem spune că în afară de Valahi, cari locuesc în imediata apropiere a râurilor purtătoare de aur, numai Ţiganii spală aur; că numai ei ştiu să aleagă în mod deosebit locurile cele mai fertile din acest punct de vedere [51]). Fiindcă Poissonnier spune: „Marea dificultate nu e atât spălatul aurului, cât cunoaşterea locurilor ce conţin astfel de firicele de aur“. Şi că

---

46) Documentul e dat la Buda în 1516 şi s'a găsit în Arhivele Braşovului. V. Hurmuzaki. P. L. (1911) pag. 232.

47) Ba încă, era socotit ca cel mai bogat în aur (von Neuschotz). Op. cit. pag. 153.

48) *L. S. Marienburg*, Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgens 1813. Vol. II. pag. 70.

49) *Kövàry László*, Erdély Ország. Sztatisztikája. Vol. I. Cluj 1847 p. 89.

50) *Téglás*, Bányaszobrok a Dáciai arany óidökbö, în *Archeologiai Értesitö*. Budapesta 1885, pag. 14.

51) *Grellmann*. (Trad. l. fr.), pag. 120—121

„Ţiganii excelează tocmai printr'un ascuţit simţ" [52]). „Ţiganii se achită de sarcina ce li se încredinţează, ne spune De Gerando, cu o iuţeală uimitoare" [53]), ceeace dovedeşte că alături de simţul muzical, de buni fierari, ei nu lăsau de dorit nici ca aurari.

Din aceste afirmaţiuni rezultă că populaţia românească se ocupa şi ea cu spălatul aurului, *mai ales acolo unde se afla mai în apropierea râurilor aurifere,* dar că adevărata exploatare de felul acesta, o făceau Ţiganii aurari...

E interesant de observat că exploatarea aurului prin spălare, se făcea într'un ritm relativ discontinuu, nu numai fiindcă recolta de aur depindea de timpul ploios, când apele veneau mari, când duceau cu ele şi nisipul aurifer, dar şi pentrucă în timpul răcoros spălarea aurului se sista deabinelea. Atunci înţelegem de ce sarcina de adevărat aurar cădea tocmai pe seama Ţiganilor şi că mulţumită unei practici lipsită de continuitate, acest neam se ridică la un oarecare grad de discernământ în extragerea aurului din apa râurilor... La spălatul aurului ei luau parte la lucru împreună cu familiile lor. Prin anul 1770 în regiunea Palanca, Orşova, Caransebeş, se aflau mai multe zeci de astfel de familii de aurari, ceeace contribue mult ca să ne facem o idee de conformismul natural, de breaslă, care de altfel le e caracteristic. Şi cu toate că se spune că o mare cantitate de aur pur se pierdea în timpul operaţiei spălării aurului, din pricina lenevirii lor, calitatea de buni spălători de aur a Ţiganilor a rămas.

In 1748 ia fiinţă Colegiul Minelor din Transilvania. Printre alte instrucţiuni, art. 7 acordă dreptul pe seama Ţiganilor de a se ocupa cu extragerea aurului prin spălare, din râurile transilvănene [54]). Aşa ne explicăm, cum, li s'au acordat anumite privilegii ; cum, apoi, între ceilalţi Ţigani constituiau o categorie privilegiată, fiind scutiţi de sarcinile publice, (nu însă scutiţi de taxa faţă de stăpân — în cazul când aveau pământ). Stăpânirea le fixa contribuţia şi se specifica precis, că e vorba de categoria de Ţigani *aurari*. In Ţara Românească şi Moldova, Ţiganii boereşti nu aveau voie să se ocupe cu aurăritul, numai cei domneşti, (care erau împărţiţi în 3 clase) [55]) — şi nici dintre aceştia toţi ; singuri *Ru-*

52) *Poissonnier*, op. cit. pag. 64.

53) Les Gitanes s'en acquittent avec une adresse et une célérité surprenantes" v. De Gerando *La Transylvanie*. Vol. I. p. 188.

54) *Iosif Benkö*, Transilvania. Tom. II. al. 22 Nr. 1. pag. 73.

55) Rudari, ursari şi lăeţi.

darii aveau voie să scoată aur. La specificarea de mai sus, putem consemna că sub numele de „*Rudari*" nu răspund decât spălătorii de aur. Rudarii în înțelesul de „lingurari" (Holzarbeiter) trebuie lăsați pe dinafară, având ocupația lor determinată. Intre unii și alții, pe seama numelui, se poate face ușor confuzie. In realitate, Țiganii aurari, erau organizați (în Ardeal), între anii 1747—1832, într'un voevodat propriu și separați de ceilalți. Mai pe urmă, în locul acestui voevodat s'au constituit 12 asociații de spălători de aur. Numărul 1 și 2 în Zlatna ; 3 și 6 în Certeje ; 4—5 ; 7—8 în Pianul de Jos (lângă Vinț-Alba Iulia) ; a 9-a în Brad, a 10-a și 11-a în Trăscău ; a 12-a în Ruda lângă Brad [56]). In 1847 se constată că aurăritul nu era practicat în Transilvania numai de familii întregi de Țigani ; chiar sate întregi își câștigau existența din spălarea aurului. Astfel erau : Țebea, Rișca, Rășculița : regiunea Băii de Arieș, precum și Cinguian, Cărpiniș, Câmpeni, Câraci județul Hunedoara. Intre satele de mai sus, desigur că nu numai Țiganii spălau, ci și țăranii noștri.

Samoil Köleseri, în lucrarea sa Auraria Romano-Dacica [57]) enumără și el, pe lângă Țigani, pe Români. El spune : conform legilor *Aprobata*, extragerea aurului din râuri, pârae și locuri de munte, este liberă *pentru Valahi și pentru Țigani :* și pentru oricine ar vrea să se ocupe cu aceasta. cu condiția ca să se predea cota stabilită — aur, tezaurului public... Dar să rămânem la Țiganii aurari.

Fiecare asociație — ce numără până la 120 membri — avea un supraveghetor ce da seama directorului general minier, cu sediul în Zlatna. Supraveghetorul putea fi tras la răspundere, cu atât mai mult, cu cât asociațiile și asociații nu-și aveau o așa de mare stabilitate. Apoi aurarii aceștia obișnuiau de se sustrăgeau dării către tezaurariat. Țiganul spăla pe unde găsea.. Azi pe o apă — mâine pe o alta, de cele mai multe ori pe Arieș (De Gerando). Destul că activitatea spălătorilor de aur, în Transilvania, oferea un spectacol unic. „*C'est une de ces mille scènes inattendues que la Transylvanie offre sans cesse aux voyageurs, et l'étrange costume des Bohémiens (etc...) ajoutent encore a l'effet de ce spectacle extraordinaire qui vous transporte aux rivages de l'Afrique*" [58]).

56) *Köváry László.* Op. cit. pag. 89.
57) Publicată la Poson 1780, p. 21.
58) *De Gerando.* Op. cit. p. 188.

Cum se făcea spălatul aurului? Odată locul găsit, se proceda la instalarea scaunului de spălat; adică, la așezarea mesei ori scândurei comparată de către Demidoff, în felul său, cu o „mașină" de extras aurul. Scândura putea fi de brad sau de teiu. După De Gerando, numele său unguresc era de „tekenyö". De brad sau de teiu, scândura prezenta la unul din capete o suprafață mai mare, de formă plată, deasupra căreia se depozita nisipul aurifer. După mențiunile făcute de către călători, scândura era lungă de 6 și lată de 3 picioare, având o serie de scobituri — crestături în sens oblic (transversal). Atât prințesa von Neuschotz cât și Grellmann sau De Gerando subliniază prezența acestor adâncituri săpate în scândură, cari aveau menirea să oprească firișoarele de aur, care se depozitau acolo, fiind mai grele.

Scândura se fixa într'o poziție înclinată; cam de 45^{0}. La capătul superior al mesei de spălat, se cărau cam 15—20 copăi încărcate cu material brut-aurifer, peste care se turna apă. Părțile mai ușoare din material, alunecau cu ușurință la vale; cele mai grele și netrebuincioase erau împinse cu mâna, iar fărâmele de aur, grație dispoziției scobiturilor mesei de spălat aur, erau prinse în aceste canale săpate în lemn. De aici, materialul aurifer trecea într'o altă fază de curățire: era aruncat într'un hârdău (după Poissonnier, într'un vas lat de pământ), de unde firișoarele de aur erau scoase și puse cu grijă într'o altă copaie. Aceste treceri dintr'un stadiu de curățire într'altul ajută la eliberarea firișoarelor de aur de orice material străin, lăsându-l în stare pură.

Se mai arată că masa de spălat aurul era mișcată necontenit, spre a se desăvârși desprinderea și desfacerea firișoarelor de aur, de corpurile străine.

„Ils saisissent le tekenyö par les deux bouts, l'agitent doucement, laissent tomber l'eau, en reprennent encore, et la rejettent jusqu'au moment ou ils voient briller l'or pur" (De Gerando).

Pe scândură, alteori, se așternea o bucată de lână fibroasă, care avea aceiași menire: de a opri firișoarele mărunte de aur și de a lăsa să treacă mai departe corpurile străine. Urmează acelaș procedeu pentru desăvârșirea operației până când se ajungea la un rezultat cât de modest [59]).

---

59) „Sur un plan incliné, revêtu d'un feutre ou d'un drap grossier, on fait couller constamment de l'eau qui a passé à travers un amas de sable et de gravier amoncelé sur une claie, à la portée supérieure de la machine"; les

Exploatarea aurului în felul amintit, atrăgea atenţiunea călătorilor. Am văzut cum De Gerando, evocă pitoresc scena spălării aurului în Ardeal — asemănând-o cu îndepărtatele ţinuturi din Africa... iar alţii, compară Moldova şi Muntenia din acest punct de vedere, cu Peru : „(Le petit Perou)". La 1711 se dă Moldovei (cu Basarabia şi Bucovina) — pe calea spălării aurului, 3.200 drahme aur, iar Muntenia la 1764 obţine 2.508 drahme. Acest produs aurifer, în valoare de 3.200 drahme aur, strâns din albia râurilor, intra în vistieria vel-Armaşului [60]). O câtime hotărîtă din aurul strâns, din Ţara Românească, revenea, drept bir, domniţelor [61]).

Ca să ne facem o idee de valoarea debitului aurifer, a numai unei porţiuni restrânse din râul Ampoiu, ne referim la actul de cumpărare din 1558 al lui Kiss Karadi, prin care judele Braşovului Benkner Ianos, vinde o porţiune de loc cât ţine satul Zlatna, pentru spălat aur. Preţul e de 2.000 florini. Nu e vorba de toată întinderea văii Ampoiului ci numai de porţiunea care se află în dreptul Zlatnei [62]). Venitul fiind mare, explică preţul ridicat.

Ceeace face ca acţiunea să continue a se bucura de interes, era numai cantitatea. Fridwalszki [63]) arată că în Ardeal s'a obţinut aur, prin spălare, de o valoare superioară aurului extras din mină [64]). Argumentul e hotărâtor şi toate isvoarele concordă în a preciza superioritatea aurului obţinut prin spălare. Intrucât, deşi cantitativ, extracţia putea să fie la urma urmei inferioară, ea se caracteriza totuş prin „fineţea mare de peste 900-1000" [65]).

Potrivit acestor informaţii, dela începutul secolului al XIX-lea exista pe cursul râului Ampoiu, nu departe de Zlatna, o spălătorie de aur, proprietate regească, unde se extrăgea aur cu ajutorul Românilor şi Ţiganilor. Producţia anuală a spălătoriei, era de 8—10 „Zentner" [66]). Va fi trebuit, ca odată cu un minimum de organizare, în branşa spălării aurului, să se reglementeze şi drep-

---

paillètes microscopiques de ce précieux métal restant ainsi arrêtées dans le tissu"... (Descrierea lui Demidoff : după Poissonier, Notice historique).

60) *Von Neuscholz*. Op. cit. p. 153.

61) *N. Bănescu*. Viaţa şi opera lui Daniel (Dimitrie Philippide), p. 164.

62) *Dr. Gyárfás Tihomér :* Az erdélyi aranymosás 1558-iki történetéhez în revista : Erdélyi Muzeum XXVII (1911).

63) *Kemény Iosef*, Noticia Historico-diplomatica. Sibiu 1836. Vol. I. pag. 87.

64) *Kőváry László*. Op. cit. pag. 89.

65) Enciclopedia României. III. pag. 719.

66) *L. I. Marienburg*. Op. cit. pag. 70.

tul de a spăla. Documentele vorbesc — pentru Ardeal — de o legitimație eliberată de colegiul minier din Zlatna. Dar până la reglementarea acestui drept, trebuie să ne închipuim spălarea aurului ca o practică cu totul naturală, la care Țiganii alergau ca la un produs oferit de natură, (în felul cum practică ei și azi colectarea de fructe). In această ordine de idei intră privilegiul acordat Rudarilor — Țigani „domnești" — de a spăla aur, pe când ceilalți erau excluși.

Contribuția în aur de fiecare Rudar pe an, se ridica la 4 florini („aur praf"). Pe timpul domnitorului D. Cantemir, taxa se ridica la 1600 drahme și aparținea domniței. Soția domnitorului Ștefan Racoviță primește în 1764 dela Rudarii săi, care se ridicau în număr de 240, taxa de 1.254 de drahme, adică 1000 drahme aur curat [67]). Câștigul unui rudar cu familie cu tot pe zi, în acele vremuri nu trece de trei groși, iar după M. Dembscher [68]), câștigul lor se socotește la 32 florini sau 70 de franci anual. Odată cu eliberarea Țiganilor, dar și din alte motive de ordin technic, spălarea aurului se pierde din ce în ce, ca îndeletnicire, așa încât, astăzi putem spune că spălarea aurului este o ocupațiune ca și dispărută.

---

67) *Leca.* Op. cit. pag. 191.
68) *Grellmann.* Op. cit. pag. 116.

VII.

LOCUINȚA

Așezarea Țiganilor: 1. De sat; de lemn și de cort. 2. Locuința Țiganilor. 3. Casa sărăcăcioasă a Țiganilor de sat. 4. Bordeiul Rudarului (Băeșului, Lingurarului). 5. Diferențe regionale. 6. Cortul Țiganilor nomazi

Un fapt care iese în evidență, nu e numai felul de locuință pe care-l au Țiganii; unii având preferință pentru un fel de locuință, alții pentru altfel de locuință... ci și modalitatea de a se *situa* unii față de alții și a tuturor categoriilor de Țigani față de elementul etnic majoritar în mijlocul căruia trăesc.

Situarea astfel privită, e un rezultat al felului lor de a fi. Cineva se situează într'un anumit fel față de semenii săi, așa după cum este în realitate. In ordine socială se realizează, ca în geologie, un fel de *decantare* a elementelor, după natura lor specifică. Astfel, *Țiganii de sat* vor locui în sat, într'un anumit fel. Rudarii și Țiganii de cort vor avea alte preferințe: atât cât privește situarea cât și felul de locuință. Evreii n'au format ei ghettouri? Țiganii de sat vor avea și ei cartiere speciale: mahalalele lor. Tendința de mai sus, putem spune că între ei, e generală. Rar Țigan să rămână între Români, care din pricina escluderii, va căuta un mediu mai potrivit de existență și acela va fi găsit tot între ai lor [1]).

In ordine generală, Țiganii se vor situa astfel: cei de sat, la marginea satului [2]) (orașului); cei de lemn, la marginea pădurii — nu prea departe de sat; cei de cort, între sate sau pe zăvoaie.

1) Sunt și excepții. In Șinca Nouă (Țara Oltului) țiganii de sat sunt risipiți prin tot satul.

2) Preferabilă, după unii: ar fi partea sudică a satului: „situé toujours du côté sud"; partea nordică fiind expusă, „aux bourras ques de neige" (v. Alexandru Graur. Les Mots tziganes en Roumaine. Bul. Linguistique II. 1934, p. 108.

1. E o lege situarea periferică a elementului ţigănesc, izvorâtă din inferioritatea organică a neamului lor. Această lege se ilustrează cu orice ocazie, aşa încât, nici nu mai trebuie s'o dovedim. Vom reproduce totuşi câteva fragmente din realitate, spre a ilustra cele spuse [3]).

La Şercaia (Făgăraş), situarea e atât de clară, încât nu numai Ţiganii constitue un cartier special, dar toate neamurile de aici au acest caracter : de o parte a apei locuesc Saşii ; de alta Românii şi Ţiganii. Cartierul Ţigănesc, după cum se vede, e cu totul periferic şi împins spre apă, populând zăvoiul. Influenţa germană se impune la toţi deopotrivă. Până încât şi Ţiganii din partea locului sunt organizaţi după model german : în „zecia III-a" — care e o vecinătate de felul celorlalte, întâlnite între Saşi. Au şi o tablă în formă de inimă, cu un cuiu implântat deasupra, de care se leagă ordinul ce li se comunică. Tabla trece din casă în casă.

Tot astfel în Racoviţa, Porceşti — acelaş ţinut ; în Boteni-Muscel, ei sunt situaţi periferic. In Ucea de Sus (Ţara Oltului), fiind fixaţi de mai mult timp, pe un loc neproductiv, lângă vale, pentru care, de două ori casele lor au fost inundate. Numai fierarii, în unele locuri, sunt mai favorizaţi de soartă. Cei din Grid, au pământurile lor cumpărate. Astăzi sunt proprietari. Inainte însă trăiau şi aceştia în bordee — excepţie făcând fierarii, ce trăiau în casele comunei. Fierarii sunt din această cauză mai avuţi. Când sunt puţini, ca în Viştea de Sus (3 familii) comuna îi înzestrează cu pământ „fără drept de vânzare".

Ferarul din Luţa, acelaş ţinut, stă pe locul comunei cu contract, condiţii şi preţ fixat de comună, având casă. Mulţi au nu numai locul de semănat luat cu chirie, dar şi casa de locuit, cum e cazul cu cei din Netot. Aici „locu e a lu ghirău" ; al comunei ; „te poate scoate or cînd" şi prinurmare, plătesc pentru el 300 lei pe an la comună.

Să luăm Ţiganii din Făgăraş. Aici îi găsim în două cartiere situate la cele două extremităţi ale oraşului : unul e în „România de Jos" şi altul e în „România de Sus". Parte din cei din „România de Jos" sunt intercalaţi cu locuinţele lor şi printre Români. Cei de pe Brâncoveanu („România de Sus")— au fost împroprietăriţi : 17 inşi către Olt şi se pretind neam de neamul lor „moşteni" de

3) Planul aşezărilor de faţă: Planul oraşului Făgăraş. Şercaia. Racoviţa şi Porceşti (v. I, II, III, IV).

„ghiţă“ — de când era cetatea... Caracterul de aşezare periferică îl are deci în mod evident şi Ţigănimea din Făgăraş. Atât la sat cât şi la oraş, ei înclină spre acelaş fel de aşezare periferică.

Fie că Ţiganii de sat locuesc cu sau fără chirie, fie că au locurile lor proprii sau le ţin cu arendă, situarea lor rămâne aceeaşi : cu slabe excepţii, ei populează apropierea satelor şi oraşelor, rezultând de aici o anumită posibilitate de a fi încadraţi din punct de vedere psihologic [4]).

Rudarii, fiind vorba de situare, au şi ei o tendinţă specifică. Ocupaţia i-a silit să fie în nemijlocită apropiere a pădurilor. Vor gravita deci cu totul înspre păduri. Astfel că, o ilustrare între unii şi alţii din acest punct de vedere, o oferă situarea „Băeşilor“ din Purcăreaţa — Porumbacu de Sus, unde se spune că *„Românii aud clopotu vara şi noi auzim cucu“*. Purcăreaţa fiind situată sub poala unui codru, departe de sat. In 1913 au fost şi aceştia aşezaţi în sat, dar i-a dus apa cu lampa aprinsă şi cu bordeiu cu tot. S'au mutat deci mai sub poală de pădure. Cu ei însă nu s'a mutat nici un Ţigan de sat.

Ceace îi atrăsese era o tendinţă devenită ereditară. Acum din nou ar vrea să se mute la cei rămaşi în sat, din cauză că iarna le vine greu. Cea mai mare parte din ei au aceaşi soartă — fundamental diferită de a celorlalţi Ţigani. Ceeace îi face cu totul altfel : „noi aicea am fost pierduţi din lume-asta“. Băeşii din Racoviţa stau la 3 km. de sat, pe o suprafaţă limitată, faţă de care sunt „aglomeraţi“. Cei din Netot, din pricina distanţei de sat şi a apropierei de pădure se plâng că iarna „hăulesc“ lupii prin apropierea lor. Unii au părăsit locurile lor retrase, din cauza urâtului de izolare. Locul „Rudare“ (unde sunt gropi) — 4 km. de Sebeş, aproape de poalele pădurii, lângă „Poiana Jitii“, e o dovadă. Şi ca aceştia mai toţi Rudarii din ţară. Băeşii din Şercăiţa sunt situaţi în „Coasta Creţului“, iar cei din Dejani stau la „Muşunoaie“. Dela 4—5 km. departe de sat, aceştia se plâng că e „glodu pîn-aicea“, adică e noroiul mare şi căile puţin umblate. Vorba preotului Vijoli din Netot: aşezările băeşilor pe aici, se înşirue „cam pă sub pădure — dă la ogoare în jos nu sînt“.

Cei din Lisa stau la fel : afară din sat ; o parte pe locul numit „Domneasca“, iar o parte mai înspre pădure, la „Brădăţele“.

---

4) *Ion Chelcea*. Op. cit., p. 80—85.

S'au mutat aici, că nu s'au „potrivit" cu ceilalţi [5]). Băeşii din Lisa au stat aici la pădure, unde au trăit şi părinţii lor, la „Piscu Bochi". In locul de astăzi s'au mutat prin anii 1912—1913. Au fost 50 „colibi". Mergând la lucru pe la „Săghii", au rămas parte pe acolo [6]).

Acelaş lucru s'a întâmplat şi cu cei din Sebeş-Copăcel, care acum stau departe de sat, la „Prunărie". Inainte aceştia au stat şi mai sus, la „Ferăstrău". Nu exagerăm când putem vorbi între Băeşii din Transilvania, de o revenire a lor la locuri mai aproape de sat. Un caz tipic îl oferă Rudarii din Viştişioara. Ca să dai de ei, îţi trebue o oarecare iscusinţă; ei fiind sub poalele munţilor Făgăraş. Composesoratul le-a fixat locul (ca şi celor din Cuciulata). [7]). Inainte însă au stat tot pe Viştişoara: acum fiecare familie avându-şi parcela sa proprie aliniată la stradă, cu 15 m. lăţime şi 20 m. lungime. Situarea s'a făcut prin defrişare directă. Astăzi ei nu sunt mai puţin scutiţi de a fi aşezaţi la poala pădurii — aşa încât, se poate spune că ei sunt în situaţia de fi printre Băeşii cei mai curaţi de la noi.

In urma cazurilor enumerate mai sus, nu e de mirare dacă firea lor e formată într'un sens cu totul unic. Au din această pricină, frică de „pustă", de-a nu fi colonizaţi în câmpie. Colonizaţi în apropiere sunt şi Băeşii din Cuciulata — la fel: fiecare cu parcela lui, despărţită de vecin, acum, prin „rozor" sau „brazda locului"; lucru cu totul nou pentru ei, fiindcă până acum ei nu cunosc astfel de distincţiuni. Dar cele câteva cazuri de reglementare între Rudari nu au valabilitate generală, fiind cazuri cu totul izolate.

Rudarii şi în alte părţi, au a trage consecinţele izolării lor, condiţionate după cum s'a văzut, adânc de felul de traiu, marea majoritate împărtăşind din plin viaţa dusă lângă păduri...

Prin Vechiul Regat locuiesc văile. Faţă de păduri, ei caută poala pădurii; drumul deschis de însăşi valea pe care o calcă cu piciorul, rar cu căruţa sau căruciorul cu marfa trasă de măgar. Coastele văii sunt elementele naturale de adăpost. Tot în acest loc au şi apa de băut. Precum vedem, valea cu lemnul, valea ca

5) Excepţional, aici s'au amestecat cei de pădure cu cei de cort. (Sunt şi câţiva de sat.)
6) Cred că s'au înmulţit din două familii; „îs veri, îs fraţi"...
7) Fiecare „gazdă" are atâta „hei"... sau loc de curte.

adăpost, valea cu apă, în multe locuri, este „patria" adevărată a Rudarilor — atâta vreme cât pădurea e în picioare. De îndată ce pădurea s'a tăiat, rămâne doar *numele* văii, sau se şterge şi acesta cu timpul...

E de aşteptat deci, studiind Rudarii din alte părţi, să-i găsim mai puţin evoluaţi, precum o să vedem şi când vom trata locuinţa propriu-zisă. Respectivele aşezări de Rudari neavând o legătură mai strânsă cu satele noastre, decât desfacerea marfei şi cumpărarea de chibrituri, sare şi gaz. Adică strictul necesar.

Iată câteva cazuri din Muscel, unde situaţia mi-e mai cunoscută : în Nordul judeţului, acolo unde zona deluroasă face legătură cu relieful muntos, ei se înşiruie constant la zona de contact ; adică la poalele pădurii de munte, formând cele mai avansate puncte de aşezări umane spre fundul văilor. In Dragoslavele ei locuesc în „Valea Hotarului". La Nămăeşti, se ridică 2 km. nord de sat, pe „Valea Cârstei". La Lereşti ei sunt pe valea „Râul Târgului". In Bughea de Sus, sunt presăraţi Rudarii pe cursul apei, la „Balota" şi în alt punct al aceleeaş văi, Bughea. In Albeşti, Rudarii sunt la „Vârfur-li Mari". La Berevoeşti-Pământeni, îi găsim pe Bratia în sus. Nu e mirare deci, că ne sunt cu totul necunoscuţi. Ei sunt ascunşi, parcă, de restul lumii... aşa încât nu trebue să ne mire de loc faptul, că asupra lor s'a scris aşa de puţin...

In Sudul judeţului Rudarii ţin văile paralele ce străbat ţinutul dela Nord la Sud. Ceeace e mai caracteristic, e că ei se feresc de arterele mai mari de comunicaţie, retrăgându-se pe văi subsecuente acestora. In Est, începând cu Dâmboviţa, avem valea Bădeanca ; în apropiere de aceştia locuesc alţii, pe „Valea lu Coman", pe unde n'ai nici o posibilitate de acces cu ei, decât trecând apa pe un vad destul de neîncercat. Intre stânci, în fund, se profilează coastele văii ca un V gigantic, iar sus se vede „cetatea". Şi cei din „Valea Fântânii" (Hârtieşti) au aceeaşi tendinţă : *valea*, unde îşi duc viaţa lor paşnică. Cei din Lucieni, când am început eu cercetările printre ei, erau situaţi în „Valea Marineştilor", mai apoi, s'au mutat pe o altă vale, în apropiere, numită „Valea Smeuretului".

Ar însemna să lungim prea mult lista aşezărilor, în felul arătat. [8]). Noi am relevat, numai, tendinţa situării lor, care aparţine unui fond organic, caracteristic fiecărei categorii de ţigani înparte.

8) Vezi harta Nr. 1.

Nu lipsește nici pe aici tendința ce o au parte din Rudari, de a se ridica peste nivelul comun, la o situație mai bună. Prin faptul că unii dintre ei au început să-și facă case în loc de bordee (Valea Hotarului — Dragoslavele, Bughea de Sus, Pițigaia, Racovița, Berevoești-Pământeni), arată că ei se știu adapta, întrucâtva unei vieții mai bune. In ori ce caz, tendința nu lipsește. In Voroveni sunt două case de Rudari. Aceștia au devenit — sau se cred înșiși — mai civilizați. Una dintre rudărese îmi dă scaun, spunându-mi : „sîntem crescuți în sat, nu sîntem crescuți în pădure. Ne-am rumînit." Aceasta e tendința tuturor, și ar fi desigur și dorința noastră, ca cel puțin lor să li se dea posibilitate, ca în lupta ce o duc pentru „rumînire" să fie ajutați.

Și Țiganii de pădure, când sunt aproape de sat, sunt adunați la un loc, fixându-se la fel : periferic — având prin aceasta o notă comună cu cei de sat. Băeșii din Sebeșul de jos, stau în „Rusca" ; cei din Comana de Sus în „Bărc", pe un deal unde duc lipsă de apă. Locul pe care stau aceștia, e din „strămoși", pe moșia comunei. Au grădinițe. Se plâng însă că n'au loc și sunt „strînși". Oamenii trec cu căruțele printre casele lor și fac dâră, șanț, iar ei nu pot să le spue ceva că le iese înainte, cu „paru" zicând că e loc comunal..

Tendința e dublă : de o parte ei au tendința de a se lăți, de alta satul le-a pus limită, trăgând cu plugul un șanț de jur-împrejur ca să nu se mai întindă. Beau apă, din cauză că locul e înalt și n'au fântâni, dintr'un „fîșu", (șipot) ; apa venind pe un pârău. Când plouă vine tulbure, iar când e iarnă, îngheață. Vara mai umblă și „ciurda", așa că, condițiile de viață iau un aspect cu totul specific. Intinderea ocupată de Băeși în Comana de Sus, la punctul „Bărc", nu e mai mare de un jugăr și jumătate, iar numărul Băeșilor Rudari de aici e de 114.

Un alt caz ne confirmă cele de mai sus : Băeșii din Oprea Cârtișoara au stat și ei la pădure. Dintre cele două tendințe ce-i stăpânesc : aceea de a fi și ei în rândul lumii, mai aproape de sat și aceea de a fi cât mai aproape de lemnul de lucru, de multe ori învinge cea dintâiu. Sunt vreo 36 ani, de când au coborât din „Lunca Plăiașului". Astăzi au locuri cumpărate pe bani — „cît ține casa".—Nici aici însă nu sunt departe de poala pădurii. Idealul pentru ei e ca să împace cele două tendințe. Puțini au reușit, (ca cei din Breaza), să cumpere locul și să dureze case la fel cu ceilalți

săteni. Băeșii din Breaza și-au ridicat casele prin anul 1929, începând cu Ion Furdui și terminând cu Pătru Mărunțelu. Banii pentru cumpărarea locului și făcutul caselor i-au luat sub formă de împrumut dela Banca „Furnica" din Făgăraș, fiind gajați de oameni din comună.

Țiganii de cort nebucurându-se de o situație stabilă, se așează pe unde pot ; pe cât se poate în mod cu totul temporar : pe zăvoaie, între sate. In tedința lor nomadă ei sunt comparabili acelor păsări răpitoare ce dispar ori de câte ori vin in atingere cu omul. N'au așezare stabilă și când sunt siliți spre aceasta, însamnă că sunt prinși și condamnați. Prin aceasta, ei se leagă de spațiul liber așa cum se leagă de o anumită locuință, cortul.

3. Dacă *situarea* lor e diferită, până la un punct oarecare, față de populația nețigănească, apoi, *locuința,* din capul locului are acest caracter. Țiganii de sat obișnuiesc casa sărăcăcioasă. Ea se acordă din plin cu situația socială și materială a Țiganului de sat : face parte integrantă din felul său de a fi. El nu poate face mai mult, așa după cum, bordeiul Rudarilor rezumă sau sintetizează caracterul Țiganilor de pădure.

Țiganii nomazi, când au cu totul altfel de locuință, nu fac decât să-și traducă în fapt, un întreg mod de a fi, cu totul diferit de al celorlalți Țigani : casa lor e ușor de montat și demontabilă. Cum spunea Dr. Gh. Crăiniceanu, ei își aleg o astfel de locuință, pentru că au obiceiul de a se strămuta, sau cum se zice, „lasă turta-n foc și pleacă" — atunci când poruncește vătaful lor [9]). Nu spunem că nu sunt treceri dela o stare la alta : că n'avem spre ex. Țigani nomazi, pe jumătate stabili (Halbsesshaften), sau că nu aflăm printre Rudari așezări și locuințe ce nu se deosebesc cu mult de ale noastre. Băeșii din Șinca Veche, Țara Oltului, locuesc în case mizerabile, dar sunt învelite cu țigle. La fel când e vorba de Țiganii de sat. Procesul de transformare și de continuă adaptare a făcut ca să avem o întretăiere de situații care însă nu aduc nimic nou, decât tendința ce o au Țiganii de a se pleca condițiilor noui de viață. Caracteristic însă rămâne pentru fiecare în parte, tipul de locuire precumpănitor. In Ucea de Sus, Țara Oltului, între Țiganii de sat, întâmplător sunt 4 familii de băeși ; din 4 familii 3 locuesc în bordee și numai o singură familie în casă, așa cum obișnuesc Țiganii de sat, ceeace dovedește că ei preferă locuința în bordee.

9) Igiena Țăranului Român. București, 1895. p. 107—8.

Țiganii de sat vor locui, deci după puterile lor, casele sărăcăcioase cu sau fără pod; în paianță sau cărămidă, cu un mobilier sărăcăcios. Casa lor e cu o încăpere sau două și de cele mai multe ori lasă de dorit sub raportul curățeniei. Pe deasupra, având un miros caracteristic rasei, numai acest din urmă inconvenient îți arată că ești într'o casă de Țigani. Am găsit în cursul cercetărilor, destule case de Țigani bine îngrijite, curate, dar excepțional și prin urmare nu fac decât să arătăm că între ei întâlnim toată gama de stări și situații, dela mizeria cea mai cruntă și până la o relativă bună stare.

Intre cei din Perșani, Țara Oltului, avem o colonie zisă la „Pițești". Aci sunt „d-aia care belește la mortăciuni. Oamenii nu-i cheamă la lucru că le ie scîrbă să mănînce cu iei". O femee, Țigancă și ea, dar din altă parte a satului, crede că aceștia ar mânca chiar „mortăciune".

Suntem între ei. Intru din casă în casă. Chiar acum cade o ploaie repede de vară și caut să mă adăpostesc. Incercând să intru într'una din aceste case, n'am putut, fiindcă din lăuntru duhnea un miros teribil. Adevărat troglodit, locuitorul mă privi galben, cu un glas de femee... In vreme ce, pe lângă ei trecea șoseaua asfaltată a Societății Suedeze. Se mai spune că aceștia-s „hoitari" [10]). O astfel de situație nu se găsește nici printre Țiganii de cort și cu atât mai mult printre Rudari.

Așa precum putem spune că în Grid, acelaș ținut, casele lor sunt bine construite. Fierarii în special sunt avuți. Am văzut la ei o sobă de gătit, din fier, făcută de mâna lor cu multă iscusință și abilitate. Aceștia au rude în America. Ana Buciuman țese la război diferite scoarțe, ii, iar fiica sa [11]) coase cu mâna. O ie o vând în 1939 cu 800—1000 lei. De ce insistăm ? Spre a vedea diversitatea situației lor. Ei caută să răspundă — după puteri — diversității condițiilor vieții. Cumpără lemnăria caselor vechi din sat și fac pentru ei, cum pot, case. Pe când cei din sate caută să corespundă mediului unde trăesc, îmbrăcându-și interiorul după cel al țăranilor din partea locului, cei de oraș caută să țină pas cu orașul. Țiganii din Făgăraș au casele cunoscute, compuse din una sau două cameri. Paturile lor sunt ca la oraș — având perini pline cu „fultuci" ; perini mici și mari. Unele foarte mici văzute

10) Cei din Toderița. acelaș ținut, stau pe locul numit „Căcăcea".
11) Nu numele de Ana Mon.

printre celelalte într'o anumită poziție : în loc să fie culcate, sunt puse drept. Pânzătura la bucătărie atrage atenția și ea : „gospodina cînd e bună, rostul casei merge strună". Perdele la fereastră, ceas de masă, etc.

Prin urmare, casa de locuit a Țiganului de sat caută să se apropie de a țăranului din partea locului, păstrându-și prin aceasta, caracteristica proprie. Nu au un tip de casă — special — ci miniatural, ei merg și din acest punct de vedere pe urmele populației nețigănești în mijlocul căreia sunt așezați.

> *„Așa ne-a zidit Domnu Hristos, cît îi bine-afară, avem și noi bine-n bordei: cînd să bulguiește și ninge și bate vîntu, vai de sufletu nostru."* (Dela Rudarii din Lerești—Muscel.)

4. Inainte, se prea poate că și Țiganii de sat și-au avut locuința în bordee. Astăzi însă bordeiul ca locuință predomină printre Rudari. El e o însemnată caracteristică — etnografică — a lor. Nu numai în părțile de dincoace de munte, — dar și dincolo, peste Carpați, în Ungaria și Serbia — au dus locuința lor, bordeiul. După cum am amintit, Caravlahii au locuit la început în bordee, cu deosebirea că bordeele lor erau dintr'o încăpere și „pe jumătate în pământ" [12].

Nicăieri n'am găsit bordeiul la Rudari *pe jumătate în pământ.* Se vede că Rudarii-Caravlahi au primit bordeiul pe jumătate în pământ al țăranilor de la șes, așa după cum au înclinare față de tipul de așezare cu case izolate, „Einzelhof" ori „stari-vlah".

Intre bordeiul Rudarilor din Muscel și al celor din Țara Oltului, ar exista — în parte — unele deosebiri. Dar să vedem în ce constă bordeiul de o parte și de alta a munților Carpați.

Mai întâi, trebuie subliniat faptul că în Muscel (mai cu seamă în N.) este locul cunoscut al casei pe pivniță... casă cu etaj. In această apropiere se află undeva (nu se află ușor unde) — locuințe formate din bordee... Totuși, nu se poate spune că bordeiul nu e un element cultural — material autohton. Populațiile străvechi din aceste părți l-au cunoscut. Vorbind de bordeiu, M. Block găsește cu cale să scoată în relief, înc'odată că Rudarii, sunt un rest al

12) *T. Filipescu.* Op. cit. p. 269.

unei populații autohtone, mai vechi în aceste părți [13]). Că nu sunt de fel Țigani curați.

Intrebați de mine asupra faptului, răspund : ursitoarea Domnule... cînd *a ursît pă rudar, să fie ca melcu, cu casă-n spate*"... Privită astfel, locuința Rudarului, cum am spus, face parte integrantă din felul său de-a fi.

Locuința lor are caracterele următoare : de afară intri de-a-dreptul într'o locuință, tipic construită numai din două furci, peste care vine o „cumpănă". Pentru bordeiu urmează textual : *„sapă nițel în pămînt și dă doo pasuri ; bate furcili și pune bereandu d-asupra. Pă urmă vine mărtaci. Pă dă-lături, pă urmă, bate pari. Trage nuiele și pune frunză ; pă urmă, pă lemne pune pămînt. Pune stîlpii la ușe, așează ușa, face-o sobă (mai — nainte nu prea iera) ; facem coș... și iera pădur-li mai ieftine... Domnule*".

La această construcție deci, nu poate fi vorba de o săpătură „pe jumătate în pământ" [14]) ; nu intră nici piatră și nici cărămidă: pământ și lemn. Materialul de lucru îl au în nemijlocita apropiere... Dacă ne gândim că agricultura este inexistentă, privind o astfel de locuință, ușor putem să încadrăm habitatul acesta în mediul primitiv de locuire, imediat după cort ; a doua treaptă în evoluție pe pământul nostru..

De aici acoperișul și locuința tipică, compusă dintr'o singură încăpere. De îndată ce intri în bordeiu, constați lipsa de lumină ; lipsa ferestrilor, și lipsa unui tavan Intr'o locuință așa de simplă cum este a Rudarului, numai ușa ține ca mijloc de luminat. O gaură la partea din față (stânga) [15]) a bordeiului, în timpul iernei, rămâne astupată, deși contează drept fereastră. Așa că un prim semn deosebitor, e lipsa de lumină. Dealtfel, în timpul verii, Rudarul nici nu-și locuiește propriu-zis casa, ci doarme sub umbrar, ridicat în fața bordeiului sub formă de șatră, pe un pat improvizat. Și tot aici lucrează vara.

Intreaga construcție se reazimă pe 6 lemne înfipte în pământ. Două dintre aceste lemne, vin la mijloc și sunt cam cu jumătate mai înalte ca cele patru ce constituesc cele patru unghiuri ale

---

13) *M. Block*. Op. cit. p. 85.

14) Dacă ar fi să facem o comparație între bordeiul descris de Nicolaescu-Plopșor, în Oltenia, l-am apropia de coliba de sub Nr. 2. v. Buletinul Soc. Reg. Rom. de Geograf. Tom. XLI (1922).

15) In față la stânga, se lasă o mică gaură fără geam.

bordeiului. Aceste două lemne de la mijloc, sunt bifurcate la partea superioară aşa fel ca să îmbuce un lemn ce le uneşte de la un capăt la altul şi care se numeşte „bereandu" sau „cumpănă". Părţile mai ridicate ale furcilor cu cumpăna, împreună cu cei 4 pari de la colţuri, formează la un loc cu alte lemne puse pe lângă ele, pereţii bordeiului şi acoperişul. Pereţii bordeiului sunt formaţi din pari verticali bătuţi în pământ ; apoi de jur-împrejur şi deasupra se aşează peste frunziş un strat de pământ gros cam de 2 palme. Modul de protecţie al pereţilor spre a nu cădea pământul, este cu totul special : până cam la jumătatea bordeiului, de jos în sus, se ridică un strat de pământ dublu, ca un brâu de jur-împrejurul bordeiului numit „vraştină", ce ajută la menţinerea aşa zisului bordeiu, despre care am vorbit mai sus, şi este în chip de contra-fort, cum se arată în fig. cu privire la locuinţă.

Intr'un bordeiu, locul principal îl ocupă vatra liberă — cam la suprafaţa pământului. fiind cu foarte puţin înălţată. Aceasta permite fiertul şi încălzitul şi se află de cele mai multe ori în partea dreaptă cum intri. Cam din dreptul vetrei, din acoperişul nu prea înaintat al aşa zisului bordeiu, se lasă în jos un fel de îngrăditură conică — „horn" — cu baza în jos ; coş împletit din nuele de formă conică cu baza în jos şi cu vârful în sus, ca să poată să capteze fumul. Hornul îşi adună fumul din încăperea bordeiului, rezultat din focul ce se aprinde pe vatră. Un astfel de coş, văzut pe dinafară îl avem în Fig. 48. In lăuntru, acesta se lasă cam până la aproape jumătate distanţa dintre vatră şi acoperiş. Prin mijlocul acestui aparat — cu totul simplu — de fiert şi încălzit, atârnă din acoperiş un lanţ ce se termină cu un cârlig de care se agaţă tuciul pentru făcut mămăligă şi serveşte drept „cujbă". Cujbă nu au. Atâta tot.

In realitate, aparatul acesta de fiert şi încălzit e cu totul simplu, întrucât nu garantează încălzitul, deşi au simpatie pentru el : *„noi facem foc pă hoarne — coş dă nuiele ; merge dogoarea pă sobă"*..; deacea nu folosesc soba.. ei din obişnuinţă, nu pot să-şi dea seama că e tocmai invers de ceeace susţin. In timpul iernei pun mâinile la foc şi astfel se bucură de încălzit. Căldura directă, iarna rezultă dela focul din vatră care încălzeşte bordeiul. Garantează în schimb fiertul legumelor şi al mămăligii — iar cât priveşte captarea fumului, se face neregulat şi necomplet, după anotimp.

Ce garantează încălzitul? Incălzitul e garantat, cum am spus, de pământul cu care e căptușit adăpostul de jur-împrejur. Și apoi, mai e asigurat de însăși căldura animală legată de om: adăpostul fiind închis din toate părțile, respirația în micul volum al locuinței, produce căldură. Dar pe lângă rezistența la foame, una din calitățile Rudarului, este și rezistența la frig.

Un pat rudimentar, fix; pe acesta îl găsim la stânga. Un tron pentru mălaiu, (este pus în fund) și câteva vase de lut, absolut trebuincioase. Oala de fiert, și ceaunul sunt nelipsite. Se înțelege că bordeiul în felul cum l-am prezentat, este un mediu potrivit pentru infecție. Sub formă de glumă ne sunt date următoarele relațiuni directe: „pureci avem, mai iuți și alții mai domoli.. Ăi mai domoli sunt morari și ăi mai iuți sunt cărbunari... Ei are meseria dă lucrează la mangan. Și avem un fel de lemnari lați și la coadă rotunzi și une pică pă pielea omului, bășică... Mai ie mulți Domnule, dă să numesc libărci prășitoare"...

5. Trecând dincolo în Transilvania, întâlnim un grad ceva mai evoluat de locuință. Mai întâiu, trecerea de la bordeiu la casele de locuit s'a făcut aici într'o proporție mai mare, apoi chiar bordeele sunt văruite, cu ferestrele, așa că te simți în ele ca în casă. Cazul Rudarilor din Ucea de Jos este elocvent: aici sunt compacți, locuind o aripă a satului (înspre S.); dintre toate locuințele lor, numai una e bordeiu.. Cei din Cuciulata au 25 de „colibi" — restul case, în număr de 34. Procesul de tranziție dela bordeiu la casă, e destul de înaintat. In Sebeș avem 6 bordee și 8 case. In Copăcel, un singur bordeiu, restul case. La Sercăița, („Coasta Crețului") sunt 11 case și o „colibă" — un singur bordeiu. Rudarii din breaza au 2 bordee și 3 case. Cei din Sinca Veche, locuesc în case învelite cu țiglă, mizerabile. Așezarea lor dă impresia unui burg de margine, având caracter cu adevărat țigănesc. De altfel, aceștia. după cum s'a arătat, numai lucrează decât la „corfe" și mături; sau proletarizat.. Inainte însă, casele lor erau simple colibe...

Sunt însă așezări tipice rudărești, în Transilvania, formate exclusiv din bordeie. Cum spre exemplu găsim la Brădățele, (Lisa-Făgăraș) unde am aflat o casă și 4 bordee Aceștia spun referitor la bordeiul fraților de peste munți: „alea-s de glii și de lemn. Astea-s mai bune. Asta poți să-l spoiești, să-l văruiești, ca-n casă".. Apoi:

„noi obişnuim tot sobe de fier. Iei, (cei de dincolo), au hoarde de nuiele.. Astea-s dă nuiele lipite cu pământ şi acoperite cu scânduri" — e vorba de construcţia bordeelor.

Punându-i faţă în faţă, rămâne o diferenţă în plus pentru Rudarii din Transilvania. Se poate observa de altfel şi la îmbrăcăminte. Ei nu sunt aşa de prost îmbrăcaţi ca cei din Vechiul Regat. Sunt vara încălţaţi, aşa încât, puşi faţă în faţă doi Rudari — unul de o parte şi altul de cealaltă parte a Carpaţilor — eşti izbit fără să vrei de diferenţă până şi la înfăţişare. Tipuri regresive, se găsesc mai multe în partea de răsărit a Carpaţilor. Mulţi din cei cu guşe îţi ies aci înainte. Intre unii şi alţii observi cu oarecare interes calităţile şi lipsurile de mai sus, cari, în mare măsură se datoresc mediului social şi geografic diferit ca şi selecţiunii lor întârziate.

6. Locuinţa Ţiganilor nomazi e cortul. Cortul Ţiganilor nomazi are forma corturilor Beduinilor, cu deosebirea că sunt mai înalte decât ale acestora şi în detalii, n'au aceeaşi construcţie [16]). M. Block distinge trei : unul cu vârful înalt ; unul cu vârful lăsat şi unul în formă de semi-cerc. Cele două forme de la început, se întâlnesc şi la noi. Mai ales primul. Acum, dacă ne referim la materialul de construcţie. cortul Ţiganilor nomazi de la noi, e făcut în afară de lemnele propriu-zise — în număr de 5 — din postav, pânză, şi cuverturi cumparate de pe la ţărani sau din târg — cum vom arăta mai departe [17]). In cuprinsul ţării noastre, cortul şi din acest punct de vedere, e relativ unitar. Ceeace e mai interesant de relevat, e însă faptul că Ţiganii nomazi se identifică cu această formă de locuinţă, poate mai mult decât ori care altă categorie de Ţigani.

Pe vremea când dă bruma, ei îşi revăd cortul ; se pregătesc — dacă e cazul — şi cumpără de la târg plocade albe. „Straiele" pentru cort în Ţara Oltului sunt cumpărate de la Sibiu, de exemplu. Cam 5 „straie" [18]) ajung la completarea unui cort, care, nu ţine mai mult de 3—4 ani şi apoi începe a putrezi. Al treilea an

16) *E. Pittard.* La Roumanie; p. 316.

17) *M. Block* vorbeşte de un cort din piele : „Rinderzelte als vorübergehenden Unterkunft die Löffelschnitzer und Muldenmacher in Ungarn und Südoseuropa" (Op. cit. p. 79) pe care nu l-am întâlnit la noi, şi deci mi-e necunoscut.

18) Plocade.

şi al patrulea încep a-l cârpi. Cât îi ziulica de mare, tot cârpesc la... corturi... mai ales după ploaie. Le vezi întinse pe pământ, răscoapte de fum, ploaie şi căldură.

Gura cortului cade de obiceiu spre răsărit ; spatele, unde bate vântul şi ploile. Spre a se putea menţine foaia cortului, în lung, poalele de jos ale cortului întins, se leagă de mai mulţi ţăruşi înfipţi în pământ („pociumbi"), având menirea ca să ţină cortul cât se poate mai întins. Interesant de semnalat este iarăşi mecanismul de încrucişare al furcilor în faţă, unde se închee unghiul celor două lemne ale cortului, peste care se suprapune „berand"-ul, de care atârnă un lanţ cu ceaunul de fiert, dedesubtul căruia se află vatra cortului.

Corturile adesea se pun în linie dreaptă — la rând. Cei dela Porumbacu de Jos. Ţara Oltului, sunt aşezaţi cu corturile lor având o dispoziţie Vest-Est, în linie dreaptă, la câte 6 metri distanţă unul faţă de altul ; cortul voevodului fiind la mijloc. Atunci când sunt mai multe, corturile mai pot fi aşezate în linie dreaptă. pe două rânduri paralele. Nu întotdeauna se observă o ordine precisă, în felul cum sunt dispuse corturile. Depinde şi după cum se dă locul. Pe margini, de jur-împrejur, cortul are o urmă de şanţ spre a se putea scurge apa de ploaie, în afara cortului. Pânza dela cort e aşezată ceva mai ridicat, aşa încât ei pot sta pe brânci şi se pot uita afară pe sub cort.

Adesea sub cort, la o parte, aflăm căruţa de transport, care în forma aceasta, este adăpostită de vânt, ploaie şi soare.

Tipul de cort cel mai frecvent e format din 4 lemne ce se încrucişează la partea superioară în formă de furcă formând în faţă şi spate câte un triunghiu cu vârful în sus împreunate de o cumpănă care le uneşte pe la mijloc şi care se mai numeşte şi „bereand".

Locul pe care se află e ales după împrejurări. Cei din Porumbacu de Jos au şi loc propriu, cumpărat lângă drumul de ţară. Nu stau însă aici. Vin doar toamna, dar nici atunci nu-i lasă... „că fiindcă... ; apoi ei au cai. au porci, nu-i lasă". O altă cauză pentru care s'au mutat de aici este locul care se află lângă drumul cel mare pe unde „toţi treceau domni cu motoarele şi copiilor lor se îngrămădeau acolo". Din cauza jenei de a nu li se face satul de ruşine, ei au fost îndepărtaţi şi de aici. Aceasta corespundea până la un punct şi instinctului lor nomad. Vor merge prin sate dar nu ori unde : hotarul satelor pe aici fiind împărţit în trei : semă-

nătură cu grâu și într'un an porumb ; al treilea „ogor", pășunat. Ei vor sta pe locul de pășunat, cel mai puțin amenințat cu stricăciunea din partea lor și a cailor.

După un an se mută — se mută acolo unde „umblă ciurda". Cu acest prilej terenurile de cultură ale satului sunt ferite, iar pe de altă parte, ei nu plătesc nimic. Caii lor pasc clandestin pe ogor. Până la un punct ei sunt supuși la aceeași rotație ca și destinația ce se dă hotarului comunei, cu singura deosebire că nu sunt legați numai de hotarul unui singur sat.

Ori unde s'ar afla, ducându-te la ei, din depărtare se aude bătând tabla pentru căldare. Apar în acelaș moment câinii, cari, în timpul când se mută merg pe lângă căruțe. Caii stau pe lângă corturi. Rufele se usucă întinse pe iarbă... Copii goi sau pe jumătate goi, își fac de lucru pe vâlceaua din apropiere. Indată toată suflarea e în picioare. Ești primit cu bănuială și dacă nu înemerești un concurs favorabil de împrejurări, nu isbutești să te fixezi printre ei așa după cum ai vrea.

Un fapt care a eșit din comun și care a făcut senzație s'a întâmplat în partea locului [19]). Cei din Porumbacu de Jos, ca și alții din alte regiuni, aflând că e vorba de colonizarea Țiganilor nomazi, au recurs la un șiretlic : au cumpărat loc propriu, în sat, în Porumbacu de Jos, chiar lângă șoseaua județeană, Făgăraș-Sibiu. Locul a costat 55.000 lei având case pe el. La început au căutat să stea în casă. Mai apoi, ce s'au gândit ei, că mai bine ar fi dacă ar băga cortul în casă și astfel să stea în cort. Până la urmă au ajuns că au eșit afară din casă. Au scos corturile în zăvoiu și s'au așezat acolo rămânând casele goale. Spun că-i apucă amețeala când dorm în case. Cazul e cu atât mai interesant cu cât s'a întâmplat și la alți corturari. In Nucet, Județul Sibiu, Țiganii de cort au făcut o casă de piatră. Din cauza căldurii — la fel — au întins cortul în casă. Astfel împăcau două cerințe : una a vremii în care trăesc și alta a sângelui lor, întrucât stăteau și în cort și în casă. Se zice că și ei au râs unii de alții în fața acestei experiențe.

La mijloc e obișnuința care le-a intrat în sânge. Nu se pot adapta. Un țăran, față de starea de lucruri în care se găsesc Țiganii de cort din acest punct de vedere, spune că ei sunt învățați „ca lupii-n pădure". Intr'adevăr aerul liber, fie el ori cât de răco-

19) Țara Oltului.

ros li prieşte. Din contră, spaţiul închis pentru ei, echivalează cu o adevărată închisoare. Cazul e cunoscut, cum spun şi din alte părţi. Atunci când au avut posibilitatea să trăiească în case, ei au băgat mai de grabă în ele animalele de care erau însoţiţi, iar ei au continuat să trăiască în aer liber (M. Block).

Iarna cumpără cojoace (1939) până la 1.500 de lei, cu lâna pe din lăuntru şi nu au a suferi de ger.

Că nu pot suferi căldura din casă, nici chiar în timpul iernei, o dovedeşte şi alt fapt, întâlnit tot în părţile noastre. Bătrânul Caroli de 100 ani din Scorei — Făgăraş, iarna pe frig, din când în când, mai venea şi mai dormea noaptea pe la diferiţi locuitori de prin comună. Dar în totdeauna pe jos şi cu capul la uşe spre a primi aerul rece de afară..

Aerul curat — viaţa în aer liber, o iubesc, cum iubesc drumul ; adică viaţa de nomazi. Organizaţia noastră sătească are mult de lucru cu ei din cauza instabilităţii lor. Corturarii din Sebeş-Olt, au fost în cele din urmă convinşi de către primarul din comună, să se mute din văzul tuturor mai departe într'un deal. Au fost chiar ajutaţi cu căruţe şi boi, numai ca să-i vadă într'un loc convenabil pentru comună. Dealul pe care au fost aşezaţi se chiamă „Cioru". N'au stat însă decât 3 zile şi au fugit înapoi, sub cuvânt că „erau în gura vitelor". In acest an, locul era într'adevăr destinat păşunatului.

Când au auzit că-i vorba să-i colonizeze au făcut şi ei ca şi cei din Porumbac : au cumpărat loc spre a ridica la nevoie un argument hotărâtor, de drept, dar comuna cu ordinul ţinutului a dispus ca ei să revină iarăşi în dealul ales de comun acord cu ei — şi la fel : au stat 3 zile iar a patra zi pe la 12 noaptea şi-au angajat cărăuşi din sat întorcându-se la vechiul lor loc, unde le place mai mult, fiind aşezaţi între 4 hotare, dacă nu 6 comune. De aici se împart ei ; roiesc prin sate după hrană şi lucru mai uşor. Sunt aşezaţi exact pe şoseaua judeţeană Sibiu-Avrig, pe lângă linia ferată Sibiu-Făgăraş-Braşov. De altfel, precum se observă pe hartă, ei sunt aşezaţi aproape toţi pe şosea la drumul mare, unde pot veni mai cu înlesnire în atingere cu oamenii prin târguri şi sate.

VIII

PORTUL

In cadrul acestei expuneri, am avut ocazia să arătăm, cât sunt Ţiganii de ataşaţi unor medii anumite de viaţă [1]), In deosebi am subliniat faptul, excepţional de semnificativ, că ei se complac în a-şi duce vieaţa între Români, adoptându-le limba, religia şi portul.

Mai mă refeream atunci şi la un alt fapt semnificativ şi anume, că alături de Români, Ţiganii caută şi se complac tot aşa de mult printre Unguri. Grellmann, vorbind în lucrarea sa [2]) de portul Ţiganilor, menţionează acest lucru astfel : în Transilvania, Ţiganii adoptă costumul românesc, însă in Ungaria într'atâta sunt de strâns legaţi de felul de a se îmbrăca al acestei ţări [3]), încât, un Ţigan, mai degrabă preferă să rămână pe jumătate gol sau numai acoperit cu un sac, decât să adopte un costum străin, chiar dacă ar fi să-l primească gratis.

Anumite corespondenţe simpatice între natura lor temperamentală şi costumul unguresc împodobit cu mult roşu e destul de caracteristic. Intr'adevăr culoarea verde, galbenă şi roşie sunt culorile preferite de ei. Acestea se aştern peste fondul ochilor şi părului lor negru cu care se împerechează într'o armonie specifică [4]).

Prin urmare, pe noi ne interesează un lucru : că Ţiganii, în majoritatea cazurilor, adoptă costumul neamului în mijlocul căruia trăesc. Dar aceasta e o constatare generală. Trecând la cazuri

1) „Consideraţiuni asupra raporturilor dintre Ţigani şi Români" precum şi „Asimilare, izolare şi altceva".
2) (Trad. franc.), op. cit. p. 77—8.
3) Locuitorilor acestei ţări.
4) *M. Block*, op. cit. p. 91.

speciale, observăm următoarele : e adevărat că Ţiganii de sat şi Rudarii, adoptă în întregime acolo în mediul rural, portul românesc. Mai ales Ţiganii de sat, cari sunt în curs de integrare. Lăutarii noştri în special îşi fac un titlu de mândrie purtând îmbrăcămintea naţională românească. Ţiganii de pădure (Rudarii) adoptă şi ei, în întregime, portul ţăranilor noştri, cu atât mai mult, cu cât ei nu torc, nu ţes şi capătă sau primesc îmbrăcămintea în schimbul obiectelor vândute prin satele noastre. Nu se observă însă printre ei nici un fel de exces. Nu au nici preferinţe excepţionale. Caracterul lor sufletesc îşi află o potrivită expresie în felul cum sunt îmbrăcaţi.

Cămaşa bărbătească a ţăranului român precum şi iia ţărăncei noastre, o găsim şi la Corturari. Dar ei, sub acest raport, fac figură aparte faţă de ceilalţi Ţigani.

Deci, n'avem să insistăm. Ţiganii de sat şi Rudarii de la sate[5]) împrumută în întregime costumul românesc. Nu adaugă, nu ştirbesc. Cel mult se poate spune că reţin acele modele de cusături vechi, scoase din uz, de către modă. Asupra acestui punct insistă şi M. Block[6]). Ici, colea, preferă o culoare deosebită ; încolo rămân simpli păstrători şi acceptă ca în atâtea alte domenii şi în privinţa felului de a se îmbrăca ce li oferă mediul în cari trăesc.

In Făgăraş — deci în mediul urban — ei îşi adaptează un costum specific. E vorba de costumul „Romiţelor" pe care îl îmbracă numai la maial şi la petreceri cu caracter festiv-ţigănesc. Romiţele sunt fete tinere, Ţigănci în perspectivă de a se mărita. Ele singure au un port specific ; numai ele au haine de „Romiţe" : rochie largă ce se târâe după ele ca „şlaeru" de mireasă. Vestă de mătase albă — zisă şi „laibăr" — legată în faţă şi spate cu fundă roşie. Umbrelă roşie. Părul ondulat. Şorţ roşu sau albastru, care se poartă scurt de tot şi numai dinainte. Femeile tinere poartă cârpă roşie în trei colţuri pe când bluza e cu flori şi are mâneca largă de „argontin". Poartă rochii de culoare închisă şi cu floricele mărunte. Pantofi sau sandale romane. Tocurile la încălţăminte sunt înalte. Fetele „nu pun pe cap", în înţeles că nu sunt îmbrobodite, pe când femeile pun cârpe roşii şi galbene.

---

5) Rudarii nu locuesc decât pe la sate, rar la oraşe în suburbii, ca în Mănăştur-Cluj (Str. Lingurarilor).
6) Op. cit. p. 94.

Costumul descris mai sus e îmbrăcat de către fete la 15 ani şi îl păstrează (purtându-l la ocazii mari — festive) până la 50 de ani. Astfel, cum se prezintă ei la o serbare, maial, par uniform îmbrăcaţi, aşa că „Romiţele" realizează în port, o relativă uniformitate, ca un lucru demn de subliniat printre ei.

Rămân Ţiganii de cort. Infăţişarea acestora faţă de ceilalţi Ţigani. nu e schimbată numai prin faptul că-şi au portul lor, dar şi pentrucă ei au o statură mai impunătoare. O fizionomie deosebită. Ochii mai pătrunzători — feţe mai aspre. Figura lor e încadrată apoi de un păr bogat şi aspru ce se revarsă în plete lungi, iar bărbile seamănă cu ale patriarhilor din alte timpuri, cu singura deosebire că aceştia trăesc în acelaş secol cu noi.

Suntem în 1939. Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale în şedinţa din 22 Decembrie decide pe lângă interzicerea vagabondajului Ţiganilor nomazi un sever control sanitar. In acest scop urmează o adevărată vânătoare după bărbile şi părul Ţiganilor nomazi. Suntem în drum dela Şelimberg spre Porumbac (Ţara Oltului). Intr'o căruţă călătoresc Ţigani de cort. In trecerea lor prin sate, ca să nu li se tundă barba şi părul mare, se lungesc pe fundul căruţei („pe foale") lăsând conducerea cailor pe mâna femeilor. Ei sunt acuma acoperiţi de femei ce mână caii în locul lor numai pentru a scăpa de măsurile luate în contra lor.

Portul părului mare şi al bărbii ţine de un caracter organic al Ţiganilor nomazi. Isus, Avram, spun ei, n'au purtat plete şi barbă mare? Din această cauză o mare nenorocire se abate peste ei când li se taie părul şi barba. Acest lucru echivalează cu o adevărată bătae de joc.

In exterior, Ţiganii de cort nu poartă strae româeşti. Acesta ar fi un indiciu destul de elocvent că în mare parte ei au rămas ceeace sunt. Peste cămaşă şi iia cumpărată de la ţărani, au haine de târg. In picioare. căldărarii au cisme, iar ciurarii, opinci. Uşor li-e acestora, ca din pielea de porc sau viţel din care fac ciure, să facă şi opinci. Ei vor fi încălţaţi astfel cu opinci, spre deosebire de ceilalţi corturari. Cumpără pielea de porc sălbatec, care în 1939 costa 60-70 lei. Din păr fac perii iar din piele opinci. Peste mijloc sunt încinşi cu şerpare late. Au la chimir pungi din piele ca cea pe care o avem în........ strânsă în sens opus de băeri („vastari") şi ţinute de „corsoi". Din acestea scot tutun sau bani şi sunt făcute de obicei din „coiu berbecului".

Suntem între Corturarii din Porumbacul de Jos (Țara Oltului). Am spus că ei își păstrează portul. Corturăresele poartă iie țărănească, dar au rochie vărgată cumpărată dela târg. Șorțul e ca rochia. Poartă inele ce se asortează cu rochia. Pretind că dacă ar purta și rochia ca la Români, prin ce s'ar mai putea deosebi de ei? Simțul de apartinere la grup se observă cu orice ocazie prezent. Nu le place culoarea neagră. Din contră, roșul e căutat.

Femeile lor obișnuiesc să poarte în cosițe monete de metal, — recente sau ceva mai vechi — austro-ungare : zloți și coroane, găurite pentru acest scop. La o corturăreasă (pe care o arătăm în......) aflu pe cosița din dreapta 14 bucăți de astfel de monede și pe cea din stânga alte 14. Mai sus sunt așezați zloții, mai jos coroanele. Pe unul din acești bani se poate ceti : „Franciscus D. G. Austriae Imperator 1822 (pe verso șters).

Banii în „păr" se poartă până-i fată mare, când se mărită de are copii, banii sunt luați jos și constitue cu timpul un fond din care va rezulta dota pentru fete. Numai cerceii dela urechi sunt ținuți până la adânci bătrânețe. De șold (stânga) la femei, e nelipsită o trăistuță în formă de buzunar în care cărturăresele țin ghiocul și cărțile de ghicit norocul. In trecerea lor prin sate mai iau cu ele și o traistă mai mare în care strâng de ale gurii. In special mălai, slănină etc.

IX

FELUL DE ORGANIZARE

1. Ţiganii de sat au pierdut orice urmă de organizare proprie. Rudarii mai păstrează urme de veche organizare primitivă. 2. Corturarii la fel, îşi menţin unele forme proprii de organizare. 3. Jurământul printre corturari.

1. Faptul că Ţiganii de sat vin în contact strâns cu organizaţia noastră de sat şi oraş, face ca ei să-şi piardă din felul lor de organizare proprie. Şi pierderea se face treptat, în raport cu timpul. Astăzi se cred îndreptăţiţi să-şi aleagă şi regi.. Ţiganii din Făgăraş au o *societate* de înmormântare, cu preşedinte şi casier; apoi 12 oameni, „membrii" de încredere. Cei ce sunt „băgaţi" în societate, plătesc 25 lei, ca ajutor de înmormântare. Tot aşa cei din Şercaia, Ţara Oltului, au la fel, o „societate" înfiinţată în 1924. Stând de vorbă cu unul din şefii lor regionali, M. Năftanăilă, îţi dai seama de îndată asupra năzuinţelor lor. Acesta vorbeşte radical, mai mult se strădueşte. Ar vrea să vadă o naţie a Romilor, bine organizată. Numai că Băeşii răspund cam greu la această chemare. Greu răspund şi cei de cort. In momentul de faţă (1939) au adunări, preşedinte şi controlor. Acum sunt, cum se spune „organizaţi". Urmează consolidarea, dar, cum spun, nu toţi răspund la apel. La întrebarea că băeşii nu ştiu ţigăneşte şi că cu greu s'ar putea băga în aceeaşi oală cu ceilalţi, Nanftăilă dă din umeri. Găsesc la el : „Glasul Romilor" din 7.VI (5 Aprilie 1939) Nr. 12, lăsat lor de Gligoraş Dinicu, inspector peste Romi, secretar general, care le-a promis Băeşilor din partea locului, biserică, şcoală şi prăvălie pentru manufactură (Scbeş, Ţara Oltului).

Până una alta, Gligoraş a strâns colizaţia dela fiecare cap de familie: 40 lei, aşa încât toţi Ţiganii sunt puşi pe gânduri. Ei nu sunt lămuriţi dacă la mijloc nu e de fapt o excrocherie... în stil mare. Felul cum se adresează acest „inspector" peste Romi, autorităţilor din sat, ca să cheme pe Ţigani la adunare şi felul cum erau ame-

ninţaţi ca să ia parte la adunarea solemnă, aminteşte — ca ridicol — Ţiganiada lui Budai Deleanu.

De Gerando, de ex., vorbind de colonia de Ţigani din Cluj, pe la jumătatea doua a secolului trecut, spune că la 2 ani ei îşi aleg un „voevod" al lor, prin majoritatea voturilor [1]). Intr'adevăr, acolo unde sunt mai mulţi, ei îşi simt datoria lor ca să ridice pe unul dintre ei mai mare numit *voevod* şi însărcinat cu atribuţii administrative şi poliţieneşti [2]). Se poate sublinia la locul acesta că pe câtă vreme ei recunosc în fruntea lor un „voevod", Rudarii adesea au un „vătaf". Budai Deleanu precizează la fel, că zlătarii, făcători de ţinte şi inele, apar cu „voevodul" lor; la fel ciurari, pe când Rudarii, au peste ei pe un anume Neagoe, „cel mai bun meşter de covate, de scări, canace, linguri, tăiere, hâmbare şi de cuiere". Peste ei este vrednicul „jude iubitorul de dreptate" [3]).

Documentele timpului mai dau şi altă autoritate: aceea de „bulucbaş", superioară celor de până acum. Intrucât ea îşi exercita autoritatea peste „giuzăi de Ţigani domneşti — lingurari — ce sîntu înu parte ţării di giosu". Acesta avea în grija lui atribuţii judecătoreşti şi aplica pedepse: „numai bulucbaşa loru să-i giudece şi să-i globască" [4]). Acestea se puteau spune pe seama lor prin anii 1753. E însă întrebare dacă acest „bulucbaşă" era de fapt Ţigan sau era omul stăpânirii. Potrivit documentelor, ei şi în Apus şi-au făcut apariţia sub herţogi şi duci, dar rămâne să se vadă, dacă aceştia sunt ridicaţi dintre Ţigani.

Potrivit informaţiilor ce le avem, între Rudari dregătoria cea mai des întâlnită e a vătafului, ce exercită toate atribuţiile, în afară de cele sacre şi răsboinice. El putea aplica pedepse: dela 10-15 lovituri de băţ sau curea. Vinovatul era pus pe scaun şi lovit astfel — sau cum se mai poate spune, — îl apuca la „bastonat". Impresia ce se lăsa era că totul se petrecea mai greu ca la

---

1) Op. cit. p. 89.

2) *Köváry László* (op. cit. p. 193) arată că pe timpuri, ei îşi aveau voevodatul lor propriu. Voevodul lor avea 1 florin pe an dela fiecare familie de Ţigan. Dar prin legea din 1588, voevodatul li e desfiinţat, iar ultimul lor voevod Petre Vallon a fost detronat, aşa cum menţionează şi legiuirile timpului (v. Aprob. P. III. T. 58. Art. 1.).

3) *Budai Deleanu*, Ţiganiada. Ed. populară. Cartea Noastră. Sibiu 1930. pag. 15.

4) Revista Istorică. III. pag. 15—16.

judecată şi vătaful se bucura de oarecare vază între Rudari. Insăşi faptul că atunci când era ales, era ridicat de trei ori în sus, ne arată că deprinderile acestea erau comune şi primelor organizaţiuni româneşti, de unde le va fi luat Rudarii.

Afară de aceia el mai era scutit şi de lucrările comunale : drumuri, poduri. Nu plăteau bir. Pe când ceilalţi Rudari (din Cuciulata, Ţara Oltului), plăteau câte 2 zloţi, el nu da deloc ,sîmbrie". Anumite semne distinctive, exterioare, nu lipseau conducătorului : avea zloţi de argint pe piept ; „salbă" în chip de decoraţii şi pentru cei din Ţara Oltului autoritatea lui se extindea până departe către Sibiu. Tot ei prindeau feciorii la „cătănie". Purta „tîrşînă", traistă de piele şi pajură aicea pă curea la piept" (Vistişoara, Ţara Oltului).

Un fapt care merită o deosebită atenţiune şi o anumită mentalitate ce o au Rudarii privitor la drept, într'adevăr interesantă, e următoarea: că se cred în afară de lege. In sensul că se conduc după o lege a lor proprie. Legea noastră n'ar avea nimic deaface cu Rudarul. El poate să insulte, poate să ia bani dela cineva cu împrumut şi să nu-i restitue la timp. Legea n'are ce să-i facă. Dacă lucrurile nu se judecă prin „blândeţe" atunci prin puterea legii nici atâta nu se va ajunge la un rezultat. In această privinţă, se afirmă astfel: „judecata nu permite". Rudarul nu poate fi tras la răspundere, dat în judecată. „Partea rudărească, nu te poţi judeca cu iel că nu ai pîntu ce. Pîntucă iel n'are avere, n'are moşiie; iel lejia cînd a fost atunci, n-a fost să se judece". Ceeace însemnează că Rudarul îşi dă seama perfect, că el nu este încadrat într'o societate pentru care a fost făcută legea, şi din care el nu face parte. De aici conştiinţa lor că sunt în afară de lege.

Continuăm: „de esemplu, ieu te-am înjurat pă Dumneata: tot rudari să fie p-îngă Dumneata, (adică martori) — şi tot nu poţi să-l dai în judecată, că nu cîştigi nimic. Vezi, aşa ie *partea rudărească*. Dacă vrei să scoţi ceva parale, scoţi tot cu blândeţea. La-n chisoare nu mă poate băga lejia". (Dela Rudarii din Nămăeşti-Muscel). Urmează textul interesant al unui Rudar din Valea Mâzganei-Muscel ce completează şi plasticizează şi mai mult raporturile inter-individuale rudăreşti. Credinţele lor referitoare la drept precum şi practica lor în ceeace priveşte aceste norme: „iei dacă a furat un Rudar dă la altu, or o bardă, sau orice; un copil să vază bine că i-a furat; sau dă pildă că

i l-a omorît: atîta dă mult ţine ei la crucea lor: pune un lemn. Il ciopleşte-n patru muchii cu barda şi ciopleşte încă alta şi-l face ca crucea. Il face-n închipuirea ca crucea. Şi iau o lumînare-n mînă şi crucea într'o mînă. Şi oki-nspre soare-răsare şi cu picer-li pă tuciu-n care face mămăliga-n iel. Şi jură că n-a făcut aceia faptă care ie (cazul)— iei, poate să-l vază cineva — şi-l încredinţează; *ce-i-ce, s-a jurat;* lasă-l aşa. O săptămînă, două; o jumătate dă an, înebuneşte; îi vine boal-aia reaua şi-l cunoşti pă iel, că ăla ieste. Şi care-şi bagă capu dă jură — da care nu, să-i deie toate aver-li dîn lume-asta; iei nu jură. *O jura un Rudar că nu ieste, toţi jurăm pentru iel că nu ie; aşa luăm noi credinţa unu la altu*"... (Solidaritatea mecanică în sens durkheimian — organică în sensul lui F. Toennies).

„Vătafu-l duce la cruce, şi dacă spune că nu vrea să jure, apăi atunci îl ia unu mai ţapăn în spinare şi-şi dăscinge unu cureaua şi-i dă cum ie rău dă mare: treizeci, o sută; doo-şi-cinci, zece. Şi dac-a făcut o ruşine la altu, sau s'a dus peste o nevastă la altu, un flăcău şi ia a voit, o pune pă ia singură la bătaie şi pă iel îl iartă. Dacă ieste unu-nsurat, îi leagă p-amîndoi şi pune nevasta lui s-o bată pă ia; şi pune bărbatu iei să-l bată pă iel. Insă cu ce? cu cureaua; nici cu par, nici cu nimic, decît cu cureaua. Şi le plimbă pîntre Rudari. Iel către Rudari şi ia către Rudărese: măi să nu faceţi ca mine, că io-i-te ce păţiţi.... Şi goi în pieilí goale".

„După ce termină dă fiecare bordei în parte, merge cu iei şi le pune să strige: cine mai face ca mine, ca mine să păţească... şi le dă drumu. Şi le pune să scuipe unu pă altu, în gură—făptaşii, şi-şi dea palme"...

Acestea sunt cele câteva elemente de drept natural, din care se vede că ei, în această privinţă, au o organizaţie proprie, un drept al lor, cu un sistem de pedepsire propriu — întrucât, cam în acelaş sens declară şi Petre Tămaş de 76 ani din Jugur Judeţul Muscel, care a fost 20 de ani vătaf, (căsătorit cu o „rumîncă"): „dacă avea d-aface cu ia-l puneam în fiare, la canon! Il băgam într-un coteţ şi dîn aia-i spuneam: mă, să nu te mai dovedesc. Ieram colo-n „Valea Vacii", noaptea venea, mă scula din somn. Dacă strica unu mai rău, trimeteam 4 băieţi la iel, dacă nu să da supus, şi-l aducea la mine la vătaf şi-i dam cîteva bice pă spinare. Să fi dă treabă, să nu mai faci! F. mama ta să-ţi f.. Oţiie la Rudari nu s-a făcut — ca să să

omoare unu pă altu, că s-a-nţelepţit". Si pentrucă Tămaş a fost vătaf peste Rudari multă vreme, continuăm asupra venitului, pentru atribuţia ce o exercita ca vătaf: „îmi da şi miie, îmi plătea; îmi da câte 10 furci dă fin dă fiecare om. (A se înţelege furci de strâns la fân) — linguri, coşuri".. Vătaful era mai avut „oleacă", avea o ştiinţă mai mare: „mă, tu să faci aşa, să nu faci rău, să nu faci pă dincolo"; e vorba de condiţiile ce trebuia să îndeplinească Rudarul vătaf.

Cu toate acestea au frică de autorităţi. In Bughea de Sus — Muscel, mi-au pretins bani — în orice caz, să le răscumpăr cele câteva spuse în care se amesteca şi o oarecare revoltă, din cauza prezenţei mele nelămurită, printre ei. De aici ameninţări. Unul dintre ei, (eu fiind singur) mi-a smuls din mână un carnet pe care îmi notam cele de lipsă, trecând la ameninţări. Atunci eu am plecat. Ceilalţi au intervenit pe lângă cel care mi-a smuls carnetul din mână şi scurt, au restabilit situaţia. Eu îi ameninţasem cu jandarmeria.. De fapt, acest adevăr ce se desprinde din textul de mai sus, formează întreaga lor mentalitate, când e vorba de orice fel de constrângere din partea legiuirii moderne, sau când sunt siliţi să aplice practicele lor juridice, în asemenea conflicte. Credinţa aceasta decurge direct din trecutul lor, din firea şi din prezentul lor pe care cautăm să-l arătăm pe cât ne stă în putinţă prin aceste observaţiuni.

Iţi sar în faţă de cum te afli printre ei. Te întreabă cu ochii. Intreaga grupare tresare. Atenţia se îndreaptă întreagă către noul venit şi-ţi caută intenţiile (presupuse ascunse). In orice străin găsesc un nou atentat la libertatea lor nemărginită — de aceea, se ascund întrebărilor şi dau răspunsuri cari se potrivesc pentru mai multe împrejurări, sau care ar semăna unui ţăran din partea locului. Te acopăr chiar de cuvinte triviale, dacă stai mai mult printre ei. Dealtfel această latură se prezintă în toată goliciunea sa. Au ghicitori — prin asemănare — de o trivialitate caracteristică şi traiul lor se împleteşte de minune cu aceste apucături ale lor, lipsite de orice reticenţă.

2. Pentru corturari, tribul e fundamentul organizaţiei sociale. El se compune din mai multe familii, fiecare cort în principiu acoperind o familie. Supravegherea o are şeful tribului, care, are sub mâna sa până la 100 de corturi, când deplasarea e mai mare. Deobiceiu, pentru ca să-şi câştige hrana mai

lesne, se strâng la un loc mai puţini, până la 25 şi chiar mai puţine corturi.

Deci şi la Rudari ca şi la Corturari, mai mulţi la un loc ar împieta asupra câştigului. Şi lor le trebuie un spaţiu cât mai mare şi grupe cât mai mici de aceeaşi branşe, pentruca să-şi găsească mai uşor de lucru. Dar mai există o cauză. De când le-a fost interzisă parcurgerea distanţelor prea mari, între ţări şi regiuni şi s'au limitat la acelaş judeţ sau între câteva comune, numărul corturilor într'un convoiu scade şi odată cu aceasta scad şi preocupările de organizaţie proprie. Cu timpul se localizează pe hotarul comunelor şi nu mai pot călători, cel mult în acelaş judeţ. Iată cauza pentru care numărul lor, deşi trebuia să se menţină cam acelaş, a slăbit.

Şeful e ales dar nu se poate spune că el singur se impune prin calităţile sale excepţionale. Numai şefii între ei sunt egali. Continuu printre alte neamuri, ei au adoptat titlul de „duce", pentru şefii lor, „comiţi"; în Sud-Est de „bulucbaşe", „voevod", „vătaf", etc. mai ales. S'au intitulat chiar regi (în Polonia) Dar această pretenţie o au Ţiganii de sat sau dela oraş, care au suferit mai adânc înrâurirea vieţii moderne. Ceilalţi, pe de altă parte, pierd pe zi ce trece din felul de organizare propriu. Dealtfel, în stadiul actual al cercetărilor e şi greu să se spună precis ce fel de organizare au avut Ţiganii în trecut[5],. Se poate totuşi presupune că din cele mai vechi timpuri au avut conducători, din moment ce în limba lor găsim cuvinte ca „Thágár", împărat; „Krai", boer; şi că în cursul timpului au împrumutat mult din felul de organizare primitiv al altor popoare cu care au venit în contact. Mai ales terminologia referitoare la şefi; ajungând să-şi ridice, în inconştienţa lor, cum am spus şi sub imboldul imitaţiunii, regii proprii..

Calităţile prin care se câştigă şefia e curajul, bogăţia; calităţile excepţionale fizice etc. Acesta aplică şi pedepse. Intre altele, flagelarea cu băţul e cea mai cunoscută din pedepse. Pentru o vină mai mare se aplică pedeapsa capitală: excluderea din comunitate. Se poate şi aceia arată, că la o pricină mai

---

5) Acum o sută de ani în Muntenia. Ţiganii îşi menţin instituţia vătafului, ce coopera cu zapciul la strângerea dărilor pentru stat. Aplica pedepse cu sau fără dreptate din care cauză nu se bucură de încredere. Primesc plocoane şi cer să li se facă „cirle prin conace" contra îndatoririlor (v. Acad. Rom. Mrs. 4332 p. 1—2).

mare vătafii să facă sfat și să decidă [6]). In cele mai dese cazuri fac pace și judecata se termină printr'o beție... De fapt târgurile anuale adună la un loc mai mulți Țigani. Atunci se ține judecata pentru pricini mai mari la care iau parte numai bătrânii, ședințele fiind secrete. Șefia se moștenește.

Dintr'un grup mai mare ei se pot fărâmița, formându-se la rândul lor alte grupări mai mici, dar având fiecare în frunte pe șeful său; un vătaf sau „Schaibidsho"[7]). Atunci fiecare caln își susține șeful său, ajungând la neînțelegeri și bătăi, până ce forța își spune cuvântul[8]). Tot în felul de organizare ar intra și anumite funcțiuni pe care femeia e chemată să le îndeplinească în comunitate: ni se spune că grație faptului că ea vine mai des în contact cu lumea străină, află diferite vești și că tot ea este aceea care informează conducerea de ce se petrece în afară. Cu atât mai mult cu cât, între Corturari femeile bătrâne, în special, se bucură de multă stimă. Sfaturile lor echivalează cu poruncile date de șefi. La consfătuiri, părerea lor e ascultată și faptul că la căsătorie bărbatul trece în seminția femeei care-l înzestrează, ne face să ne gândim la serioase urme de matriarhat, ce le mai păstrează Corturarii prin obișnuință. La orice șatră de Țigani există o bătrână „phuri dai" ce sfătuește, dă sugestii în chestiuni importante, ce interesează gruparea. In felul cum se prezintă, ea apare ca prototipul unei lumi pe care noi nu ajungem s'o intuim cu ușurință: e lumea lor. Are putere mistică asupra tribului. Ea încorporează puteri tainice și din această cauză e ascultată [9]).

Intr'adevăr, bărbatul abia logodit, intră în seminția din care face parte femeia, iar copiii săi aparțin la fel, de drept mamei. Tatăl fetei urmând a înzestra pe ginere cu ceeace are nevoie: cal, căruță, cort, etc. [10]) O dovadă dealtfel concludentă o avem și în practicele sexuale, libere înlăuntrul tribului, de care amintește și M. Haberlandt [1]). Căsătoria, ca să aibă valoare, trebuie să fie aprobată de șef; fără aprobarea sa, căsătoria nu are valoare. Binecuvântarea o dă „phuri dai", ca un fel de autoritate ultimă în materie.

6) O judecată țigănească, în Oltenia I—IV. p. 16.
7) *Teutsch*, op. cit. pag. 102.
8) *Popp Șerboianu* op. cit. pag. 58.
9) *M. Block* op cit. p. 123.
10) Enciclopedia Italiană. XXXV. Art. „Zingari" p. 957.
11) V. op. cit. pag. 298.

3. *Jurământul printre Corturari.* Jurământul are o oarecare căutare şi printre Ţiganii de cort. In cazuri de furt, mai ales, el se reactualizează ca instrument practic, atât pentru aflarea adevărului cât şi pentru stingerea litigiului. Nu s'ar putea verifica însă aplicabilitatea lui, dacă Ţiganii de cort, n'ar avea credinţa că jurământul e ultimul cuvânt în materie de legământ, în faţa oamenilor şi a vieţii viitoare. Bazat pe această credinţă: pe frica de ce se va întâmpla sigur, aici sau în lumea cealaltă, dacă nu va spune drept, continuă să-l practice în forme şi mai pregnante.

E interesant că în acest scop — ocazional — fac o „cruciuliţă" din lemn. O face păgubaşul. Cel presupus, e obligat să jure pe ea. Pricina putea să fie după evaluarea noastră, de mică importanţă: o bardă, o secure furată sau altceva. In faţa lor, un lucru relativ însemnat, se poate ridica la un caz de jurământ. Indată scot icoana, aprind lumânări şi încadrează astfel crucea, între „lumini". Jurământul se face în limba ţigănească. Cine se simte vinovat, nu jură. Atunci îi restitue paguba, contrariu e obligat să se supună jurământului.

Şi fiindcă jurământul se face în diferite forme, reproduc întreaga gamă a lui. El are caracter sacru. „Dacă juri, ieu îţi dau şi cămaşa după mine. Ieu nu te duc la leje". In sensul că eu mă încred orbeşte, din moment ce s'a prestat jurământul, am zice noi, „legiuit". Cel care jură pune mâna stângă la inimă, iar cu cea dreaptă ţine crucea în sus şi cu faţa întoarsă spre soare răsare, jură că n'a făptuit. Mai apoi se poate ca obiectul tăgăduit să fie văzut şi recunoscut — dar el nu mai are dreptul să-l mai ceară din moment ce a jurat, „să-i dea Scoreiu[12]) tot, numai are bai cu iel"; din moment ce a jurat s'a stins orice motiv de neînţelegere. Jurământul a închis definitiv diferendul. De aici încolo vor lucra forţele ascunse, cari, după credinţa lor, nu încetează să se producă într'un viitor mai mult sau mai puţin apropiat.

La jurământ se cere să mai fie cineva; dacă se poate cât mai multă lume. Intre ei doi nu jură: „cine ştie că eu am jurat?"

Altfel, se mai obişnuieşte, în loc de două „lumini", patru. Presupusul procedează ca şi mai sus, ridicând mâna dreaptă cu crucea în sus, iar cu stânga simţindu-şi bătăile inimei, şi jură.

12) E vorba de satul Scorei din Ţara Oltului, la care se referă ei.

In acest timp ard „lumini" continuu. Sunt cazuri, când în loc de confecționarea unei cruci — improvizată la moment — se folosesc de două cuțite puse în formă de cruce. Jurământul se ia acum, ceva mai adecuat firii și stadiului de cultură a Țiganilor de cort: „o țîpat cămeșile — așa jos și' s-o pus în genunchi; da n-o jurat: numa o pus mînile — așa împreunate. Dacă nu ține faptu — ala care-o făgăduit, dă cuțît să moară... Tăișu la tăișu"... Astfel informează Corturarii din Racovița—Țara Oltului. E, poate, forma cea mai autentică a luării jurământului între Corturari. Se simte în felul cum se execută, natura „sălbatecă", desbrăcată de orice conveniențe, a Țiganilor de cort.

De îndată ce jurământul s'a terminat, atunci însemnează că ei au căzut la pace și se dau la băutură. „Noi nu ne băgăm în leje. Când furi ceva și se presupune pe noi, noi zicem să joare". Dece nu se dau la lege? „La leje nu ne dăm că-avem crezămînt". Consimt la acelaș procedeu juridic și sunt împăcați în fața jurământului.

Am văzut că numărul luminilor poate crește dela 2—4. Jurământul poate fi asistat de un bătrân și se mai poate îndeplini și altfel: se pun două fiare groase jos și o cruce pe ele și 6 lumini — cel care „joară" stă între ele, cu piciorul pe cruce și mâna în sus, cu fața înspre soare. Stânga o are pe inimă și „ala-i dă de jurământ că de va fi iel vinovat, să cază pămîntu pă iel. Cînd luminile să topăsc să se topească carnea după iel și cînd cade frunza să cază și iel". Sub această formă, diferendele între ei iau sfârșit, fără ca legea societății noastre să intervie. Ea poate fi chemată atunci când diferendul depășește sfera comunității lor. Când între lumea lor și a noastră a intervenit vre-un dezacord. Intre ei însă își fac singuri dreptate.

X

NAŞTERE, NUNTĂ, INMORMÂNTARE, OBICEIURI ŞI CREDINŢE

1. La Ţiganii de sat 2. La Rudari 3. La Corturari

1. Unul dintre bunurile câştigate, în cunoştinţele noastre, referitor la Ţigani, e şi acela că cei din sat, urmează de aproape mediul social în mijlocul căruia se află, şi faţă de ceilalţi Ţigani, ei se diferenţiază, aşa cum am căutat să arătăm în capitolul referitor la port, locuinţă cât şi la întregul lor fel de trai.

Nu simulează o nuntă la fel cu a ţăranilor din sat? Şi cei dela sat, nu caută să se ridice la moravurile orăşenilor? Că ei nu ajung decât la o slabă egalare a exemplului imitat, aceasta, este altceva. Dar legea, în tot felul lor de a fi, e aceasta: ei şi-au pierdut în mare parte personalitatea lor etnică şi nu-şi mai menţin vechile lor obiceiuri la naştere, la nuntă, la moarte. Şi-le însuşesc pe ale Românilor (dacă trăesc între ei, dacă nu, pe-ale altor neamuri sub a căror influenţă stau).

2. Nu avem să stăruim mai mult. Altfel se prezintă Rudarii.

Spuneam la loc potrivit, cu altă ocazie, că ursitorile, la naşterea Rudarului, nu se îngrămădesc ca în atâtea alte cazuri. Cine e mai cu stare, face o „ţâr" de masă, la care iau parte naşul şi neamurile de aproape. Cine nu poate, „mai treş'e ş-aşa"... fără fast. Strălucesc prin lipsă. „Sîntem săraşi liptiţ". Se pregătesc şi ei, dar preparaţia actului sărbătorit e cu mult mai mică ca în restul lumii. La naştere, pe Rudăreasă nu o asistă nimeni: „fomeea noastă când ie-n timpu-ăsta, are viaţă puţînă" neîngrijită — astfel că poate şi muri. „Mai vine-o fomee şi-o trage la burtă". Dar tocmai din cauza condiţiilor vitrege, ei s'au adaptat şi acestor greutăţi, iar Rudarul poate spune în această privinţă cu oarecare mândrie, că „a mea zece copii să facă, din picioare-i face [1])".

1) Dela Rudarii din Nămăeşti-Muscel.

Sunt prolifici. Rudarii caravlahi, ne spune T. Filipescu, sunt bogaţi în moştenitori. Satul lor e plin de copii; aproximativ toată casa are câte 7 suflete[2]. Un lucru interesant, e că sălaşele Ţiganilor lingurari se compuneau din 4 până la 8 persoane — ceeace e mult în comparaţie cu Ţiganii vătraşi, ale căror sălaşe nu trec media de 4 suflete[3].

Cei din Ţara Oltului ca număr de membrii, de familie, sunt întrecuţi de Corturari, cari au cei mai mulţi membrii de familie, şi apoi continuă Rudarii care deţin superioritatea faţă de ceilalţi[4], (afară de familii cu un singur individ, situaţie care e deţinută de Ţiganii de sat).

De altfel modul de evitare al unei maladii, Rudarii nu-l pot preîntâmpina prin medici, ci prin practici moştenite. La naştere de ex., „cumpără o litră dă oţăt — şi-i frec muşchii schinării. La doftor ieu n-am căutat. Mi-a făcut dă răceală cu bolovani d-aia albi. Ii bag în foc şi iei arde; să-nroşeşte şi-i băgăm în apă rece şi-i punem în copaie şi-ncălzim copaia şi iel, (bolnavul), pune un plocad, o ţoală-n cap — un ceas, s-a-năbuşit. S-a pus jos şi s-a culcat şi când s-a sculat, s-a sculat sănătos"[5].

Se nasc, cum spun, „natural" şi mor tot astfel. Se nasc pentrucă trebue să se nască şi mor pentrucă trebue să moară. In ceeace priveşte unele superstiţii referitoare la femeile însărcinate, dau mai jos următoarele referinţi: „nu să uită una la alta; ca să nu le moară copiii. Nu se uită-n soare; nu să duce să scoaţă apă din fântână, şase săptămâni, că face fântâna viermuşi"[6].

După puteri, se leagă buricul copilului; se pun ursitori la 3 zile: pâine, vin: ies la biserică la 5—6 luni. „La un an îi tăiem moţu. Ii băgăm un covrig pe moţ, ca-aşa e bine. La trei zile de la naştere, Rudăreasa „ia paili (aşternutul pe care a născut) şi le scoate şi le dă foc. Apăi sare de două-trei ori peste iel (trece); ca să nu se lipiească rel-li dă copil, ori dă ia". La ursitori se mai pune şi un fuior de cânepă, ca să aibă copilul părul lung. Diferite practici în vederea viitorului nu le

2) *Teodor Filipescu*, op. cit. 284.
3) *Gh. Potra*. Despre Ţiganii domneşti, p. 9.
4) Vezi graficul Nr. 4.
5) Dela Rudarii din Nămăeşti-Muscel.
6) Dela Rudarii din Bughea de Sus-Muscel.

lipsesc nici lor. Și ei ies în calea noilor născuți cu speranțe, „numai că un minimum de sărbătoresc este exclus, prin firea lucrurilor.

Nici când se însoară sau se mărită nu se prea grăbesc să sărbătorească momentul din aceeiași cauză. „Cîte-un rînd, două ori trei de stimb. Cuțitu și traista și-apoi mila domnului". „Trecând doi rudari din Sălbiș în drum spre Bădești-Muscel, vorbiau între ei:

— Și zîș, s-o măritat Păuna lu Ion a Banului.

— Da zău..

— Și pă ș'ine-o luat?

— Pă Onu lu..

— Datu-i-o zestre bună?

— Bună dară...

— Și ș-e i-o dat?

— Apăi i-o dat trastă, bă' (băț) la trastă și bă' în mână.

Lipsa e moștenire veche între ei. Căsătoria se face prin cererea miresei din partea feciorului și numai dacă n'o poate obține, și fata vrea, fug amândoi și revin dugă un timp oarecare. Nu poate fi vorba de o căsătorie obișnuită, Se poate spune chiar că ei nu se căsătoresc.. Dar stau împreună necununați. Concubinajul e așa de mare printre Rudari, încât ne îndreptățesc să-l consemnăm și noi ca atare. In Țara Oltului avem 68,7% cazuri de concubinaj printre ei. Iar când întrebăm de cununie răspund în glumă, că sunt cununați „la salcie". După starea materială avem și nunta, exact ca la Români, numai că e cu mult mai restrânsă; ceeace se petrece în mare la Românii din regiunea respectivă, se petrece și la Rudarii în mic. Nuntașilor, cei de prin Țara Oltului, li se spun „ostași". Țăranii de prinprejur iau parte și ei, din curiozitate, să le vadă jocurile cari, deși nu se fac la sunetul trâmbițelor, ca ale țăranilor din partea locului, ci numai la cântecul fluerului. totuși sunt excepțional de vii.

E uzul ca tinerii să-și aibă și ei bordeiul lor, nou, făcut mai dinainte. Prilej de întâlnire au la târguri pe unde își desfac marfa; prin satele pe unde colindă spre a-și vinde produsele și pe unde merg după căpătat — adesea la distanțe mari. Un lucru e sigur că mireasa nu se cumpără pe bani ca la ursari. Au aici un motiv în plus, cred ei, de deosebire față de alți Țigani și mai ales față de nomazi. Mirele însă suportă cea mai mare parte din cheltueli la nuntă.

— ? (Dacă se cumpără mireasa..)

— Ursari-aia cumpără. Dă cîndu-i mică.. Să-mi dai mie pă fie-ta, is dau atîţia bani. Ursari-aia-s bogaţ. Aia fură, da noi nu furăm dragu mn'eu...

De la început se face întrebare, spun cei din Muscel, „şi dacă ne-o dă, o iau. Din partea noastră mă duc, uite, doi trei şi dacă putem să ne înţelegem cu fata şi cu părinţii, o luăm cu bani".. Nunta ţine o zi — o zi şi-o noapte — după împrejurări. Dar fastul şi decorul nu-i pentru Rudari. Nunta se face de către mire. „Iel face nunta. Iel o-mbracă; în spatili lui ie toate.[4]) Dacă mai face logondă bine.. dacă nu, o ia d-a dreptu"; cu prea multe socoteli nu se prea împacă firea lor. Repede luaţi de băutură, se iau la bătaie în timpul nuntei. Chiar după o înmormântare pot trece la beţie.. Am înregistrat acest lucru ca un fapt cu totul interesant printre Rudari.

Nunta pentru ei, deci, nu vą cunoaşte succesiunea protocolară a nuntei ţărăneşti; „care are, bagă lăutari; care n-are, cîntă şi cu flueru. „Brad" nu se face; „fedeleşul" este cu nuntă cu tot. Naşul mai primeşte ceva: îi mai duce la naşi care are, care nu".. Naşul dărueşte tinerei perechi, „cîte-un porc, mături" ..Totul se rezumă la faptul brut. O ia şi atâta tot. Dar dacă Rudarul nu cumpără mireasa, el o „fură". Iată sensul lui a fura o fată printre Rudari:

„Acu fetili dacă se face mari, apăi fuge după om.. O fură. Fuge cu ia băiatu. O păzeşte pîn, să face mare şi fuge cu ia".. Iată unde duc deosebirile ce există între ţăranii noştri şi Rudari, cari, şi'n domeniul respectiv arată o cu totul altă desvoltare; putem spune o altă lume, ca de altfel, în atâtea alte aspecte ale vieţii lor. Acesta e adevărul. Putem spune că este la mijloc o reacţiune — cea mai firească — faţă de mijloacele protocolare de a câştiga mireasa din lumea noastră. Ei au rămas tot stratul dedesupt. Furtul fetelor, dacă expresiunea e potrivită, e o apucătură veche printre ei; atât peste munţi cât şi dincoace de munţi. Deşi mi se spune că ea nu se practică decât atunci când părinţii fetei sunt contră. Dispariţia fetelor durează o lună, două, după care se reîntorc. Dintre toate alternativele cari se ivesc, putem spune că se alege fata care e mai „vrenică" — adică fata care e mai muncitoare, ştiut fiind că Rudarii, sunt

4) Dela Rudarii din Valea Mâzganei—Muscel.

întâi de toate meseriaşi. Mireasa se îmbracă şi ea cât mai frumos. Pune beteală. „Ia cu chirie dacă n-are". La ei precum vedem, totul e în funcţie dacă „are" şi cum se întâmplă de cele mai multe ori că n'au, fac cum pot...

O altă caracteristică: un Rudar are două neveste. „A luat una şi nu face copii — şi a luat alta să facă copii; ie mulţi care sînt necununaţi"... Am şi arătat pentru Ţara Oltului. Procentul era de 68,7%. „Uite — continuă informatorul [5]: ieu sînt necununat şi am şapte copii". Aceasta mi se pare regula generală când este vorba de obligativitatea şi respectul instituţiei ce se mai numeşte şi „căsătorie". Nu contează dacă mireasa e mai mare ca bărbatul cu 5-8 ani. Nici dacă e fată sau nu. Totul e până-ţi găseşti „omu să te poţi nărăvi"; să poţi trăi cu iel. Cei din Avrig bagatelizează cununia zicând că „da", sînt cununaţi la salcie; cînd o răzimi la salcă" cum spre ex. e cazul cu Lazăr Lăpedat..

Supremaţia naturii asupra vieţii de până la însurătoare, se continuă şi pe mai departe. M'am înemerit la înmormântarea unei copile de 6 luni, în Şercăiţa-Ţara Oltului. Se ţine lumină, se scaldă, se îmbracă mortul. Priveghiul ţine până la ziua. Mama are rochie neagră şi e despletită. E zi de lucru şi bărbaţii sunt la pădure. La zid, (în sat la lucru) încă sunt. Când se ţine predica, plâng ai casei. I s'a făcut „copîrşeu" de brad. Nimic n'a costat făcutul. Numai scândurile au costat 70 de lei.

Rudarii sunt puţin afectaţi de moarte. La capătul mortului sunt lumânări stinse şi aprinse. Copilul mort, în vârstă de 6 luni, e pus cu picioarele spre casă. Rudăreasa cere să fie întors cu picioarele spre sat (ieşire). Sunt de faţă câteva fete mici: Cuţa Solomon care se boceşte, Bucur Surdar (moş). Fetele cele mici aduc flori, adunate de prin pădure, în bucheţel. Bucur Surdar, sparge o oală la ieşirea mortului, în faţa bordeiului. Se întorc blidele şi „vărsăm apa după iel, din botă". (Când preotul face slujba, bota e afară şi când iese, se varsă). La groapă, la fel se varsă apa după el. „Răstorni bota-n jos şi aşa rămâne, răsturnată". Şi scaunele pe care a stat „copârşeu" vin deasemenea, întoarse. Dacă trec cu mortu peste apă (râu, pârâu) — aruncă un ban în apă pe care nu-l ridică nimeni. Tatăl copilului (Gh. Subţirelu) are în mână o traistă cu pâine pentru copil, din care se va împărţi la „prograde" (cimitir).

5) Ana Muntean., Nu ştie carte, de 18 ani.

Se mai face o ulcică de ceară în care se mulge lapte de la mamă — pe care apoi o pun în „copîrșeu" lângă copil, „ca să aibă merindea ei".

Precum sunt meșteri în colinzi, tot astfel în bocete. Dintre cele mai frecvente e cel care începe:

„Să ne facem luntre, punte,
Să nu te scoatem din curte;
Și te pune luntre masă,
Să nu te scoată din casă.
Dragă ficulița noastă
Cât am fost și-am alergat
Că leacu nu l-am aflat.
Da-i Dumnezău ca ș-on sfint
Ți-o trimis leacu curind...

Roagă-te de taică-to
Să te jelească și iel.
Numai un an încheiat
Fără pălărie-n cap;
Roagă-te de maică-ta
Să te jelească și ia
Numa-un an și jumătate
Cu hainili negre toate.." [6])

Locul de îngropăciune pentru ei, e la marginea cimitirului din sat. Existența lor e brăzdată de o credință, mai ales în nemijlocita apropiere a morții: că dincolo de lumea aceasta nu va mai fi deosebire între oameni. „Nu-om fi aleși ca aici. Când om muri, om fi pă lîngă regina și lîngă împăratu... Da or acolo, n-om fi aleși ca aiciu"...

La cimitir, mortul se duce cu patul. In Țara Oltului, dacă moare un „june" îl jelesc numai fetele și-l duce la groapă numai feciorii. Mortul se îmbracă mire. „Așa ie-n cotunu nost" [7]). Până la groapă se fac 5-6 „hodini". Se face slujbă și după ce mormântul e gata, se sparge și aici o cană (ulcior) la rădăcina crucii, de către gazda casei în care s'a întâmplat moartea — spunându-se: „Dumnezeu să-l ierte"..

Pomană se face la 6 săptămâni și la an. Dacă nu i se fac pomeni mortului, se „zice că-l visază așa.. noaptea".

C. S. Nicolaescu Plopșor, s'a ocupat cu unul din obiceiurile Rudarilor din Oltenia, pe care nu l'am aflat în nici o parte a Rudarilor cercetați de mine. E obiceiul „gurbanelor", care, după Dsa, prin Oltenia, s'ar afla „numai acolo unde sunt Rudari".

6) Inf. Ana Muntean, care l-a cântat ajutată de Floarea Sas, de 15 ani
7) Suntem prin Țara Oltului.

Macedo-românii cunosc termenul, Ţurcii şi Karavlahii, la fel. In restul ţării el neexistând, răspândirea obiceiului ar face parte dintr'un cerc de cultură, popular, sud-estic, cu rădăcini undeva între popoarele din orientul apropiat, fiindcă la Turci, „curban" înseamnă „jertfă". Că în afară de popoarele amintite, obiceiul se mai află şi la Găgăuţi nu trebue să ne mire de loc, fiind un popor, care intră în cercul cultural sus amintit.

Termenul se mai află şi în alte părţi. E adevărat că el nu se raportă la un obiceiu, dar îmbracă o realitate etnică anumită. In Siria, Arabia, printre popoarele de berberi, Ţiganii se mai numesc şi „Kurbâd" sau „Korbat", [8] ce trimite la categoria de Ţigani din Bosnia şi Serbia, numită „Gurket, Gorbeti". Satul Comana din din Ilfov, se mai numeşte „Gorban".

Obiceiul, cu semnificaţia de „opfer", sacrificiu jertfă ; la Turci „kurban" îl mai au toate popoarele balcanice. In deosebi cu sensul de „Bau-und Toten opfer" [9]) pe care îl întâlnim şi la Rudarii din Oltenia.

La Turci, curbanul, e jertfa ce o aduce cineva lui Dumnezeu ; e berbecele ce se tae la bairam [10]). Iată un element cultural adoptat şi de Rudarii dela noi, prin împărtăşirea la aceeaşi viaţă, dusă în acelaş cerc cultural sud-oriental, nu prin faptul că l-ar fi adus ei, din Asia Mică ; pentrucă, în cazul acesta, ar însemna să-l aibă şi ceilalţi Rudari, cercetaţi de mine, adică cei din Muscel şi Ţara Oltului sau chiar şi cei din Bucovina. Aceasta o dovedeşte, între altele, faptul că în Oltenia, pe la Baia de Aramă, curbanul e practicat şi de către Românii luaţi din sfinte.. Rămâne să se vadă dacă „cuvântul" e cunoscut de Olteni „numai acolo unde sunt Rudari", după cum afirmă D-l Plopşor. In cazul acesta, obiceiul ar fi specific rudăresc...

La acest sacrificiu, aleargă, dintre Rudari, *cine a luat din sfinte,* sacrificând un miel alb. Condiţia, ca mielul să nu fie pătat sau negru, e riguros respectată. De altfel, mai sunt şi alte condiţii, caracteristice aproape tuturor riturilor de felul acesta : poiana unde are loc sacrificiul trebue să fie curată ; la fel, şi oamenii ce iau parte, se cere ca să îndeplinească condiţia de mai sus. Bărbaţii să

---

8) *Lorenz Diefenbach.* Völkerkunde, op. cit., vol. II. p. 299.
9) *E. Schneeweiss.* Allgemeines über das Wolke auf dem Balkan, in Rev. Internat. des Etudes. Balkanique III. Tom. I. p. 182.
10) *I. Filipescu.* Op. cit., pag. 235.

nu se fi alăturat de femei, cel puțin două săptămâni. Femeile rămân și ele sub puterea aceleiași condiții. Numai copiii au acces necondiționat.

E interesant că mielului i se ia pielea în așa fel, încât să nu rămână nimic legat de corpul propriu zis al mielului, din ce s'ar putea crede că a venit în contact cu lumea. Chiar urechile rămân în piele, iar sângele se scurge în groapa făcută anume și deasupra căreia se înjunghie mielul. In special măruntaele mielului se fierb și se vâră în miel, cosându-i-se burta cu un surcel subțire, verde.

Mielul e fript în frigare. După ce e gata, se rupe în două. O jumătate se pune lângă groapă iar cealaltă se rupe în trei bucăți și se pun pe trei mese. Chiar și asmele (de făină de grâu curat); două se pun lângă groapă iar cele trei se împart, câte una la fiecare masă. Tot astfel mămăliga.

In loc de rugăciunea obișnuită, înainte de a începe să mănânce, un bătrân se adresează *sfintelor: „voi sfintelor, voi bunelor, să dați snaga și puterea lui cutare că iel, v-o praznui din an în an, c-un berbece gras, cu trei buți de vin, și cu trei cuptoare de pâine. Dați snaga și puterea lui, din virtutea lui, că iel v-o prăznui cît o fi iel“.* (Baia de Aramă-Mehedinți).

In altă parte (Hinova Mehedinți) se roagă trei inși: *„Voi sfintelor și milostivelor, aduceți-vă aminte de cutare. Dați-i snaga și puterea și vîrtutea, în tot corpu lui, în toate oasele lui, că iel v-o purta de grijă din an în an, c-un berbece gras, c-un cuptor de pîine și c-o bute dă vin“.*

Bolnavul, în timpul cât ține rugăciunea, ține mâna dreaptă pe piept și nimeni nu mănâncă din prânzul-jertfă, înainte de-a mânca el limba mielului. Vinul adus se bea în trei rânduri cu o ulcică nouă. După ce s'a terminat de mâncat, ce mai rămâne se bagă în groapă. Frigarea în care s'a fript mielul dimpreună cu „cocaia“ se bagă la fel, în groapă, bătându-se pământ peste ele cu muchea toporului.

Dacă prânzul de jertfă e făcut de doi Rudari luați din sfinte, în aceiași poiană și acelaș foc, se fac două gropi. Se poate ca unui Rudar bolnav să nu-i dea mâna ca să facă praznic. Atunci se duce singur în pădure, în ziua numită, și se roagă: *„voi sfintelor, să mă iertați, că n-am putut să vă prăznuesc“*, și praznicul îl face atunci când poate. De ce atribuim însemnătate Curbanului? Din mai multe cauze. Mai întâiu fiindcă suntem în prezența unui element

cultural străvechiu, de caracter magico-religios. Al doilea, fiindcă ne arată cum, în mediul rudăresc, găsim astfel de elemente, ceeace denotă că mediul lor social-cultural-popular, este un mediu de refugiu al celor mai vechi elemente de cultură populară. Acest element cultural paleo-istoric, n'ar fi putut supraviețui — după cum nici n'a putut să-și găsească o existență salvatoare — în altă parte. Așa se explică, cum el ajunge de este considerat drept element cultural *caracteristic* rudăresc. De fapt, cred că adevărul este enunțat în întregime astfel. Noi i-am dat totuși locul ce i se cuvine, în expunerea de față, pentru motivele de mai sus.

Tot sub acest raport am mai avea de făcut următoarele observațiuni : nu pentrucă li se dă un ban, merg ei la colindat. Colindatul printre Rudari e o tradiție. Ar putea-o face executând stângaci arta de a colinda. Ei însă posedă, cum spun, darul de-a colinda (mai cu seamă acolo în Ardeal) — așa încât, sărbătorile abea sunt așteptate de către săteni : vor veni și vor colinda „băieșii" ! Posedă piesele cele mai vechi, cele mai rari la colindat ; posedă în schimb și arta de a le expune. Muzicanții noștri culți au rămas pe deplin încântați de calitatea execuției colinzilor de către Rudari.

Intrebarea însă, e alta : de ce, dintre toate soiurile de Țigani, ei sunt cari cultivă această artă și nu alți ? De ce ei cultivă basmul și nu farmecele, cum e cazul Țiganilor corturari ? Rudăresele și bărbații lor sunt aplecați și se regăsesc însă în alte producțiuni populare, având un cu totul alt caracter, autohton și netransplantat. Bine, se va zice, lăutarii nu cultivă și ei acelaș lucru ? Intre Țiganii executori, instrumentali și vocali ai cântecelor noastre și Rudarii buni colindători, într'adevăr, s'ar putea face o apropiere. Dar pe câtă vreme Țiganul lăutar face o meserie din arta lui, Rudarul și-o cultivă pentru el și și-o reține. La zile mari doar apar — ca și când ar ieși la iveală o lume de altundeva nemai întâlnită, deși simțită. Simțământul e al trecutului, săpat în melodie, în colinda cântată, care se altoește pe fondul lor sufletesc, de minune. Cașicând ar fi crescut cu ei odată. E o afinitate de structură, așa încât ei se iau, cum am spune, laolaltă cu colinzile și cu basmele lor, „totalitar".

De unde vin atunci ? De unde vin colindele — cântecele acestea (mai ales cele desbrăcate de elementul religios creștin) — de acolo vin și Rudarii. Cele puțin ele ne dau a înțelege direcția. Din-

tr'un strat mai de dedesubt. Acestea își află expresie numai, astfel, ca o mare curiozitate în lumea noastră. Fac parte din fondul primitiv indo-european și au fost depășiți de timp ; rând pe rând suprapunându-li-se alte elemete rasiale, iar ei căzând la fund ; la margine și având aceiași soartă ca toate elementele arhaice cu respirație înăbușită, au ajuns ceeace sunt. Aceasta o atestă înclinarea lor spre basm ; spre o tematică veche în jocul cântărilor la Crăciun și Anul Nou. La cei din Serbia, „Lăzărițe" merg fetele caravlahilor. Ele cântă foarte frumos *în special cântece vechi, sârbești*, ca și băeșițele de prin Transilvania.

Basmul e un element cultural de adâncime. Ei îl conservă ; ei îl cultivă și deci se recunosc prin el. De altfel, nu au altă școală decât a vieții retrase și a basmului. Prin el se ridică la culmi de înțelegere etică așa cum ceilalți Țigani nu sunt nici în stare și prin urmare nu încearcă s'o facă. Am avut prilejul să mă conving în intimitatea bătrânului Tălerariu dela Gura Bughii, jud. Muscel, dela care am cules și aș fi putut culege, multe basme. Câtă reținere... Câtă artă în stăpânirea cuvântului... Câtă atmosferă creia și câtă pagubă că n'am putut culege tot. (v. Fig. 76 a).

Orice alt gen de producție populară, la ei nu se bucură de prea multă considerație. Am mai putea aminti ghicitorile cari, deasemenea, dau de bănuit, fiind cultivate într'o măsură oarecare de Rudari. Prin aceasta dovedesc o lungă carieră de noblețe. (?) O profundă cultură „populară", cu un adânc înțeles filosofic. Nu ne dăm seama îndeajuns cari sunt limitele acestei lumi de basm și de gimnastică a minții ce le au la îndemână Rudarii. Ele sunt elemente mai vechi decât chiar colindele.

E bine să fie știut : nu la colinzile propriu zise mă opresc, cari în realitate sunt ale mediului nostru țărănesc, ci la afinitatea dintre ei și ele. E o chestie de fire. Apoi la darul cu care sunt înzestrați pentru a le reactualiza. Cu iuțeală caracteristică învață unii dela alții ; cu toții și imediat. Cuvintele se transpun pe orice melodie. Fac ison din buze la fluier [11]), cântând unul de o parte și altul de altă parte, ca și când ar fi o întrecere sau un concurs la mijloc.

11) O bătrână cu doi dinți, în timpul unei scene — repetiție la ceeace în realitate trebuie să fie o minune — esclama că ea e bătrână, i că nu i se mai mișcă „vătămătura"... E vorba de o puternică vitalitate între ei, de alfel ca tot ceeace e primitivitate. O spun singuri : „la cîntare e o chestie de corage". Din moment ce condiția e îndeplinită, e atinsă culmea.

Fluierul, pe de altă parte, e caracteristic pentru ei, ca instrument muzical. Unde s'a pomenit el printre Țigani? Iată un alt element de distincție, față de alte categorii de Țigani. El duce la aceiaşi supoziție, ce încadrează pe Rudari, ca pe un element etnic cu rădăcini proprii în solul acestei țări. Au apoi uşurința de a adapta:

„Țac, țac, țac, țac,
Roata morii se-nvârteşte..."

. . . .

şi le plac (la cei de dincolo), cântările din Vechiul Regat. Din această cauză cele tinere se plâng că ele nu prea ştiu să mai colinde pe stil vechiu — cu toate acestea, între Rudari, ca folclor, te simți în secolii trecuți şi nu simți „progresul" nici chiar al mediului nostru sătesc. Adaptarea a dus apoi la multe strigături dela horă, la care Băeşii din Ardeal iau parte ca şi Rudarii din Vechiul Regat, cari adesea se strâng şi joacă la cântecul fluerului numai în cercul lor rudăresc.

Armata n'o iubesc. Nu numai cântecele o dovedesc. La mobilizarea generală din 1940, femeile şi fetele şi-au făcut moarte la plecarea bărbaților, feciorilor lor. Prin gări, petrecându-se scene într'adevăr emoționante.

„Liberează doamne-odată
Pe Gheorghiță din armată

. . . . , , ,

Da, în farmece nu sunt pricepuți; complexul folcloric nu se suprapune peste complexul antropologic. Dezacordul organic subsistă.

In Țara Oltului de ex., un singur caz am aflat când printre „băeşi" se practică descântecul [12]).

Care e situația? Grozav, „voevod" între Băeşii de aici, şi care acum e mort, a fost un vestit descântător. Fiul său, Ilie Grozav [13]), la fel descântă cu „mărgele", căutând să-l moştenească pe tatăl său, fără însă ca să aibă reputația lui. La tatăl său, mi se spune, venea lume şi din Cehoslovacia să descânte... *de pocitură.*

Iată instrumentarea practicei de ghicit în familia Grozav din Dejani-Făgăraş: Se foloseşte mai întâi de o râşniță de piatră, numită „moara frumoaselor" sau „moara sfintelor". Deasupra acestei

12) In familia lui „Grozav" din Dejani—Făgăraş.

mori se pune o cofă sau botă cu apă în așa fel, ca să acopere deschizătura răjniței. Moara aceasta se crede că e moara lor, adică a sfintelor. In cofă e apă adusă nu dela isvor, ci apă curgătoare, încredințați că aceasta — descântată — ar avea o anumită putere miraculoasă. Descântecul propriu zis, începe de când în apă, (stând înclinat pe cofă) introduce Ilie Grozav, trei pietre zise „pietre-a sfintelor" în formă de ciocane — legate de o sîrmă. Descântecul, acum, se începe încet... Apoi din ce în ce mai tare, până când se sbiară adevărat, cașicând s'ar face presiune asupra „frumoaselor". Și mișcările în cofă, cu ciocanele de piatră, se fac la fel: din ce în ce mai iute, până când se produce un mare sgomot. Iată descântecul (fragmentat, din cauză că se produce prin acțiune și numai atunci când totul e pus în scenă, nu atunci când e scris):

„O sfîntă zi de azi
sfîntă să fi —
Maica Domnului.
Deslegați-vă-ți
desbumbați-vă-ți.
Din ap-asta vi leacu
Și vi data
Și vi rînduiela;
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
Că de nu vi-ți deslega
Cu fusu-a-i înturna
Cu mătura o-i mătura
Cu ciocanu o-i da.
Cu trîmbița o-i sufla
Și mai departe v-oi muta
De unde cocori nu cîntă,
C-acolo vi-i locu
Si-acolo vi-i data
Și rînduita;
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
. . . .
Dă la Maica Precista lăsat
Că... nu se poate hodini
Stîmpăra.
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
Că... nu se poate cina
Nu se poate hodini
Nu se poate stîmpăra;
Să vă domliți
La Maica Precista lasați.

In realitate, pietrele despre care e vorba, nu sunt decât niște ciocane din epoca de piatră șlefuită, cărora li se atribue puteri extraordinare [4]).

Se admite din partea lor că dacă pacientul se „cunoaște", simte prin corp ca un fel de furnicar și crede că numai din apa aceia descântată îi trece.

In Recea-Făgăraș a fost o femee bolnavă. I s'a descântat; „s-o spălat... Dacă nu se cunoaște dintîi, apăi să nu mai viie". Așa poruncește tehnica descântecului (în special de pocitură;

---

14) Aceste ciocane sunt acum printre obiectele Muzeului Etnografic din Cluj-Sibiu.

adică din iele...) Zilele când e bine să fie la descântat sunt: Vinerea și Marția. „Cam atunci".

Acesta e singurul caz printre Rudari când e practicat descântecul. Trebue să recunoaștem că el e o excepție și că nu răstoarnă caracterizarea ce s'a făcut Rudarilor în funcție de producțiunile noastre populare și de partea activă pe care o iau la întreținerea lor în mediul nostru rural.

Celelalte obiceiuri sunt fie absente în mijlocul lor, fie având un caracter șters. Deci nu e cazul să insistăm asupra lor.

Se feresc să-și spună numele. „Eu am un nume scump. Ce am nevoie să spui numili"? Ei fac următoarea judecată cu privire la nume: dacă se dă numele, el poate veni *scris* și acesta odată apucat, individul e condamnat să sufere orice fiindcă și-a dat numele. „Mentalitatea primitivă" în sensul lui Levy Brühl se constată printre Rudari ca printre popoarele înapoiate. Mai greu e cu fotografiatul... E credința că dacă le ia cineva „poza", le-o poți împușca și că în cazul acesta, cel fotografiat moare odată cu distrugerea pozei. Fac asociații cu o altă credință, deasemenea răspândită printre ei, după care se spune că, dacă te faci adventist, îți lași fotografia ca drept chezășie. De nu-ți vei ține cuvântul, vei fi omorît în felul acesta, și mai ales dacă li se împușcă fotografia... E la mijloc vorba de unele trăsături pronunțate, întâlnite în gândirea „magică", după care efectul seamănă cauzei sale, sau cum o numim în termeni etnografici, *magie homeopatică*, — practicată pe o scară întinsă în vechiul Egipt, Caldeia, Mesopotania, Grecia, Roma, de către vrăjitori și populații, în zilele noastre, în Australia, Africa, Scoția — la Indienii din America de Nord... etc. [15]) De aceia cercetătorul Rudarilor, întâmpină greutăți serioase printre ei: „Iel ia parale d-acolo dă un să face ievantist (cel ce se converteşte) și vine acas. Il pozează acolo. Dacă nu ține (nu se ține de cuvânt) să-negrește poza și-l împușcă și moare"...

Deaceea, cel ce face anchete printre Rudari, întâmpină greutăți de neînvins în această privință. O condiție a prozelitismului adventist, e să ști carte, or, Rudarii cum nu știu carte prin definiție, sünt printre cei mai feriți cetățeni pândiți de această sectă.

---

15) *Lord Raglan*. Le Tabou de l'inceste, Etude Anthropologique 1935, pag. 98.

3. Corturăreasa, în timpul naşterii, evită locuinţa sa, fie că e vorba de cort, fie că e vorba de căruţa în care eventual s'ar afla în drum. Ea caută un loc ferit. De acest lucru se îngrijesc însoţitorii ei, când ea e dusă undeva într'un şopron sau chiar sub propria căruţă, unde noul născut vede lumina zilei.

Naşterea nu este asistată decât de o bătrână. Atât „moaşea" cât şi lehuza, în acest timp sunt privite ca necurate, iar bărbatul ca un rău făcător. El nu are voie să intră în locuinţa în care se află noul născut, de curând. Obiectele atinse în acest timp de mâna lehuzei sunt sau distruse sau făcute impracticabile.

Copilul, după naştere, este îmbăiat în apă rece şi nu după mult urmează botezul în apă curgătoare. Unii Corturari, ca spre exemplu cei turceşti, în loc de botez, marchează acest moment prin tunderea copilului. Dar sensul actului botezului le scapă. In Ţara Oltului am găsit un Corturar de vreo 18 ani nebotezat, din cauză, se spune, că nici o comună n'a acceptat să-l boteze. Certificatul de botez, eliberat de comună, era în cazul de faţă, actul prin care Corturarul putea să dovedească apartenenţa sa de satul respectiv. Şi comună după comună refuzase să primească un nou „cetăţean". Că botezul e pentru ei un fapt pur accidental şi de circumstanţă, o arată şi faptul că Mitropolitul Ghenadie Petrescu (1893—1896), a botezat ca ca la 200 familii de Corturarii stabiliţi atunci în comuna Dobreni jud. Ilfov. Corturarii, erau musulmani (ca religia). Cu acea ocazie, li s'au făcut cadouri, dar, după spusele preotului din acel sat, nici unul dintre aceşti Ţigani n'au frecventat biserica (ortodoxă) în care au fost botezaţi, iar Mitropolitul, până la moartea sa, a fost necontenit asaltat, cu tot felul de cereri din partea lor. Şi deşi li s'au dat bani ca să-şi mărite fetele; pentru a-şi construi locuinţe stabile etc., niciodată preotul n'a ajuns ca să facă din ei adevăraţi creştini. Aşa încât, Şerboianu scrie, că, pe când Mitropolitul era la Căldăruşani, se zice că ar fi exclamat: „ascultă-mă şi ţine minte; poate că cineva să facă dintre Ţigani, buni cetăţeni pentru vieaţa de aici, de pe pământ, dar niciodată buni cetăţeni pentru vieaţa de dincolo". [16])

Botezul ca şi sentimentul religios în genere li e străin.

16) *P. Şerboianu*, op. cit. pag. 62.

Pouqueville poate nota şi el că Ţiganii sunt-gata să urmeze orice religie, fără să-şi însuşească vreuna.[17])

Din această cauză, se trece uşor peste acest eveniment, ca nefiindu-le organic.

De notat, e că imediat după naştere, mama se reîntoarce cu noul născut în cort (sau la căruţă) şi îşi continuă mai departe trebile. Bărbatului îi este interzis şi mai departe de a pătrunde în cort. El e privit ca un rău făcător, în timpul naşterii, până la al noulea copil. Abia la 6 săptămâni dela naştere, tatăl copilului are dreptul să-şi strângă odorul la sân.[18]). In tot acest timp şi după, copilul e cât mai ferit de ochii lumii spre a nu fi influenţat cu nimic (deocheat).

Tot acum, copilul primeşte un nume pe care însă, nu şi-l păstrează decât scurt timp. După o boală, întâmplare neplăcută el îşi schimbă numele şi ia altul. Din acest punct de vedere, întâlnim la ei caracteristici proprii popoarelor „primitive". Copilul nu primeşte adevăratul nume, decât după ce se individualizează; după ce devine om. Adeseori, din motive de oportunitate ei au două nume; unul pentru poliţie şi altul adevărat. Prin aceasta se vede că la ei, numele e un bun strict ţigănesc. Cu toate acestea, numele de familie nu e obişnuit iar drept criteriu în acordarea adevăratului nume, se respectă filiaţia după mamă.

Fapt[19]) iarăşi necontestat, este că Ţiganul corturar, de mic, creşte în deplină libertate. Urmează jocurile copiilor de seama lui, în care intră şi mişcările obscene ale unor jocuri specifice, cari constituesc „gimnastica", aşa numită, a programelor noastre şcolare.

Mai târziu, când Corturarul se face mai mare, pe nesimţite se desparte de familie. Cunoştinţele între ei, între timp, s'au cimentat şi acum Corturarul îşi urmează legea generaţiilor trecute, când, într'o bună zi se găseşte căsătorit.

17) Voyage én Grèce, vol. I p. 365.

18) O Corturăreasă dornică de a avea copii, trebue să bea, între altele, apă în care bărbatul a aruncat cărbuni aprinşi pronunţând cuvintele: după cum sunt eu fecioară, să fi tu un cărbune. (v. Georg Buschan: Die Sitten der Völker vol. I. (Introducere). Dragostea ce o au faţă de copii de altfel, li e caracteristică spre a mai insista.

19) *M. Block*, op. cit., pag. 132.

„Cînd m-oi duce la muierea altuia
s-a dus blaga şi dobînda".

Căsătoria la Țiganii de cort. Atât populația românească, cât și cea a Țiganilor de pădure și de sat, poate să vorbească în deplină libertate — când e vorba de căsătorie — că ei nu *cumpără mireasa* ca Țiganii de cort sau „goleți". Aceasta înseamnă că Țiganii de cort au un element în plus care-i deosebește de ceilalți. Astfel se scoate în relief numai ceeace este mai isbitor. In realitate, Țiganii de cort, ca și în alte privințe au a se deosebi profund de restul celorlalți Țigani.

Pe câtă vreme Țiganii de sat se străduesc — din acest punct de vedere — să imite nunta populației românești (ungurești și chiar săsești eventual) pe câtă vreme, cei de pădure au rămas la formele elementare de uniune conjugală, singuri Țiganii de cort rămân credincioși unor practici caracteristice, la cari țin și pe cari le îndeplinesc încă. Din această cauză, nunta între Țiganii de sat — comparativ — pare mai puțin semnificativă. Ei au căutat în totdeauna ca să se adapteze, și în lupta lor de adaptare n'au reușit nici până astăzi — îndeajuns să-și apropieze pe deplin modelul.

Corturarul își obține viitoarea soție prin furt sau prin bună înțelegere. De cele mai multe ori, căsătoria la ei înseamnă un adevărat târg, cu „tocmeală" în regulă, cu garanție pentru cazul când una din părți ar fi păcălită. Se întâlnesc unii cu alții pe drumuri; pe la târguri și sunt deci prea cunoscuți. Cu toate acestea, în drum nu contractează căsătoria. Așteaptă de obicei timpul Rusaliilor sau toamna când se adună: din freamătul zilei, ei s'au așezat undeva ca un roiu de albine după ce a roit. Sunt cei bătrâni. Reprezentanții fetei și ai băiatului. Bărbile lor îi fac curioși. Prin ei se amestecă și femei mai în vârstă, contribuind cu sfaturile lor la limpezirea diferitelor chestiuni ivite în calea aranjamentului matrimonial. Asist la o astfel de „tocmeală": bărbații în mijloc, femeile la marginea grupului. Ei fumează din țigări făcute, iar ele din lulele. Tăcuți, liniștiți, nu știi, la prima vedere dacă sunt beți sau sunt la începutul târgului, fiindcă, rachiul se află într'o sticlă din care din când în când beau.

Se zice că mireasa se cumpără. Ce sens are această aserțiune devenită populară? Insemnează că viitorul ginere prin

tatăl său, atât la „tocmeală", cât și la logodnă („legătură")[20]) va trebui să cheltuiască cu băutura și mâncarea pentru toți câți iau parte la acest aranjament. Fiindcă „tocmeala" durează, după cum mireasa e de bogată, de frumoasă și de curată, (în sens de castă).

De exemplu, pe timpuri bune, tatăl băiatului avansează suma de 4000 lei tatălui fetei. Insemnează nu numai că acceptă să le dea, dar că până la facerea nunții, aceasta e arvunită și de drept e a viitorului soț, deși ea rămâne în casa părintească mai departe. Sunt de jur-împrejur martori. Dacă tocmeala și legătura se face la Rusalii, nunta se face toamna. Distanța de timp e destul de mare. Intre timp se pot ivi schimbări, nu atât de sentiment, cât de un nou aranjament. Altă dată, poate că tatăl băiatului — pentru mai marea siguranță — angajează un garant (care se ia în persoana voievodului) că va răspunde el atâția bani, drept despăgubire, dacă între timp, sau după nuntă, una dintre părți se lasă de târg. Când nu se pune acest garant, e cazul că femeia [21]) abia așteaptă să... plece. Socru-so nu s'a mai putut duce după ea s'o aducă înapoi (fiindcă era singur [22]); fiul său fiind în armată. [23]).

Pe urmă vine nunta — ospățul — cum obișnuiesc să-i spună cei din părțile transilvane, cu care ocazie, *mirele pune banii pentru ospăț*. Sunt va să zică, alți bani. De astă dată o sumă mai mare. E tot tatăl băiatului asupra căruia cade obligația să o suporte. Suma se ridică astfel la o valoare destul de mare și la caz dacă se desface căsătoria, evenimentul ia proporții cu consecințe sensaționale atât pentru unii cât și pentru alții — fiindcă sunt târâte în conflict nu numai cele două familii, a băiatului și a fetei, dar și a garantului, care acum e responsabil material de cheltuieli. Nu numai atât: sunt târâte în conflict cele două seminții din care fac parte tinerii (dacă au mai ales lagăre deosebite de staționare). Cu drept cuvânt M. Block adaugă în importanta sa lucrare asupra Țiganilor, că familia la ei nu se întemeiază atât pe dragoste cât pe un comunism —

20) „Care-i dă drumu să rămîie de pagubă de bani".
21) Mi se completează: „care-s mai slabe, care nu-i ajunge un bărbat, să iertați"...
22) Caz întâmplat.
23) „Dacă ierai Dumneatale aici ne făceai o dreptate. Ne dădeai ceva la mînă, o țîr dă scrisoare". Dela corturarii din Porumbacul de Jos — Țara Oltului.

rasial — care implică şi depăşeşte condiţia de mai înainte. Această realitate de grup are de scop perpetuarea speţei în forma sa restrânsă a grupării sociale din care fac parte tinerii.[24]) Din această cauză, fata la măritiş nu are prea mult de obiectat peste voia părinţilor la alegerea bărbatului său.

In sensul de mai sus, înţeleasă căsătoria la Ţiganii de cort, nunta nu mai prezintă caracterul strict bilateral, ci vizează deaproape *comunitatea întreagă* a Corturarilor, a grupului respectiv, constituiţi în corp social distinct, prin aşezare, conducere unitară etc.

Se pare chiar că nu se ţine atât la unele exigenţe caracteristice societăţii noastre. Nu se cere atât să-i plătească *fetia*, în cazul când se lasă, cât preţul care a fost oferit de mire dinpreună cu suma cheltuită la nuntă pe care acum o pretinde şi tatăl fetei, în cazul când e lăsată. Complicaţii pe această temă se pot ivi, ca de exemplu, cum a fost cazul la Arpaşi — Ţara Oltului. Peste învoiala părţilor şi a garantului, în persoana primarului lor Grancea, tatăl fetei a angajat discuţii în vederea recăsătorirei fetei lui fugite dela bărbat cu un altul. Cu această ocazie s'a mâncat şi s'a băut la crâşmă. Consumaţia se ridică la 2.200 lei, plătiţi de tatăl băiatului. Intre timp nu s'a ajuns la o împăcare, în sensul că noul ginere trebuie să plătească ginerului vechi, suma de 10.500 lei ce o cheltuise cu nunta. Dar cheltuiala, momentan se făcuse, aşa că acum nu i se mai da nici fata şi nici banii cheltuiţi nu îi erau înapoiaţi.

Iată ce înseamnează a cumpăra mireasa. O serie întreagă de cumpăniri de conflicte şi de puneri în gardă spre a nu rămâne păgubită una din părţi. Atât ţăranii noştri cât şi Rudarii fac deosebire. In special cei din urmă spun că nunta lor nu e ca a Corturarilor, cari pun „cauţiune" pentru fată.

Nunta în mentalitatea lor are în sens adecuat împrejurărilor şi firei lor, ea ţine mai mult ca de obiceiu. ţine şi 8 zile în vremuri bune. De faţă sunt şi iau parte nu numai neamurile celor ce se căsătoresc, ci, „cine ajunge vine şi bea"... Ceeace denotă că pragul căsătoriei la ei se bucură de o însemnătate deosebită. Să nu se creadă însă că nunta are loc cu fast şi cu un ceremonial deosebit. Nu. Nimic mai natural. Abstrăgând de câteva obiceiuri pe care le vom reda mai jos, trecerea în rândul celor căsătoriţi se face fără prea mare pompă. Nu se fac „mirese".

24) *Martin Block*. Op. cit., p. 138.

Îmbracă însă o iie mai bună mireasa. [25]) In schimb beau şi mănâncă, dar mai ales beau. Cât ţine nunta nu se culcă. Inegalitatea între vârste iarăş nu joacă un rol prea mare. Se întâmplă că un băiat de 14 ani se căsătoreşte cu o fată de 22 ani. La vre-un vicleşug aleargă repede la jurământ. [26]) Ginerele pretinde însă de la mireasă ca timp de 5 ani să nu i se facă nici o îmbrăcăminte. E obiceiul ca ele să mai primescă dela părinţi şi zestre. Am arătat cum, bogăţia la ei constă în „pahare" de argint şi suflate cu aur. Din acestea au parte şi ele dacă au noroc. Fiindcă, de obiceiu, ele primesc zestre în bani şi îmbrăcămintea pe 5 până la 10 ani. Dacă o familie oarecare are şi fete şi băeţi, paharele se dau ca zestre numai băieţilor. Fetele primesc bani. Dacă la caz au numai fete, numai în această alternativă din urmă fetele trec la moştenirea paharelor de argint. Averea însă contează mult. Dacă ea l-a lăsat de rău eu îl iau de bun — spune ei — că.. are avere. Dar să nu mni spui la alţi Ţigani. poate că-l ia altul. Şi un cal când îl cumperi, dacă îl ştie toţi, se sileşte toţi sa-l cumpere.

Drept cununie, mirii, primesc binecuvântarea dela căpetenia tribului care este în acelaş timp şi preot „Rasai". Fără consimţământul său, căsătoria ar fi nefericită. Un rol tot atât de important îl are şi cea mai bătrână dintre Corturărese, care, la fel are dreptul să dea binecuvântarea noilor căsătoriţi.

Atât mirele cât şi mireasa, observă anumite practici în timpul căsătoriei. Astfel mireasa nu are voie să vorbească cu mirele „până nu se gata nunta; joacă-mpreună, dar nu grăesc".. Una dintre practicele observate la nuntă este şi tragerea mirilor în vale. Pe mire, în Ţara Oltului, îl iau doi inşi în spate şi caută să-l bage în vale. Dacă plăteşte feciorilor ce-l înşfacă în braţe, îl fac scăpat. [27]) Martin Blok arată că mireasa, mai înainte, de a păşi noua locuinţă trebuia să treacă peste o mătură. Dacă se întâmplă că mirele găseşte că fata nu e „curată", n'o „ţine". In cazul, acesta tatăl fetei poate răscumpăra cu bani această lipsă. Şi din contră, dacă e fată mare, în zilele următoare, pune poalele ei acolo la furcă, la „berand" ca drept fală şi deosebită cinste. Atunci iarăşi beau şi se veselesc.

25) In timpul mai mare deprind pe încetul obiceiurile populaţiei româneşti şi se lasă de apucăturile lor.
26) Vezi capitolul IX. (Felul de organizare).
27) Obiceiu primit dela populaţia din Ţara Oltului.

Situaţia femeii faţă de a bărbatului, în societatea Corturarilor e cu totul subordonată. Aceasta s'ar putea evidenţia prin următoarele cuvinte: „bărbatul meu nu m'a mai bătut de mult, el nu mă mai iubeşte". [28] Insemnând că la mijloc e ceva natural. Nu se poate spune că ar fi la mijloc mai puţină afecţiune faţă de femee. Vorbele ei arată clar. Intre bărbat şi soţie subzistă continuu această subordonare, apăsătoare şi care e concepută ca fiind foarte firească.

O dovadă despre ordinea naturală păstrată din tată în fiu, o avem în felul cum e conceput adulterul la ei. La o întrebare pusă de mine, unul dintre Corturari, îmi răspunde aproape religios: *„cînd m-oi duce la muierea altuia, s-a dus blaga şi dobînda"*... Insemnează că a încălcat legile naturii şi nu-i mai rămâne decât să tragă consecinţele unei ispăşiri inevitabile: deodată omeneşti şi supraomeneşti, dacă am putea formula astfel groaza de ce se va întâmpla.

Dar spre deosebire de alţi Ţigani, Corturarul, la căsătorie, renunţă la numele său de familie şi-l ia pe al soţiei sale. Faptul a apărut destul de curios. El îşi schimbă şi domiciliul: din familia părinţilor lui, trece în familia soţiei. Aşa încât, alături de numele soţiei, el primeşte o nouă apartenenţă de seminţie, nomadizând în sânul nouei familii de care acuma aparţine. In caz că-i moare soţia, el se poate căsători dar şi în alternativa din urmă trece prin aceeaşi schimbre: în rândul neamurilor soţiei [29]). E adevărat că soţul administrează „averea" soţiei, dar el e supraveghiat de aproape de rudele ei ca să nu i-o cheltuiască.

Trecerea dintr'o ordine naturală într'alta — odată cu căsătoria — a făcut pe mulţi oameni de ştiinţă ca să pună faptul în legătură cu matriarhatul [30]). A aparţine cineva în linie bărbătească se spune în ţigăneşte simplu: „manushiwya" (Manschaft); pe când păstrarea ordinei în linie femeiească se cheamă „paralipa" (süsse Verwandtschaft) — înrudire mai deaproape.

*

Cauzele morţii printre Corturari sunt variate. Unii pretind că cei mai mulţi mor în urma unor accidente pe care ei le provoacă prin firea lucrurilor. Nu-şi fac singuri dreptate? Nu sunt

28) *Martin Block.* Op. cit., p. 139.
29) *Karl Togányi.* Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. Berlin—Lepzig 1922. p. 58, care urmează pe Wlislocki.
30) *Iulius Teutsch.* Op. cit., pag. 111, şi alţii.

ei clienții Tribunalelor? Din această pricină se și poate formula cu o oarecare reușită, că acela dintre ei care se teme de răzbunare, poate să se aștepte oricând la trecerea în lumea drepților [31]).

Nu avem o statistică până în prezent, în această privință, dar dacă s'ar face, se crede că ar cuprinde adevărul de mai sus. Moartea naturală nu surprinde. Ea face parte din actele primite ca orice alte evenimente din mediul de viață cu totul natural în care trăesc Țiganii nomazi. In drum găsindu-se, călătorind, mortul e îngropat la marginea drumului, fără ca cel puțin o cruce să-i fie pusă la căpătâi. Dacă în răstimp, mai revin pe acelaș drum, și-aduc aminte și poposesc o clipă păstrând tăcere în chip de reculegere. La atât se reduce cultul atât de lipsit de semnificație al morților printre Corturari.

In timp ce încă nu și-a dat sufletul, bolnavul e scos afară liber, unde va trebui să-și dea sfârșitul după un obiceiu din moși strămoși. Această evacuare a locuinței în fața morții se face întotdeauna prin dos nu prin fața cortului. La cort e mai lesne fiindcă se dă la oparte una din perdelele cortului din fund, pe unde este scos muribundul, rămânând ca în cazul când locuința e din lemn sau cărămidă să se facă tot prin spatele camerii o spărtură, pe unde se scoate bolnavul grav și astfel se evită, o fără de lege, ca cineva să moară în cort sau locuință. Cu drept cuvânt putem spune atunci, căci Țiganul se naște liber și moare tot astfel.

Intâmplarea face să avem cazuri de moarte în cort sau locuință stabilă. Atunci, cortul e ars pur și simplu; afară de obiectele de valoare: argintărie, acte, fotografii... Și în cel mai rău caz, dacă cineva a murit în căruță pe drum, căruța se va vinde, dar nu se mai servesc de ea. Din această pricină, nu cumpără căruțe în care s'a întâmplat ca să fi murit cineva chiar dacă li s'ar da în dar [32]). Legile nescrise țigănești opresc acest transfer de bunuri atinse de aripa morții...

Ca un ecou al altor timpuri și altor regiuni îndepărtate din Orient, ei țin să fie îngropați dimpreună cu obiectele care le-au fost dragi. Vinul ce se toarnă în groapă nu lipsește nici la înmormântarea lor.

---

31) *M. Block.* Op. cit., pag. 140.
32) Ibid. pag. 140.

Interesant este însă altceva: în formă inedită cu ajutorul căreia se feresc de strigoi; pe mormântul proaspăt al mortului se aştern spini ca să împiedice ieşirea sufletului din groapă..... Iar numele mortului devine de îndată *tabu*; el se va numi de-acum încolo altfel.

De felul cum mortul e jelit ne facem o idee asupra înţelesului dat nu atât actului morţii cât dispărutului: ei imită bocetul fără ca să fie mişcaţi „până la lacrimi" de pierderea celui decedat, scoţând vaiete false. Repetă şi ei, după model, (adică după ţări şi neamuri) acele odihne făcute cu morţii ortodocşi la noi.

Dar dacă între Ţiganii de cort, cultul morţilor e cât se poate de simplu şi aproape absent, morţii lor sunt temuţi. Ei devin tabu şi numele lor, cum s'a mai amintit, nu mai e rostit. Mai mult: jurământul pe mort e supremul lor legământ în faţa vieţii şi oamenilor. Din această cauză, la nevoie eşti avertizat: „jură pe morţii tăi"!

Se poate spune pe drept cuvânt că odată cu moartea, o perdea s'a lăsat, pentru totdeauna, între cei rămaşi în viaţă şi cei dispăruţi. Supravieţuitorii urmând să-şi ducă traiul lor mai departe lăsând pe drumuri, în acelaş chip, morţii lor asupra cărora se aşterne generaţie după generaţie uitarea „binefăcătoare".

Arta de-a influenţa viitorul, de-a influenţa asupra fericirii omului pe pământ, o posedă anumiţi vrăjitori. Ea, în mediul nostru rural e redusă. La câteva sate dacă se găseşte un bărbat sau femee, care descântă.

Intre Ţiganii de cort, din contră: prezicerea devine o profesie. E interesant de notat că bărbaţii corturari rămân indiferenţi la felul cum câştigă femeile lor banii pe ghicit, în sensul că nu le iau nici ei în serios. Ele în schimb, pun în această meserie lucrativă, atâta pasiune, încât se fac crezute, mai ales de femeile din mediul rural.

Iată pentruce, orice Corturăreasă, poartă la şold un buzunar de ţinut cărţi, sau legat la brâu, ghiocul. Poartă apoi, în mintea sa, darul de-a ghici în palmă, de-a da cu bobii etc. Cu un cuvânt, ele nu lucrează altceva, decât fabrică bidinele şi dau cu ghiocu. Arta divinaţiei, între Corturărese a devenit o meserie care aduce câştig. Şi venitul e în raport cu darul pe care-l au de-a convinge.

Reţeta o află în mediul ţărănesc. De aici o culeg şi-o perfecţionează. Acum ele moştenesc întreg arsenalul de încântaţii, de vrăji şi farmece. Şi le moştenesc dela cele mai bătrâne, care le lasă în urmă, cum lasă bărbaţii copiilor lor, meseria de-a face ciure, căldări etc. Aşa lasă mamele lor fiicele, îndemânarea de-a putea face bani astfel. Ei au adus obişnuinţa de mai sus, din Orient, unde se bucură de mai multă trecere ca în mediul nostru rural.

In felul acesta văzută problema, nu vom arata „obiceiuri şi credinţe" la cărturărese, pentru că nu cred în ele. Dar vom aminti, totuşi descântecele. Vom înţelege, de ce, între ei nu-şi descântă. Descântecul se face pentru plată şi încă după multă tocmeală. După ce se dă un acont (se pune în palmă) spre a se convinge ghicitoarea că nu va fi păcălită, se descântă. Or, între ei, această plată nu va veni, chiar dacă descântecul ar avea vre-o trecere printre ei.

Din cauza de mai sus, descântecele de care se folosesc, sunt aidoma celor găsite la femeile descântătoare — românce. Cel mult dacă Corturăresele păstrează forma lor, unele imagini, ceeace e şi explicabil. Despre o perfecţionare a tehnicei se poate vorbi. Descântecele ce urmează sunt o dovadă. Toată gama descântecelor se poate recolta dela o singură cărturărească. Principial, poartă cu ele întregul stoc de vrăji şi descântece.

Mare rol joacă între ele ghiocul, cu care se poate prezice viitorul. Aici descântecul nu-şi mai are locul, Dacă e cazul, se aplică. Descântecul e mai mult o practică medicală — populară şi se deosebeşte prin procedeu şi scop de alte preziceri. Inrudite cu descântecele sunt farmecele, ce presupun o luptă învrăjbită în contra demonilor cauzatori de moarte şi boală.

Se înţelege că puterea de sugestie, e aceea care hotărăşte.

In ultimul caz, se întâmplă ca mediul subiectiv, receptiv, fiind influenţabil, rezultatul să fie cu totul pozitiv şi astfel să ne explicăm până la un punct, efectul acestor practice în mediul nostru rural.

ANEXE

(Material cules dela Ţiganii de cort)

De deochi.

De-o fi deochiat
De fată mare,
Să-ĭ crape ţîţele,
Să-ĭ curgă laptele.
De-o fi deochiat de voinic,
Să-ĭ crape boaşele.
Spargeţĭ deocheturile
Din trupu...
Cum se bate vîntu
Peste tot pămîntu;
Cum se sparge ploaia,
Aşa să se spargă
Deocheturile:
Dîn cap,
Dîn picioare,
Dîn cap,
Dîn mîinĭ,
Dîn oase;
Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintu cel curat;
Că ie botezat,
Şi creştinat
In legea lu Dumnezăŭ dat.
Fugiţĭ şi vă răpândiţĭ.
Spargeţĭ deocheturile,
Făcăturile.
Acolo să vă duceţĭ
Unde popa nu toacă,
Unde cocoşul nu cîntă,
Cîini nu latră;
Acolo să mîncaţĭ,
Acolo să beţĭ,
Acolo să munciţĭ,
Acolo să cănăciţĭ.
In trupu lu...
Să nu fiţĭ
Să rămîie...
Curat,
Luminat;
Ca steaua din cer,
Ca roua de pe pămînt;
Să rămîie curat,
Luminat,
Cum Dumnezăŭ l-a lăsat. *)

De deochi.

Pasăre albă,
Codalbă,
Sus sărişĭ.
Jos plesnişĭ.
Plesnească ochi rămnitoruluĭ.
Plesnească ochi deochetoruluĭ,
Cine-a rămnit,
A şi plesnit;
Care-a deochiat,
A şi crăpat.
Şi-a rămas....
Curat,
Luminat,
Ca steaua dîn cer,
Ca roua din cîmp,
Să rămîie... curat.
Luminat,
Ca auru cel curat,
Cum Dumnezău l-a lăsat. [1])

---

*) Se descântă într'un pahar cu apă, cu ajutorul unui cuţit. cu care se mestecă şi după ce se termină, i se dă bolnavului să bea făcându-şi cruce.

1) Comunicate de Stanciu ţiganca, de 56 ani, din Schitul Goleşti Jud. Muscel; nu ştie carte.

De izdat.

La cap comănac,
La inimă vidră,
La picioare gligan ;
Cocoşu,
Făcut cu roşu,
Gospodi comina
Cine n-are cruce
Să nu vie la cruce
Cine n-are cruce
Să fugă dela cruce
...Să nu treacă peşte cruce.
Fugĭ sabie diavolească,
Că vine cincĭ săbi ascuţite,
Cîte cincĭ sunt sorăcite;
Să tae pe necuratu,
Să taie pe blestematu.
Fugĭ din capu omuluĭ,
Din trupu voiniculuĭ,
Din sgîrciu nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ
Că nu este locu tău,
Bate-mite-ar Dumnezeŭ.
Este-al cruci,
Şi-al tămîi.
Plesneşte deavole,
Că n-ai ce face;
Că de n-oĭ plesni,
Eu te-oi biciui;
Cu bici de mătase
Cu frînghie-n şase;
De tămîie să-ţi miroase.
Izdat
Nebotezat,
Ieşĭ din inima luĭ,
Că ai intrat nechemat.
Cu cruce te voi boteza,
Cu tămîie te-oĭ tămâia,
Cu apă mare te voi spăla.
Ieşĭ necuratule, că n-ai ce face.

De deochi. *)

Tu strigoiule,
Tu moroiule,
Tu leule,
Tu leoaică,
Tu deochetorule,
. . . .
Unde fata cosiţa nu împleteşte,
Voinic nu chioteşte,
Securea nu păcăneşte,
Popa nu citeşte ;
In copitele ciutelor,
In fundul mărilor
Acolo să vă duceţĭ,
Acolo să prînziţĭ
Acolo să vă odiniţĭ,
Să lăsaţĭ pă...
Curat,
Luminat,
Ca argintu cel curat ;
Ca din cer picat,
De-o fi deochiat de sfinte,
Cu inimile Sfintelor bune,
Bunelor ;
Line ca apa,
Dulcĭ ca mierea,
Pă...
Să-l lăsaţĭ,
Curat,
Luminat,
Cum Dumnezău l-a lăsat.
De l-o fi deochiat nevestili,
Să-i crepe ţîţili
Să le curgă laptele,
Să le plîngă copilele.
De l-o fi deochiat copilele
Să-ĭ sece rodu.
De-o fi deochiat de fîntînă,
Să-ĭ sece apa cea lină ;
De-o fi deochiat de potecă,
Lumea pe ia să nu mai treacă.
De-o fi deochiat de vînt,
Să nu mai bată pe pămînt ;
De-o fi deochiat de pădure
Să nu-ĭ mai dea mugure ;
De-o fi deochiat de păsărele,
Să le cadă penele ;
De-o fi deochiat de lună,
Să piară aşa lumină.
Să lăsaţĭ pe cutare,
Curat,
Luminat,
Cum Dumnezeŭ l-a lăsat.
Descîntecu dela mine,
Leacu dela Dumnezeŭ [2])

*) Când descântă de deochi, se procedează astfel : se ia o cană cu apă şi cu un cuţit împunge în ea până termină de descântat. La urmă se bagă trei cărbuni aprinşi şi i se dă să bea bolnavului. Tot din această apă se unge pe cap.

2) Informator : Ilinca Dumitru. Corturăreasă 47 ani; nu ştie carte, din Schitul Goleşti Jud. Muscel.

De junghi.

După cum omu cu noroc
Sămănînd sămînţa pe loc,
Lasă sămînţă de vară
Peste a dă primăvară,
Aşa ăst junghĭ să iasă :
Dîn toate oasili,
Dîn toate mădularele ;
Dîn câp,
Dîn mîinĭ.
Dîn picioare,
De pe trupu tot ;
Să rămîie....
Curat,
Luminat,
Ca steaua dîn cer,
Ca roua dîn cimp ;
Că ie botezat,
Şi ie creştinat,
Şi-n numele lu Dumnezăŭ dat.
Descîntecu dela mine
Şi leacu dela Dumnezeŭ *)

De plâns sau de muma pădurii.

Muma mumelor,
Muma pădurilor.
Eu te strig,
Tu să-mĭ răspunzĭ ;
Eu îţĭ daŭ,
Tu să-mĭ daĭ.
Eu îţĭ daŭ plînsu copiluluí meu.
Tu să-mi dai odina ta.
Să doarmă ca lemnu.
Să tacă ca ulmu.
Cum dorm păsările-n tine
Aşa să doarmă copilu la mine.

De deochi.

Vine ciuta dela munte,
Lingîndu-şĭ pui pe frunte.
Iĭ linge pe pistricеĭ,
Şi pe frumuşeĭ;
Şi ieu pe cutare îl ling de deokĭ ;
De deokĭ.
Dintre okĭ.
Cît a sta vîntu în gară,
Atît să stea deokiu-n cap,
Şi să fugă pîn sat,
Ca un cîine turbat.
Cu coada îndoită,
Cu gura căscată.
Şi unde-o cădea,
Acolo va muri.
Pe cutare să-l lase,
Curat,
Luminat,
Cum Dumnezăŭ l-a lăsat.
Pasăre albă,
Albă-codalbă,
Pică-aicĭ.
Pică colea,
Pică-n vîrf
De pictricea.
Pasărea dacă pică,
Piatra se despica.
Despică oki strigoiule.
Despică oki moroiuluĭ.
Despică oki rîmnitoruluĭ,
Despic oki deochetoruluĭ,
Despică oki leuluĭ,
Despică oki strigoaici;
Pe-ai moroaici,
Pe-ai rîmnitoruluĭ,
Si-a rămas...
Curat.
Luminat,
Ca din cer picat,
Cum Dumnezeŭ la lăsat [3])

De gâlci.

Gâlcilor.
Motofîlcilor,
Apucaţi-vă potcеile,
Să nu mai păşteţĭ gîştile.
Şi puseră sa le păzească :
Un orb,
Un surd,
Şi-un mut.
Şi veniră lupĭ;
Orbu nu văzu,
Surdu nu auzi,
Mutu nu strigă,
Lupi nu le mîncă
Şi le morfecară;
De vîrf se plecară,
Din rădăcină se uscară.

---

*) De junghi se descântă cu cuţitul astfel : cuţitul se pune pe junghi, până termină cu descântul. După aceea, cuţıtul se înfige în pământ.

3) Păuna Stanciu, 53 ani. Neştiutoare de carte. Din Schitul Goleşti Jud. Muscel.

Gîlcile ca vîlcile
O butie plină
Nouă în deşert;
Umflătura dindărăt:
Dela gîtu... să iasă.
Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintu strecurat;
Cum Dumnezăŭ l-a lăsat
Descîntecu dela mine
Leacu dela Dumnezăŭ 4)

De brâncă.

Brînca brîncenilor
Muma cîinilor
Şi a păgînilor.
Fugĭ din faţa omuluĭ,
Din obrazu voiniculuĭ.
Că te-împung,
Că te-nţăp,
Că te ard,
Cu piatra iaduluĭ,
Că nu ieste locu tăŭ;
Du-te la coada mărilor;
La capu bălenilor
Şi-al urşilor,
Şi-al lupilor.
Că-acolo este locu tăŭ:
Brîncă neagră,
Brîncă roşie,
Brîncă din ceas răŭ,
Brîncă din zile greşite
Fugĭ de te părăseşte.
Că nu este locu tău
Aci este-al omuluĭ
Şi-al voiniculuĭ.
Că ieu te-oi descînta
Şi tu veĭ seca.
Sa rămîie... curat
Luminat.
Ca steaua din cer
Ca roua din cîmp 5).

De spurcăciune.

Fugĭ spurcate,
Fugĭ veninate,
Nu clipi
Nu ciocăni;
Nu muşca
Nu venina.
Inima lu....
Nu săgeta:
Din copacĭ lungĭ,
Din văĭ adîncĭ
De-acolo să clipeştĭ,
Acolo să ciocăneştĭ,
Acolo să muştĭ,
Acolo să veninezĭ,
Şi să laşĭ pe...
Curat,
Luminat,
Ca aurul cel curat.
Descîntecu dela mine
Leacu dela Dumnezăŭ

Descântec de drogoste.

Plecaĭ pe cale,
Plecaĭ pe vale.
Oticăindu-mă
Văetîndu-mă.
Sfîntu Gheorghe dac-auzea,
La mine venea.
— Ce ţi-e cutare
De te vaiţĭ aşa tare?
— Ce să am, vai de mine
Maika Precista mi-a dat
Si m-a urît tot satu.
M-a urît cumnatele,
M-a urît surorile;
M-a urît suratele;
M-a urît vecinele,
M-a urît ibovnicele;
M-a urît fraţĭ,
M-a urît cumnaţĭ.
Maika Precista dac-auzia
La mine venea
Din pat de aur sărea;
Un băţ de-argint lua
In rochie albă să-îmbrăca,
Pe-o scară de argint coborà,
De mînă mă lua,
Şi mă duse la Iordan
La isvoru lu Adam.
Si mă spălă pe faţă;
Mă spălă pe braţe,
Cu un mănunchĭ de busuioc,
Peste trupu tot.
Şi-mĭ luă din cap:
Perĭ de ţap,
Din trup:
Perĭ de lup,
Din mâinĭ:
Perĭ de cîinĭ
Din picioare:
Copite de căprioare
Din sprîncene;
Pene rele.

4) Trăsina Hierar 29 ani. Nu ştie carte. Din Schitul Goleşti jud. Muscel.
5) Dela Cîrstina Duică din Schitul Goleşti, de 59 ani. Nu ştie carte.

Şi-mĭ puse pe umereĭ,
Doĭ lucefereĭ.
Toată lumea se uita la ici;
Şi-mĭ puse în spate
Lumea toată.
Şi în piept îmĭ-puse-un soare
Ca lumea să nu mă omoare.
Şi-mĭ puse la poale
Stele mărunţele:
Toată lumea priveşte la iele.
Tot de dragoste prin stele.
Stea, stelişoara mea
Toate stele să stea.
Tu să te facĭ năpîrcă.
Viforată, din cer coborîtă,
Cu patruzecĭ şi patru de ciocurĭ dă oţăl
Cu patruzecĭ şi patru de aripĭ dă fier.
Să te ducĭ la ursitoarea mea ursită.
Dela Dumnezeu dată.
Să te ducĭ necontenit:
Pîn sat neumblat
De căinĭ nelătrat.
Cine te-ntreba,
Cine te-a întâlni,
La mine te-a porni.
Cu coadă să loveştĭ,
La mine să porneştĭ;
Cu ciocu să ciocăneştĭ
La mine să...
Or ce om frumos
Or ce băiat fălos.
Să i se pară urîcios.
Numai cu frumos să nu poată sta
Pînă pe mine nu m-a videa.

De măritat *)

— Bună dimineaţa lină fîntînă
— Mulţumim dumitale fată bătrînă.
— Şez!
— N-am venit să şez.
Viu să-mĭ dai hainele tale.
Să mă speli cu apă-ntoarsă
Să par băcţilor frumoasă;
Să plac oamenilor
Ca laptele pruncilor;
Să plac bărbaţilor
Ca berea boerilor.
Să fiu ca soarele cînd răsare
Ca vişinu cînd-înfloare;
Ca un păun pestriţat
De lume lăudat.
Mă uitai către Răsare
Si văzui nouă cazane
In cazane, cu nouă cuptoare
Fierbea carnea scrisei mele
A ursitei mele;
Dela ursitoare lăsată,
Dela Dumnezeu dată.
O fierbea,
O chinuia
O-ntorcea
Zor îĭ da,
Pînă pe...
Il plăcea
Şi la mine pornea.
Şi cum o videa
La mine pornea;
Dela ia nu mai pleca,
Pînă nu-l înţăpa
Şi pe ia o lua [6]).

De plămădit.

Cioc-boc
Cioc-boc;
Ce ciocăneştĭ
Ce bocăneştĭ?
Inima lu plămădesc
Cum se plămădeşte fagurile de miere;
Cum se plămădeşte aluatu în căpistere;
Cum se plamădeşte merele-n mar:
Cum se plămadeşte perele-n păr:
Cum se plămadeşte varza-n grădină;
Cum se plămădeşte ou-n găina:
Aşa să să plamădească inima lu...
Să ramîie curat
Luminat
Cum Dumnezeu l-a lăsat

*

Plămădirea se face astfel: se iau opt muguri dela opt feluri de pomi şi se pisează într'o copaie în care se face pâine. După aceea se cheamă un copil care dă fuga după casă şi intră înlăuntru şi zice aşa: „ce ciocăneşti acolo babo"? Iar baba răspunde: „ciocănesc, bocănesc inima lu... plămădesc". Se zice de trei ori. La urmă se dă bolnavului — pe nemâncate — muguri de aceia descântaţi în miere sau în dulceaţă.

*) De măritat se descântă pe mărgele şi pe inele; pe batiste şi într'un pahar cu miere.
6) Dela Baba Kira de 68 ani, Schitul Goleşti Jud. Muscel. Nu ştie carte.

De însurătoare.

Stea stelişoara mea
Toate stelele să stea.
Numai a mea să nu stea;
Să umble-n lung şi-n lat,
Si pe la mine in sat;
Pînă-a găsi pe scrisa) mea
Pe partea mea;
Dela ursitoare ursîtă.
Dela Dumnezăŭ dată
Şi-înspre mine-l îndreaptă.
Să nu aibă loc a umbla
Şi pe mine a mă căta ;
Nici la loc a sta
Pînă pe mine nu m-a videa
Şi pe mine m-a lua.

Descântec „ca să -ntorcĭ mana la vacĭ".

Bună diminea†a!
S-a sculat
S-a mînat
La cîmpĭ verzĭ a alergat;
La cîmpĭ de mătase
Ca să fiie grasă
Şi frumoasă.
Iacă s-a-ntîlnit cu Joiana:
Fermecătoarele,
Pocitoarele.
De păr a...
Coarnele-a ciuntit-o
Ochi păienjenit-o.
Coada-a scuturat-o
Laptele i-a luat
Iar ia s-a întîlnit
Cu Maika Precista-n cale
Şĭ-a-ntrebat-o:
Tu Joiana,
Ce bănculeştĭ,
Ce răcneştĭ
Si tu bănculeştĭ.
Nu răgni
Că ieu ochi ţĭ-oi despăienjeni
Că paru ţı-oi netezi
Coarnele ţĭ-oi adăogi
Coada ţĭ-oi prelungi.
Tĭ-oi trîmite pe fata,
Zîna,
Cu Sfîntu Gheorghe dimpreună.
Şi ţĭ-oĭ căuta
Mîna.
Mîna ta,
Prin toate pivniţele.
Şĭ-o aflat
Şi Sfîntu Gheorghe-a alergat
Şĭ-a găsit într-un fund de becĭ
Infundat,
Mana vaci.
Cu nouăzecĭ şi nouă cercurĭ
Cercuită;
Cu nouăzecĭ şi nouă de lacăte-ncuiate.
Sfîntu Gheorghe-a dat
Cu securea
Şi-a sfărîmat cercurili
Cu lacăte.
Şi mana a luat-o
Şi a dus-o Maici Domnuluĭ.
Maica Domnuluĭ a pus-o înapoĭ la vacă
Ce era pătrunsă să facă
Mai frumoasă.
Si-auzĭ dobitocule,
Să fi blîndă
Şi blajină.
Tu nu mai răcni,
Nu mai bocăni.
Să laşĭ pe stăpîn să te mulgă,
Si viţelu să te sugă,
Că Maica Domnuluĭ
E isvorul lapteluĭ.
Descîntecu dela mine
Leacul dela Maica Domnului [7]).

De urât.

Scîrbeală din mîncare
Din culcare
Din băutură.
Din Răsăritu Soareluĭ
Cintatu cocoşuluĭ;
Din crieri capuluĭ
Din sgîrcitu nasuluĭ,
Din vărsatu zorilor.
Din măduva oasilor.
Din fundu urechilor ;
Dela prînz.
Dela nămiază
Dela chindie.
Du-te la fetele de-mpărat.
C-acolo te-aşteaptă :
Cu mesele-întinse,
Cu bucate puse ;
Cu făcli aprinse
Si să lăsaţĭ pe ..
Curat
Luminat
Cum Dumnezăŭ l-a lăsat.

7) Comunică Maria Burghei de 68 ani. Nu ştie carte, din Schitul Goleşti Jud. Muscel.

De dat cu cărţĭle.

„Douăzecĭ şi patru de cărţĭ, douăzecĭ şi patru de fraţĭ, bine să ştiţĭ, bine să-mĭ daţĭ, să-mĭ daţĭ de gîndu lu *cutare* că nu a ştiut să gîndească Dumnezău ; gîndu să-i împlinească, cu ştirea sfîntuluĭ; cu Maica Domnuluĭ. Dacă face *cularele* casă, masă ; *cutăreasa*, să-mĭ daţĭ cu roşu ; iar de nu, să-mĭ ieşiţĭ cu negru întunecat". Şi începe să tragă o carte dând-o cui i se ghiceşte şi după ce a tras-o, le întinde una câte una, până le întinde pe toate. Şi începe să spue din gură şi bune şi rele, până se brodeşte din zece una [8])

8) Informatoare Marina Ursar din Schitul Goleşti de 54 ani. Nu ştie carte.

BASME

Zice c-a fost odată ca nici-odată, că dac-ar fi nu s-ar povesti, nici ieu nu mi-aş bate gura a minţi, că nici ieu nu sînt dă cînd cu poveştili, făr, cu vo două trei conace mai încoace : dă cînd să potcoia puricile la un picior c-o maje dă fier c-a s-ajungă cu skinarea dă ceri ; păduchili c-o coajă dă nucă şi lua oamenii pă fugă, de să ducea la sfînta rugă.

Ei, cic-a fost un unchiaşi, n-avea copi dăloc — zîce cătă mătuşe, ia dă-mi mie-un fus dă tort să mă duc pîn sat, să ţi-aduc ceva, să vedem ce ţi-oi cîştiga ? Aşa, ia dat un fus dă tort mătuşa. S-a dus în capu satu'ui, c'nd în capu satului, ajuns acolo, a găsit vo şapte-opt băeţi mai mari, mai mici, omora un şarpe.

Da unchiaşu dă colo, ce, mă băieţi, să nu omorîţi puiu dă şarpe, daţimi-l mie că vă dau un fus dă tort. Aşa. Păi, ce, să ni-l dai moşule, să nu ne minţi — că ţi-l dăm nu-l omorîm. Şi i-a luat puiu dă şarpe unchiaşu ; a venit cu iel acas. (Bătrâna) :

— Ce mi-ai adus unkiaşe ?

— Ţi-am adus un puiu dă şarpe. Şi l-a băgat în borcanu dă castraveţi şi l-a crescut pîn nu mai avea loc în borcan să mai crească bala. Il scoate şi-l bagă-ntr-o putinică — mare aşa, şi-a crescut acolo dă nu mai avea loc în butoi. D-aci, dac-a văzut că nu mai are loc în butoi, l-a suit în pod şi i-a dat drumu pă pod, ş-acolo i-a dat dă-mîncare, douăzeci dă ani, pîn-a crescut alimaua dă şarpe, a crescut dă trosnea grinzili podului. Atunci a băgat capu pă gura podului : — taică şi maică ! Pîn să răspunză măsa, a răspuns taso :

— Ce vrei taică !?

— Ei taică, mîine cînd s-o-ngîna ziua cu noaptea, să te duci la-mpăratu, că-n zori dă zîuă să-mplimbă-mpăratu. Ei, zis şi făcut :

— Bună dimineaţa-nălţate-mpărate !.

— Mulțumim dumitale moșule, ce ți-e voia și nevoia?

— Dumneatale ai fată de măritat, ieu am băiat de-nsurat — să ne-cuscrim amândoi. Da-mpăratu-a zis la bucătărie: — Mă băieți, măi, luați unchiașu-ăla d-acolo dă la poartă și băgați-l în bucătărie și dați-i ceva dă mîncare că e flămînd rău. Apăi, haida moșule, ia tiliuțili și pleacă...

— Dragă, mai dați-mi gratis să vorbesc cu-mpăratu...

— Vorbește moșule, vorbește!

— Nălțate-mpărate!...

— Auz moșule! Ce ți-e voia și nevoia?

— D-tale ai fată dă măritat, ieu am băiat dă-nsurat, să ne-n-cuscrim amîndoi. Atunci a dat drumu la zăvozi dîn lanțuri — să-l mînce. Cînd le-a dat drumu dîn lanț, l-a rupt pă toate părțili și l-a spart. Altu i-a dăschis poarta și cura sîngili dîn corpu lui ca cînd ar fi tăiat un bou. Cînd l-a auzit șarpili țîpînd, cum a sosit în casă, a plecat jos. Șarpili a sărit jos și pă unde-l lingea, îl vindeca. Și l-a vindecat dă toate rănile și pielea s-a făcut mai frumoasă pă corpu lui. La-mbrăcat cu alte haine, și dimineața: — hei, taică, cine s-a dus ieri, să duce și azi...

— Mă omoară taică!

— Nu te omoară taică, nu te omoară, c-acu nu mai ai fața care-ai avut-o; ie altă față — nu mai ie fața care-ai avut-o.

A plecat. Cum sosește la poarta-mpăratului:

— Bună-dimineța-nălțate-mpărate!

— Mulțumim dumitale moșule, ce ți-e voia și nevoia?

— Dumneatale ai fată dă măritat, ieu am băiat dă-nsurat — să ne-ncuscrim amîndoi.

— Să ne-ncuscrim moșule, a zis împăratu cînd a văzut faț-aia. Vezi pădurea-aia dîn dealu-ăla? (pădurea nu mai fusese tăiată de cînd îi lumea). Zice, o văz înălțate-împărate!

— Inoapte-asta să te duci, să mi-o tai, să mi-o-aduci, cracă cu cracă, trup cu trup, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure. Și tulpinili să le scoți vînă cu vînă—să mi le-aduci în curte toate în noapte-asta, și pămîntu să-l ari, jumătate să pui grîu, jumătate porîmb. Și să faci să-mi aduci o pîine coaptă dă grîu dîn averea mea, din moșia mea și-un lighean dă pîsat cu lapte dulce fiert — să mi-aduci la fereastra mea. Cînd m-oi scula, și m-oi spăla, să găsesc la fereasta mea dîn averea mea dîn moșia mea ș-atunci m-oi încuscri cu tine. Ei, luați-l băiete, dați-i dă băutură — și și-a luat ziua bună dela-

mpărat. Șarpili l-a așteptat cu gura arsă, să vază ce răspuns i-a dat.

— Ce-a zîs tăicuțule?

— A zîs așa: ice, vezi pădurea-aia?

— Zic, o văz înălțate-mpărate.

— In noaptea-asta să te duci să mi-o-aduci, să mi-o tai, să mi-o aduci, cracă cu cracă, trup cu trup, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure; ce, dacă vreai să te-n cuscrești cu mine. Și tulpinili să le scoți vînă cu vînă să mi le-aduci în curte toate-n noaptea asta. Și pămîntu să-l ari, jumătate să pui grîu, jumătate să pui porîmb. Și să faci să-mi aduci o pîine coaptă dă grîu, din averea mea, dîn moșia mea, și un lighian dă pîsat cu lapte dulce fiert — să mi-l aduci la fereasta mea. Cînd m-oi scula și....m-oi spăla, să găsesc la fereasta mea din moșia mea, dîn averea mea, c-atunci m-oi încuscri cu tine.

— Du-te taică și te culcă, că să face. S-a dus la culcare unchiașu. Șarpili a luat biciu dă foc în mână și s-a dus în pădure, și-a dat cu biciu dă foc de trei ori, ș-a venit tot da-i lui, șerpi, balauri.

— Ce ți-i voia și nevoia stăpîne?

— Pînă mîine s-aduceți pădurea tulpină cu tulpină, vînă cu vînă, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure. Și pe pămîntu să-l arați, jumătate să puneți grîu, jumătate porîmb. Și să faceți să-mi aduceți o pîine coaptă dă grîu și-un lighean dă păsat, cu lapte dulce fiert, c-a spus împăratu c-atunci s-a-ncuscri cu mine.

— Du-te stăpâne acasă și nu te doară capu.

— Cînd s-a-n gîna ziua cu noaptea (e lung tare)... să fiie dus la-mpăratu.

A plecat șarpili-acas, balaoru... Acu iel, (împăratu), cînd a văzut pădura, pîinea, a mers la-mpărăteasă și zice: ei, împărăteasă ce să facem cu unchiașu — iel a făcut ce-am poruncit, da noi am zis numa să-l speriem... Ce-i dă făcut? E, acu, cînd iel a mîncat, cînd s-a spălat și închinat la tatăl ceresc; da șarpili ce-a zis cătă ta-so?

— Ei taică, să te duci la-mpăratu, că acu ie-n coraju lui. Ie mîncat, ie băut. Cînd s-a dus unkiașu era înaintea prînșorului [1]).

— Bună ziua-nălțate-mpărate!

1) Prîșor 9,30; prînz 11,30; ziua jumătate: 12. Sunt împărțiri ale timpului în Mușcel.

— Mulţumim dumitale moşule, ce, ce ţîi voia şi nevoia ?

— Dumneatale ai fată de măritat, ieu am băiat dă-n surat, să **ne-ncuscrim** amândoi.

— Să ne-ncuscrim moşule... da mai ai una cu mine :

— Ce să fac nălţate-mpărate ?

— Să-mi faci un pod dă aor, să mă plimb ieu cu împărăteasa mea şi cu fica mea, şi pă mărgin-li podului, şi p-o parte şi p-alta, cîte feluri dă poame-n lume-asta, toate să fie pă marginili podului. Să mă plimb ieu cu soţia mea şi cu fica mea... I-a dă dă mîncare, dă băutură şi tot aşa : luaţi-l băieţi şi daţi-l afară.L-aştepta şarpili cu gura arsă :

— Ce-o zis tăicuţule ?

— A zis să-mi faci un pod dă aor să mă plimb ieu cu-mpărăteasa mea şi cu fica mea, şi pă mărgin-li podului, p-o parte şi p-alta. să fie cîte feluri dă poame-n lume-asta ; — toate să fiie pă mărgin-li podului, să mă plimb ieu cu soţia mea şi cu fica mea.

— Du-te taică şi te culcă, că să face. Iel a luat biciu-n mînă ş-a mers în fundu grădini lui, ş-a dat cu biciu dă foc de trei ori, ş-atunci a-nceput să iasă tot d-ai lui, şerpi, balauri :

— Ce ţî-i voia şi nevoia stăpîne?

— Ice, uite ce, casa mea, ce, s-o faceţi cu trei iatacuri mai sus ca a-mpăratului, şi cu totului-tot dă aor şi să faceţi un pod dă aor din faţa casi noaste pînă-n faţa casi-mpăratului, în foişoru lui. Mărgin-li să fiie, d-o parte şi d-alta, cîte fructe-n lume-asta...

Pînă noaptea jumătate s-a făcut podu cu case cu tot. Cînd s-a sculat împăratu ş-a văzut, s-a dus la-mpărăteasă şi i-a spus că s-a făcut podu dă aor la noaptea jumătate. Pînă să prăpădim noi pă unchiaşi, el a făcut ce i-am poruncit. Care-a mai făcut lucruri d-astea ? Ieu am rămas dă ruşine cu unkiaşu...

Dac-a văzut împăratu-aşa, s-a dat împăratu după ce-a mîncat mîncarea dă prînz, s-a dat după masă ş-a scris hîrti pîn primării şi răvaşe pîn toate oraşe — aşa, şi d-acu, dă cînd a-nceput iel să scrie, că le-a trimis hîrtiile-alea, **prîn** toate oraşele şi pîn toate primăriili, s-a strîns lume după lume. A venit cum cură frunza şi iarba — boierime cu corăbili pă ape, mari, ş-a tras la-mpăratu la nuntă. Şi cînd a venit lumea după lume, şi sărac şi bogat — a venit. Dac-a venit, i-a scris un bilet unchiaşului, să viie ginerica. Unchiaşu şi cu şarpili-a rădicat, opt căruţe dîn opt curţi pă podu

dă aor şi s-a pus balaoru în opt căruţe şi mai venea coada pă jos dă trei căruţe. Cînd a sosit în faţa casi, s-a dus la-mpărat ş-a luat mireasa. Pă fugă s-a dus ş-a pus-o în căruţă lîngă capu şarpelui. Acu dă la capu şarpelui, cum vine, mai iera loc gol, ş-a pus acolo zestrea. Cînd a pornit şarpili-ndărăt, s-a lăţit podu dă greutate, aşa iera dă mare. S-a dus la locu lui. In casa unde-a intrat fata cu şarpili iera perdel-li pusè. Acolo iera masa-ncărcată cu dă toate halea. Şi iel a dăsbrăcat pielea dă şarpe după iel. Avea coroană dă-mpărat pă capu lui, mai mîndru ca la toţi împăraţi din lume-asta. Şi hainili le-avea dă aor. Ş-a stat la masă ş-a zis că bărbatu iei e mai mîndru şi mai frumos ca taica dă trei ori. Aşa a fost zis fata dă-mpărat...

Ş-ar băut ş-ar mîncat şi pă la vecernie-a mers ta-so şi cu măsa-acu la gineri-so, să vază aude glasu fie-sa? Cum nu, a auzit glasu fie-sa, da a lui nu. Ş-atunci s-a mai îmbunat şi s-a mai veselit că n-a pierdut pă fie-sa.

Iei a crezut c-o răpuse noaptea pîn la ziuă : a trimes pă mama lui, pă mama-mpăratului dimineaţa — du-te maic-acolo dă vezi, mai ie fie-mea or a răpus-o ? S-a dus, ş-a tras dă uşe că iei, cînd a fost trei ciasuri pîn la ziuă, s-ar sculat, s-ar spălat şi-ar stat iar la masă, ş-ar băut, ş-ar mîncat, şi pă urmă iel s-ambrăcat în pielea dă şarpe şi-a intrat într-un lac, aci alături cu casa : că iel nu putea să stea în casă-mbrăcat în pielea dă şarpe dăsbrăcat, cu iei dă faţă. Ş-aşa, iel numa trei zile mai avea şi lăpăda pielea dă măgan după iel, (dă voiă lui).

Aşa cînd s-a dus mă-s-acolo, zice, maikă, cum ai trăit cu bărbatu ?

— Ei maikă, bărbatu mieu ie mai frumos ca taica dă trei ori, şi mai mîndru şi mai scump ca taica. Ş-aşa am băut cu iel ş-am mîncat cu iel şi m-am culcat cu iel la braţe şi cînd a fost trei ceasuri pîn la ziuă, am stat la masă ş-am mîncat, ş-am băut, şi s-a-mbrăcat în pielea dă şarpe s-a dus în lacu-ala d-alături cu casa. Că iel în casă nu putea să stea în faţă la lume. Sara venea iară...

— Ei maică, care vă culcaţi înainte ? Ia, că dînsu să culcănainte, ieu spăl farfuriili, lingur-li.

— Ei bine maică, dacă-i d-aşa, n-ai dă cît să-ncarci soba dă lemne, să faci foc mare, ca să socoteşti că iai un lighian dă jar, să umpli lighianu dă jar şi să-l pui acolo, dă-dă-suptu pa-

tului, unde pune iel pielea şi cînd ti-i pune-n pat lîngă dînsu, să lungeşti picer-li-n piele să meargă pielea-n lighianu cu jar că dac-o arde pielea, n-are dă unde s-o mai ia pă iel, şi rămîne aşa.

Ia, aşa o să fac maică, Şi s-a pus ş-a umplut soba cu lemne, ş-a băgat pielea-n lighianu cu jar d-a plesnit d-aşa s-a auzit peste nouă mări, cînd a plesnit pielea (s-a auzit) ; unde un pai spînzură şi unu razimă — atît s-a auzit dă mult. Ş-aşa iel s-a sculat dă lîngă ia. Cînd s-a sculat dă lîngă ia, i-a dat o palmă ş-a zis : (pă ia a ars-o pă nas cînd i-a dat palma-aia. Ia dăgrabă s-a şters la nas cu poala lui, şi numai atît a picat din nasu iei ca o picătură dă sînge) că ce s-o prinde-n corpu tău dîn noaptea care ne-am culcat amîndoi, să te-ncingă Dumnezău în nouă cercuri dă fier, să nu nască dîn tine, pînă nî-i veni peste nouă ţări, peste nouă mări, unde — un pai razimă ş-altu spînzură şi să strigi în gura mare : drag domnu meu tinde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nasc fiu dîn mine.

Aşa iel a plecat. Ia a rămas sîngur-acasă. A stat sîngură-n casa iei trei zile, ş-a plîns, trei zile-a plîns şi s-a jelit şi s-a văzut cu trei cercuri dă fier încinsă — numa dă cîte-un deget, dă nu da cerc dă cerc peste corpu iei. Cînd s-a văzut aşa, ş-a-ncuit casa ş-a plecat la mă-sa şi la ta-so. Cînd a văzut-o măsa şi cu taso : ce s-a -ntîmplat tată ?

— Ei, să fiţ ai dracului, şi tata şi mama ; şi mama mare-taică, că mi-aţi făcut bin-li-ăsta... Domnu nu e cu mine !

— Păi nu ţi-am făcut nici-un rău dragu taiki...

— Ieu i-am spus mami că bărbatu mieu e mai frumos de cît taika de trei ori şi ia m-a-nvăţat să-n carc soba dă lemne, să iau şi să umplu cu jar un lighian şi cînd doarme iel să-i dau foc la pielea dă şarpe cu care să-mbracă iel ziua... Ieu dac-am fost proastă, aşa am făcut. A plesnit pielea dă s-a auzit peste nouă mări, peste nouă ţări — unde-un pai spînzură ş-altu razimă. Aşa că domnu cînd s-a sculat, mi-a dat o palmă şi m-a podidit sîngili pă nas şi m-am şters dă poala lui. Ş-a zis aşa, că ce s-ascunde-n corpu mieu, să nu nască pînă nu m-oi duce peste nouă mări şi nouă ţări, unde-un pai razimă ş-altu spînzură. Şi iel a plecat taică. Ş-a işit pă uş-afară : — a dracului să fiţi tată şi mamă, şi mamă mare. Ş-a plecat şi s-a dus la ţara lui (şarpili). Dacă s-a dus dac-olo, coconule, iel s-a-nsurat acolo-n ţara lui. Ia ce-a făcut ? Cum a plecat din casă dă la taso, s-a dus, o fi fost pă la prînz sau după prînz şi

s-a dus dă Duminică şi pînă Luni şi-a sosit la sfînta Lune. Sfînta Lune-a fost dusă la biserică. Ia a intrat în tiliea sfîntei Lune, şi i-a spălat vasili şi toate crătiţili şi toate farfuriili şi s-a dat într-o fereală ca să nu fie-n faţă. Cînd a văzut sfînta Lune, s-a pus ş-a ieşit afar dîn tilie ş-a zis : alele-ki doamne sfinte, cine mi-a făcut miie bin-li-ăsta, că-n casili mele, nu răsbeşte pasărea măiastră cu ciocu, da un mirean cu trupu? Aşa a zîs sfînta Lune : d-o fi om bun să vie-ncoace, să-l dăruiesc cu ceva, d-o fi om rău, să să ducă la Dumnezău, că ieu am o cureluşe unsă peste pămînt ascunsă — cînd o-i da drumu, mice fărîmi o face. Atunci răspunse: ieu sînt Maică sfîntă Lune.

— Tu ieşti fică, fată dă-mpărat, cu stea-n cap dă diamant — blăstămată dă bărbat : ce s-o-ntîmpla-n corpu tău să nu nască din tine pînă ni-i merge peste nouă mări, peste nouă ţări, unde-un pai spînzură ş-altu razimă şi să strigi în gura mare : dragă Domnu mieu, tinde mîna peste mine, să nasc fiu dîn maică.

Ei maică, dacă tu ieşti cu ce să te dăruiesc ? A dăruit-o sfînta Lune cu o furcă dă torcea fir şi mărgăritar — adică dă aur. Ş-a luat-o ş-a plecat. S-a dus multă cale-mpărăţie numai cît Dumnezău ştie — ca un cuvînt dă poveste mai nainte iste, tot dă Dumneavoastă să tăinueşte. S-a dus ş-a ajuns la sfînta Marţe. Sfînta Marţe era dusă la biserică. Iar s-a băgat în t'ilia sfintei Marţe şi i-a spălat vasili. Ş-a venit sfînta Marţe dela biserică. Cînd a văzut aşa mîndru şi frumos a zis aşa : alelei-ke doamne sfinte, cine-a intrat în casili mele, că-n casili mele nu răsbeşte pasăre maiastră cu ciocu, dară mirean cu trupu ? Aşa a zis Sfînta Marţe — dacă o fi om bun să vie-ncoace să-l dăruiesc cu ceva, d-o fi om rău să să ducă la Dumnezău, că ieu am o cureluşă unsă pă supt pămînt ascunsă, cu măsel-li dă fier şi cu dinţi dă oţăl, cînd i-oi da drumu, mii fărîmi o face.

— Ieu sînt maikă sfîntă Marţea...

— Tu ieşti fică dă-mpărat, cu steaua-n cap dă diamant, blăstămată dă bărbat ? (pasagiul se repetă).

Aşa c-a dăruit-o sfînta Marţe cu-n rodan (rotan) frumos. D-aci s-a luat ş-a plecat multă cale-mpărăţiie numai cît Dumnezău ştie, cu-n cuvînt dă poveste, mai nainte ieste, tot de Dumneavoastă să tăinueşte S-a luat ş-a plecat şi d-aci, şi-a ajuns la sfînta Miercuri. Aci tot aşa (pasagiul ce se repetă).

. . . .

. . . .

— Ei fică, bată-te să te bată,cu ce să te dăruesc ieu? ş-a dăruit-o cu-n fus dă tort care torcea fir şi mărgăritar. Ia a luat-o ş-a plecat; multă cale-mpărăţie, numa Dumnezău ştie pîn-a ajuns la sfînta Joie. Sfînta Joie a fost dusă la biserică. Ea a întrat înăuntru, a spălat vasili frumos şi cînd a venit sfînta Joie dela biserică, ş-a văzut, a ieşit afar dîn t'ilie ş-a zis, alele-ke doamne sfinte, cine-a intrat în casili mele, că-n căsili mele nu răsbeşte pasăre măiastră cu ciocu dar-mite un mirean cu trupu... Da ce, dac-o fi om bun să viie-n coa să-l dăruiesc cu ceva, iar dac-o fi om rău să să ducă la Dumnezău, că am o cureluşă unsă pă sup pămînt ascunsă, cu măsel-li dă fier şi cu dinţi dă oţel şi cînd i-oi da drumu praf şi fărîmi o face.

— Ieu sînt maică sfînta Joi, şi s-a arătat. Cînd a văzut-o, sfîntă Joie, a zis, cu ce să te dăruesc o fică dă-mpărat, cu stemă-n cap dă diamant? A dăruit-o cu patru mere dă aor şi cu patru pungi dă galbeni şi s-a luat ş-a plecat, multă cale-mpărăţie numa cît Dumnezău ştiie şi s-a dus ş-a ajuns la sfînta Vineri. Aşa, era dusă la biserce şi s-o petrecut ca şi la sfînta Lune ca şi la Marţe, Miercure, Joi şi sfînta Vineri. a fost dăruit-o c-un cal cu douăzeci şi patru dă aripi. A luat ş-a plecat la sfînta Sîmbătă. Aici tot aşa. Sfînta Sîmbătă a dăruit-o cu opt pui dă aor coconule... Ş-aciia a-ncins-o Dumnezău cu nouă cercuri dă fier peste corpu iei, trei d-acasă şi la şase cercuri, s-a făcut nouă. A plecat şi d-aci, s-a dus, s-a dus, ş-a tot mers cale lungă-mpărăţie numa cît Dumnezău ştiie ş-a sosit la sfînta Duminică. Sfînta Duminică plecase la biserică (pasagiŭ ce se repetă).

— Ei, păcătoaso, cu ce să te dăruiesc ieu? A dăruit-o c-o clocă dă aor cu doisprezece pui A ieşit sfînta Duminică cu ia dîn poartă. Ice, fomee păcătoas-o dacă tu ai fost în jale-asta, uite căsili bărbată-to! Vezi, dac-a venit aicea sa-nsurat. Aşa dar tu ce să faci? Să nu te duci la iel; acas la iel, că iel e dus la vănătoare — în toate zil-li. Să te duci la fîntîna lui că ie cu ghizdur-li dă marmură şi cu coperişu tot dă marmură. Ş-acolo să pui ce-ai luat dă la sfînta Lune şi cu ce-ai luat dă la sfînta Marţe — să le pui pă capacu fîntînii şi cînd o veni slujnica cocoani, tu să te faci că nu-i bagi dă samă, ca să zăboviască mult. Ca să să mire şi tîrziu, după ce-o trece dă prînz, să te faci că-i bagi dă samă: — valeo dragă, îi fi venit de mult şi ieu nu ţi-am băgat de samă. Te-o bate stăpînu-acasă. A luat alea după fîntînă, a luat apa şi s-a

dus. Da ia s-a mirat mult dă ia (dă fata dă-mpărat) că iera cu cercuri dă fier, că iera cu burta așa dă mare — și s-a dus acas...

— Ei, ce, da ce-ai zăbovit așa? Ce-ai făcut acolo? Cu cine ai stat dă taină, cu cine-ai stat dă vorbă?

— N-am stat cu niminea dă vorbă cocoană, să faci bine să mă ierți, da dă cînd sînt ieu, (la Dumneavoastă) ieu n-am văzut pă nimeni pînă azi, la fîntîna noastă.

— Ei. ce ie fă, ce-ai văzut?

— Nu știu, o cocoană mare, voinică dă ice, corpu-i așa, și-ncinsă cu nouă cercuri dă fier și are o furcă care toarce fir și mărgăritar și un rodan dă aor, n-am văzut dă cînd sînt pă fața pămîntului. ce-i la fîntîna noastă...

— Ei, dacă ie-așa să te duci îndărăt să vezi, nu le-o vinde? Să le cumpărăm noi pă parale, să nu le cumpere alți dîn moșia noastă dîn averea noastă. Mai bine să le cumpărăm noi. S-a dus îndărăt.

— Doamnă mare, auz ce-a zis cocoana, că dacă li vinde pă parale, să le cumpere cocoana că dacă le-o lua alți îi pare rău cocoani. dac-o cumpra alți dîn moșia noastă dîn averea noastă.

— Dragă, du-te și-i spune că nu poci să dau ismene pă călător — dacă are păs dă mine, spune cocoani să viie-ncoa — dacă are păs dă mine, că și ieu am păs dă dînsa...

S-a dus și i-a spus. Auz cocoană, că nu dă ismene pă călător. Că zice că ieu îs călător la Dumneatale — da dacă ai păs dă dînsa și ia are păs dă tale. S-ambrăcat cocoana tot în hainili ca cum le-avea și cocoana. Și s-a dus. Și cînd a sosit la ia, s-sărutat amîndouă în față pă obraz și-a vorbit: dragă dacă le dai pă parale, ți le cumpărăm noi. Să nu le dai, să le-apuce alți, dîn moșia noastă dîn averea' noastă. Ce-a zis cocoană. ieu pă bani nu le dau cocoană mare. da dacă să poate, să lași pă domnu să doarmă cu mine: ți le dau în feliu-ăsta, fără nici-un ban. Uitându-să cucoana pă ia și văzînd-o așa groasă, cu nouă cercuri dă fier, a zis în gându iei că asta nu e pentru gîndu cutare...

— Iac-o să ți-l dau să doarmă cu tine. Ei, a luat alea la braț ș-a plecat amîndouă dă la puț. Cocoana cum a ajuns acas, a pus halea pă masă și ia (fata dă-mpărat) s-a și pus la pat, jos, unde doarme domnu. Cînd a venit domnu dîn vînătoare, cocoana s-a dus p-aici și iel a venit pă dîncolo și s-a-ntîlnit amîndoi și i-a dat *mîncare uitată* ș-o *băutură uitată.* E, cînd s-a pus ciocoiu lîngă

cocoană, acolo în față cu ia, cînd au fost la miezu nopții, a răspuns cocoana cu nouă cercuri dă fier: „dragă domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine". Iel n-a auzit, n-a văzut. „Drag domnu meu, t'inde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine"! Nimic. A strigat a trei oară: „drag domnu meu, tinde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine"... N-a auzit nimic. Cocoșu a făcut cucurigu-u-u, dă trei ori și s-a luminat dă ziuă ș-a plecat cocoana... S-a dus tot la puț. Ciocoiu s-a sculat ș-a plecat în vînătoare, da cocoana cu nouă cercuri dă fier, a scos acolo, la puț, patru pungi dă galbeni, un fir dă tort, mere dă aor, — a venit slujnica la apă. Cînd a venit la apă, cocoana dela puț, s-a făcut cu nu-i bagă dă samă. Cînd, servitoarea, dă la ziua jumătate stitea acolo. Da cocoana dă colo, dragă îi fi venit dă mult, te omoară cocoana — și ieu nu te-am băgat dă samă.

— Apăi cocoană, sînt învățată ieu cu d-alde-astea, mi mult pîn mă ia la bătaie și trag nădejde să mă lase. Ș-a luat halea du-pă fîntînă, iar slujnica a luat apă și s-a dus.

— Ei, curvoloștino, ce-ai făcut d-ai zăbovit atîta la fîntînă?

— Taci cocoană că ce-am văzut ieu la puț, n-a văzut nimeni pă lumea-asta.

Ei, atunci du-te-ndărăt dă vezi le vinde, să le cumpărăm noi, pă parale, să nu le cumpere alți dîn averea noastă dîn moșia noastă. Și s-a dus slujnica, s-a dus îndărăt acolo și s-a-ntîmplat ca și întîia oară: ice cocoană, dragă ieu nu ți-am spus că nu dau ismene pă călător? Dacă are păs de mine să vie-ncoace că și ieu am păs dă dînsa. S-a dus iar cocoana, s-a-nvoit tot așa să doarmă cu domnu-so, fără neam dă parale. Acu ciocoiu-a venit acas dîn vînătoare — da ordonanțu ciocoiului, a auzît cuvîntu dîn noaptea dintîi, da n-a-ndrăsnit să-i strice somnu ciocoiului. Cînd a fost la miezu nopți, cocoana cu cercurile dă fier tot așa, dă trei ori: „drag domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn maică". Nimic, nimic. nimic. Ii s-a adus ciocoiului mîncare uitată și băutură uitată. Cocoșu dă colo (de trei ori) cu-cu-rigu-u-u-u, și s-a luminat de ziuă. A plecat, tot la puț: tristă și mîhnită că nu să lipia mîncarea și băutura dă ia.

A scos calu, a scos cloca cu doisprezece pui dă aor — a scos calu cu douăzeci și patru aripi dă aor — ș-a scos opt pui dă aor. Cînd a venit slujnica făcea calu jocuri peste jocuri — puii sărea

peste cal și calu peste pui. Slujnica cînd a văzut calu, ș-atîta frumusețe, cîtă iera la puț, a stat pînă aproape de sară. Tot așa :

— Și curvo și țokino — unde ai întîrziat, ce-ai făcut d-atîta vreme dă cînd te-ai dus ?

— Ei cocoană, la fîntîna noastă joacă cloca dă aor cu puii iei. Ie douăzeci dă pui, ieste un cal cu douăzeci și patru dă aripi — iera un joc și-o frumusețe — tot așa : lucrur-li s-a -nvoit să le dea dacă ș-a triia oară i-a da voie să doarmă cu bărbatu-so. Când a venit bărbatu-so dă la vînătoare a avut coraj că-i spusese ordonanțu-n pădure : „boerule, ce e la noi !? Ieu n-am văzut dă cînd sînt ; n-am auzit dă cînd sînt.

— Ce-ai văzut mă ?

— Ce, ieste o cocoană cu nouă cercuri dă fier, dă cît un deget dă nu dă cerc peste corpu ei. Așa, ș-a luat cocoana noastă multe efecte dă aor.

— Ce efecturi a luat mă ?

— Ieste domnule la noi pă masă, ieste-o furcă dă aor, ce toarce fir și mărgăritar. Ieste un rodan dă aor — este patru mere dă aor, patru pungi dă bani, și ieri noapte-ai fost față-n față cu ia culcat, ia a răspuns dă trei ori : ce „drag domnu meu, t'inde mîna peste mine să plesnescă cerc dă fier să nască fiu dîn mine" — nici nu te-ai mișcat nici nu te-a clătinat.

— Mă, a mai fi și-n sar-asta ?

— Ie domnule !

— Da dă n-a fi ?

— Să mă toci ca pă varză ! Atunci l-a tăiat lacrimili pă ciocoi, să-ngîna-n barbă-așa cura dă multe, că ș-a adus aminte dă cocoana lui... Ce-i dă făcut, ieu nu mai mănînc nici mîncare-asta dacă ști că ie.

— Ie.

— Păi ice, cum să facem ?

— Domnule, pînă nu are cocoana dumneatale un meșteșug nu să poate...

— Ieu nu mai mănînc, mă duc acas și mă fac bolnav și strig în gura mare că să nu puie nimeni mîna pă mine. Da lacrimili nu-i înceta dîn barbă. (A fost și bun la Domnu). Ș-a plecat acas, și s-a făcut bolnav ș-a strigat în gura mare să nu pue nimeni mîna pă mine că ieu mor. Cocoana, cînd a venit cu alea dă la puț, le-a pus lîngă alelante — da cocoana cu nouă cercuri dă fier, s-a pus

lângă iel binişor : faţă în faţă amîndoi. Şi cînd à fost la miezunopţi a strigat cocoana : „drag domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine"... a şi îmbrăţişat-o aşa cu mîna. Cînd a-mbrăţişat-o-a şi plesnit cercur-li ş-a născut un copil dă doisprece ani.

Trei ani s-a canonit cu iel în burtă la casa lui — că ice dacă simţea dîn noaptea dîntîi, la nouă ani năştea, da aşa, a născut copilu la doisprece ani. Aşa copilu-mbrăcat a născut. Vorbia dîn clipa ce-a născut. Cînd s-a făcut zîuă : — ea draga mea, a zis cocoana ciocoiului, acu du-te...

— Păi unde să mă mai duc ?

— Păi unde-ai fost şi pîn-acu. Asta ie casa mea, asta ie-averea-mea şi moşia mea.

— Ieu n-am venit la Dumneatăle, ieu am venit la bărbatumi-o. Ieu am fost blăstămată dă bărbatu-mi-o (se repetă pasagiu cînd el o blestamă). Ia nu că ie barbatu-so, aşa că fica dă-mpărat, a zis că, ei, dacă ie bărbată-to, spală picătura asta dă sînge, că asta e picătura dîn nasu mieu, dă cînd m-a blestemat.

— Da ce, sîngili-ala-l spăl cu scuipit dîn gură... Da. Cînd a făcut aşa (frecat) a umplut cămaşa dă sînge — toată.

— Şi na cocoană, dacă zici că ie bărbatu tău... al tău să fie. Iea (fata dă-mpărat) a tras sufletu ş-a făcut cămaşa ca floarea şi sîngili tot aici a venit ; adică tot la picătură. S-a dus şi s-a judecat dîn zece judecăţi — tot dîn cuvintili-astea — şi iel nu zicea nimic. Şi ia plîngea şi la toate judecăţile mîncare nu i-a trebuit. băutură nu i-a trebuit că ia avut saţ dela Domnul. Domnul ar fi vrut să trăiască cu amîndouă — şi s-a dus unsprece judecăţi şi la a unsprecea judecată a găsit un domn care iera mai cu minte.

— Ce, bine domnule, ce, cum Dumneata, cocoane spune şi plînge, şi Dumneata ţîi aşa, nu zîci nici aşa nici aşa... nici înt-un fel ?...

Dumneata vrai să trăieşti cu-amîndouă ? Păi copilu-ăsta nu vezi, parcă-i tăiat o bucăţică dîn Dumneata. Atunci ciocoiu a zis : ei, Domnule, ce să mă fac ieu ? In felu-ăsta, că nu m-aş îndura nici dă asta, nici dă asta. Ieu averea cu-i s-o las ? Ei, ice Domnu : avere asta s-o faci trei mere dă aor, cu case cu tot şi-o bagi în buzunar şi te duci cu ia dă unde-ai luat-o. Asta taie p-asta şi l-as-o aici, că dacă i-o trebui bărbat mai găseşte ia vre-un bărbat. Mare minune a fost pă ia, ş-a plecat acas coconule, ş-a făcut altă nuntă la pă-

rinţii iei, cînd l-a văzut pă gineri-so, fără piele dă şarpe, pă iel... Ş-a făcut altă nuntă cu iel, şi punea la cîini fîn şi la oaie pită şi slănină şi oaia să trăgea la fîn şi cîinele să trăgea la pită şi slănină. Iera un bai dă iei — aşa că ieu i-am lăsat bînd şi mîncînd, şi ieu m-am pus p-o şea şi v-am spus Dumneavoast-aşa, şi m-am pus p-o găină, m-a dus tot pîn tină — şi m-am pus p-un cocoşi, m-a dus tot pă jos. M-am pus p-o raţă şi m-a dus tot pă ghiaţă. Aşa dăc-am văzut, m-am pus p-o şea şi v-am spus povestea aşa[1]).

---

1) Comunică Ioniţă Tăleraru „bătrânu", de 89 ani. Nu ştie carte, din Schitul Goleşti, (Gura Bugliu) — astăzi trecut la cele veşnice, (Rudar).

POVESTEA LU GROZĂVITU

A fost odată un împărat de ţară cu gura mare şi-o avut o fată şi-o nevastă şi-o trîbuit să să ducă la războiu, şî-o plecat şi le-o zîs: „tu fată să stai colo sus în alei [1]) şi-ţi dau ţîie pe nume şi mă-ta să stea-n casă şi tu deacolo din alei să nu te mnişti şi să nu-mi faşi vo ruşine să mă rîdă lumnea tot pe mine, şî-apăi împăratu o plecat şi numai iacătă că vine o ţîrcoaică [2]) la împărăteasa şi-o cerut o ţîr de ptită, da ia io răspuns că nu-i poate da că-i a ăleia dă sus şi nu vine jos şi-atunşi ţîrcoaica i-o zîs bătrîni: „ce-mi dai că i-o ţ-o aduc jos" şi ia i-o zîs că-i dă or şe-o şerc şi după şe s-o învoit apoi ţîrcoaica o şerut dela împărăteasă tri-zeşi de cătane şi tri-zeşi di pahare şi le-o dat la fiecare cîte unu şi-apoi le-o porunşit să alege iute şi fiecare şe-o găsi aia să omoare şi să ia o pcătură de sînge dela aşa lighioane [3]) să-l pue în pahar şi iute să ghină cu iel la împărăteasă şi aşa a făcut toate cătanele şi-o mai şerut ţîrcoaia un pahar cu jin [4]), şi apăi o mestecat în ăst păhar ăi trizeş de sînji [5]) pe cari i-o adus cătanele şi-a trîmes-o pe împărăteasă la fată cu ăst pahar ca să înkine o ţîr cu ia şi împărăteasa s-o dus şi i-o dat de-onkinat din paharu iei, iar fata i-o dat jin de-al iei de-acolo din al ei şi numa şe să vezi mninunea, mninunilor că din aia mninută fata de împărat o pornit gre şi numa iacă că ghine împăratu şi cîn o văzu, o gîndit că ia o umblat mnişelind şi-o ocărît-o [6]), şi-o zîs să pleşe-n lume şi i-o dat drumu: cîtă cale-n-părăţîie numa Dumnezu să ştîie şi-o plecat fata de-împărat plîngînd şi-n sărşinată, nu iera groasă, da iera mare şi s-o tot dus ia, s-o tot dus pîn şe s-o oprit că iera aproape să nască

1) Balcon.
2) Ţigană goleţă (nomazi).
3) Jivină, animal sălbatec.
4) Vin.
5) „Picătură de sînge".
6) Certat-o.

şi-atunşi ş-o făcut ia un bordeiu şi aişi a născut ia on copil şi nu iera nimeni să i-l creştinească, da Dumnezău văzînd-o luat şi pă Sfîntu Petru de mînă şi s-o dus la bordeiu şi i-o zîs feti de-mpărat : dăni-l nouă să-l creştinăm şi fata li-l dă bucuros. Atunşi o făcut Dumnezeu o fîntînă cu apă şi una cu mnir şi l-o botezat şi-o zîs Dumnezău că îi pune numele de „Grozăvitu" că-i cu tri-zeşi de sînji în iel, şi apăi l-o dus Dumnezău iar în bordeiu şi i-o spus măsa [7]) cum l-o botezat şi-apăi o plecat. Da să vezi ! Grozăvitu creşte, creşte, văzînd cu ocki, aşa că pînă sara o umplut sghiabu şi nu mai încăpea-n bordeiu şi-o înşeput să vorghească şi să întrebe pe măsa : „ho maică, de une sîntem, aişi ieşti şi tu născută, ai şi tu mamă şi tată şi de une-ai vînt aişi ? Măsa la înşeput da să se codească şi să nu-i spuie, da Grozăvitu i-o făgăduit bătaie şi moarte kiar. Atunşi ne avînd şe faşe ia îi spuse că şinei ia şi-i arată scocu [8]) pe care o vint pînă la bordeiu şi-atunşi i-o zîs Grozăvitu : no mamă, io mă duc la părinţii tăi să aduc mîncare pe un an de zîle, şi n-o aşteptat mult şi-o plecat Grozăvitu spre palat. Şi merje şi merje Grozăvitu şi toată lumea să-ngrozăve de iel şi nu îndrăznea nimeni să-i stee-n cale că şi carele dau pe dealături de drum că nu-ncăpeau cu iel. c-aşa iera de mare şi numa pe drum de-odată să întîlneşte c-on crăişor şe merjea la împăratu roşu împeţîte că ăsta ave tri fete. Atunşi Grozăvitu i-o zîs să-l ia şi pe iel că poate i-o fi de v-on folos şi crăişoru l-o luat. Da cîn a ajuns la poarta palatului, Grozăvitu n-o putùt intra până n-o stîcat poarta, c-aşa iera de mare. Şi s-o luat crăişoru di s-o dus la ăle tri fete de-mpărat şi şi-o petrecut cu iele pînă sara, şi-apoi fetele s-o culcat şi s-o dus şi crăişoru să se culce în casa une dormea şi împăratu. Grozăvitu în astă vreme se hodinea pe nîşte bîrne [9]) în curte, da iel nu dormea şi numa să făşea că doarme. Nu departe de iel se aşeza tri cătane şi zîşea iei între iei: io să ştiu că-mi ia crăişoru drăguţa mnie apăi io mai bdine o omor io pe ia şi tot aş o zîs toţ. Da drăguţele lor ierau tocmai fetele de împărat. Şi-o stat cătanele acolo pînă şe s-o întunecat cu de-abinele şi-apoi a întrat pe fereastă în casă une dormeau fetele şi le omoară pe cîte-şi trele şi numa dimineaţa s-o sculat împăratu şi crăişoru şi-o tot aşteptat pe fete să vie şi iele şi să mănînşe, da tot de jeaba că iele

7) Mamă-sa
8) Plaiu
9) Lemne

nu mai veneau, şi dacă o văzut împăratu că nu ghin atunşi o trîmăs pe sluji să le scoale, da cîn o ajuns slujele în cameră le-o o văzut că-s moarte şi-atunşi o dat alarmă şi toată lumea o crezut că ăst omor numa crăişoru l-o putut faşe şi deia l-o băgat la înkisoare pînă şe i s-o faşe judecata. Da judecata i-o fost aşe că să-l spînzure de ghiu. Auzind Grozăvitu că-i închis crăişoru, iel s-o luat şi s-o dus la iel şi l-o întrebat de şele şe i s-o întîmplat, şi i-o spus crăişoru că iel nu-i deloc de jină Grozăvitu i-o făgăduit că-l scapă dacă va lua pe măsa lui şi i-o mai spus că ii de tri ori măi mare şi măi vrăjmaşe de cît iel. Auzînd crăişoru de asta nu să învoieşte şi vre măi bdine să moară. Grozăvitu s-o dus apăi iarăşi la crăişor şi i-o zîs: „Crăişorule mai ie o jumătate de şeas pînă să te spînzure, spunem, vrei să scapti şi să iai pe mama de nevastă, or vrei măi bdine să mori? Crăişoru îi spune că dacă şi ia i-aşa de minunată ie-l nu vre s-o ia şi mai iera o mninută pînă şe să-l spînzure ş-atunşi întrebă iar Grozăvitu pe crăişor de se învoieşte la ce i-o spus iel mai înainte. Crăişoru văzînd-şi moartea lîngă iel îi dă lui Grozăvitu în scris că da, se învoieşte să ia pe mama ăstuia de nevastă, măcar că ie de tri ori mai vrăjmaşe de cît hiu-său. Grozăvitu atunşi o luat hîrtie şi s-o dus la împărat de i-o spus: „ho împărate, stai şi nu spînzura pe crăişor că nu-i iel de ghină, da io aflu pe ăi jinovaţ şi crăişorului să-i dai drumu din înkisoare, da trîbe mai întăi să-mi aduşi pe loc întreg cătănăşagu tău. Impăratu aşe o făcut şi atunşi Grozăvitu să duşe şi aleje pe trii din iei şi-i duşe înintea împăratului şi-i întreabă: „Mă aşa-i că voi ieri aţi zîs unul fieşte care că de cît să vă ia crăişoru pe vo-una din drăguţele voastre apăi mai bdine le omorîţi voi. Cătanele văzîndu-se prinse nu mai au şe zîşe şi-aşa n-o mai spînzurat pe craior şi în locul lui pe ăi trii nelejuiţ. După aia Grozăvitu o luat pe crăişor şi o pornit spre maică-sa şi taică-so bătrîn ca să ieie merinde pe un an şi s-o ducă la bordeiu. Ajunşi la bătrîni ici nu numa că nu vreau să-i dea da încă vreau să-i dea marea cu sarea numa să scape de iele că tare o băgat groaza în iei. Da Grozăvitu nu ie dă cît o pkită şi o stîclă de jin, da parcă iera mninune că de unde loa acolo creştea şi nu măi găta. Şi-o pornit apăi cu crăişoru către bordeiu mă-sa. După cîtăva vreme or ajuns la bordeiu şi crăişoru văzînd că mama lui Grozăvitu nu-i aşe cum i-o spus iel şi că-i frumoasă ca o fată de-mpărat de veselie

şi părere bună, o pupă şi-o pupă tot une n-o arde soarele. No, şi-aşe o fost [10]).

Observaţiunea informatorului: „Da noi mai ştim multe poveştĭ şi cînteşe colinde şi gîşitorĭ delea aşa cu „gîşĭ, gîşitoarea mé" şi ştim strîgăturĭ multe da nu le spunem numa cîn sîntem voioşĭ că altfel le uităm dişeia cîn îĭ mai veni la noi să ne aduşĭ şi vo ţîr de rachiu [11]) ca să ne faş'em coraj şi să ne aduşĭ v-o ţîr de dreptate să avem şi noi loc de-al nostu, că doar de cîn tot umblăm şĭ pe la dracu şi pe la mă-sa şi tot nu aflăm şi apăĭ de îĭ aduşe atunşĭ vom hi voioşĭ şi nu ne-o măĭ ploua şi ţi-om spune multe, multe, multe de tot, de vî-ĭşputea spune şi la alţi ca să ne cunoască şî pe noi ş'in'e sîntem şi de toate cîte le gîndim şi le faşem noi."

10) *Inform. Petre Onea* de 50 ani, nu ştie carte. Din Dejani Jud. Făgăraş (Face parte dintre Rudari).

11) Vin-ars (ţuică).

INTÂMPLĂRI CU STRIGOII

„La noi a fost un om strigoi, şi iel în curtea lui nu ţînea, numai vaci şi boi ; bivoli d-ăştia negri, iel nu ţînea.. Şi iel, venise vremea că cîn o fost bolnav, o cerut inimă de bou.. O cerut cînd o fost bolnav. O zîs că să-i dea inimă de bou.. şi să-l pue cu burta-n jos, în copîrşeu ; ie. Aşa.. a fost la noi. Ş-aşa feşori lui, oameni n-o vrut să-i dea (inimă de bou) şi-aşa l-o-mormîntat ca p-on om de-iestelanţ. L-o-ngropat, şi iel, la o săptămînă două, o ieşit dîn pămînt. Poate că o ieşit la trei noapte, da iel s-o-ntîlnit c-un moş al meu — la două săptămîni, pîn pădure.. şi-o strigat că iera forţat : ce măi fărtate ? Ş-a treia oară cînd s-o uitat îndărăpt, l-o văst. Şi iera c-o pălărie mare şi c-o zeghe-pînă-n pămînt. Şi-atunşi, cînd l-o văst, n-o zîs nimic şi s-o dus acasă moşu-mi-o : avea vo douăzeci dă toporîşti în spate...

Dac-o venit acasă, femeea lui o spus la fete : tu fetelor, da-ţi-i ceva mîncare. Bătrînu o zîs că nu-i trebue.. că s-o speriat. O zîs numa dă două ori s-o speriat în viaţa lui — iera dă noozeci dă ani — şi ice, nu-mi trebue dămîncare.

Ş-aşa băieţi lui, o tot spus la oameni, că uite tată-mi-o s-o tîlnit cu omu-ăla.., cu fărtată-so..

Şi ieu m-am întâlnit cu fărtată-mi-o. Dă trei ani iel o fost mort în pămînt : murea toţi boi-n sat şi oameni s-o-ntîlnit cu cutare om şi l-o desgropat oamenii. Şi cînd s-o dus, l-o aflat viu. Sta uite-aşa... în cur cu ţigarea — şi zice că iera roşu cum ie focu.. Pă urmă l-o-nţăpat cu furcoiu ş-apoi o murit şi n-o mai murit boii pă la oameni"..

Pă moşu-mi-o l-o chemat, Ion Răbeca...

Dela Gh. Costea 34 ani. Ştie carte.
Din Dejani. Făgăraş. (Rudar)

GHICITORI

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Mă duceai la cocoana-ĭ dă sus
Și veneai la ai dă jos—
Să ceu carne fără os. (Scoica)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Ieu am un cal;
Tot el să cacă, tot el rîneşte. (Sfredelu)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Căciula fîrtatului în mijlocu satului.
(Biserica)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Ce nu e trei în lume-asta?

(Feru măduvă n-are,
Punte peste mare nu ie,
Scară la Dumnezeu nu ie,
Si astea-s trei)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Mă suiai înt-un plai
Văzui o miie dă ursarĭ.
(Familia cu copii la masă).

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Ce-ĭ în tufă nu răsuflă (Ouăle)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Sus copaie, jos copaie
La mijloc carne dă oaie. (Broasca)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Trapa, lapa-n chipăruș
In chipăr [1]) (Lup)

*

Gîci tu gîcitoarea mea:
Pizda ta în fruntea mea;
Coaili mele-n mîin-li tale.

(„Cînd smulge (mulge) vaca, oaia,—nu stă cu fruntea-n iei? Și coaili nu e țîțili?)

*

Gîci tu gîcitoarea mea:
Dînainte baguți-o
Dindărăt direguți-o

(„Uile, cîd bag picioru-n opinca, din dărat, o strîng cu nojița).

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Un vițăl dă piele? (Luleaua)

*

Gîci tu gîcitoarea mea:
Am patru fete,
Și-aleargă una dup-alta
Și nu să sosește niciodată.
(Roatili la căruță)

*

Gîcĭ tu gîcĭtoarea mea:
Am o vacă bălaie,
Ș-o mulg cu scara,
O-mpărțesc cu toată țara.
(Luna cînd o vede toată lumea).

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Am un cal,
Cînd îĭ iau șaua.
I să vede mațili?
(Tronu cînd îĭ iai coperĭșu să vede tot în iel).

*

Gîci tu gîcitoarea mea:
Am un bou,
Cînd să culcă, nu mai creşte iarbă.
(Focu)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Ungur înarmat,
Trece marea fără vad, (Racu)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea:
Prooroc dîn piatră albă;
Iel cînd prooroceşte,
Toțĭ morți-nviază (Cocoşu)

*

---

1) Dela Rudarii din Bughea de sus. Muscel.

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Am un viţăl, îl tai la cur,
Că capu nu ne trebue *(Castravetele)*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Şei mai mare di cît casa,
Şi verde ca matasea. Şe-i dulce ca
mierea şĭ-amară ca fierea ? *(Nucu)*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Oală dă lemn şi coperişu
dă carne ? *(Privata)*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Am o oală dă pămînt
Cu ţîţîli dă lemn, şi suge
(?)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Am două fete,
Să spală şi ziua şi noaptea
Şi nu să face albe dă loc
(Roţile la moară)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
ce trozneşte-n inimă ? *(Cheea-n lacăt)*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Mama stă şi tata-ĭ dă *(Piua şĭ pisălogu)*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Lunga mea-n gura ta. *(Tîlvu-n **butoi)**.*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Ce ie dulce şi mai dulce
Şi pă taier nu să-taie ? *(Somnu)*
(Dela Rudarii din Muscel)

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
O felie de pepene —
Intr-n pizdă repede. *(Suveica)*

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Mă sui în pod —
Mama m-apucă dă nod.
(Usturoiu cînd îl rupĭ din legătură, din gura podului).

*

Gîcĭ tu gîcitoarea mea :
Ce şade ţapăn între ismene ?

(Răschitoru cînd dapănă h'irele pă iel)

Dela Rudarii din Gura Bughii (Schitu Goleşti Muscel — Informator *Ioniţă Tăleraru* 89 de ani — nu ştie carte).

O INTÂMPLARE CU UN PAHAR FURAT [1])

(Material cules dela Ţiganii de cort)

A fost un fecior romîn din Sărata. Ş-am avut vo... de pahare la popa din Porumbac cu la Mandeal. El le-o adus acasă la el... El n-o fost asigurat. O avut o slugă şi-a ţînut-o un an dă zile. La termen, tot s-o suit în podu cu grîu. Popa a fost ţinut paharele în pod, într'un coş cu grîu. Sluga luat unu la plecare. Popa nu ştia... Şi sluga l-a adus într-o iesle unde dormea el...

Acuma noi cînd am venit, c-a fost o răscoală (conversiunea) ne-am ridicat paharili... Paharili-au fost date batrînului (popă) care-a murit. Preuteasa fără să ştie.. Iei avea 10 martori. I-a dat termen o lună dă zile d-a căutat şi pă la Bucureşti, pă la bănci, argintari.. Nu le-au găsit... Preuteasa credea că le-au luat iei ca să nu-i dea bani..

Paharu n-a fost al ţîganului cu pricina, ci împrumutat. (N'avea bani. Se ajută fără înscris, cu martori...) Al cui iera paharu cerea 1.000.000. Nu valora un milion da 500.000 valora... Amîndoi ţîgani se interesa — da ăsta îi cerea, pentru unu cerea două... pahare.

S-o băgat ţîganii pîn lege. Declară la judecător... că i-a fost dat ca să-şi facă necazu, nu ca să le dea, fară să grijească... Am atîţia copii...

La nouă ani de zile, la avocat i-a făcut aşa că la un an dă zile dacă nu să găseşte să-i dea 500.000. După un an dacă trecea numai o zi, avea să ia 2 pahare. La nouă luni de zile s'a aflat la un fecior din Sărata...

Cum s-o aflat? O picat un ţîgan de-al nostru la un om dîn sat şi-a povestit (Gheorghe-a Grìtului) şi astă.. prin iel s-o aflat... Mai avea ţîganu 3 luni dă zile... avea opt pahare airlea...

Cînd, se duce ţîganu să-i dreagă o căldare.. Rumînu : măi

---

1) Informator *Nicolae Danciu,* din Scoreiu-Ţara Oltului, de 57 ani. Nu ştie carte.

Danciule ce-mi dai tu să-ți dau ieu ceva. Da ala numai pentru voi ie dă folos..

— Ce să-ți dau ?

— Imi dai 2000 (..ca să spue) Ieu te duc la cineva și ți-arăt ceva. Un pahar de-argint.

— Dacă-mi ceri două mii, două-ți dau — cu condiția dacă-mi place paharu. Mă, că-i dă tine..

Fecioru cine l-o luat a plecat în armată și-o rămas mumă-sa. Să duce la bătrînă și grăește cu ia.. Ce cere ? Cere, șase mii lei. Da dă unde l-ai ? Zice dă la București (un motiv). Bine, țîganu l-o văzut (O fost fomeia săngură)... Dacă să știa că ce-i, nu să mai făcea oarbă... Şti unde-o fost ? I-o fost făcut un acoperiș dă lemn, ca cum bagă mortu, pus într-un corn de laiță bătută cu cuie... (Mumă-sa a spus că nu ști dă iel). Ia cleștili și dăsface, țîganu a rămas (tablou) lemnit... (L-a recunoscut).

Bine, cu putere nu putea să-l mai ia... avea martor : Gritu rumînu... O dat în tîrg... — Ce să-ți dau lele ?

— Să-mi dai șase mii dă lei... Nu că sá ieși afară (!)

Lele... apăi cum vrai să mi-l lași ? Zice, ieu țî-l las cu cinci mii da să-mi faci și-o cupă dă băut apă.

La jăndari... I să spune povestea paharului, o lăsat jăndaru da distanție.

Lele, cum vreai să-mi lași paharu ? Rumînu i-a dat cu mătura la Danciu... No ice : ia adă-l să-l mai văz odată (!) Jăndarii, o picat.

— D-unde l-ai ? Măi ie-al tău ? Că l-o adus din București.

— Ce-i baiu, țîgane cu paharu-ăsta ? O avut și-o țîr de belet pa curu lui (paharului). O legat-o pă rumînă și-o dus-o la Porumbacu. O adus țîganii și-au pus mărturie. Şefu îi repede două pălmi. (Tăgăduia, spunea că ie dîn București).

Preuteasa, a-nghețat. Să cadă preuteasa la belea...să-i plătească spesele.... zece mii lei dă-l-a căutat... L-a dat la lege... Mama feciorului ia două luni înkisoare ; țîganu o iartă (declarație) — rămîne chestia cu preuteasa. La-nchinat dracului ; l-a iertat și pe slugă...

La Crăcin a venit acasă în concediu. Țîganu-a dat slujbe la călugări ; pătru popi ; pă la nevoi d-astea... ca să se dovedească... Cînd o ajuns acasă, o și picat de-o murit.

In Arpas, a tras pîra înapoi.

COLINZI *)

De-ale luĭ sînt ceste căşĭ
Aşa multe minunate
Cu fereştile-nzîuate
Pă dîn-untru poleite
Pă dîn-afară zugrăvite.
La miljocu curţilor
Este-o masă de mătasă
Dar la masă cine-mĭ şede!
Şade bunu Dumnezău;
Ş-a doilea corn de masă
Şade Maica Precista
Ş-a treilea corn de masă,
Şade Ion-Sînt-Ion
Nănaşu lui Dumnezău;
A patrulea corn de masă;
Şade gazda ceai frumoasa;
Tot închină cu-n pahar.
— Dă-mi-l mie paharu!
— Noi paharu nu l-om da,
C-asta-ĭ dar dă la nàşà
Că dă mic m-o botezat
Dă mare m-o cununat.
In buza paharului
Scrisă-ĭ floarea raiuluĭ
Şi-n fundu paharuluĭ
Scrisî-ĭ spicu grîuluĭ.
Să-mĭ fi gazdă sănătoasă
La mulţĭ anĭ mai veseloasă,
Să ne dai cinste frumoasă:
Un colac din grîu curat
Şi-o peciie de porc grasă [1])

*

Colo-n sus şi mai în sus
Ieste-o piatră răzimată
Da pĭ piatră cine şade?
Şade Maica Precista
Cu fiuţu mic în braţe.
Fiu-şĭ plînge, tîngueşte
Mamă-sa din grai grăieşte:
Tacĭ fiule nu mai plînge

. . . .

Asta-ĭ sara mare
Sara de Crăciun
S'o născut un fiu
Din Maikă curată
Trup fără de păcate
Doi îngerĭ din cerĭ
La ia şi-o venit
Fiu l-o cerut
Dă-ni-l nouă Maikă
Noi să-l botezăm
Lor că li l-or dat
In poală l-or lăsat
La rîu l-or plecat
In apă l-or spălat
In vin l-or botezat
In mir l-or miruit
Sus nume i-or pus
Sus Christos de sus
C-or să stăpînească
şeriu şi pămîntu
şi pe noi d-arîndu [2])

*

Scoală gazdă nu durmi
Că nu-ĭ timpu de-a durmi
Că-i vremea de-ampodobi
Gazda-n sus ni s-a sculat
Mătura-n mînă a luat
Curţile le-a măturat
Când a fost la isprăvit
Iute tată ce-am găsit?
Ş-am găsit un bob de aor

---

*) Merg câte 4-5; „oameni" de-o parte şi „boresele" de-o parte. Colindă noaptea toţi. şi oamenii mari. Când îĭ Crăciunu mare, mergem în jos — cu colinda la primar şi la Anu Nou, mergem în sus; dă la popa Lazăr în sus.

Cei din sat, prieteni la prieteni — „că ne dă sara făină, pită — cît-o ţîr de pită. Şi-o sticluţă de vin ars s-o tragem şi noi su nas".

1) Inf. Floarea Lungu 36 ani. Nu ştie carte. Din Sebeş — Făgăraş.

2) Inform. Hurduzău Gheorghe, Lisa-Făgăraş, 31 ani, nu ştie carte.

Să mi-l facă d-un inel
Ce-o mai rămânea dîn iel
Să-mpă ţîm pă la săracĭ
Să ne facă loc în rai
Unde-ĭ raiu luminos
Sub poala lui Hristos.
Ziua de azĭ la mulţĭ anĭ!

*

La o masă rotîlată
Şade Maika prea Curată
C-un pahar galben pe masă
Tot înkină şi-n suspină
Ingeri la ia-şĭ venea
— Ce ţi-e măikuliţa mea?
De tot înkinĭ şi-n suspini?
— Cum să nu-nchin să suspín
Că sunt oamenĭ pă pămînt
Să scoală dă dimineaţă,
Nu să spală nu să roagă
Şi-mĭ pleacă la făgădăŭ
Huduind pe Dumnezău
Nu le frică c-oi trăzni
Ş-oi trăzni ş-oi fulgera!
Da mi-e milă de pruncĭ micĭ
Că-mi rămîn prea necăjiţĭ
Ha tu Evă mere, pere
Să naştĭ pruncĭ cu durere
Şi tu şarpe afurisit
Să te tîrîĭ pe pămînt
Să stai pe măr colăcit 3).

*

De-ale cui sînt ceste curţĭ
De-aşa nalte minunate
Lerui Doamne
Cu ferestriele-n-ziuate
Ce din-untru zugrăvite
Pe din afar poleite
Lerui Doamne
In miljocul curţilor
Ieste-o masă de mătase
Da la masă cine-mĭ şade?
Lerui Doamne
Şade bunul Dumnezeu
Ş-al doilea corn de masă
Şade-s doamne,
Cine şade?
Lerui Doamne
Şade Ion-Sînt-Ion
Ş-al treilea corn de masă
Şade-s Maika Precesta-re
Lerui Doamne
Tot închină cu-n pahar
Dumnezău din grai grăia
Ce, dă-ne nouă paharu
Lerui Doamne,
Maika sfîntă aşa zicea:
Ieu paharu nu l-oi da
C-asta-ĭ dar dela naşă
Care de mic m-o botezat
Lerui Doamne
De mare m-o cununat
Si-n toarta paharului
Scrisă-ĭ floarea soarelui
Să fi gazdă sănătoasă
Să ne dai cinste frumoasă
La mulţĭ ani mai veseloasă.

*

Doi boerĭ bătrînĭ
Domnului nostru
Pă cum s-or rugat
Dumnezău le-or dat
Domnului nost.
Ieste-un pom frumos
Mere lin cădea
Gazda le-a strînjea
La copiĭ le da-re
Domnului nostru
De-a să salinda
La uşe de rai
La fecior dă crai
Colea-n jos şi mai în jos
Ieste-un strat de busuioc
Cu cărare la miljoc
Domnului nostru
Da cărarea cine-o face?
Tot un bou mai roşior
La cornite rotunjior
Domnului nostru
Dar în coarne ce mi-ş poartă
Poartă-un legăn de mătase.
Dar în leagăn cine-mĭ şade
Şade jupâneasa gazdă...4)

*

Să fie de bine
La mic şi la mare
La toţĭ ce se află
Intr-as adunare
Poftiţĭ sănătate
Dragoste în casă
La toţi totdeauna
Şi inimă bună
Sus la d-umbra la doi nucĭ
La adumbră cin-dumbrea?
Dumnezău că mi-s prînzea
— Hai Petreo cu noi la prînz
— Numa Doamne îţĭ mulţumim
Că n-am venit să prînzim
Am venit să povestim
Ia-ţi tu Petreo biciu-n mînă
Şi te ia pe rîu în sus

3) Inf. Babonca Gheorghe, de 50 ani din Lisa-Făgăraş. Nu ştie carte.
4) Comunică Gheorghe Rudar din Şinca Nouă, (Ţara Oltului) de 42 ani. Nu ştie carte. (Rudar).

Tot trăznind și fulgerînd
Cum să facă munțĭ-nalțĭ
Iuda s-o înspăimînta-re
Ce-o fost bun tot și-o luat
Scăunaș de judecie
Bețigaș de otînjie

*

Trei crai dela răsărit,
Cu steaua a călătorit
Steaua nainte mergea.
Tomna-n rai să ascundea
La miljocu raiului,
Mese-n tinse
Jețuri scrise
Da la mese cine șade?
Șade bunul Dumnezău
Și-l judecă pe Adam
— Măi Adame, moș Adame
Slobozirea-n rai ț-am dat,
Din toțĭ pomi să mănîncĭ
Numa din pomu cel Sfînt,
C-ala ieste mai oprit.
— Odată Doamne c-am greșit
C-am durmit și n-am știut
Măru-n gură mi-o slujit [5])

*

Eva care-a fost mireasă
S-a cuĭ moartă după masă
Supt un plopom de mătase
Mirile nu so-n crezut
Pînă n-a fost de-o văzut
Mirili cînd o văzut
Oblu-n ghenuchi o căzut
Adă-mi soacră teilĭ
Să-mi dăscui cămărili
Să-mi iau dzioldzĭ de cel subțire
Să știu c-am fost și ieu mire
Să-mĭ-au dzioldzĭ de cel mai lat
Să știu c-am fost însurat
Pă mormîntu Evi mele
Busuioc și caronjele

Venită din anu-ăsta. Am auzit-o dă la borese. A murit boereasa care a descîntat-o... Tot băeșiță a fost. Noi nu putem ști, tinerețili...

*

Umblă maika după fiu
Raza Soarelui, ce fiŭ
Tot umbă și întreabă
N-ațĭ văzut pe fiu sfînt?
Ba noi poate l-am văzut
Da noi nu l-am cunoscut
De cunoaște l-ațĭ putut
Că ce-ĭ fața fiului
Scrisă-i raza soarelui
Și pe cei doi umerei
Duce doi luciferei
Maiko dacă ieste-așa
Noi ți-aducem veste rea:
Dă la poarta lui Pîrlaz
Restinit pe lemn dă brad
Maika plînge și se frînge
Inima îĭ luată-n sînje [6])

LĂMURIRI

Invață unul dela altul. Il cîntă cu toții și imediat îl învață — vorbele se spun pe orice melodie le poți (obișnui)....

„Descîntece nu prea știm așa".., Fac ison din buze la fluer (doi : unul de-o parte, unul de alta). O bătrînă cu doi dinți, la cîntecul cu ison, spune: „eu sînt bătrînâ, nu să mai mișcă vătămătura")......

„Roata morii se-nvîrtește
țac, tac, tac...." Cînd am fost ieu n-am auzit d-astea" (o bătrînă).

Le plac cîntările din Vechiul Regat: „piața micä, piața mare..." etc.

5) Inform. Floarea N. Moisin din Arpașul de Sus Jud. Făgăraș de 28 de ani. Nu știe carte.

6) Il cântă un grup de 7 persoane. toți odată. Informator: Stanca Ghera, băeșița din Opera (Țara Oltului) de 49 ani. Nu știe carte.

OCUPAŢII (texte)

„Corfele le faşem din lemn de alun aşa că luăm două hire [1]) de alun groase aşa ca două deşte şi faşem din iele două sercurĭ pe care le punem unu-întaltu curmezîş şi le legăm bghine cu prăşĭ de alun aşe ca să nu să desfacă. După şe asta îĭ gata apăĭ punem spătezele ş-apăĭ ne apucăm să îngrădim cu nuiele de răkită, or cu prăşti de alun, aşe fel ca să gătăm cu împletitu tocma la mniljocu corfiţi. Aşe cu două şercuri groase faşem corfele cu o sîngură toartă. Alea şe le împletim cu nuielă de răchită, odată le faşem, cu numa treşem odată cu mîna pestă nuia şî, şi putem împleti cu ie, numa atîta trîbe să hie lemnii moi, să nu hie uscate, de alea care le faşem cu prăşti de alun, apăi lucrăm cîte o zi întreagă, cîte un om mare numa la cîte o corfiţă. Prăştile li-e faşem aşe că luăm o batealǎ de alun, lungă aproape de doi metri şi groasă cam cît deştu-ăl mare ş-apăi aşa cam la o schioapă dela capu ăl gros, înşepem a cresta cu cuţăteşu or cu brîşeagu aşa numa o ţîrică în lunjime [2]) şi în grosime [3]), şi-apăĭ înşepem a îndoi de băteală care măi înainte o fost curăţîtă de frunze şi nuiele carĭ-o crescut pe băteală şi-apăĭ praştia să desfaşe aşe sîngură pînă în capătu băteli. După şe am scos prăşile, apăĭ ne apucăm şi le curăţăm cu cuţîtu şi p-o parte şi pe alta şi-apăĭ iute ne-apucăm şi îngrădim cu iele ca să nu să usce, că atunşi să rup şi-apăĭ n-am făcut nimnic. Măturili le faşem din smnicele de măsteacăn pe care le-aşezăm mai mult la un loc şi după şe le-am ascuţit la capătu gros, apăĭ le prindem într'un şerc făcut din prăşti de-alun. Şercu-ăl mai întîĭ îl punem chiar în partea ai mai de sus a mături, apoĭ mai punem încă vo două or trei şercurĭ din şe în şe mai jos. Fusili le faşem din lemn de răkită. După şe--am cioplit lemn şi-am dat forma fusuluĭ apăi le punem să le uscăm în partea de deasupra a unui fel de coşar sub care noi faşem foc. Lemnu, care ne trîbue noi îl aduşem de departe, o hi măi vo şaisprеşe kilometri de aiş [4]) şi-apăĭ mai trîbue să şi plătim, că dăm un leu pentru fiecare hir de-alun.

După şe-am făcut mai multe corfe şi măturĭ, apăĭ cu un căruşor tras de cîte-un căluş ne duşem pe sate să lă vindem. La vîndut ne deşem mai ales Duminica şi-n sărbătorĭ, că atunşĭ găsîm şi noi pe oamenĭ acasă, de alt ficl, în zî de lucru sîntem şi noi uni care putem merje, merjem în pădure, iar care nu, poate apăĭ faşem corfe or măturĭ, or faşe fiecare şe poate, da cu toţĭ trîbe să lucre că de nu atunş îĭ rău.

Cu marfa noastă merjem şi pînă la tri-zăşĭ de kilometri departe dela noi şi pîn satili rumîneşti strîgăm: „Luaţî-vă corfe şi mătură nevastă", iar cîn ne duşem pîn hăle săsăştĭ apăi zîşem: „jupîneasă" în loc de „nevastă". Apăĭ ne duşem cu marfă şi în Făgăraş, cîn ie tîrg marie şi tîrg de săptămînă [5]). De vîndut vindem pe banĭ, pe făină de cucuruz, pe slănină, pe tulei, pe fîn or pe v-o hăiniţă că sîntem goli şi noi ca şerki — şî pe alte halea pe şe putem şi noi [5])".

Informator Petru Onea de 50 ani neştiutor de carte. Din Dejani-Făgăraş.

---

1) nuiele
2) 7—8 mm.
3) 2—3 mm.
4) din muşunoaie
5) de Vineria

OBICEIURI (texte)

Apăĭ de obişeiurĭ se să zîşem, da noi n-avem şeva de făcut să zîşĭ că doar aşe ni datina făr tare puţînie lucrurĭ, hincă noi sîntem şi puţînĭ şi pre săraşĭ. Sărbătorĭ ţînem şi noi alea pe care le ţîn şi sătenii [1]. Noi n-avem călindar că nişĭ nu ştim citi nişi unu din noi şi nişĭ coptii, că nu-ĭ putem trîmite la şcoală, că iarna n-avem cu şe-ĭ îmbrăca şi ni frică că ni mîncă lupti, că vin pînă aişa în cătună şî să plimbă ca la iei acasă. da deia noi şi fără călindar tot ştim cîn îs sărbătorĭ că auzîm dela oamenĭ, (din sat) da noi nu ştim kiar bdine cum vîn una dup alta.

Coptiĭ ni botează părintele cu apă sfîntă la biserică, ca şi pe-ai sătenilor. După şe aduşe coptilu la bordeiŭ apăĭ şine-ĭ măĭ cu stare ăla apăĭ faşe o ţîr de masă şi-şĭ chiamă pe naşĭ şineamurile de-aproape tare, ier şine nu poate apăĭ mai treşe şĭ-aşa. Noi nu prea avem noroc de toţĭ coptiĭ, că ne mor de mnişĭ. că de multe orĭ iarna ni se gată lemnile şi cum sîntem departe de pădure le cam cruţăm şi-aşa ne răcesc coptiĭ — cîte-odată şi-ăĭ marĭ — se betejesc şi mor că noi n-avem banĭ să-ĭ duşem la doftoru şi să li-e luom liacurĭ. Sîntem săraşĭ liptiţĭ cîn îĭ aviem mnişĭ şi săraşĭ sîntem şi cîn trîbe să le dăm drumu, că nu putem să li-e dăm de cît cîte un rînd, două or triĭ de skimb [2], cuţîtu şi traista şĭ-apăĭ nila Domnului cu iei. Da şe să faşem că n-avem şe, că tot aşe ni-o făcut şi nouă părinţiĭ noştrĭ. La o nuntă aviem şi noi tot alea datine ca şi Rumîniĭ: vine mnirele şi şere, mnireasa dela părinţiĭ iei şi-apăĭ dacă lor le plaşe de iel atunşi apăi i-o făgăduieşte. Dacă nu i-o făgădueşte şi părînţiĭ nu vreau de loc să i-o de şi la fată încă-i plaşe tare de fişior apăĭ să iau amîndoi şi fug de-acasă şi-şĭ fac de cap, apăi dela o vreme să-ntorc că n-au şe sîngurĭ şi-apăi părinţiĭ şe să le facă că nu-ĭ poate omorî dacă iei să plac şi coa [3] să-ĭ ierte. De la împrcunaria [4] care să faşe cu treabă bună, apăi avem şi noi tot ăle datini kiar ca şi Rumînii numa că nu putem faşe aşe mare tămbălău. Ne kemăm şi noi nemoşeagurile de pîn Copăşelî [5], Breaza, Lisa, Ucea [6], Arpaş, Cîrţişoara. Sebeş şi cîte uniĭ avem neamurĭ pînă acolo-n colo către Săbghi [7], pe la Guşteriţa, la Caştior, Daia şi dacă putem le kemăm şi pe-alea. Dealtfel noi avem neamurì-aşa mai departe în multe locurĭ, că ni să pare nouă că mai de mult eram noi în Munţi Apuseni şi de pe-acolo om hi vint aişĭ, şi că acolo strămoşiĭ noştri scoteau aur de-ăla scump, de-atunşĭ de cîn am ghint de-aişĭ nu ne-am mutat. Da di şe om hi vint aişĭ asta n-o ştim.

---

1) Dejenari
2) haine
3) trebue, caută
4) căsătoria
5) Copăcel
6) Ucea
7) Sibiu

Cununia tinerilor să fașe la notaru și-apăĭ la biserică. După șe s-o făcut cununia, apăĭ se întorc la bordeie și-acolo sînt pușĭ la masă unde-și dă nemoșagurile or ostașĭ cum le zîsem noi la nuntașĭ șinste bani or șe pot — mnireasi și apăĭ mîncă și-șĭ petrec toată zîua. Mai totdeauna vin și săteni 8) să ne vadă că le plașe cîn ne văd hiind vieseli și jucînd, și jucăm nu ne uităm că n-avem trîmbghiță și dobă și că avem numa fluere. Apăi 9) după șe s-o gătat și cu ospățu, apăi tineri să mută în bordeiu făcut mai dinainte pentru iei. Câte-odată ghin fișorĭ de-a-lor noștri și de pă în alte sate și ne șer fetcle de neveste, și-apăi li le dăm dacă credem de bdine. Apăi la morțĭ încă avem tot datinile pe cari le au Rumînii. După șe înainte de moarte am spovedit și grijit 10), apăĭ îl spălăm și-mbrăcăm frumos și-apăi îĭ fașem și noi o slujbă de iertare ca la toțĭ morții și-apăĭ îl petreșem cu toțiĭ pînă în progadie 11) și-l îngropăm acolo mai către fundu progrăziĭ *).

*) *Informator : Adam Onea de 56 ani din Com. Dejani — Făgăraș.*

---

8) Dejenarii
9) Apoi
10) cuminecat
11) cimitir

CONDICA ȚIGANILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ PE ANUL 1837, DUPĂ VĂTĂȘII [1]

(CARTE DE VĂTĂȘIE)

1. Fieștecarc cetaș este dator să cinstească pe zapciu i vătaful său. să plătească birul ce este așezat în foac subpt iscălitură și pecetea noastră, sa-și ia negreșit răvaș dela zapciu sau mertic dela vataf pentru banii ce vor da, și de vor avea bănuială că plătesc mai mult, să meargă cu foaea la cei ce vor ști carte cu apropiere ca să se adeverceze.

2. Fieștecare cetaș are să dea câte parale douăzeci vătafului și parale douăzeci călarașului i ceva și de-ale mâncării când vor veni să le ceară birul, însă nici zapciul nici vătaful nu are voe să le ceară băuturi și să facă cisle prin conace, ci să să mulțumească cu puțină mâncare ce va găsi la casa cetasului, iar acel cetaș care va plăti odată birul său nu va mai fi dator sa hranească pe zapciu și vătaf.

3. Oricare cetaș va cerca vre-o supărare peste banii cei legați în voe sau bătae fără vină ori de catre zapciu sau vătaf, volnic este să-și facă bună dovada dela fața locului și să viie aice la curtea noastră și își va afla dreptatea și despăgubirea.

4. Nici un cetaș ori văduvă sau fată nu sunt slobozi să ia alți țigani streini decât numai de ai noștri și de-ale nostre mergând mai întâi la zapciu lor ca să ia răvaș de cununie, pentru care răvaș nu are să plătească mai mult de cât taleri unul.

5. Oricare văduvă sau fată va merge după țigani streini va plăti bir pe tot anul câte talere douăzeci și sá vor trece din josul foii, supt a noastră iscălitura ; iar când se va înstreina și nu se va găsi, una ca aceea, atunci vor plăti părinții sau cea mai de aproape rudenie fiindcă au îngăduit o înstreinare ca aceea.

6. Oricare preot va cununa pe unii ca aceia fără răvașu zapciului casei noastre. se va lipsi de datoria preoției după poruncile Sf. Mitropolii.

7. Holteii ce se vor însura vor merge îndată la zapciu lor i vătaf, la ori care va ști că este cu apropiere ca să'l treacă dinjosul foii supt a noastră pecetie cu taleri cinsprezece, și așa va plăti bani, iar într'alt chip să nu dea nici zapciului nici vătafului vreun ban, că-i mănâncă numiții și nu-i arată la casă ; apoi de se vor dovedi, vor plăti al doilea alți bani, fiindcă nu au ascultat porunca și au dat bani fără să vază prin alți streini, că s'au trecut în foae și să ia răvaș dela zapciu sau chertec dela vătaf.

8. Fiecare holtei ce va ajunge în vârstă de optsprezece ani va urma asemenea cu plata de taleri cincisprezece, iară până nu se trece supt a noastră foae cu pecetie, să nu dea nici un ban.

---

1) V. Acad. Rom. Mss. 4332. Condica Țiganilor pe leat 1837. Secolul al XIX-lea, în folio, foi 90

9. Nici un cetaş, din ceiace se mânca de zapcii sau de vătaşi, să nu dea nici un ban de acum înainte până nu se va încredinţa că se va trece din josul foii cu a noastră pecetie. Câţi fugari să vor întoarce la urma lor, asemenea să urmeze, şi după ce se vor încredinţa prin alţii streini ce vor fi în apropiere cu ştiinţă de carte şi vor lua răvaş dela zapciu sau vătaf, aşa vor răspunde birul lor, iar într'alt chip să nu dea nici un ban, ci să vie să se arate la curtea noastră şi toţi câţi bani îi vor fi mâncat zapciu sau vătafu, să vor îndatora numiţii să-i întoarcă până la un ban numitul ţigan înapoi.

10. Nici un ţigan de-ai casii noastre nu este supus la nici o gloabă de către zapciu sau vătaf, nici la vre-un plocon, după relele moravuri ne-am încredinţat că au urmat unii din zapcii şi vătaşi ai noştrii.

11. Nici un holteiu până nu va fi în vârstă de optsprezece ani, nu este dator să dea nici un ban bir, ci va fi spre ajutor părinţilor lui.

12. Nici o văduvă nu este datoare să dea măcar un banu biru, sau să primească în gazdă pă zapciu sau vătaf, ci îndată ce va muri soţul să meargă la preotu satului să ia răvaş cu leatu şi ziua (în) care au murit bărbatul său şi unde l'au îngropat, şi acel răvaş al preotului să'l iscălească şi de arendaş sau stăpânu moşiei şi să'l adevereze şi suptcârmuitoru acei plăşi şi va fi scos numele bărbatu său din foae şi va rămânea nesupărat.

13. Oricare cetaş va trece peste ani şaptezeci, va fi ertat de bir cum şi cei întru adevărat nevolnici şi nevrednici de nici o muncă însă prin bune dovezi iară nu după arătarea zapciului sau vătafului.

14. După poruncile înaltei stăpâniri, ca toţi ţiganii să să aşeze pe la moşiile stăpânilor lor, să face cunoscut locurilor unde să pot aşeza ţiganii casei noastre, adecă la Potlogi, la Obileşti, la Săruleşti, la Negoeşti sau Brăneşti şi la Mogoşoaia, moşii ale casei noastre, iară nu într'altă parte căci, care nu să vor muta să ştie că-i vindem.

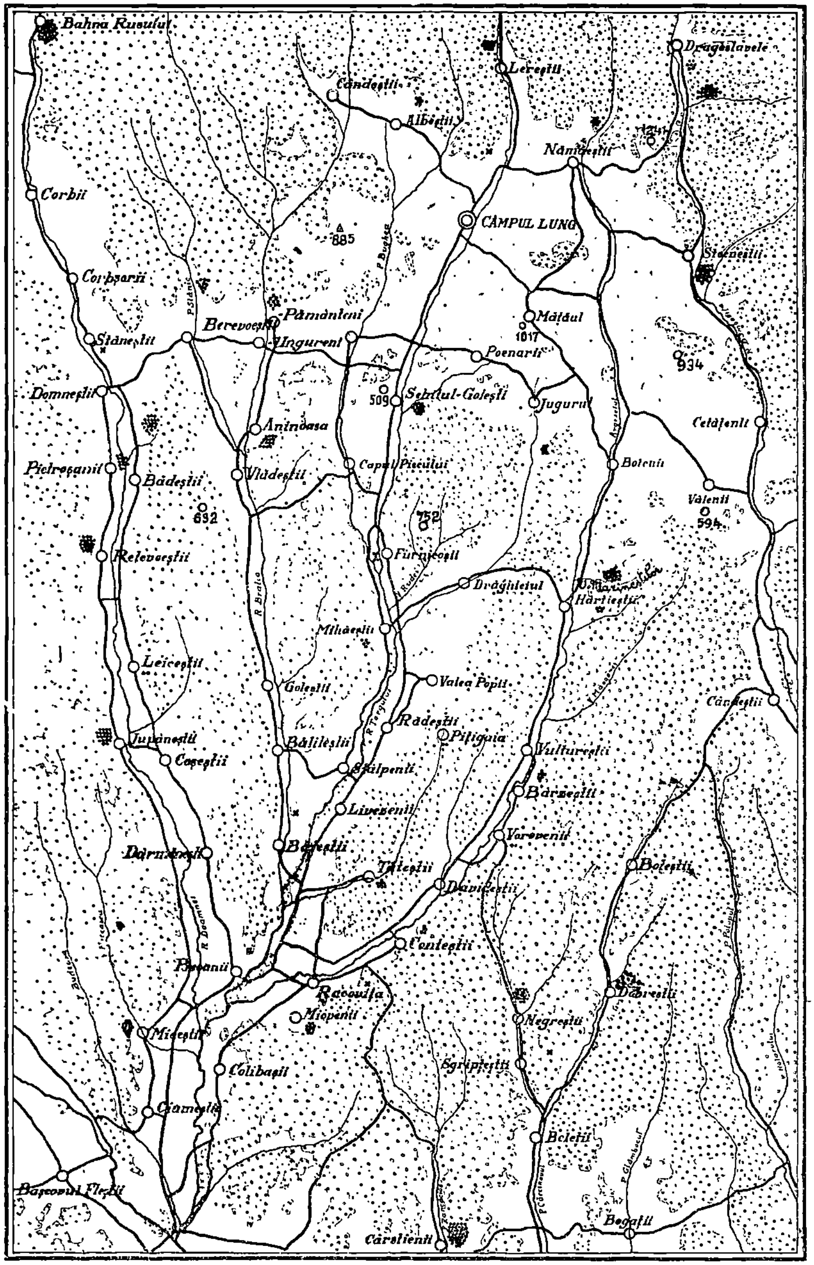
Aceste mai sus arătate ponturi şi această carte ţi să dă la mâna ta vătaşe cutare. Eşti dator să le faci cunoscute fieşcăruia cetaş din vătăşia ta, puind pe oricare va şti carte cu apropiere ca să le citească, şi bine înţelegându-l să iscălească în dosul acestor ponturi puindu-şi numitul cetaş degetul. Căci când împotrivă să va dovedi că numai un cetaş din vătăşia ta nu le-au auzit, vei fi lipsit din vătăşie şi vei mânca şi două sute la tălpi şi vei fi aşezat cu taleri una sută la bir şi la viitoru vătaf vei aduce aceste ponturi iscălite împreună cu foaia ce ţi s'au dat cu a noastră iscălitură şi pecetie.

Anul 1837 Aprilie 23.

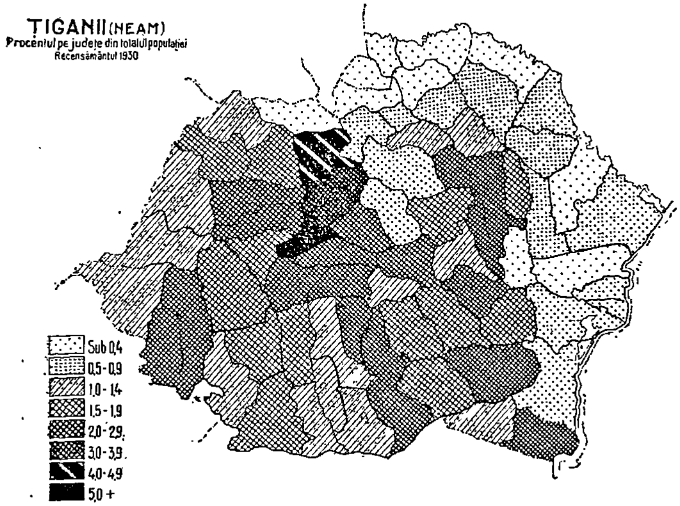
Nr. vătășiei	NUMELE VĂTĂȘIEI	Nr. țiganilor din vătășie	Suma datorată fiscului	Observații
1	Vătășia Mogoșoi Ilfov și Târșor Sud Prahova	33	928	
2	Vătășia Radului ot Breaza	41	1280	
3	Vătășia lui Drăghici ot Câmpina	35	1056	
4	Vătășia Sâmbotenilor ungureni lui Marin Puiță	34	1056	
5	Vătășia Vercului Curui pe Sabar și Mostiște	47	1408	
6	Vătășia lui Ionu Neculae Păcurar a Sâmbotenilor	26	672	
7	Vătășia Paraschivii ot Găești	46	1408	
8	Vătășia Băicoi Sud Prahova	39	1152	
9	Vătășia lui Ioniță sin Iordan Cicmoeștilor Sud Dâmbovița și Olt	29	832	
10	Vătășia Găcean Vidoiu ot Pitești	31	864	
11	Vătășia lui Matei Grosu pe Sabar	34	992	
12	Vătășia Urlaților ot Saac și Prahova	34	1024	
13	Vătășia Culeștilor ot Sud Ilfov și Vlașca	43	1312	
14	Vătășia Modorăneștilor	38	896	
15	Vătășia lui Gheorghe Grosu pă Sabar	46	1216	
16	Vătășia lui Dumitru Negru ot Odobești	46	1280	
17	Vătășia lui Gh. Armaș	37	1992	
18	Vătășia Burduleștilor ot Sud Ialomița	37	1088	
19	Vătășia lui Tăncă ot Vlașca	34	1928	
20	Vătășia lui Anghel Tudorus ot Obilești	40	1088	
21	Vătășia lui Colănel ot Obilești	36	1024	
22	Vătășia lui Pană Ochi Roșii în jud. D-ța și Prahova	34	960	
23	Vătășia lui Stanciu Băzăranu în jud. Vlașca	44	1344	
24	Vătășia Olteniței a lui Dănțiță	48	1408	
25	Vătășia lui Nicolae Hutucă	55	1440	
26	Vătășia ot Slatina	52	1536	
27	Vătășia lui Golovanu ot Topologu	58	1248	
28	Vătășia Răceștilor ot Izvoare	74	2208	
29	Vătășia Ghiciuleștilor pă Sabar	36	1088	
30	Vătășia lui Stoian al Stancei ot Rușii de Vede	58	1760	
31	Vătășia lui Manicea și Flocoșani jud. Olt	52	1472	
32	Vătășia Bârsăneștilor jud. Prahova și Vlașca	37	1152	

Nr. vatășiei	NUMELE VĂTĂȘIEI	Nr. țiganilor din vătașie	Suma datorată fiscului	Observații
33	Vătășia Barbului Joima ot Câmpulung	57	1630	
34	—	—	—	
35	Vătășia lui Ghurghel a Tipăreștilor ot Prez., Olt	49	1504	
36	Vătășia lui Nicolae Argeșanu	43	1088	
37	Vătășia lui Ene Horzolea ot Plaiu Teleajenului	44	1120	
38	Vătășia Palavcea jud. Olt	52	1504	
39	Vătășia Părciuleștilor ot jud Olt Slam Râmnic și Ialomița	53	1728	
40	Vătășia Căldărarilor	37	1152	

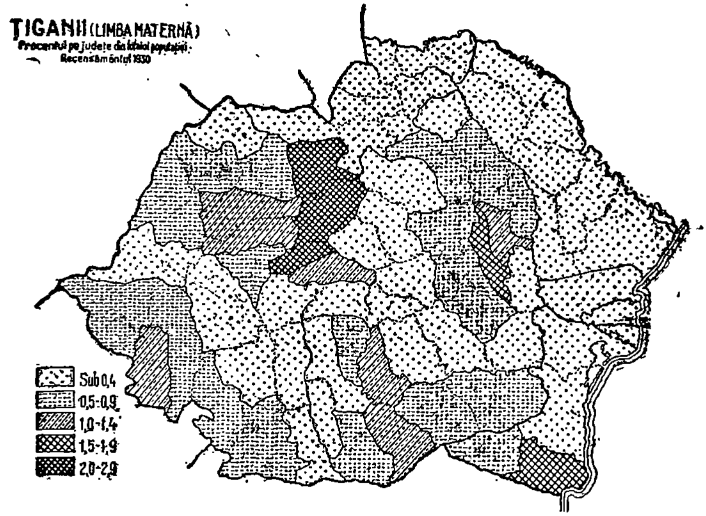
HĂRȚI

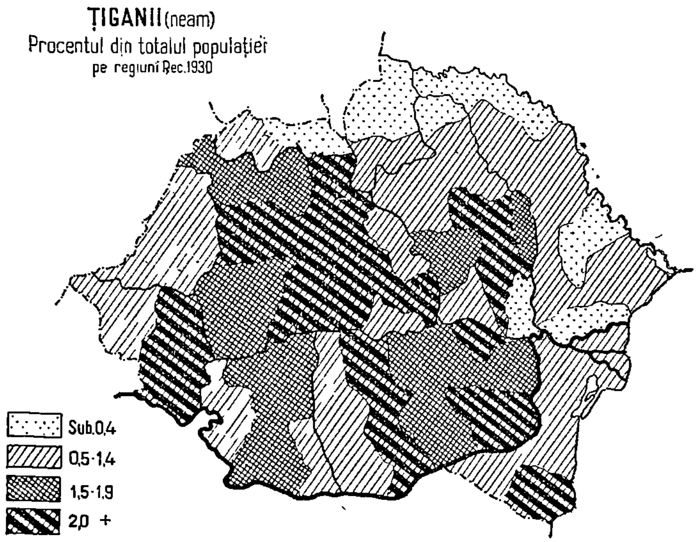
Harta Nr. 1. Răspândirea geografică a Rudarilor din Muscel

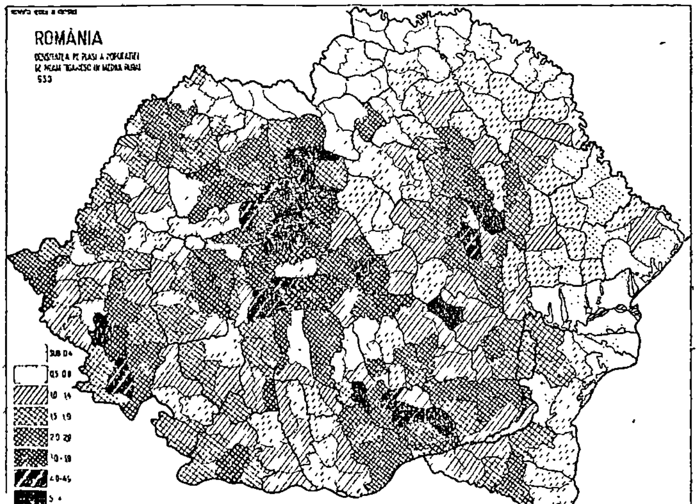
Harta Nr. 2

Harta Nr. 3

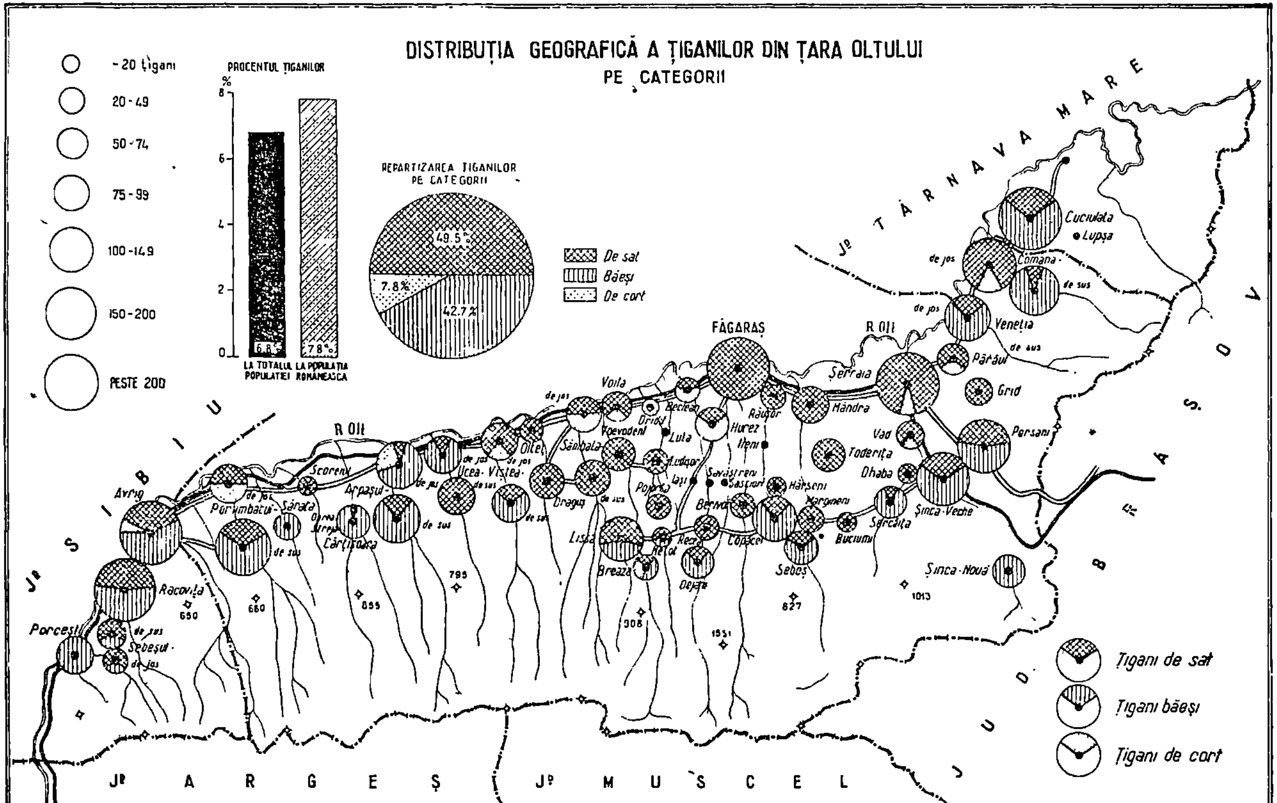

Harta Nr. 4

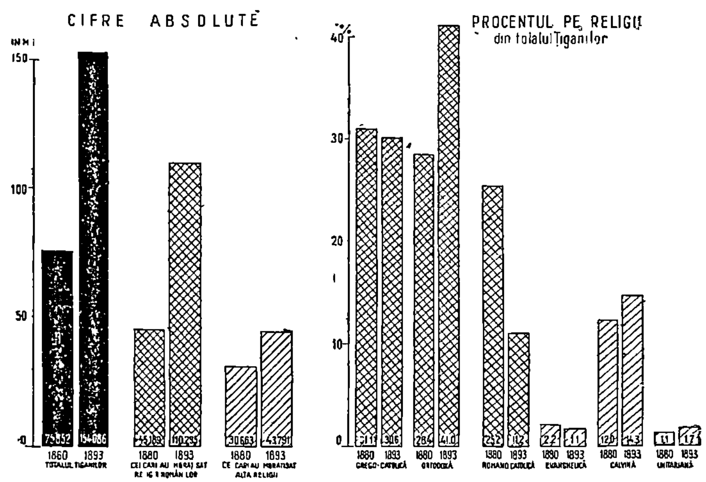
Harta Nr. 5

Harta Nr. 6

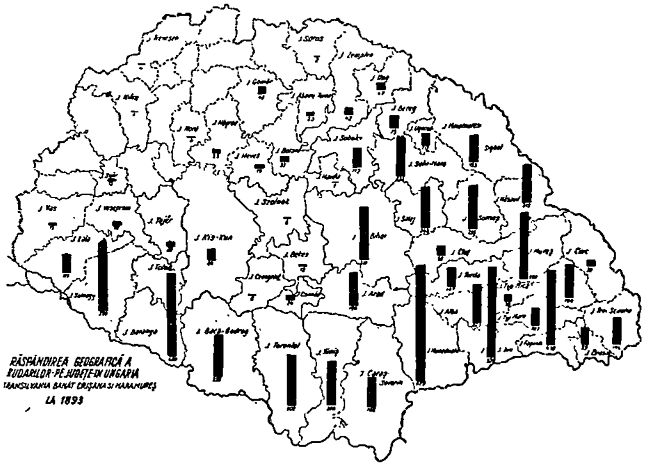

DISTRIBUȚIA GEOGRAFICĂ A ȚIGANILOR DIN ȚARA OLTULUI
PE CATEGORII
- 20 țigani
20 - 49
50 - 74
75 - 99
100 - 149
150 - 200
PESTE 200
PROCENTUL ȚIGANILOR
%
8
6
4
2
0
6.8%
7.8%
LA TOTALUL POPULAȚIEI
LA POPULAȚIA ROMÂNEASCĂ
REPARTIZAREA ȚIGANILOR PE CATEGORII
49.5%
7.8%
42.7%
De sat
Băeși
De cort
Țigani de sat
Țigani băeși
Țigani de cort
Jd. TÂRNAVA MARE
Jd. SIBIU
Jd. BRAȘOV
Jd. ARGEȘ
Jd. MUSCEL
JUD.
R. Olt
FĂGARAȘ
Avrig
Racovița
Porcești
Porumbacu
Sărata
Scorei
Arpașul
Cârțișoara
Ucea
Viștea
Olteț
Sâmbăta
Voila
Draguș
Lisa
Breaza
Beclean
Luta
Hurez
Ileni
Răușor
Berivoi
Copăcel
Sebeș
Hârseni
Mărgineni
Bucium
Mândra
Șercaia
Toderița
Vad
Dhaba
Șinca Veche
Șinca Nouă
Sercăița
Perșani
Grid
Părăul
Veneția
Comana
Cuciulata
Lupșa
Dejani
Recea
de jos
de sus
650
680
855
795
808
1551
827
1013

GRAFICE

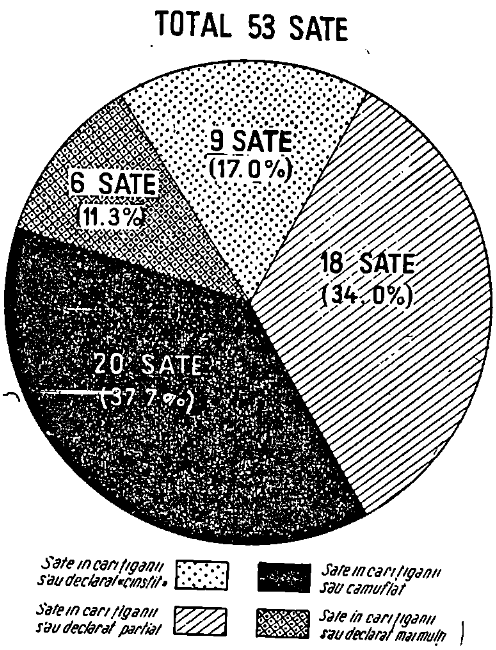
REPARTIȚIA ȚIGANILOR DIN UNGARIA LA 1880 ȘI 1893
DUPĂ RELIGII

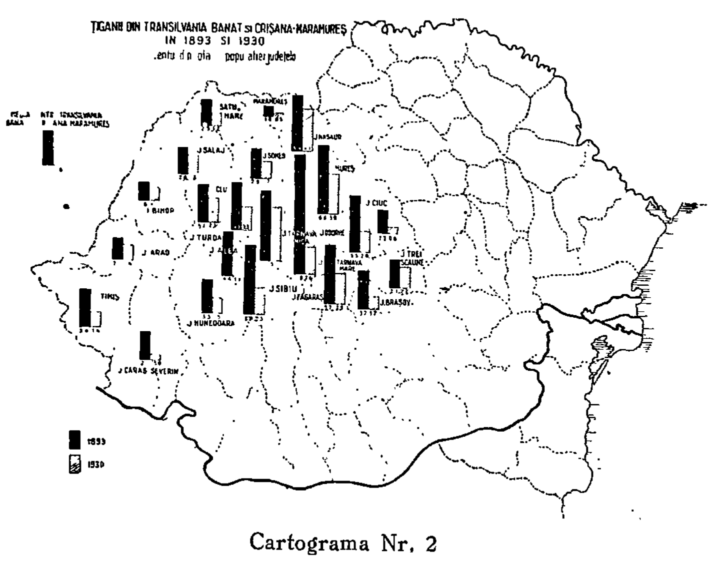
Gr. 1

RĂSPÂNDIREA GEOGRAFICĂ A
RUDARILOR PE JUDEȚE IN UNGARIA
TRANSILVANIA BANAT CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ
LA 1893
J. Tolna
J. Somogy
J. Baranya
J. Bihor
J. Arad
J. Cluj
J. Mureș
J. Ciuc

Harta gr. 1

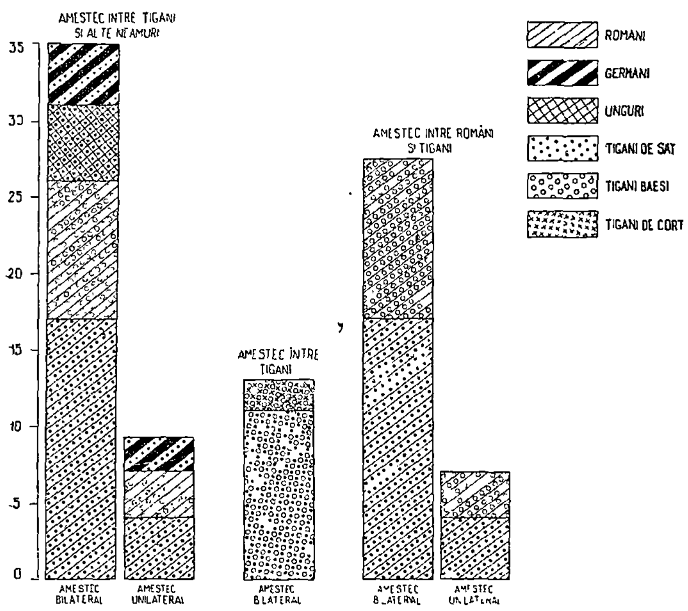

In Țara Oltului, Gr. Nr. 2

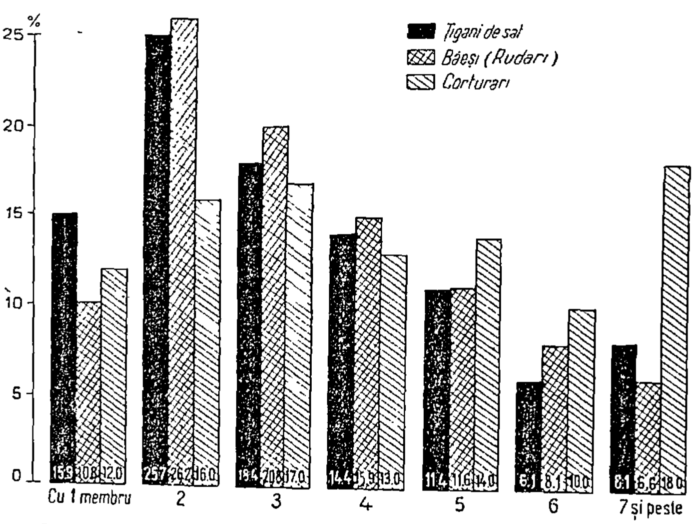

Cartograma Nr. 2

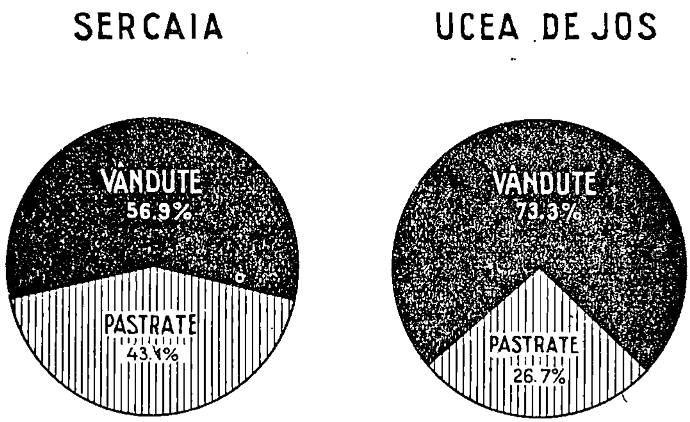
CAZURI DE AMESTEC BILATERAL ȘI UNILATERAL ÎNTRE TIGANI ȘI ALTE NEAMURI DIN TARA OLTULUI

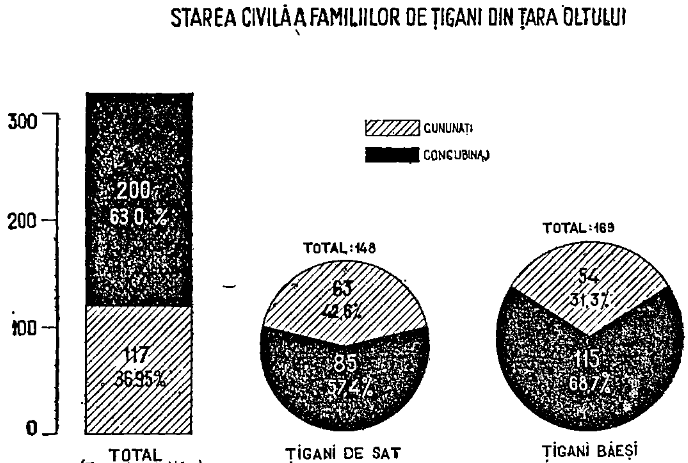
Gr. 3

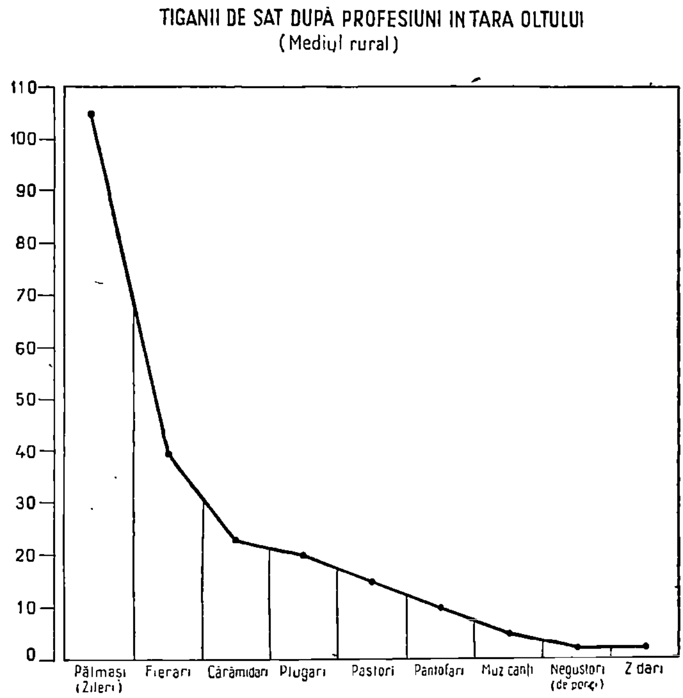
Gr. 4. Prolificitatea pe categorii de țigani în Țara Oltului

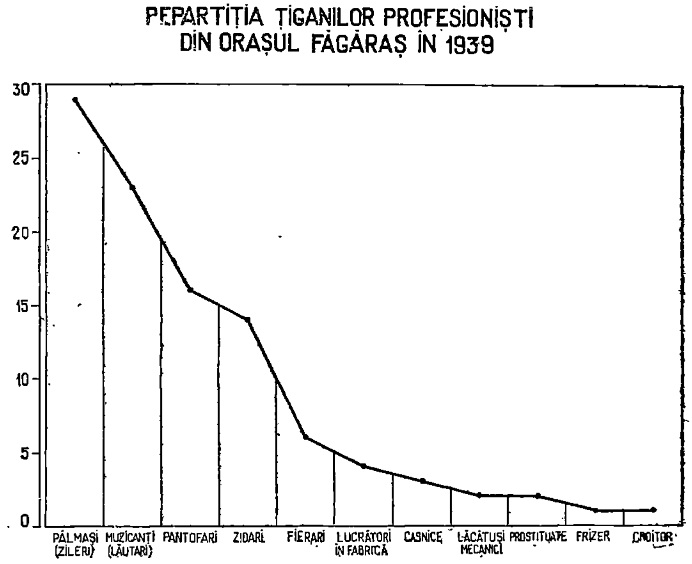
Gr. 5. Adaptarea ţiganilor de sat din Com. Sercaia şi Ucea de jos, Ţara Oltului, la viaţa agricolă. (1939)

Gr. 6

TIGANII DE SAT DUPĂ PROFESIUNI IN TARA OLTULUI
(Mediul rural)
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
Pălmași (Zileri)
Fierari
Cărămidari
Plugari
Pastori
Pantofari
Muzicanți
Negustori (de porci)
Zidari

Gr. 7

REPARTIȚIA ȚIGANILOR PROFESIONIȘTI DIN ORAȘUL FĂGĂRAȘ ÎN 1939
30
25
20
15
10
5
0
PĂLMAȘI (ZILERI)
MUZICANȚI (LĂUTARI)
PANTOFARI
ZIDARI
FIERARI
LUCRĂTORI ÎN FABRICĂ
CASNICE
LĂCĂTUȘI MECANICI
PROSTITUATE
FRIZER
CROITOR

Gr. 8

FIGURI ÎN AFARĂ DE TEXT

Foto I. Chelcea

Fig. 1. Familie de „Băeşi" din Şercăiţa-Făgăraş.
Ţara Oltului

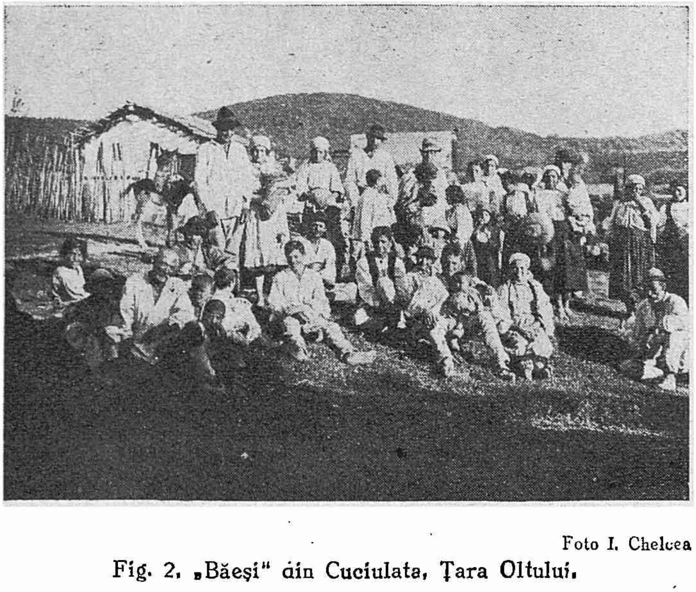

Foto I. Chelcea

Fig. 2. „Băeşi" din Cuciulata, Ţara Oltului.

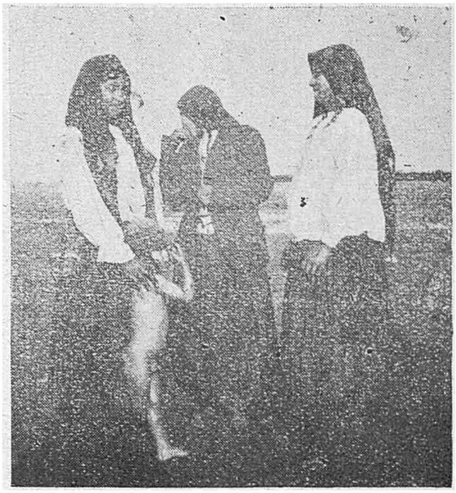

Foto I. Chelcea

Fig. 3. Corturărese din Porumbacul de jos, Ţara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 4. „Tocmeala" miresei, în Porumbacul de jos, Ţara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 5 Tânără Corturăriţă din Porumbacul de jos, Ţara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 6. Tip de corci între Țigan de sat și româncă din Racovița, Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 7. Țigancă tânără din Țara Oltului.

(Țiganii de sat)

Foto I. Chelcea

Fig. 8. Ţiganii de sat se dedau la ocupaţii statornice, Boteni-Muscel („Linie").

Foto I. Chelcea

Fig. 9. Fac parte dintre Ţiganii „de mătase" din Făgăraş.

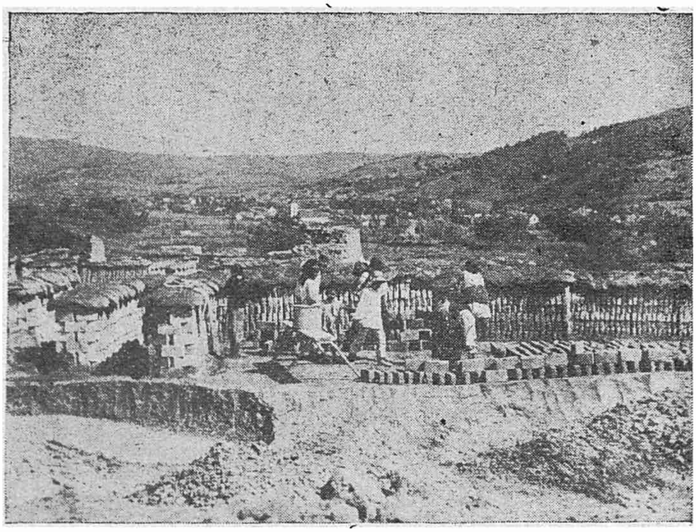

Foto I. Chelcea

Fig. 10. Prin satele din Țara Oltului, Țiganii cărămidari continuă să dețină monopolul în meserie.

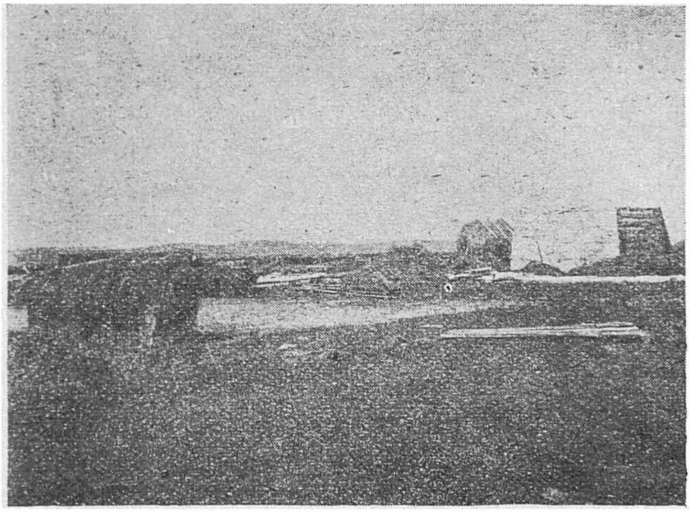

Foto I. Chelcea

Fig. 11. Instalație de făcut cărămidă: Drăguș (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 12. Desfacerea bureţilor în zi de târg în Făgăraş.

Foto I. Chelcea

Fig. 13. Desfacerea bureţilor în zi de târg în Făgăraş.

Foto I. Chelcea

Fig. 14. Cu afine în zi de târg în Făgăraş. (1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 15. Cu afine în zi de târg în Făgăraş. (1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 16. Cu afine în zi de târg în Făgăraş. (1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 17. Desfacerea produselor de pădure prin satele de pe sub munte-Ţara Oltului din partea Rudarilor (Băeşi).

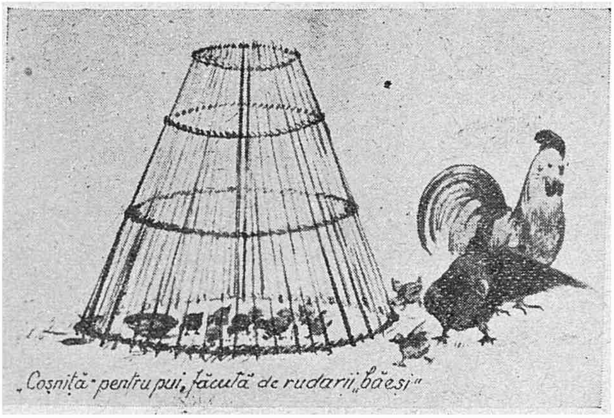

„Coșniță" pentru pui, făcută de rudarii „băeși"

Fig. 18

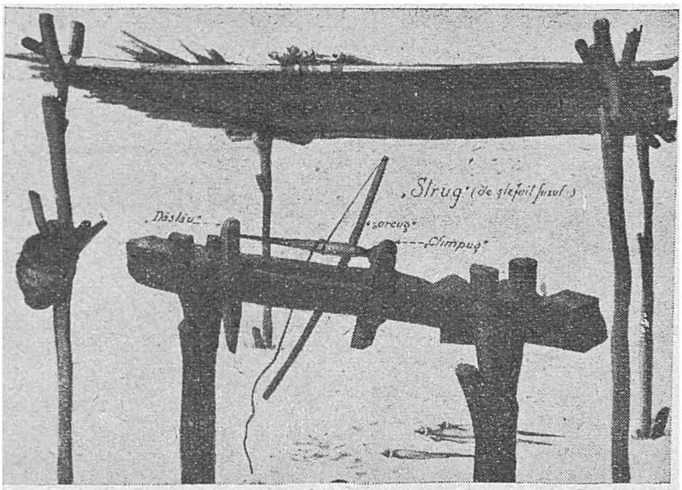

„Strug" (de șlefuit fusul)
„Dăslău"
„Arcuș"
„Climpuș"

Fig. 19

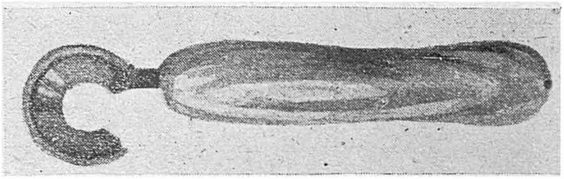

Fig. 20. „Scoabă" pentru lucrat linguri

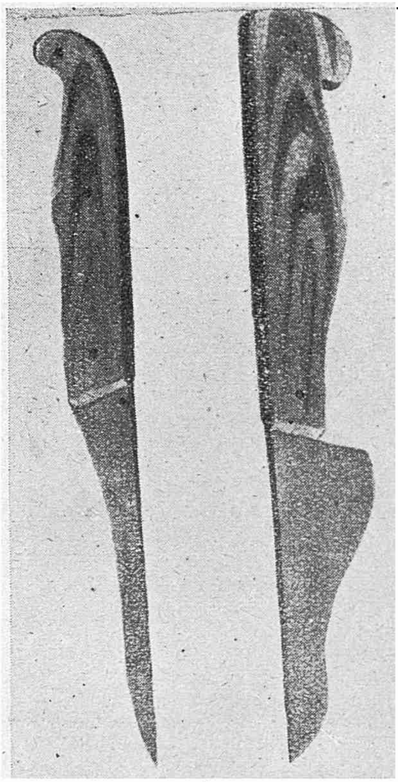

Fig. 21. „Cuţite", făcute din cotoare de coase pentru lucrat la „corfe-tîrne".

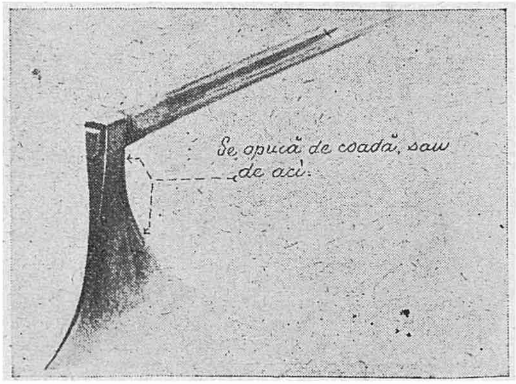

Fig. 22

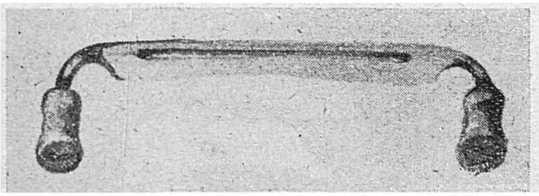

Fig. 23

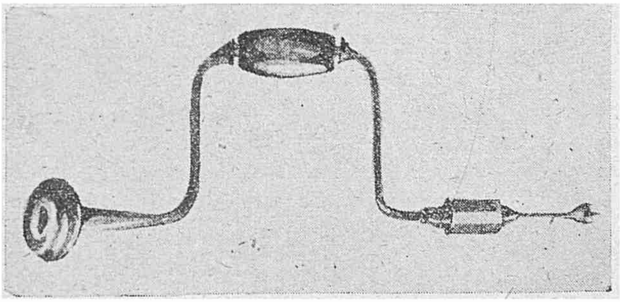

Fig. 24

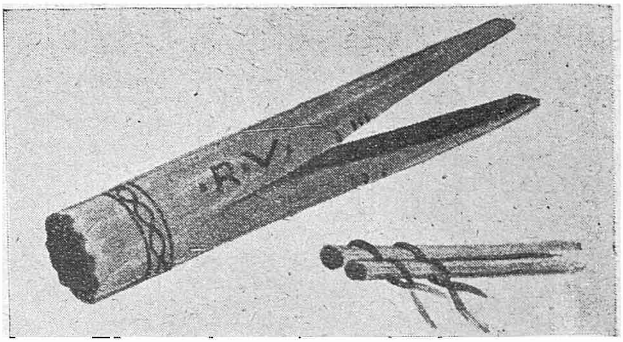

Fig. 25. „Cleşte" pentru „corfe".

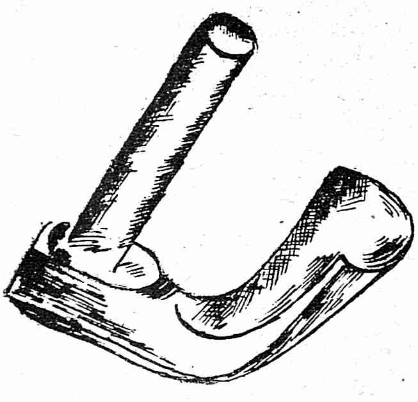

Fig. 26. Teslă de „adîncit" copaia (covata) sau albia

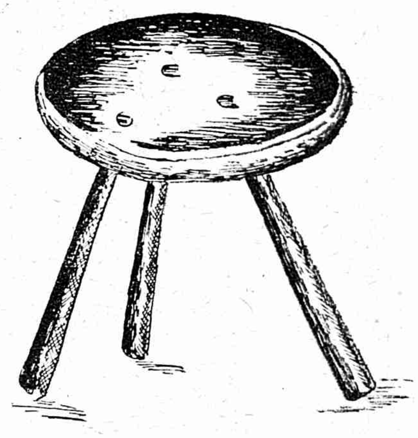

Fig. 27. „Scăuneci" lucrat de **Rudari**

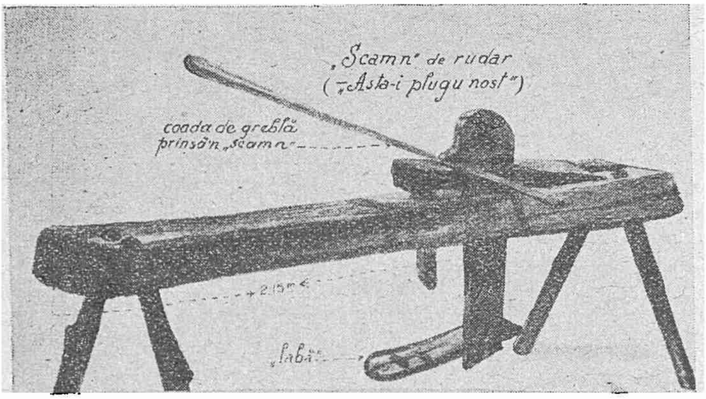

Fig. 28

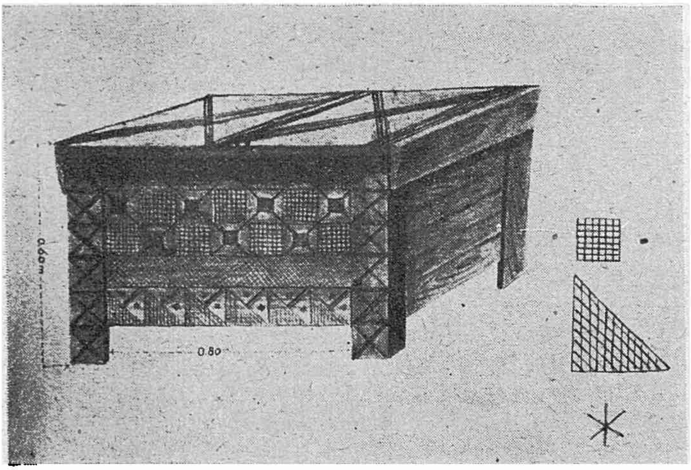

Fig. 29. Tron făcut de Rudarii (Băeşi) din Şercăiţa, Ţara Oltului.

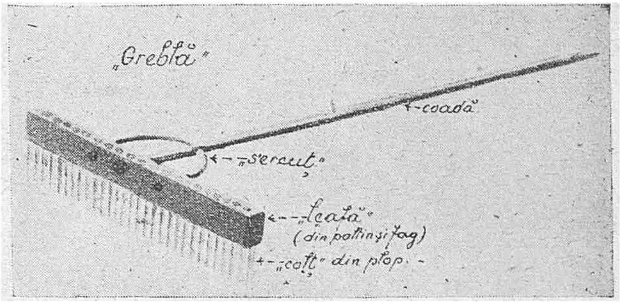

Fig. 30

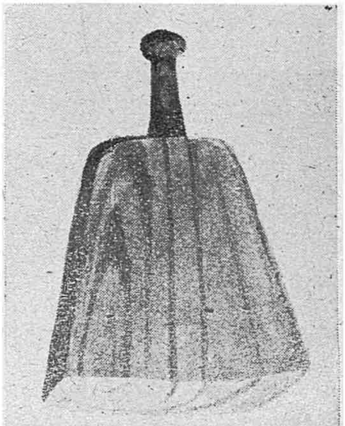

Fig. 31. „Mai" pentru bătut rufe, făcut de Rudari.

Foto I Chelcea

Fig. 32. Desfacerea mărfii în zi de târg în Făgăraș.

Foto I. Chelcea

Fig. 33. La târg în Făgăraș, desfacerea produselor.

Foto I. Chelcea

Fig. 34. Băeşii din Sebeş-Copăcel-Ţara Oltului la lucru. Se văd scaunele de lemnărie. Unii tae „colţi", alţii găuresc greble. In mijloc se lucrează coade „coage".

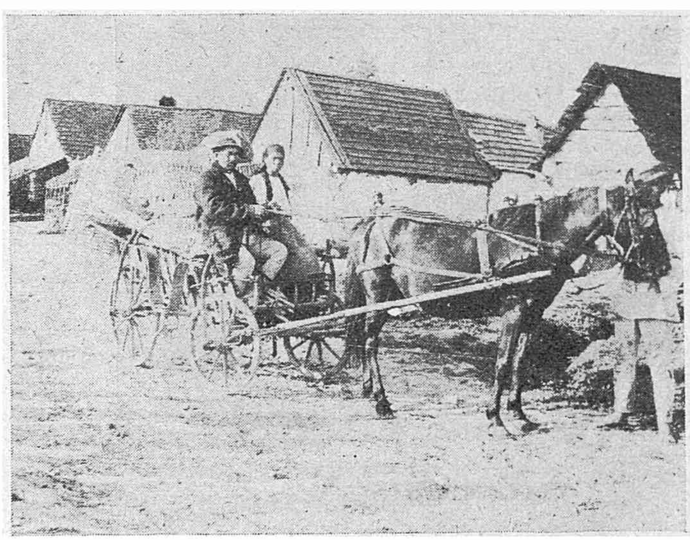

Foto I. Chelcea

Fig. 35. Spre târg — Sebeş-Copăcel — Tara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 36. Bărbatul lucrează la coveţi; femeea la tîrne.
(Valea Mărineştilor — Lucieni-Muşcel).

Foto I. Chelcea

Fig. 37. Spre desfacerea mărfei.
(Berevoești-Pământeni-Muscel).

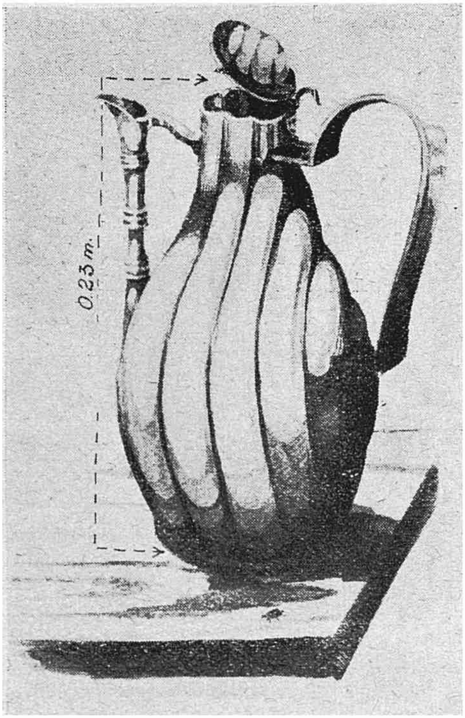

Fig. 38. Cană de argint suflat cu aur, la Corturarii din Porumbacul de Jos, Țara Oltului (1939).

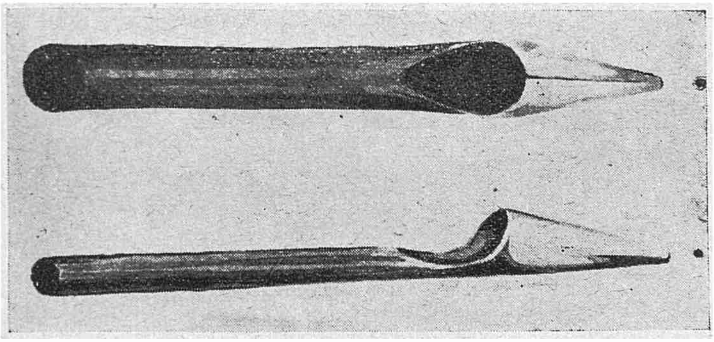

Fig. 39. *a)* „Preducea", de dat gaură la ciure de cernut. *b)* „Preducică" pentru găurit ciure. Mărime naturală, făcută de Căldărari, Țara Oltului (1939).

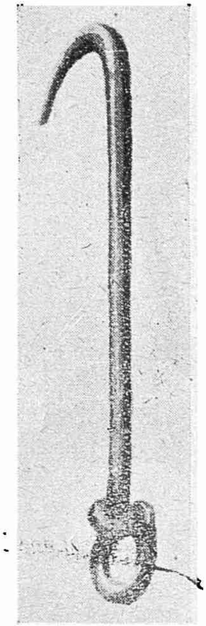

Fig. 40. Cârlig de prins foaia dela cort ce ţine loc de uşe.

Fig. 41. Cârlig de prins foaiă dela uşa cortului.

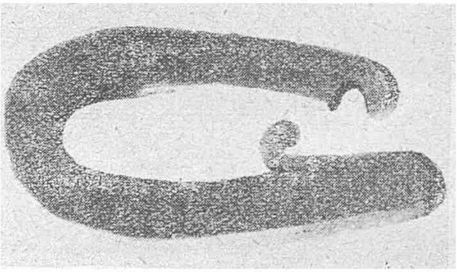

Fig. 42. „Ţanabur", amnar mic făcut din „vargă" de coasă sau din „kílă" (pilă), de către Căldărari.

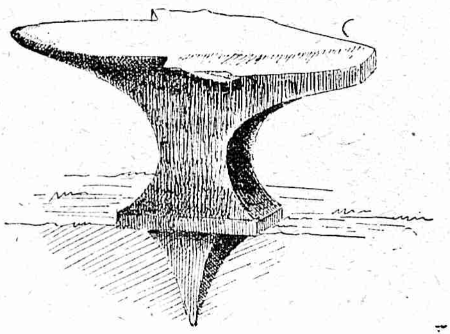

Fig. 43. Nicovală

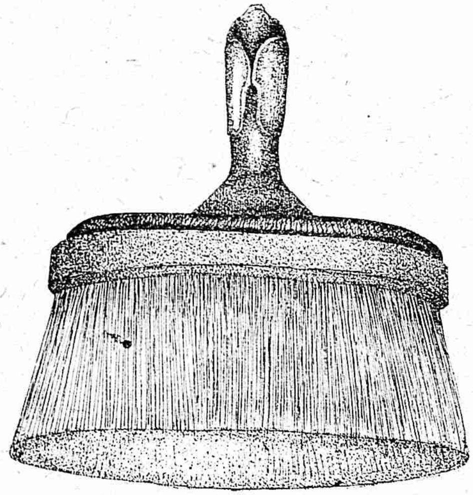

Fig. 44. Bidinea

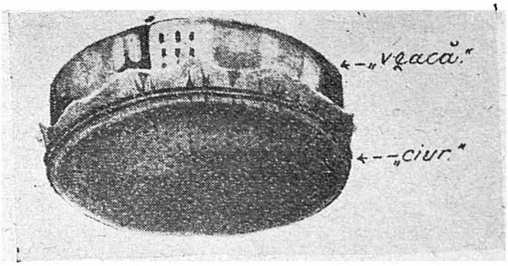

Fig. 45. Avem: „ciure" de bucate; de cernut grâu, secară şi „sîtă" de făină pentru mămăligă.

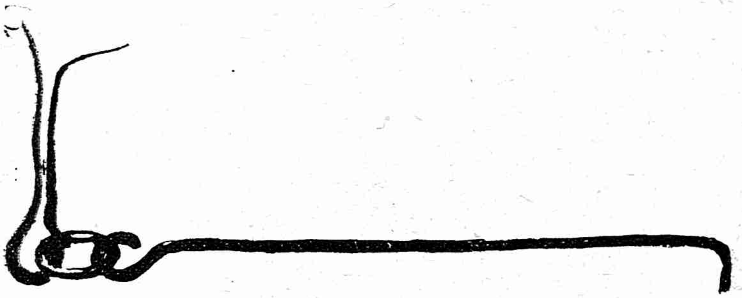

Fig. 46. Incuetoare sau „clejniţă".

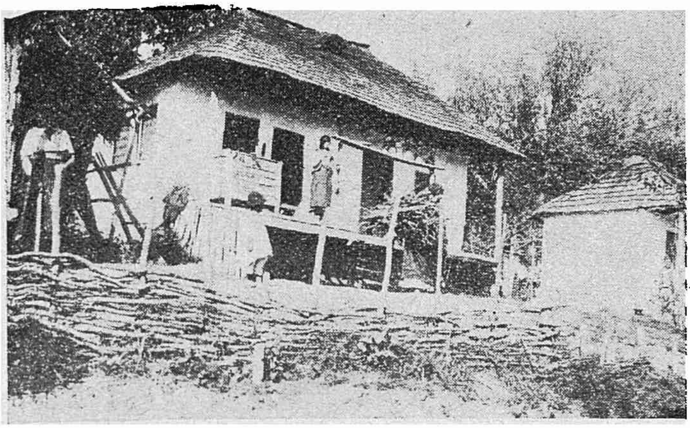

Foto I. Chelcea

Fig. 47. Aspect din cartierul Ţiganilor din Boteni- Muscel („Linie" Transportul cù spatele. (Ţigani de sat).

Foto I. Chelcea

Fig. 48. Aşezarea Rudarilor din „Valea lu Coman" (din jos de satul Stoeneşti Muscel).

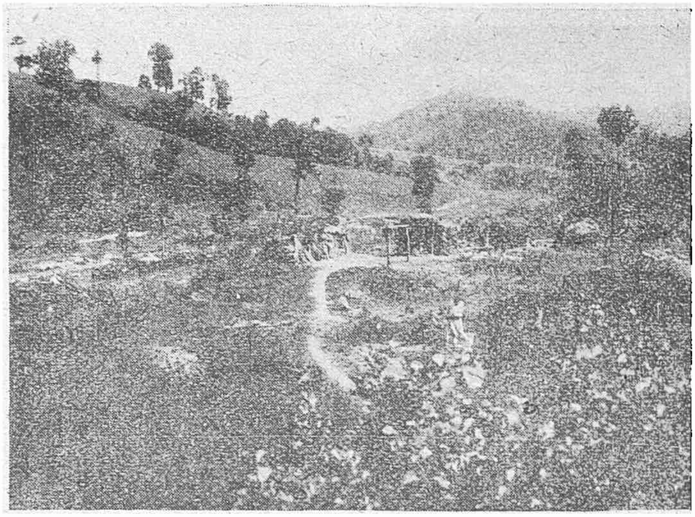

Foto I. Chelcea

Fig. 49. Bordeele Rudarilor din Valea Smeuretului Jud. Muşcel.

Foto I. Chelcea

Fig. 50. Intre Rudarii din Valea Marineştilor-Muscel.

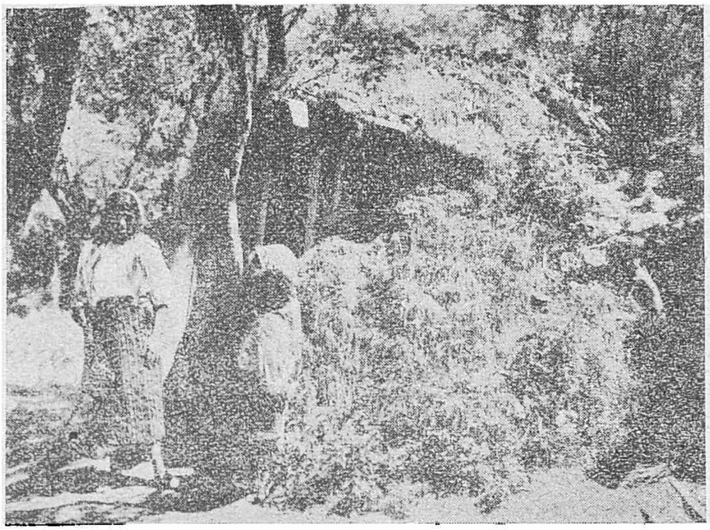

Foto I. Chelcea
Fig. 51. Bordei rudăresc din Valea Marineştilor (Hârtieşti) Muscel.

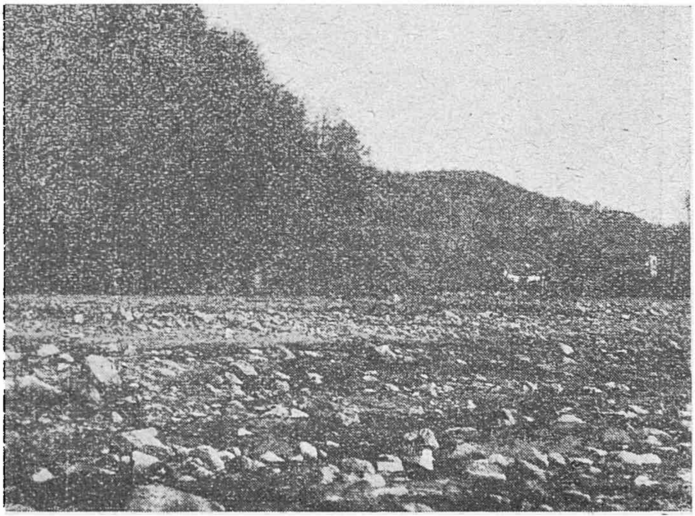

Foto I. Chelcea
Fig. 52. Aşezările Rudarilor din Berevoeşti-Muscel pe limita prundului râului Bratia.

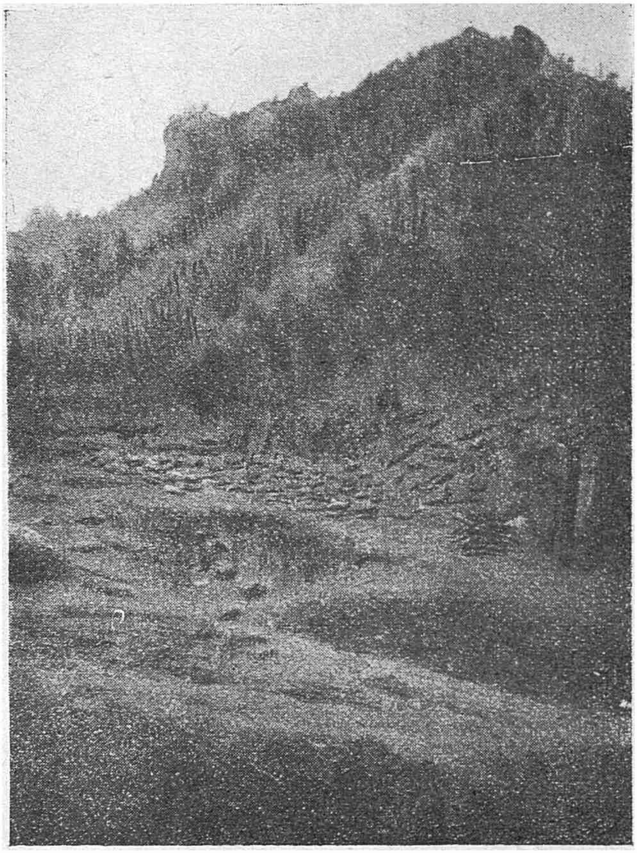

Foto I. Chelcea

Fig. 53. Bordei în pieptul dealului „Valea lu Coman" Muscel.

Foto I. Chelcea

Fig. 54. Aşezarea Ţiganilor de sat din Ucea de sus - Făgăraş.

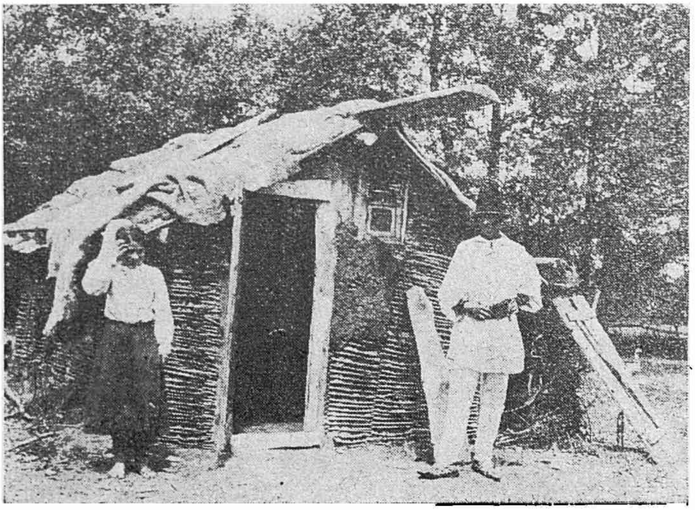

Foto I. Chelcea

Fig. 55. Bordei la Băeşii din Lisa-Făgăraş. Cătunul „Brădăţele".

Foto I. Chelcea

Fig. 56. Aşezarea Băeşilor din Avrig (Ţara Oltului).

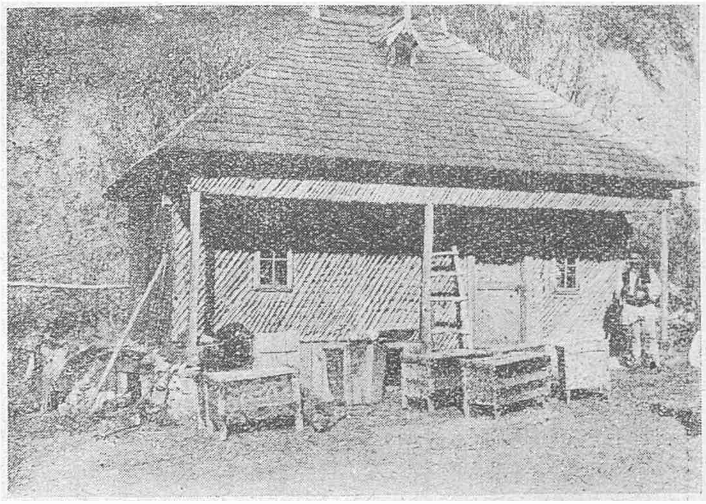

Foto I. Chelcea

Fig. 57. Rudarii din Dragoslavele-Muscel, au trecut în parte dela faza de locuire în bordei, la cea de locuire în case, ca în exemplul de faţă. O parte din troane stau în faţa casei neterminate.

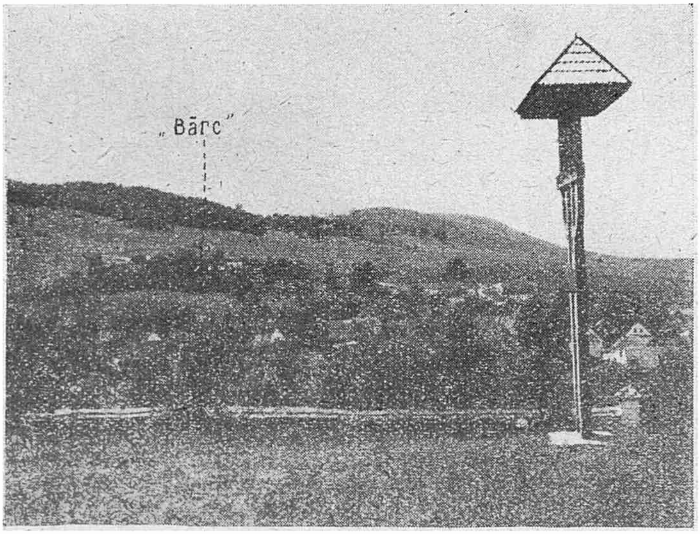

Foto I. Chelcea

Fig. 58. Comana de sus (Țara Oltului) cu cartierul locuit de Băeși, numit „Bărc".

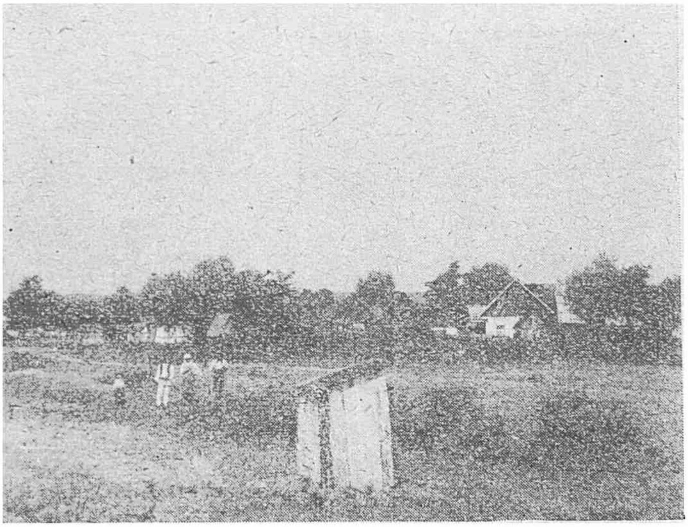

Foto I. Chelcea

Fig. 59. Cartierul Țiganilor „Băeși" din Avrig (Țara Oltului).

l oto I. Chelcea

Fig. 60. Unde şi cum trăesc Băeşii din Dejani-Făgăraş (Ţara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 61. Un stadiu mai avansat de locuire a Băeşilor.
Comana de sus, Făgăraş (Ţara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 62. „Coşar" pentru ţinut cucuruzul până la recolta viitoare, la Băeşii din Viştişoara - Ţara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 63. Aşezarea Băeşilor din Viştişoara — Ţara Oltului. În fund Carpaţii Făgăraşului.

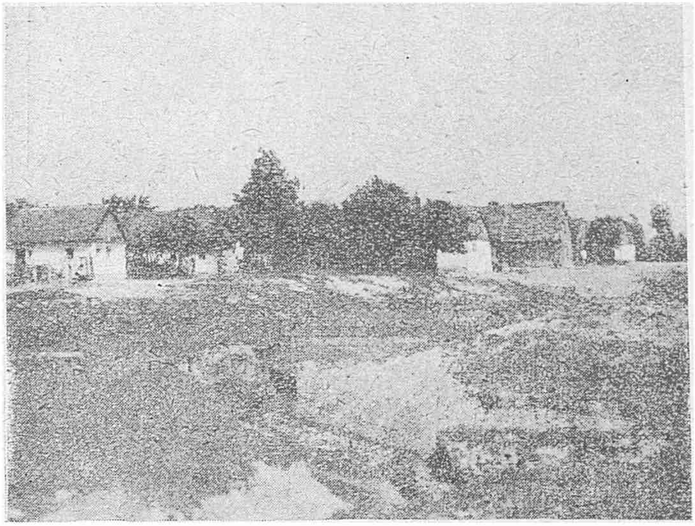

Foto I. Chelcea

Fig. 64. Aşezarea Băeşilor din Sebeş-Copăcel — Ţara Oltului.

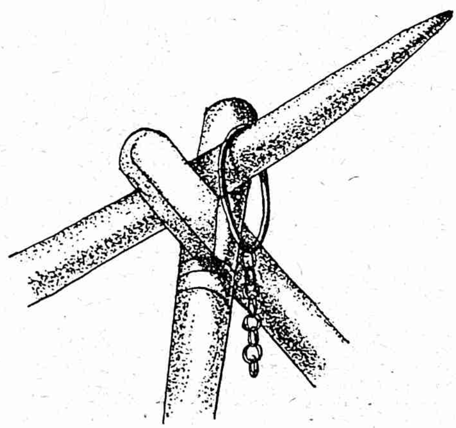

Fig. 65. Detaliu. Imbucătura berandului
şi atârnarea lanţului.

Foto I. Chelcea

Fig. 66. Aşezarea Corturarilor din Porumbacul
de Jos — Ţara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 67. Tipuri de Corturari din Porumbacul de jos — Ţara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 68. Se vede buzunarul de ţinut cărţile de noroc şi ghiocul de ghicit, bogat ornamentat; salba, cosiţele, iia şi rochia caracteristică.

Foto I. Chelcea

Fig. 69. Se vede şerparul lat; se vede cămaşa albă şi pantalonii negrii.

Foto I. Chelcea

Fig. 70. Tânără Corturăriţă din Ţara Oltului, cu salbă la gât.

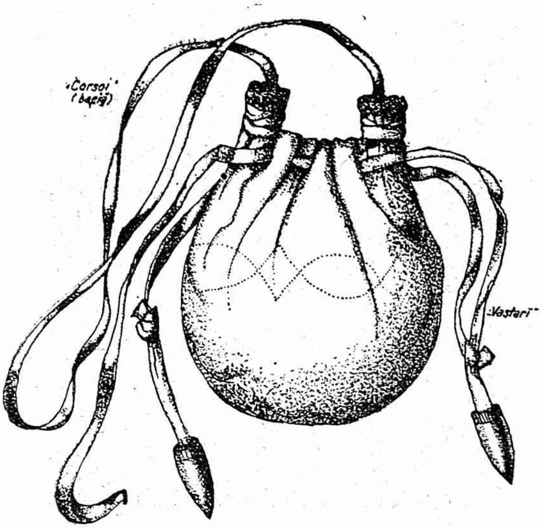

Fig. 71. Pungă de piele pentru ţinut bani; (ce vrei să pui) „tabac".

Foto I. Chelcea

Fig. 72. Portul monetelor vechi de argint în cosițe (Țigani nomazi)

Foto I. Chelcea

Fig. 73. Tânăr Corturar din Porumbacul de jos Țara Oltului, cu părul mare.

Foto I. Chelcea

Fig. 74. Corturărese tinere din Porumbacul de jos Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 75. Spre mormânt. Şercăiţa-Făgăraş, Ţara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 76. Cimitirul Băeşilor din Purcăreaţă
Porumbacul de sus - Făgăraş.

Fig. 77. Bătrânul Rudar Tălerariu din Gura Bughii (Muscel) povestind (1939).

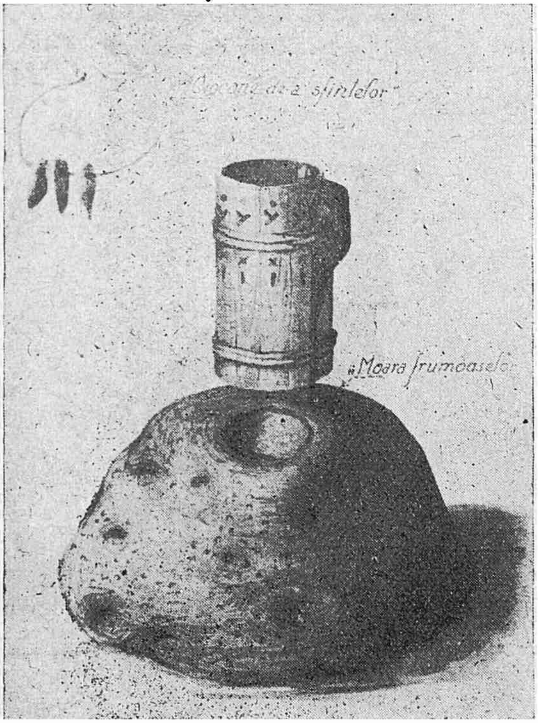

Fig. 78. „Moara sfintelor", aflată în familia Grozav din Dejani-Făgăraş.

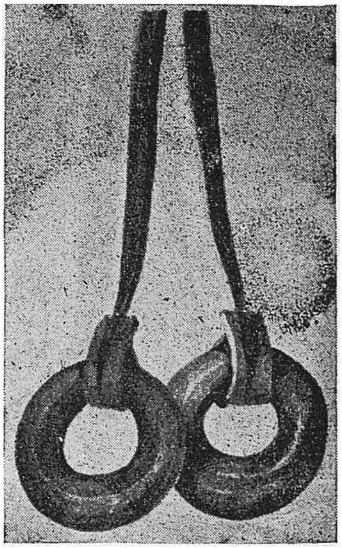

Fig. 79. „Oase de măestre"

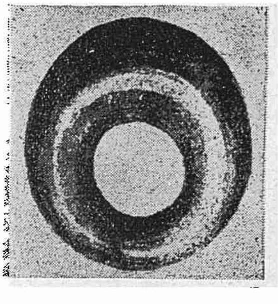
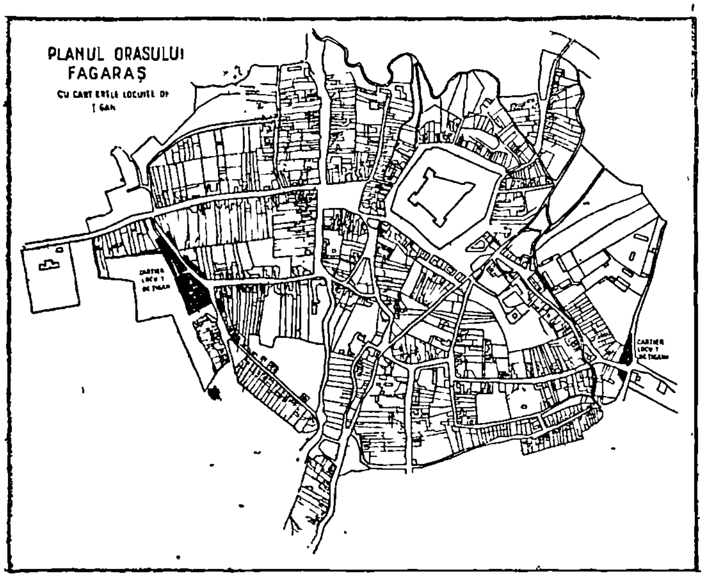
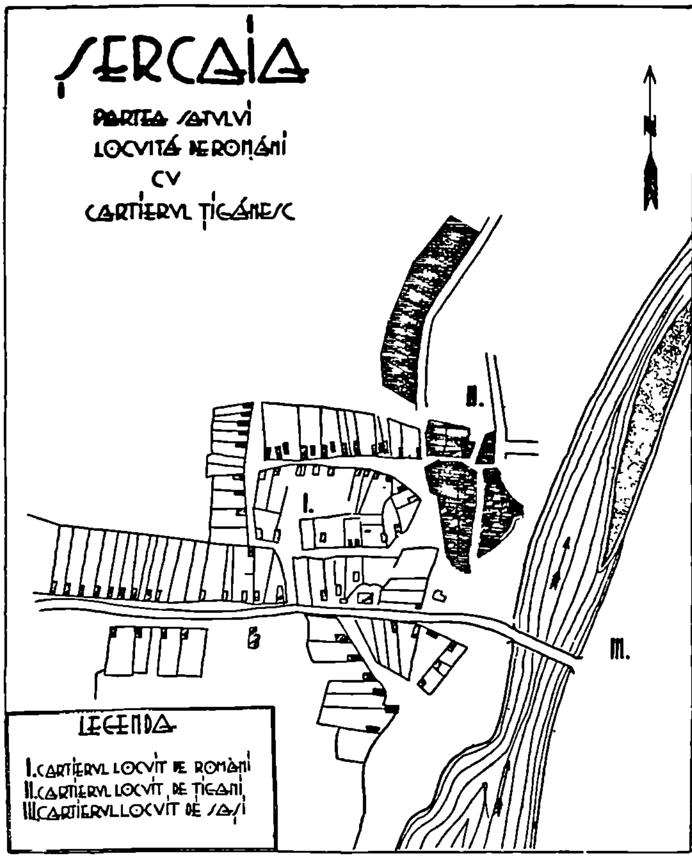

Fig. 80. „Os de măestre"

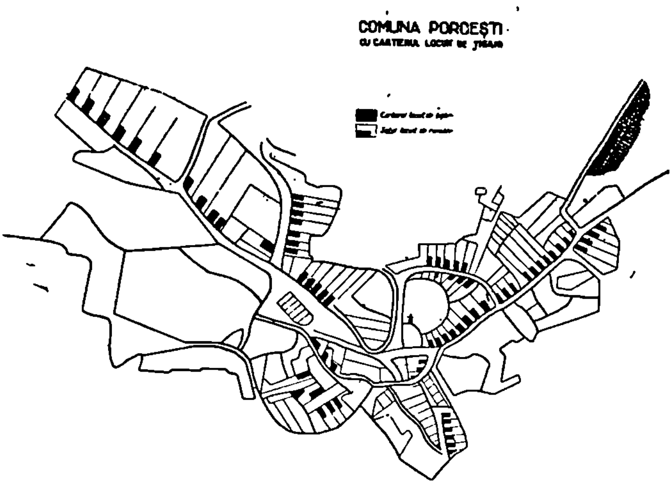
PLANURI

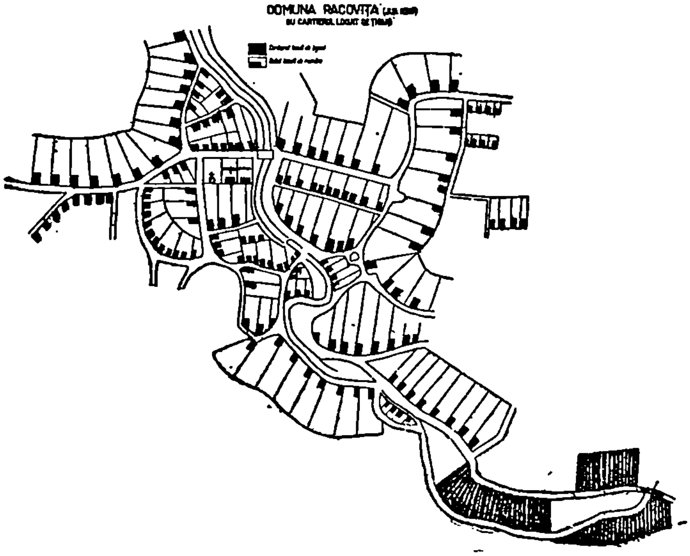
Planul I

ŞERCAIA
PARTEA SATULUI
LOCUITĂ DE ROMÂNI
CU
CARTIERUL ŢIGĂNESC
N
I.
II.
III.
LEGENDA
I. CARTIERUL LOCUIT DE ROMÂNI
II. CARTIERUL LOCUIT DE ŢIGANI
III. CARTIERUL LOCUIT DE SAŞI

Planul II

Planul III

Planul IV

BIBLIOGRAFII

BIBLIOGRAFIE

Allard Camille Dr., Mission médicale dans la Tatarie-Dobroudja. Paris 1857.
Allard P. Moyen-Age (Esclaves, serfs et mains mortables). Paris.
Alecsandri V. Desrobirea Ţiganilor, poezie în *Propăşirea* Nr. 5. anul 1844 ; şi în *Opere complete*. Poezii vol. I, Bucureşti 1896.
Andreas (Mui-Skuko). With Gypsies in Bulgaria. Liverpool, 1905.
Arbore Z. C. Basarabia în secolul XIX-lea Bucureşti 1898. — (p. 113—117).
Arego V. Das Liebesleben der Zigeuner. Leipzig 1910.
Arhiva Istorică a României (edit. de B. P. Hajdeu). Vol. I şi II. Bucureşti, 1865—1867.
Asachi Gh. Ţiganii (idil cu cântece). Tipografia Institutului Albinei, Iaşi. 1856
Ascoli I. G. Zigeunerisches, Nachtrag zu Pott. Die Zigeuner in Europa und Asien. Halle, 1865.
Aurelian P. S. Schiţe asupra stării economice a României în sec. al XVIII-lea Bucureşti, 1882.
Bart J. Intr'o Sâmbătă, în revista *Cugetul Românesc* din 2 Martie 1922.
Bartalus Ştefan. Cu privire la Ţigani şi raporturile lor cu muzica maghiară, în *Revue de Budapest* (a Budapesti Szemle) 1865—66.
Bayle P. Dictionnaire historique et critique. Tom. I. A—B. Amsterdam, 1740.
Bataillard Paul. Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale (Extras din *Revue Critique* Nr. 171—181, t. 2, An.V.(1870-78) p. 191—218 şi 277—323, Paris 1872).
Bataillard Paul. Sur l'apparition des Bohémiens en Europe (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, 1844 şi 1849).
Bataillard P. Les Zlatars (dits aussi Dzvonkars), tsiganes fondeurs en bronze et en laiton, dans la Galicie Orientale et la Bukovine. Paris 1878.
Bataillard Paul. Nouvelles recherches sur l'apparition des Bohémiens en Europe (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes). Paris 1849.
Bataillard Paul. Les Tsiganes de l'âge de bronze, Paris. 1876.
Bataillard Paul. Sur les origines des Bohémiens ou Tsiganes, Paris 1875.
Bataillard Paul. Bohémiens ou Tsiganes, în *Dictionnaire des Sciences Anthropologiques* 1895.
Bauer. Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie. A. Francfort et Leipsic. 1778.
Băncilă B. I. Pictori francezi în ţara noastră (1822—1856) în revista *Transilvania*, 1923, Nr. 4—5.
Bănescu N. Viaţa şi Opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide. în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională al Universităţii din Cluj.* Vol. II. 1923. Buc. 1924.
Bercovici C. The Story of the Gypsies, New-York, 1928.
Bercovici Conrad. The Gypsies. Cosmopolitan book corporation editeur liveright. New York, 1928.
Berechet St. Călătoria lui Porfirie Uspenski pe la noi la 1846 (din ruseşte) Biblioteca Slavo-Română Nr. 1—2. Bucureşti 1920.
Bellan de Arcadius. Stematographia tsigana madiarki (în sârbeşte). Pesth 1834.
Bernard H. Moeurs des Bohémiens de la Moldavie et de la Valachie. Paris, 1869, în 18, 68 p.

Beropohl T. W. Die Zigeuner im byzantinischen Reich. *Internationales Archiv für Ethnologie* (1911).
Bezdechi St. C. Cheseus despre Români, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Vol. II. Bucureşti, 1929.
Bianu I. Catalogul manuscriptelor româneşti, Vol. I. (Numerele 1—300) Bucureşti, 1907.
Bianu I. şi *Cardaş O.* Catalogul manuscriptelor româneşti, vol. II. (numerele 301—728) Bucureşti 1913.
Bianu I. şi *Nicolaiasa G.* Catalogul manuscriptelor româneşti, vol. III, (numerele 729—1.061) Bucureşti, 1931.
Bibescu Gh. Domnia lui Bibescu (Corespondenţa şi Documente, 1843—1856, traducere de B. Florescu). Vol. I şi II. Bucureşti, 1893—1894.
Biblioteca „Flacăra" Nr. 9, Jertfa lui C. Negri. Bucureşti 1912
Biedermann. Die Wlachensiedlungen in Steiermark und im Warasidner Grenzgebiete, Helzt. XXXI, 1883, p. 46.
Bischoff Ferd. Dr. Deutsch-Zigeunerisches Wörterbuch, Ilmenau, 1827.
Black Georges F. A. Gypsy's Bibliography London 1913.
Block Martin Dr. Moeurs et coutumes des Tziganes (în trad. lui Jacques Marty) Paris. Payot. 1936.
Block Martin Dr. Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen mit 99 Abbildungen auf 64 Kunstdrucktafeln. Bibliographisches Institut Ag. Leipzig. 1936.
Block Martin Dr. Zigeunermärchen, Unter Mitwirkung von Martin Block und Johannes Ipsen herausgegeben von Walther Aichele. Jena 1926.
Bobulescu D. Lăutarii noştri: din trecutul lor. Schiţa istorică asupra muzicei noastre naţionale, corale, cum şi asupra altor feluri de muzici. Bucureşti 1922.
Boia Aurel. Integrarea Ţiganilor din Şanţ (Năsaud) în comunitatea românească a satului, în *Sociologie Românească.* III. Nr. 7—9.
Bohlen von P. Ueber die Zigeuner, 1831.
Bornemisza Lajos. A czigány nyelv'elemei (Gramatica ţigănească), Pest 1853, in 8 cu 42 p.
Boulanger René. Les Baudjaris, în *Revue Anthropologique*, (1932).
Bulat T. G. Ţiganii domneşti din Moldova la 1810, în *Arhiva Basarabiei.* V. Nr. 2 Chişinău, 1933.
Bulat T. G. Dregătoria, Armaşii şi Ţiganii la sfârşitul veacului al XVIII, în *Arhivele Basarabiei.* VIII, Nr. 1. Chişinau 1936.
Buletin Ofiţial al Prinţipatului Ţării Romaneşti. Bucureşti, 1831.
Candrea A. Influenţa Ţiganilor asupra literaturii poporane române. *Revista Nouă*, 1894—95. An. VII. Nr. 2.
Cantemir Dimitrie. Descrierea Moldovei. Traducere de pe originalul latinesc la 200 de ani dela moartea autorului (21 August 1723) de Giorge Pascu, Buc. Cartea Românească 1923.
Carra Jean-Louis Histoire de la Moldavie et de la Valachie. (Avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces.) Jassy. 1777.
Carra L. Histoire de la Moldavie et de la Valachie (Avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces) Neuchâtel 1781.
Cartojan N. Un proect de falanster în Moldova la 1840. *Convorbiri Literare* An. L. Nr. 11 (Mémoire sur un moyen de faire cesser la vie vagabonde et immorale des Bohémiens de l'état, de les établir facilement sur des terres de l'Etat des monasteres et des boyards d'améliorer radicalement leur état moral et matérial et de les rendre très utiles au pays et aux propriétaires sur les terres desquels, ils s'établiraient) elaborat de *Mehtupciu-Diamant* şi prezentat la 1841 Consiliului Administrativ al Principatului Moldovei.
Chélard Raoul La Hongrie millénaire. Paris 1896.
Chelcea Ion Colonia Ţiganilor, în *Societatea de Mâine* X. (1933) Nr. 3 şi 4.

Chelcea Ion Neam şi Ţară. Pagini de Etnografie şi Folclor. Bucureşti 1940. (cu articolele: 1. Originea Rudarilor p. 73—79; 2. Ţiganii în Ţara Oltului p. 80—85; 3. Câteva observaţiuni etnografice asupra Rudarilor din Muscel, p. 86—90).
Chelcea Ion Plan pentru cercetarea Ţiganilor şi în special a Rudarilor sau Băeşilor. (Indicaţiuni teoretice şi de metodă) în *Indrumări pentru Monografiile Sociologice*. Biblioteca de Sociologie Etică şi Politică condusă de D. Gusti. Studii şi Cercetări. 6 Bucureşti 1940 p. 397—405.
Codrescu Teodor Uricariul. Vol. II. p. 74—92 (Hrisovul lui Alex. Mavrocordat ref. la Ţigani).
Colocci Adriano Gli Zingari, Storia d'un pogolo errante Torino 1889; în 8. p. 430.
Cora Guido Prof. Die Zigeuner. Turin 1890 şi 1895.
Csallner Alfred. Die evang. Zigeuner d. Bistritzer Kirchenbezirks u. d. Statistik d. Sachsen in Bistritzer Deutsche Zeitung (Wochenblatt) 1919 Nr. 98.
Czacki Tadé. Dissertation sur les Cygans (în poloneză) publicat sub îngrijirea lui Michael Wiszniewski, Cracovia 1835.
Dan Dimitrie. Ţiganii din Bucovina. Cernăuţi 1892.
Danilowicz Prof. Les Cygans Vilna 1824—25 şi în poloneză, *O Cyganach wiadomosé historgerna cet.* Vilno. 1824.
Decourdemanche I. A. Grammaire du Tsigane ou langue des Bohémiens errants Paris 1908.
Del Chiaro Fiorentino. Revoluţiile Valachiei (trad. de S. Cris.-Cristian) Iaşi, 1929.
Deleanu I. Budai. Tsiganiada sau Alexandria a ţigănească. Brasov 1900.
Demidoff Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par Hongrie. la Valachie et la Moldavie, executé en 1837. Paris 1840.
Demtsa Paul La règlementation administrative des Tziganes nomades (4 pagini) Extr Rev. Népegészségügy (Higiène Sociale) XX-e année 1939 Nr. 18. E vorba de o statistică cuprinzând 10016 Ţigani, în cea mai mare parte fixati, cari şi-au matriculat copiii şi i-au înscris la şcoală. Deplasarea lor e supusă unei permisiuni în prealabil dată de autorităţile oficiale.
Diefenbach Lorenz Völkerkunde Europas insbesondere der Haemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete. Vol. I—II. Darmstadt 1880 (Vol. I. cuprinde referinţe privitoare la Ţigani).
Emerit M. Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie (Revue historique du Sud-Est Européen. VII. 1930).
Enciclopedia Italiană XXXV. Articolul „Zingari".
Enessey György A cigány nyelvröl. Toldalék. Györ (Raab), 1798 şi 1800, în 8, de 31 p.
Enessey György La véritable origine, langue, histoire de la nation czigane, aujourd'hui pour la première fois tirée d'un long oubli. Komorn. 1798 în 8. de 39 p.
Die Ergebnisse der am 3 Ianuar 1893 in Ungarn vorgenomene Zigeunerconscription (Mitt. Geograph. Ges. Wien 1896) Nr 6—7.
Ficker Dr. Die Zigeuner in der Bukovina. Separatabdruck aus der Statischen Monatsschrift V. Fascicol VI.
Filipescu Teodor Coloniile Române în Bosnia. Studiu Etnografic şi Antropogeografic. Acad. Rom. Buc. 1906 (In special cap II. Coloniile Cornvlahilor). A. Partea etnografică.
Originea, emigraţiunile şi însuşirile etnice ale Cornvlahilor, p. 199—293.
Fink N. Fr. Lebruch der Dialekt der deutschen Zigeuner. Marburg. 1903.
Föheretzeg I. Cigány Nyelvtan. Budapest. 1888.
Fotino Dionisie Istoria Generală a Daciei sau a Transilvaniei, ţerei Munteneşti si a Moldovei, (trad. de G. Sion) tom. III. Bucureşti 1859.

Gaster Moses. Zigeunerisches aus Rumänien, in „Miklosich Beiträge" partea IV. Wien 1878.
Gaster Moses. Zigeunermärchen aus Rumänien. Stuttgart. 1881.
Gauting von Eremiten Reise nach Orient 1836—1837—1838. Stuttgart. 1839.
Gârboviceanu Petre Șapte biserici cu averea lor proprie. București. 1904.
Gârboviceanu Petre Biserici cu aveți proprii. Seria II. București. 1910.
Gebora Adalbert Die rechtliche Lage d. Zigeuner in Siebenbürgen. Bukarest-Geller 1931, 103 p. 8⁰. și în l. rom. Tip. de Artă Leopold Geller. Buc. 1931.
Gebora Adalbert. Situația juridică a Țiganilor în Ardeal, Buc. Tip. Leopold Geller. 1931.
Gerando A. de. La Transylvanie et ses habitants. Vol. I. Paris. 1850 (cap. VII „L'aranyos. Lavage d'or. Les Bohémiens p. 187—204).
Gherghel Ilie Prin câmpii și plaiuri străbune (Ed II-a) București 1930.
Ghica I. Scrieri, Vol. IV. publicat de P. V. Haneș) București. 1915.
Ghica A. (Principesa Aurelia Ghica) La Valachie moderne Paris. 1850.
Gipsy Lore Society (Journal of the gipsy lore Society). Edimburg. 1888.
Giurescu C. C. Legiuirea lui Caragea (un anteproect necunoscut) în Bulet. Com. Ist. a României Vol. III. București. 1924.
Giurescu C. Despre Români. Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Seria II. Tom. XXXVIII București, 1916.
Gjorgevic Th. R. Die Zigeuner in Serbien. Ethnologische Forschungen I. Teil, Budapest 1908.
Obiciai u Țigana Grallevine Sârbic. în „Godisnîți Nicole Ciupichea" vol. XXII. (Ob. la Țig. din Regatul Serbiei).
„O țiganăma u obște i o nihovome Doselenu na Balkansko Poluostrovo i u Sâibiu, în „Sârbski Knijevni Glasnik" din 10 Martie 1901 (despre țig. în general și stabilirea lor în Peninsula balcanica și în Serbia).
Fizicîne i dușevne osobine Țigana u Kralevine sorpsche in „Sârbski Knijevni Glasnik" din 1 Sept. 1901. (Particularitățile fizice și sufletești ale țiganilor din Regatul Serbiei.)
Gyurgjevich Iulius Ernst. Die Romi zur Volkwerdung, d. Zigeuner Rumäniens Liederabdruck aus der „Der Spiegel". Sibiu 1934, 10 p. 8⁰ Mit 12 Abb.
Goeje de M. J. Mémoire sur les migrations des Tsigans à travers l'Asie-Leyda 1903.
Goeje de M. J. Bijdrage tot de Geschiedenis der Zigeuners. Amsterdam 1875.
Golescu A. G. De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes. Paris. 1856.
Graffunder. Über die Sprache der Zigeuner. Erfurt 1835.
Grecianu St. Genealogiile documentate ale familiilor boerești.
Graur A. Les mots tsiganes en Roumaine. *Bulletin Linguistique II. 1934. Buc. Cult. Nat.*
Grellmann H. M. G. Histoire des Bohémiens, ou tableau des moeurs. usages et coutumes de ce peuple nomade, suivie de recherches historiques sur leur origine. leur langage et leur première apparition en Europe. (trad. din germană după editia II-a de M J. Paris 1810).
Grellmann M. G. Die Zigeuner, ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung dieses Volkes. Lipsca și Dessau. 1783.
Griselini Fr. Istoria Banatului Timișan (trad. lui Nicolae Bolocan) București 1926.
Guggsberg (Kolly) Le Philodacc. Iași 1841.
Haberlandt Michael și Haberlandt Art. Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur. Stuttgart. 1928 (Capitolul despre Țigani, p. 297-299).
Hamm W. Südöstliche Steppen und Städte nach eigener Anschaung geschildert Frankfurt a. M. 1862.

Henne Fr. Beiträge zur dakischen Geschichte. Hermannstadt, 1836.
Heister Carl von. Ethnogr. und geschichtl. Notizen über die Zigeuner, Königsberg 1842.
Hunfalvy Pál Magyarország Ethnographiája. Budapest. 1876. (p. 514-517).
Ieşan Isidor. Românii din Bosnia şi Herţegovina în trecut şi în prezent. Extras din Analele Academiei Române Seria II-a Tom XXVII Mem. Secţ. Ist. Bucureşti 1905.
Iordănescu I. O istorie a Ţiganilor, în *Convorbiri Literare* LXIII Bucureşti, 1930
Iorga N. Istoria Românilor prin călători Vol. IV. ed. II. Bucureşti 1929.
Iorga N. Voyageurs français en Orient. Paris 1928.
Iorga N. Anciens documents de droit roumain, Vol. I şi II. Paris-Bucureşti, 1930—1931.
Iványi Béla. Oklevéltár a tomav' nemzetségbeli Losonczi Banffy Család Történéhez. Mäsodik Kötet (1458—1526). Budapest 1928.
Judecata ţigănească, în *Oltenia* I—IV p. 16
Kaindl Fr. R. Das Unterthanswesen in der Bukovina. Ein Beitrag zur Geschichte der Bauernstände und seiner Befreiung. (Arhiv. für österreichische Geschichte). Vol. 86 zweite Hälfte. Wien 1899.
Kogălniceanu M. Die Befreiung der Zigeuner von der Leibeigenschaft in *Romänische Revue.* VIII p 100—101.
Kogălniceanu M. Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains. Berlin 1837 (cu trad. în rom. de Gh. Ghibănescu, „Schiţe despre Ţigani" Iaşi 1900).
Kölcseri. Auraria Romano-Dacica. Cibinii, 1717.
Kopf Carl. Die Einwanderung der Zigeuner in Europa. Gotha 1870.
Hrisov sobornicesc pentru danii, schimburi şi vânzări şi pentru Ţigani ai Domnului Ţării Moldovei Alexandru Mavrocordat din anul 1785. Acuma cu praviliceşti lămuriri de nou tipărit din porunca Pre Inaltului Domn, Mihail Grigore Sturza vod. Eşii, în tipografia Albinei 1835.
Kotzebue W. Lascar Vidrescu. O icoană a Moldovei din 1851, trad. din germană de A. *Convorbiri Literare.* XXII. 1888.
Kovách Aladar. Kezdetleges épületek Tolna varmegyeben. Magyar Nemzeti Muzeum. Néprayzi osztályanak Ertesitöye XIII. Nr. 3—4 (1912).
Knapeles Beno. Beiträge zur Statistik der Zigeuner in Oesterreich. in *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.* Tom. XXI 1891.
Kunisch Richard. Eine Fahrt nach dem Orient, Berlin. 1869.
Lebzelter V. Anthropologische Untersuchungen an Serbischen Zigeuner, in *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, LII* (1922).
Leca Gh. Octav. Asupra originii şi istorici Ţiganilor. *Viaţa Românească.* Iaşi 1908, III. Vol. X. p. 174—197.
Iohann von Leers. Rassen, Völker und Volkstümer. Berlin—Leipzig 1938. (cap. Völker ohne Heimat verwurzelung I. Die Zigeuner in der Welt, p. 297—400).
Liszt Fr. Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie. Paris 1859.
Longinescu S. G. şi *Patrognet A.* Legi vechi româneşti şi isvoarele lor. Bucureşti. 1912.
A Magyarországban 1893 Január 31-én végrehajtott Czigányösszeirás Eredményei Budapest. 1895. (Rezultatele recensământului Ţiganilor din Ungaria la 31 Ian. 1893. Redactat şi editat de Oficiul Naţional Statistic Maghiar).
Mano C. G. Documente din secolul al XVI-lea — XIX-lea privitoare la familia Mano. Bucureşti, 1907.
Miklosich F. Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. 1874—78.
Miklosich F. Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. Wien 1872.
Miklosich I. Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner. Europas. Fasc. I — XII. Wien 1872—1880.

Molnar. Specimen Linguae Czingaricae (în ungureşte) Debrezin, 1798 in 8⁰.
Müller I. J. Die Zigeuner Siebenbürgens u. Ungarn. Gaca. XXVII 28—34.
Müller Friedrich. Allgemeine Ethnographie. Wien 1873.
Neigebauer G. F. Beschreibung der Moldau und Walachei. Breslau, 1854.
Neuscholz Oswald. Moldawische Zigeuner, Silhouetten. Czernowitz, 1886.
C. S. Nicolaescu-Plopşor. Gurbanele. Retipărit din Revista *Arhivele Olteniei* I. Nr. 1 (1922).
C. S. Nicolaescu-Plopşor. Vânzări de Ţigani, în *Arhivele Olteniei*, Craiova 1923. (An. II. Nr. 7 p. 215—216).
Nistor I. Istoria Basarabiei. Ed. I Cernăuţi. 1923 (cap. „Ţigani" p. 290—292).
Obreja Al. Th. prof. Iaşi. Observări asupra Răspândirii Ţiganilor în Moldova dintre Carpaţi şi Nistru. (Extras din vol. IV Lucrările Soc. Geogr „Dimitrie Cantemir") Iaşi. Inst. de Arte Grafice Brawo 1943 p. 30, (cu un rezumat în l. franceză) *).
Panailescu P. Ion. Robii. (Aspecte ţigăneşti etc.) Bucureşti 1928.
Panaitesco P. N. Le rôle économique et social des Tziganes au moyen âge en Valachie et en Moldavie. XVII Congrès International d'Anthropologie et d'Archeologie Préhistorique. Bucarest 1937. Buc. 1939, p. 933—942.
Paspati G. Alex. Études sur les Tschinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottomane, Constantinople, 1870, 8⁰.
Păun G. Domnica. Ţiganii în viaţa satului Cornova, în *Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială.* X. Nr. 1—4, 521—527.
Raţiu Gh. Ceva despre Rudarii Români din Bulgaria. în *Timocul*, VII, Nr. 3—6 p. 9—10.
Ruby de Pechon (Breton). Bohémiens et Gagoux, contenant leurs façons de vivre, subtilités et gergon, avec un Dictionnaire en langue Blesquin. Paris 1622.
Peyssonnel. Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube. Paris 1765.
Peretz Ion. Robia. (Curs pred. la Facultatea de drept din Bucureşti pentru an. III licenţă Buc. 1934.
Perrin Raoul. Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie. Paris 1839.
Pittard Eugène. Anthropologie de la Roumanie. Contribution à l'étude des Tziganes dits Roumains (f. loc şi an) Acad. Rom. II. 126 606 .
Pittard Eugène. Popoarele din Peninsula Balcanică. Schiţa Antropologica. Extras *din Bulet. Soc. Regale Rom. de Geografie* XXXVII. (1916 .
Pittard Eugène. La Roumanie. Valachie-Moldavie-Dobroudja. Paris 1917
Pittard Eugène. Les tsiganes ou Bohémiens, în *Le Globe.* Geneva. 1931.
Pittard Eugène. Les Peuples des Balkans, Paris, 1920.
Pittard Eugène. Les Tziganes ou Bohémiens. Recherches anthropologiques dans la Péninsule des Balkans. Genève. 1932 (Cu 288 p.)
Poissonnier Alfred. Notice sur les Tsiganes ou esclaves Zingares de Moldavie et de Valachie. Bucarest 1854.
Poissonnier Alfred. Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes Paris. 1855.
Polek Johann. Die Zigeuner in der Bukowina. (Publicat în *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums.* 13 und 14 Jahrgang. 1905—1936).
Polek Johann. Die Erwerbungen der Bukowina zu Oesterreich. Czernowitz 1889.
Pott A. F. Die Zigeuner in Europa und Asien. Halle 1844—45.
Potra George. Contribuţiuni la istoricul Ţiganilor din România. Bucureşti. 1939.
Potra George. Despre Ţiganii domneşti, mânăstireşti şi boereşti. (Rev. Istorica Română. V—VI, 1935) şi extras. Buc. 1936.
Raicewich. Viaggio in Valachia e Moldavia (con osservazioni istoriche, naturali e politiche). Milano 1822.

*) Apărută în timpul când lucrarea de faţă se găsea sub tipar.

Raicewich. Bemerkungen über die Moldau und Wallachey. Wien 1789.
Raportul lui B. Știrbei catre Kisseleff asupra stării Valahiei în 1822. (*Convorbiri Literare*, XXII, 1888, p. 737, 841, 1025.
Răuțescu Ioan Pr. Jalba Țiganilor catre egumenul Mănăstirii Câmpulung, în *Muscelul nostru* II Nr. 8 p 13.
Regulamentul Organic (cap. „Despre regularizarea Țiganilor sfintei Mitropolii, a Episcopiilor și a tuturor mânastirilor. Buc. 1847.
Retegaml I. Pop. „Țiganii". Schiță istorică. Blaj. 1886.
Revista istorică III Nr. 1 p. 15—16 (un anume „Ianculu" e făcut „Bulucbas" peste guizai de țigani domnești lingurari ce săntu înu parte Țării de giosu „nime întru nimica sa nu-i supere, numai bulucbașa loru să-i guidice și sa-i globeasca" etc.)
Fritz Ruland Dr. Die Zigeunerfrage im Südosten, în **Volkstum im Südosten**, Oktober Folge 1942, p. 163—169.
Problema expusă rasial. După problema evreească, vine cea a Țiganilor: Pag. 163.
I Statistica Țiganilor în sud-est.
II Statistica Țiganilor în Ardeal și Transilvania.
III Măsuri de stat asupra deslegării problemei Țiganilor.
Russo Alecu. Scrieri, editata de P. V. Haneș (capt. „Desrobirea Țiganilor" p. 238—244). București, 1910.
Sampson. On the origin and early migration of the Gypsies. Liverpool 1923.
Popp-Șerboianu C. S. Les Tsiganes, Histoire-Etnographie-Linguistique-Grammaire-Dictionnaire. Payot. Paris 1930.
Schwicker Dr. Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen. Wien und Teschen. 1883.
Sigerius Emil. Zigeunerbecher, in Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (Monatschrift, Hermannstadt 1901 p. 22—23).
Simson W. History of the Gypsies New-York. 1879.
Sion Gh Suvenire contemporane, cu o prefața indice de localități, persoane, cuvinte și forme de P. Haneș. Minerva București p. 3—53.
Sion Gh. Emanciparea Țiganilor, în *Suveniri contemporane*. București 1888.
Sestini. Viaggio per la Valachia. Firenze 1815.
Sprengler R. F. Diss Historico- juridica de Cinganes sive Zigeuner, Lujd 1839.
Statescu T. Mihail. Incercări asupra originii Țiganilor. Craiova, 1884.
Sturdza D. Istoria Renașterii României. Vol. II. București 1889
Sulzer F. I. Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens. Wien 1781—1782. (tom. II.)
Teutsch **Julius** Die Siebenbürgischen Wanderzigeuner, in *Klingsor* X (1933) p. 101—112.
Upson Charles Clark Bessarabia (Russia) and Roumania on the Black Sea New-York, 1927.
Vaillant A. G. Histoire vraie des vrais Bohémiens. Paris 1857.
Vasiliu Al. Din Argoul nostru. (Extras din *Grai și Suflet*, VII) București 1937.
Vrabie Toma Al. Note despre țigani în Orizonturi I (1938), p. 545—548.
Willibald K. J. Der Zigeuner in Tillewalde Volks und Kriminalgeschichte aus der letzten Hälfte des vorigen Jahrhunderts. Wien 1843.
Wilkinson W. Tableau historique. géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie (trad de l'anglais par M.) Paris 1821.
Winchelhauser Dr. Geschichte und Urkunden des Kloster. Solka, Czernowitz 1877.
Wlislocki Dr. Volksdichtungen der Siebenbürgischen und Südungarischen Zigeuner. Wien 1890.
Wlislocki Dr. Zur Volkskunde der transsilvanischen Zigeuner, Hamburg 1887.
Wlislocki Dr. Vom Wandernden Zigeunervolk. Bilder aus dem Leben des Siebenbürgen Zigeuner. Geschichtliches Ethnologisches Sprache und Poesie. Hamburg 1890.

Wlislocki Dr. Die Sprache der transilvanischen Zigeuner (Grammatik, Wörterbuch) Leipzig 1884
Wlislocki Dr. Märchen und Sagen der transsilvanischen Zigeuner. Berlin 1886.
Wlislocki Dr. Eine Hildebrandsballade der transsilvanischen Zigeuner, Leipzig 1880.
Wlislocki Dr. Haideblüten (Volkslieder der transsilvanischen Zigeuner. Leipzig 1881.
Wlislocki Dr. Erdélyi Czigány Kuruczdalok. Leipzig 1881.
Wlislocki Heinrich. **Wanderzeichen d. Zigeuner, in *Ethnolog. Mitteilungen. aus] Ungarn.* An. 2.** 1891—1892. p. 133—139.
Wlislocki Heinrich. Menschenblut im Glauben d. Zigeuner, in *Ur-Quell Monatschrift f. Volkskunde* Bd. 1892 p. 7—13; 61—66; 92—95.
Wlislocki Heinrich. Beiträge zu **d.** Stammesverhältnissen d. Siebenbürgischen Zigeuner, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. I. 1889 Fasc. III. p. 336—338.
Wlislocki Heinrich Aus d. innern Leben d. Zigeuner Ethnolog. **Mitteilungen.** Berlin 1892, 220 p în 8⁰.
Wlislocki Heinrich. Volksglaube u. religiöser Brauch d. Zigeuner Vorwiegend nach eigenen Ermittlungen. Münster în 8⁰. i. w. Aschendorffische Buchh. 1891 XIV. 184.
Wlislocki Heinrich. Zauber u. Besprechungsformeln d. transsilvanischen u. südungarischen Zigeuner, in *Ethnolog, Mitteilungen aus Ungarn* An I Fasc. 1 (1887. p. 51-62; An. 1; Fasc. II (1888) p. 137—148.
Wlislocki Heinrich. **Wesen M. Wirkungskreis d. Zauber [mit menschlichen Körperteilen bei d.** transsilvanischen Zigeunern, in *Ethnolog. **Mitteilungen aus Ungarn.*** An, I Fasc. III (1889) p. 273—279.
Wlislocki Heinrich. Wesen u. Wirkungskreis d. Zauberfrauen bei d. siebenbürgischen Zigeunern, în *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. 2, 1891—1892 p. 33—38.
Willing Emil Über unsere Zigeuner. In *Klingsor* 1935. p. 98—107.
Wolf Andreas Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung der Fürstentums **Moldau Hermannstadt 1805.**
Ms. Acad. Română 3923 Barbu Constantinescu: Ţiganii în România Vol. I.
Ms. 3924 Ţiganii în România Vol. II.
Ms. 3925 Ţiganii în România Vol. III.
Ms. 1032 Proecte şi propuneri (Nazaria Ţiganilor Statului).
Ms. 1038 „Interne" Acte, proecte etc. din anii 1841—1864 Ţiganii nomazi.
Ms. 5182 Perilipsis (rezumat) de pe scrisorile moşiilor, viilor, dughenelor şi ţiganilor sec. XIX-lea în folio.
Ms. 186 (Capitole privitoare la „Foaia dela toţi Ţiganii cu numele copiilor lor şi cu vârsta fiecăruia" 1825, cum arată şi Ţiganii de laie ce s'au luat în scris pe letu (1) 824.
Ms. 4332 Condica Ţiganilor pe leat 1837 şi 1838 sec. XIX-lea în folio, foi 90.

CUPRINS

I

Pag.

In loc de introducere (Puncte de vedere) 5
Asupra numirii şi originei Ţiganilor 7
Etape. Drumuri 13

II

Observaţiuni asupra raporturilor dintre Ţigani şi Români 16

III

Asupra categoriilor de Ţigani dela noi. 1) Impărţirea Ţiganilor în categorii după criteriul istorico-juridic, (în „domneşti", „mânăstireşti" şi „boereşti"). 2) Ţiganii împărţiţi, după criteriul stabilităţii: în nomazi şi sedentari. 3) Categoriile de ţigani în funcţie de naţionalităţile în mijlocul cărora trăesc. 4) Criteriul filologic-linguistic la împărţirea Ţiganilor în categorii, recunoaşte şi împărtăşeşte incomplet punctul de vedere etnografic. 5). Impărţirea în categorii a Ţiganilor după criteriul organic. 6) In plus, Rudarii ocupă un loc aparte între ceilalţi ţigani. Originea lor. 7) Distribuţia geografică în raport cu pădurea. 8) Aria de răspândire ca mijloc de recunoaştere a originei lor 22

IV

Câţi Ţigani sunt în România? : 1) Ţiganii din întreaga lume. 2) Ţiganii din ţările învecinate în comparaţie cu Ţiganii dela noi. 3) Ţiganii din Principatele Române şi ţările locuite de Români până la recensământul din 1930. 4) Distribuţia lor pe regiuni naturale şi istorice 5) Ţiganii în faţa anchetelor speciale. Procesul de camuflarea al Ţiganilor din Ţara Oltului. 6) Câţi Ţigani sunt în România? 7) Distribuţia Ţiganilor în Ţara Oltului — pe categorii 63

V

Asimilare, izolare sau altceva. 1) Asimilarea parţială — interzisă până la emanciparea Ţiganilor. 2) Procesul de asimilare în epoca de după emancipare. 3) Asimilare, izolare şi altă soluţie de mijloc în epoca noastră 89

Pag.

VI

Ocupațiuni. 1) Sub raport economic Țiganii sunt organizați în bresle naturale. 2) Țiganii de sat îmbrățișează cele mai felurite meserii dar și cele mai cunoscute: agricultori, muzicanți, fierari, cărămidari, etc. 3) Colectarea fructelor e o îndeletnicire comună, atât Țiganilor de sat cât și Rudarilor (mai ales). 4) Unitatea de breslă a Rudarilor, e asigurată prin preponderența prelucrării lemnului verde, în unelte de utilitate casnică. 5) Obținerea lemnului „ușor" și „greu". 6) Rudarii ca lucrători în lemn. 7) Technica, instrumentarul. 8). Desfacerea produselor. 9) Alte ocupațiuni. 10) Țiganii de cort și îndeletnicirile lor. 11) Țiganii ca spălători de aur .. 102

VII

Așezarea, locuința Țiganilor: 1) Casa săracă a Țiganilor de sat. 2) Bordeiul Rudarului (Băeșului, Lingurarului). 3) Cortul Țiganului nomad 150

VIII

Portul: La Țiganii de sat; la Rudari; la Țiganii de cort 166

IX

Felul de organizare: 1) Țiganii de sat au pierdut orice urmă de organizare proprie. Rudarii mai păstrează urme de veche organizare primitivă. 2) Corturarii își mențin, la fel, unele forme proprii de organizare. 3) Jurământul printre corturari 170

X

Nașterea, nunta și înmormântarea. Obiceiuri și credințe: 1) La Țiganii de sat. 2) la Rudari. 3) la Corturari 179

XI

Anexe: De deochi (Material cules dela Țiganii de cort); Basme (Material cules dela Rudari). Ocupații. Obiceiuri. Condica Țiganilor din Țara Românească pe anul 1837 — după vătășii 202

Hărți 241

Grafice 247

Figuri în afară de text 255

Planuri 297

Bibliografii 305

IMPRIMERIA
INSTITUTULUI
STATISTIC